

De archeologische begeleiding van de aanleg van rioolsleuven en een sloopbegeleiding op locatie Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z-H)

M.C. Botermans & N. van Malssen
Met bijdragen van M.C. Blom, K.L.B. Bosma, H. Buitenhuis,
M. Daleman, B. Klooster, N. van Malssen, W.A. Out &
J.R. Veldhuis

ARC-Publicaties 212

Groningen
2011
ISSN 1574-6879

Colofon

De archeologische begeleiding van de aanleg van rioolsleuven en een sloopbegeleiding op locatie Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z-H)

ARC-Publicaties 212
ARC-Projectcode 2006/224

Opdrachtgever: Gemeente Gouda
Bevoegd gezag: Gemeente Gouda, M.J.J. Groenendijk
Beheer en plaats van documentatie: gemeentelijk depot Gouda

CIS-code begeleiding rioolsleuven: 16.509
CIS-code sloopbegeleiding: 18.871

Tekst

M.C. Botermans & N. van Malssen

Met bijdragen van

M.C. Blom, K.L.B. Bosma, H. Buitenhuis, M. Daleman, B. Klooster,
N. van Malssen, W.A. Out & J.R. Veldhuis

Tekeningen

M.C. Botermans & B. Huizenga

Foto's

B. Silkens & P.J.A. Stokkel

Digitale beeldverwerking

P.J.A. Stokkel & M.C. Botermans

Redactie

K. Otten

Eindredactie

J. Schoneveld

Status: definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door

ARC bv

Postbus 41018

9701 CA Groningen

ISSN 1574-6879

Groningen, 2011

Omslag: Werkput 33, vlak 1: funderingen en resten van een houten ton.

Een recente lijst van de ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding voor het onderzoek	3
1.2	Objectgegevens	4
1.3	Doel van het onderzoek en vraagstellingen	4
1.4	Werkwijze	7
2	Resultaten	11
2.1	Inleiding	11
2.2	Historisch kader	11
2.3	Sporen en structuren	16
3	Aardewerk en keramisch bouw materiaal	43
	<i>K.L.B. Bosma</i>	
3.1	Inleiding	43
3.2	Werkwijze	43
3.3	Resultaten	44
3.4	Conclusie	51
4	Metaal	53
	<i>M. Daleman</i>	
4.1	Inleiding	53
4.2	Werkwijze	53
4.3	Resultaten	54
4.4	Conclusie	58
5	Glas	61
	<i>M. Daleman</i>	
5.1	Inleiding	61
5.2	Resultaten	61
5.3	Conclusie	63
6	Pijpaarde	65
	<i>M. Daleman</i>	
6.1	Inleiding	65
6.2	Werkwijze	65
6.3	Resultaten	66
6.4	Conclusie	69
7	Natuur- en vuursteen	73

<i>J.R. Veldhuis</i>	
7.1 Inleiding	73
7.2 Werkwijze	74
7.3 Resultaten	74
7.4 Conclusie	79
8 Faunaresten	83
<i>H. Buitenhuis</i>	
8.1 Inleiding	83
8.2 Resultaten	83
8.3 Conclusie	86
9 Leer	87
<i>M.C. Blom</i>	
9.1 Inleiding	87
9.2 Werkwijze	87
9.3 Resultaten	87
9.4 Conclusie	90
10 Hout	91
<i>W.A. Out</i>	
10.1 Inleiding en werkwijze	91
10.2 Resultaten	91
10.3 Conclusie	92
11 Botanische Macroresten	95
<i>W.A. Out</i>	
11.1 Inleiding en werkwijze	95
11.2 Resultaten	95
11.3 Conclusie	97
12 Conclusie	99
13 Synthese	105
<i>N. van Malssen & B. Klooster</i>	
13.1 Landschappelijke en historische context	106
13.2 Bebouwingsgeschiedenis Koningshof	107
13.3 Vondstmateriaal	108
13.4 Sporen en structuren	109
13.5 Aanbevelingen	111
14 Samenvatting	115
<i>N. van Malssen</i>	
Literatuur	117
Bijlagen	120

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Het plangebied Koningshof zal door de ontwikkelingscombinatie Blauwhoed Eurononingen/Aannemersbedrijf Gebr. Blokland bv worden ontwikkeld als woningbouwlocatie. Oorspronkelijk stond het plangebied bekend als Verheul-locatie, genoemd naar de voormalige directeur-eigenaar van de hier gevestigde R.V.S.-fabriek Veratio B.V. Het gebied is binnen het bestemmingsplan Binnenstad-West hernoemd tot (masterplan) Koningshof. Het plangebied zal herontwikkeld worden voor een aantal wooncomplexen.

Het onderzoek is deels uitgevoerd conform de archeologie-vriendelijke aanpak, die als uitgangspunt heeft dat archeologische resten *in situ* bewaard kunnen blijven en dat er geen grootschalig archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden. De Koningshof is, voor zover bekend, het enige project waar op deze schaal archeologie-vriendelijk bouwen is uitgetoetst. De basis van het archeologie-vriendelijk bouwen is het Archeologisch Peil (AP). Dit peil is de diepte tot waar de bodem verstoord mag worden. Het uitgangspunt is dat hierboven de bodem reeds verstoord is door recente werkzaamheden (kabels, leidingen et cetera) en dat het onder deze verstoorde laag aanwezige archeologisch bodemarchief behouden moet blijven.¹ Andere maatregelen die genomen (kunnen) worden in het kader van archeologie-vriendelijk bouwen zijn het gebruik maken van oude leiding- en riooltracés voor de aanleg van nieuwe leidingen/riolen, het gebruiken van minder heipalen en waar mogelijk ophogen in plaats van uitgraven.

Vrijwel het gehele terrein is tot op Archeologisch Peil van 50 cm –mv archeologisch onderzocht, waarbij het gebied in verschillende huidige maaiveldhoogtes is verdeeld (0,65 tot 1 m –mv). Het is de bedoeling dat dieper gelegen archeologische resten onder de toekomstige bebouwing *in situ* worden behouden. De resultaten van dit onderzoek zijn gepubliceerd (Silkens 2005, Silkens & Stokkel 2008a). Het laatste deel van deze sloopbegeleiding (deelgebied E en het oostelijk deel van C2) was ten tijde van publicatie nog niet uitgevoerd en zal binnen het huidige rapport worden uitgewerkt.

Voor de toekomstige bebouwing is een nieuw rioolstelsel nodig op de bouwlocatie. Bij de planning van de rioolsleuven is zoveel mogelijk het tracé van het oude riool gevolgd (een onderdeel van de archeologie-vriendelijke aanpak). Waar dit niet

¹Archeologievriendelijk bouwen op de Koningshof te Gouda, een evaluatie van de archeologie-vriendelijke aanpak.

mogelijk was, is de bodem lokaal tot op een diepte van ca. 2,7 m –NAP verstoord. Omdat de verstoring onder het Archeologisch Peil ligt is ervoor gekozen deze werkzaamheden archeologisch te begeleiden. De resultaten van dit onderzoek tot dusver zullen tevens in het huidige rapport worden gepubliceerd.

Het bevoegd gezag is vertegenwoordigd in de persoon van gemeentelijk archeoloog M.J. Groenendijk. Als directievoerder trad mw. drs. L. Bruning (Hazenbergh Archeologie) op en het dagelijks toezicht gebeurde door W. Stuive en B. Stuive (Soelaas milieu-adviezen bv). De archeologische begeleiding van de werkzaamheden vond plaats in de periode van 27 maart 2006 tot en met 25 januari 2010 en werd uitgevoerd door B. Silkens, P.J.A. Stokkel, M.C. Botermans en B. Konijnendijk van ARC bv (Archaeological Research & Consultancy).

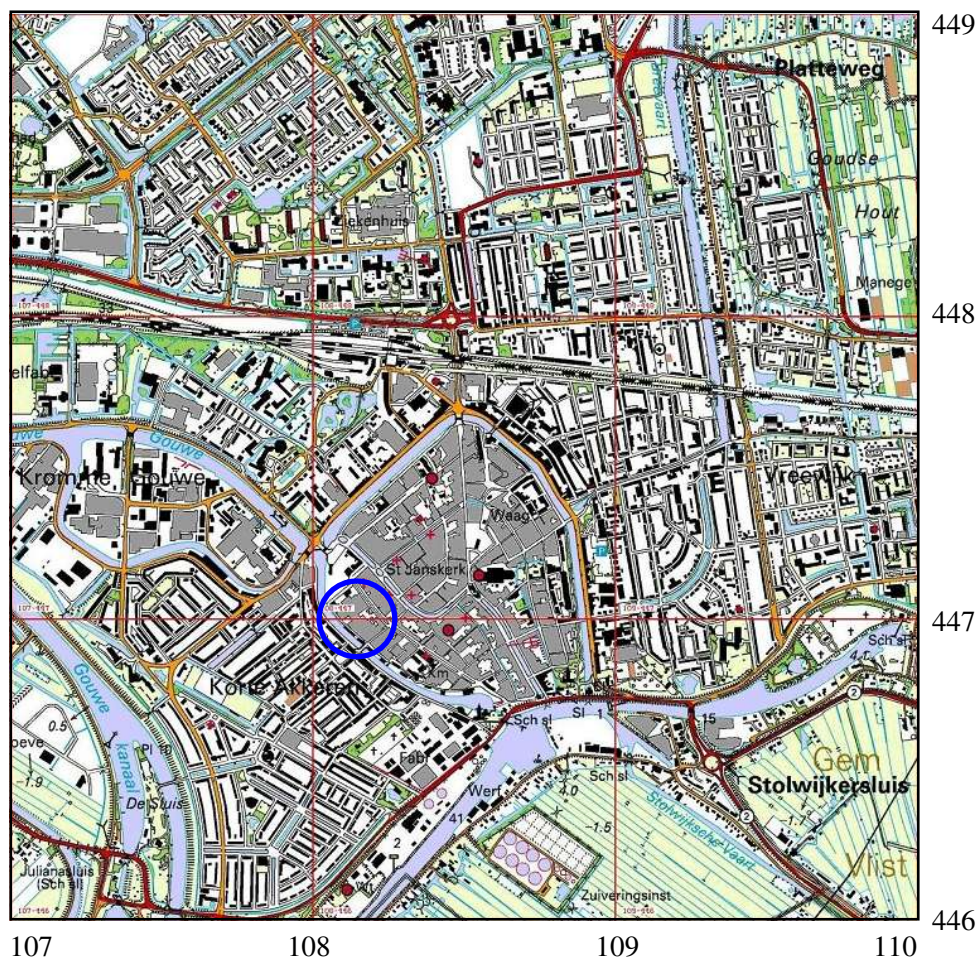
1.2 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2006/224
Provincie	Zuid-Holland
Gemeente	Gouda
Plaats	Gouda
Toponiem	Koningshof
Kaartblad	38A
Coördinaten	N: 108.152/447.092 O: 108.220/446.995 Z: 108.161/446.947 W: 108.059/447.051
Periode	Nieuwe Tijd
Type object	Stadskern, ambachtszone
Type bodem	Bebouwde zone
Geomorfologie	Formatie van Echteld/Formatie van Nieuwkoop

1.3 Doel van het onderzoek en vraagstellingen

Het doel van de archeologische begeleiding is het zo goed mogelijk documenteren van de archeologische waarden en het bergen, registreren, conserveren en eventueel restaureren van vondsten, met als einddoel behoud van informatie die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. Tevens dienen de archeologen erop toe te zien dat er bij de sloopwerkzaamheden niet dieper gegraven wordt dan het door de bevoegde overheid ingestelde Archeologisch Peil. Onder dit niveau, dat voor de Koningshof is vastgesteld op 50 cm –mv, mag de bodem in principe niet verstoord worden. Alle bodemverstorende activiteiten boven het Archeologisch Peil worden archeologisch begeleid.

Door de begeleiding van de aanleg van de rioolsleuven wordt informatie verkregen over de kwaliteit van de archeologische waarden onder dit Archeologisch Peil. In het PvE, dat is opgesteld door T. Hazenbergh en L. Bruning in samenwerking met

Afbeelding 1.1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie (omcirkeld) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

M.J. Groenendijk, werden de volgende onderzoeksvragen opgenomen:²

- 1 *Wat is de kwaliteit van de vindplaats, gelet op de criteria gaafheid, conservering, zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde?*
- 2 *In hoeverre kloppen de verwachtingen van het eerder uitgevoerde cultuurhistorische onderzoek van BAAC met de aangetroffen archeologische waarden?*
- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 4 *Hoeveel bewoningsniveaus zijn in de rioleringssleuven te onderscheiden?*
- 5 *Is het mogelijk deze niveaus nader te dateren?*
- 6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*
- 7 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over percelering en eventuele veranderingen hierin in de loop van de tijd?*
- 8 *Zijn er op de locatie (sporen van) beerputten?*
- 9 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de specifieke bewoner(s) en/of gebruiker(s) van de locatie, gekoppeld aan de bewoningsniveaus?*
- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*
- 11 *Zijn er eventuele aanbevelingen voor nader onderzoek op deze locatie voor de (verre) toekomst mogelijk?*
- 12 *Is het op basis van de ervaringen met deze locatie mogelijk aanbevelingen te doen voor onderzoek op gelijksoortige locaties elders in de binnenstad van Gouda?*

Voor de sloopbegeleiding van deelgebied E is gebruik gemaakt van het PvE betreffende de sloopbegeleiding. Doel is de ondergrondse sloopwerken en het bouwrijp maken van het terrein archeologisch te begeleiden tot het vooraf bepaalde Archeologisch Peil. De begeleiding beslaat het documenteren van archeologische waarden en het bergen, registreren, conserveren en eventueel restaureren van vondsten, met als einddoel behoud van informatie die van belang is voor de kennisvorming over het Goudse verleden. De in het PvE geformuleerde vraagstellingen zijn identiek aan de vraagstellingen van de rioolbegeleiding, afgezien van vragen 4 en 5.

Voor de doorsteek van het Koningshofterrein onder de Vest door naar de Turfsingel is een nieuw PvE opgesteld. In dit PvE, ook weer opgesteld door T. Hazenberg en L. Bruning in samenwerking met M.J. Groenendijk, werden hierin extra onderzoeksvragen geformuleerd:

- 13 *Wat is de ligging van (de diverse fasen van) de verdedigingswerken?*
- 14 *Wat is de aard en omvang van de (resten van de) verdedigingswerken?*
- 15 *Zijn hierin meerdere fasen herkenbaar? Zo ja, op welke wijze zijn deze zichtbaar? Verandert het karakter en/of de omvang van de werken? In hoeverre sluiten de bevindingen aan bij hetgeen uit bronnen en van historisch kaartmateriaal bekend is?*

²Hazenberg T. & L. Bruning: Programma van Eisen. Gouda Koningshof, archeologische begeleiding aanleg riolering dd. 10-02-06.

- 16 *Welke uitspraken kunnen op grond van bouwwijze en gebruikt materiaal worden gedaan, met name in vergelijking met bouwmateriaal en bouwwijze van het klooster en de ambachtshuizen? Denk hierbij met name aan baksteen/kloostermop/formaten/kwaliteit en keuze van het bouwmateriaal?*
- 17 *Welke uitspraken zijn er te doen over de benutting van de ruimte aangrenzend aan de verdedigingswerken (is er sprake van bebouwing/bewoning tegen de stadsmuren aan bijv.; zijn er aanwijzingen voor een lijnbaan; etc.)?*
- 18 *Welke uitspraken zijn er te doen over de sloop van de verdedigingswerken? (op welke wijze en tot welke diepte, is bouwmateriaal ter plekke gedumpt; is er sprake van herbruik elders in het onderzoeksgebied bijv.)?*
- 19 *Bevinden zich binnen het onderzoeksgebied restanten van een binnenvestgracht? Zo ja, wat is hiervan de ligging, aard en omvang?*
- 20 *Welke grachtvullingen zijn in de binnenvestgracht aanwezig en wat is hiervan de aard en datering?*
- 21 *Zijn in de gracht nog oorspronkelijke vullingen aanwezig, d.w.z. vullingen die dateren uit de periode dat de verdedigingswerken in gebruik waren?*
- 22 *Wat is de hoeveelheid, aard, kwaliteit en datering van het vondstmateriaal uit de diverse grachtvullingen?*
- 23 *Welke uitspraken zijn er te doen over het dempen van de binnenvestgracht?*

1.4 Werkwijze

Het archeologisch onderzoek in de rioolsleuven heeft een aantal inhoudelijke beperkingen gekend. In de eerste plaats vormde de hoge grondwaterstand een probleem in Gouda. De gemiddelde diepte van de rioolsleuven bedroeg 2,5 m –NAP, 180 cm beneden het grondwaterpeil. De archeologische werkzaamheden werden hierdoor sterk gehinderd. Andere in het PvE genoemde beperkingen betroffen de geringe breedte van de put en de aanwezigheid van een (volgelopen) oud riool dat verwijderd moest worden. Het veldwerk werd ook gehinderd door de aanwezigheid van kabels en leidingen bij het ontgraven van de doorsteek van het Koningshofterrein naar de Vest.

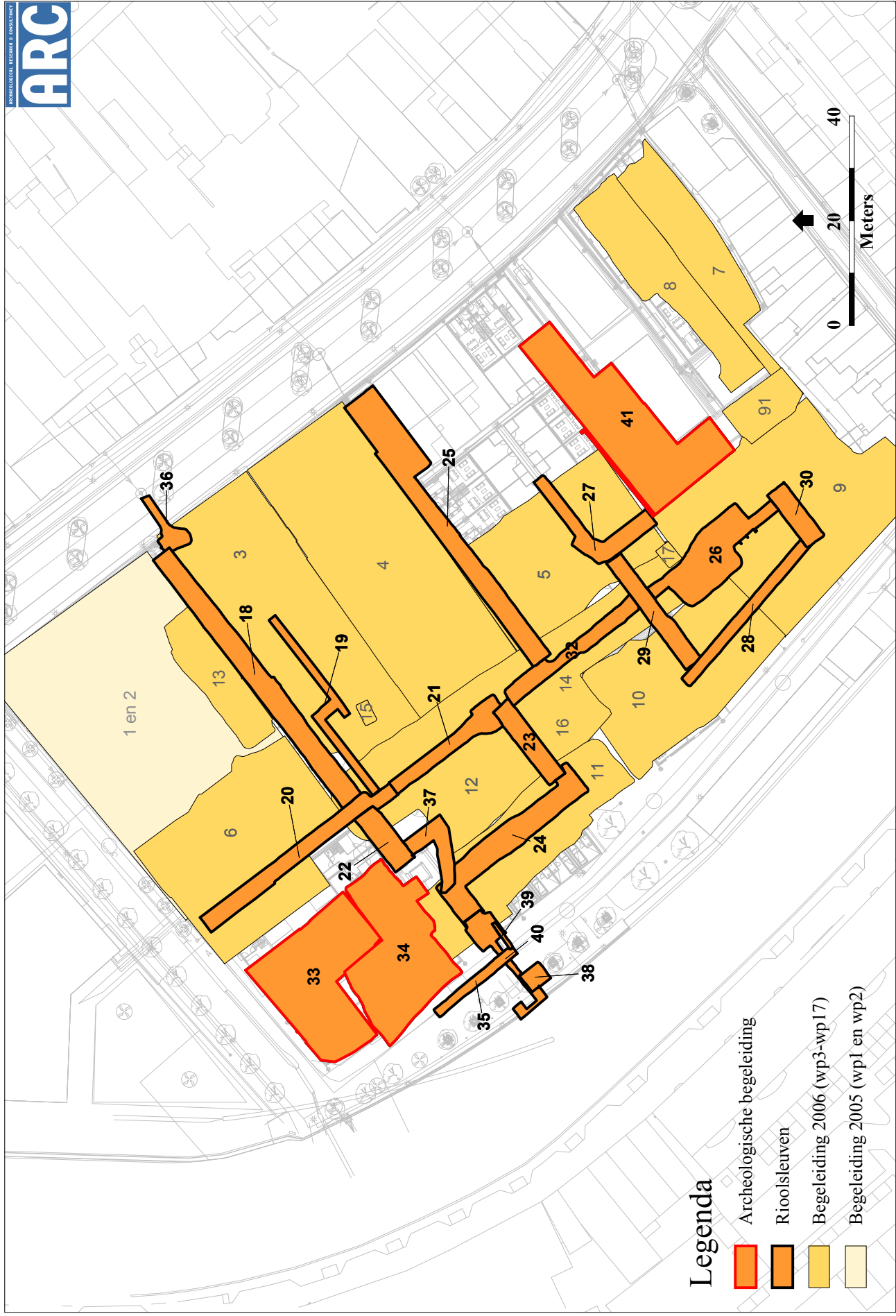
De ontgraving van de rioolsleuven gebeurde door verschillende aannemers. Tijdens de aanleg van de sleuven werd zoveel mogelijk rekening gehouden met de archeologie, zonder de werken grote vertragingen te laten oplopen. Zo werd laagsgewijs verdiept, werden vondsten verzameld in segmenten van 5 m (de breedte is afhankelijk van de rioolsleuf) en werden verschillende vlakken en profielen aangelegd. Vlakken werden gefotografeerd en getekend op schaal 1:50. Er werd per sleuf één relevant lengteprofiel gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Vlakken en stort zijn met de metaaldetector onderzocht op metaalvondsten. Vondstmateriaal is in eerste instantie behandeld, gedocumenteerd en in een database geregistreerd door ARC bv en zal vervolgens worden gedeponneerd in het depot van de gemeente Gouda.

De archeologische sloopbegeleiding van deelgebied E volgde de werkwijze die op de rest van het terrein ook is gevolgd. Allereerst werden de betonnen vloeren en de

bovengrond machinaal verwijderd tot op het niveau van de funderingen. Vervolgens werd de grond tussen de funderingen machinaal verwijderd tot het Archeologisch Peil. Bij het vaststellen van dit peil is uitgegaan van een reeds verstoord pakket van 50 cm beneden het huidige maaiveld. Over de hele locatie Koningshof werden dan ook verschillende zones afgebakend met een Archeologisch Peil variërend van 1 m –NAP tot 0,65 m –NAP.

Muurwerk en vloeren werden fotografisch gedocumenteerd en getekend op schaal 1:20. Aangetroffen vondstmateriaal werd verzameld per spoor, laag en segment. In een derde fase werd het op zand gefundeerde muurwerk machinaal weggehaald. Muren die gefundeerd waren op oudere structuren werden tot het Archeologisch Peil verwijderd en ten behoeve van de bouw geregistreerd. In een laatste fase werden de werkputten, ter bescherming van de onderliggende archeologische niveaus, weer afgedekt met een laag van ca. 25 cm gezeefde grond.

In totaal zijn 24 putten aangelegd, verdeeld over bijna het gehele Koningshofsterrein (afb. 1.2). Drie daarvan vormen de sloopbegeleiding (wp 33, 34 en 41), de anderen betreffen rioolsleuven. Voor de administratie van de werkputten, vonden en foto's werd verder gegaan met de nummering uit de vorige projecten door ARC bv op de Koningshoflocatie (Silkens 2005, Silkens & Stokkel 2008a, Silkens & Stokkel 2008b).

Afbeelding 1.2. Overzicht van alle aangelegde putten die binnen de uitwerking van dit rapport vallen met werkputten van voorgaand onderzoek. Kaart: M.Botermans.

2 Resultaten

2.1 Inleiding

Er zijn in totaal 24 werkputten aangelegd (afb. 1.2), waarvan de meeste uit riooltracés bestonden (21). Deze riooltracés werden vaak aangelegd in meerdere vlakken van geringe breedte, waardoor structuren moeilijk te interpreteren waren. De opgenomen profielen waren daarom erg waardevol bij de analyse van deze werkputten. De verstoringsdiepte voor het riooltracé bedroeg plaatselijk tot 2,7 m –NAP. De sloopbegeleidingen gingen tot het Archeologisch Peil (AP). Dit niveau lag in deelgebied E, bij werkputten 33 en 34 op 0,84 m –NAP en in deelgebied C2, in werkput 41 op 0,8 m –NAP. Diepe profielen zijn er niet, vanwege de geringe dieptes van deze ontgravingen, waarbij vooral de structuren van de hoogste niveaus zijn vrijgelegd. De resultaten worden beschreven per fenomeen: de bebouwing langs de Messenmakerssteeg en de Kandeelsteeg, inclusief bestrating en afwatering, molen ‘De Korenbloem’, het Jonkershof, agrarisch gebruik, vestingwerken en overige bebouwing, waaronder de plateelfabriek en de broodbakkerij.

2.2 Historisch kader

2.2.1 Late Middeleeuwen – Midden 18e eeuw

Uit een analyse van historische kaartmateriaal (Kok (1996), Denslagen (2001, p. 259) en Emmens et al. (2002)) blijkt dat de onderzoekslocatie een duidelijke ontwikkeling heeft doorgemaakt. De locatie werd vanaf de eerste helft van de 14e eeuw bij de stad getrokken. Dit gebeurde bij de stadsuitbreiding van ca. 1350, toen de Turfsingel (stadsgracht) gegraven werd met de latere Messenmakerssteeg en de Kandeelsteeg als nieuwe sloten. Mogelijk is op de onderzoekslocatie een derde kavelsloot aanwezig geweest. De afstand tussen de Messenmakerssteeg (in 1575 Heer Aerdensteeg genoemd) en de Kandeelsteeg bedraagt namelijk 12 roeden (= 45 m) en de afstand tussen de Kandeelsteeg en de Verloren Kost bedraagt ook 12 roeden. Waarschijnlijk bevond zich tussen de Messenmakerssteeg en de Vlamingstraat (een kavelsloot) ook een sloot, gezien de afstand van 24 roeden. De kavelsloten zijn na demping in gebruik genomen als stegen, dit geldt eventueel ook voor de mogelijke kavelsloot tussen de Messenmakerssteeg en de Vlamingstraat. (afb. 2.6. Historisch kaartmateriaal lijkt erop te wijzen dat het hier om een 17e-eeuwse steeg gaat, aangezien de steeg niet staat aangegeven op 16e-eeuwse kaarten (afb. 2.1 en

Afbeelding 2.1. De onderzoekslocatie op een kaart uit ca. 1562 van Jacob van Deventer.

afb. 2.2), maar wel op een kaart uit de 17e eeuw (afb. 2.3) en een kaart uit het midden van de 18e eeuw (afb. 2.4). Feit is verder dat in de 19e eeuw op de plek van de (mogelijke) steeg achttien woningen zijn gebouwd: het Jonkershofje (afb. 2.6).

De vroegste bebouwing op de onderzoekslocatie dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 14e eeuw. Deze bebouwing bestond over het algemeen uit kleine, eenvoudige huizen met een nokrichting haaks op de hoofdstraat. De interne opbouw van de Goudse huizen onderging vanaf de 16e eeuw een drastische wijziging. De relatief ondiepe huizen werden verlengd met een vrijstaand achterhuis, waarbij een binnenplaats het hoofdhuis van het achterhuis scheidde. Dit vrijstaande achterhuis kon voor uiteenlopende doeleinden gebruikt worden, zoals stal, pakhuis, bedrijfsruimte of gewoon als uitbreiding van de woning (Smit 2001, pp. 244-246). Direct ten zuiden van de locatie lag de stadsmuur met verdedigingswerken, zoals de Vlamingspoort (stadspoort), de Verlorenkoststoren (waterpoort) en de Vleyshouwerstoren (rondeel) (Akkerman 2001, Denslagen 2001, resp. p. 95 en p. 268).

In de 15e en 16e eeuw concentreerde de bebouwing zich voornamelijk langs de Raam (een in ca. 1335 gegraven vestinggracht), de Vlamingsstraat (een oude kavel-sloot) en de Verloren Kost (een oude kavel-sloot uit de 12e eeuw) (afb. 2.2). Aan de achterkant van de bebouwing lagen (moes)tuinen. De bebouwing langs de Raam werd onderbroken door twee sloten, later de Kandeelsteeg en de Messenmakerssteeg. De vroegste vermelding van de Kandeelsteeg als steeg dateert uit 1528, de Messenmakerssteeg werd als steeg genoemd in 1567; de sloten waren toen waarschijnlijk al gedempt. De benaming van de Messenmakerssteeg komt

Afbeelding 2.2. De onderzoekslocatie op een kaart uit ca. 1588 van Braun en Hogenberg.

voort uit het feit dat op de hoek van de Messenmakerssteeg en de Raam rond 1620 een messenmaker woonde. Waar de naam ‘Kandeelsteeg’ vandaan komt is onduidelijk. De eerste vermelding van bewoning aan de Messenmakerssteeg, die toen Heer Aerdensteeg werd genoemd, dateert uit 1614 (vermelding van het hoekhuis aan de Raam). De eerste vermelding van bewoning aan de Kandeelsteeg dateert uit 1625, het gaat hier om een pottenbakkerij (C.J. Mathijs). In 1655 werd het Hofje van Feel, bestaande uit zes huisjes aan de Messenmakerssteeg, gesticht door Dirck Hermanszoon Feel. Deze bebouwing blijkt rond 1811 te zijn verdwenen.

Op 16 augustus 1575 werd in een vergadering van de ‘vroedschap’ besloten om twee molennerven te stichten op de Koningshoflocatie. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat Gouda in 1572 de kant van Willem van Oranje koos in de strijd tegen de Spanjaarden. Met het oog op een mogelijk beleg moesten alle opstallen en een groot aantal bruggen buiten de stadsmuren afgebroken worden. Ook een aantal molens werd binnen de beschutting van de stadswallen geplaatst. De twee molens die rond deze tijd gebouwd werden waren ‘De Croot’ aan de Vlamingstraat en ‘De Korenbloem’ aan de Verloren Kost. Beide zijn van het type standermolen en staan weergegeven op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1585 (afb. 2.2).

2.2.2 Het midden van de 18e tot de late 19e eeuw

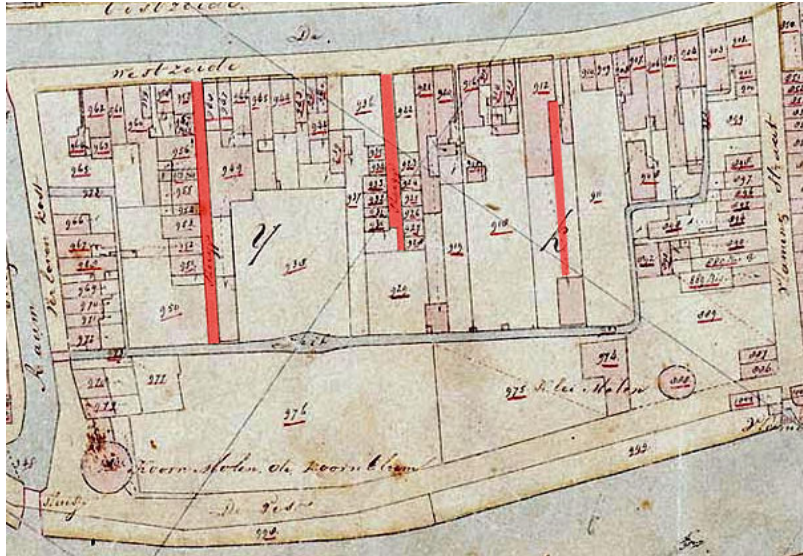
Uit de kadastrale minuut van het begin van de 19e eeuw blijkt dat de bebouwing in de tweede helft van de 18e eeuw werd uitgebreid, zowel langs de verschillende stegen, aan de Verloren Kost als op de achtererven (afb. 2.5).

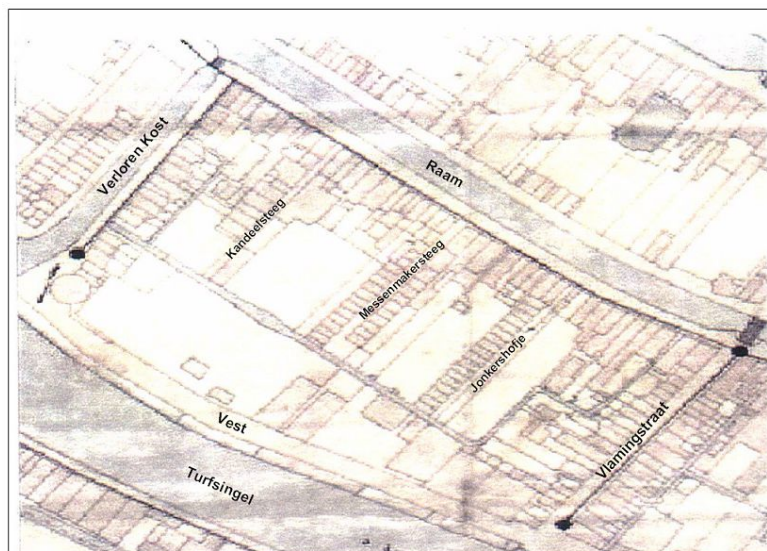
Afbeelding 2.3. De onderzoekslocatie op een kaart uit ca. 1652 van Joan Bleau.

Afbeelding 2.4. De onderzoekslocatie op een kaart uit het midden van de 18e eeuw.

Afbeelding 2.5. De situatie in het begin van de 19e eeuw volgens de kadastrale minuut. In rood van links naar rechts: Kandeelsteeg, Messenmakerssteeg en de laat-19e-eeuwse Jonkerssteeg.

Afbeelding 2.6. De straten en stegen op een kaart uit 1877.

2.2.3 Na 1900

Deze periode kenmerkte zich door industriële ontwikkelingen op de Koningshoflocatie. Daarbij speelde vooral de plateelfabriek Zuid-Holland een grote rol. De aanwezige ambachten die uitgeoefend werden verdwenen langzamerhand waarna de plateelfabriek deze ruimte gebruikte voor zijn groei. Alleen de pijpenmakers konden zich nog enigszins handhaven, maar ook deze waren omstreeks 1920 van de Koningshoflocatie verdwenen. In zijn bloeitijd werd het grootste deel van de onderzoekslocatie door de plateelfabriek ingenomen. Deze fabriek, die eind 19e eeuw hier werd gevestigd, had zijn bloeitijd tussen 1910 en 1926. Na de crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog verslechterde de omstandigheden en daarna, in de jaren 60, sloot de plateelfabriek haar deuren vanwege de wisselende marktvraag waarop de fabriek niet goed kon inspelen. Een andere grote industrietak op de Koningshoflocatie, was de Coöperatieve Broodfabriek Ons Voordeel die werd gebouwd op de oostelijke helft van de Koningshoflocatie (ten noorden van het Tegelbakkerssteegje). De meeste gebouwen van deze fabriek zijn nog aanwezig en zullen als gemeentelijk monument gehandhaafd worden.

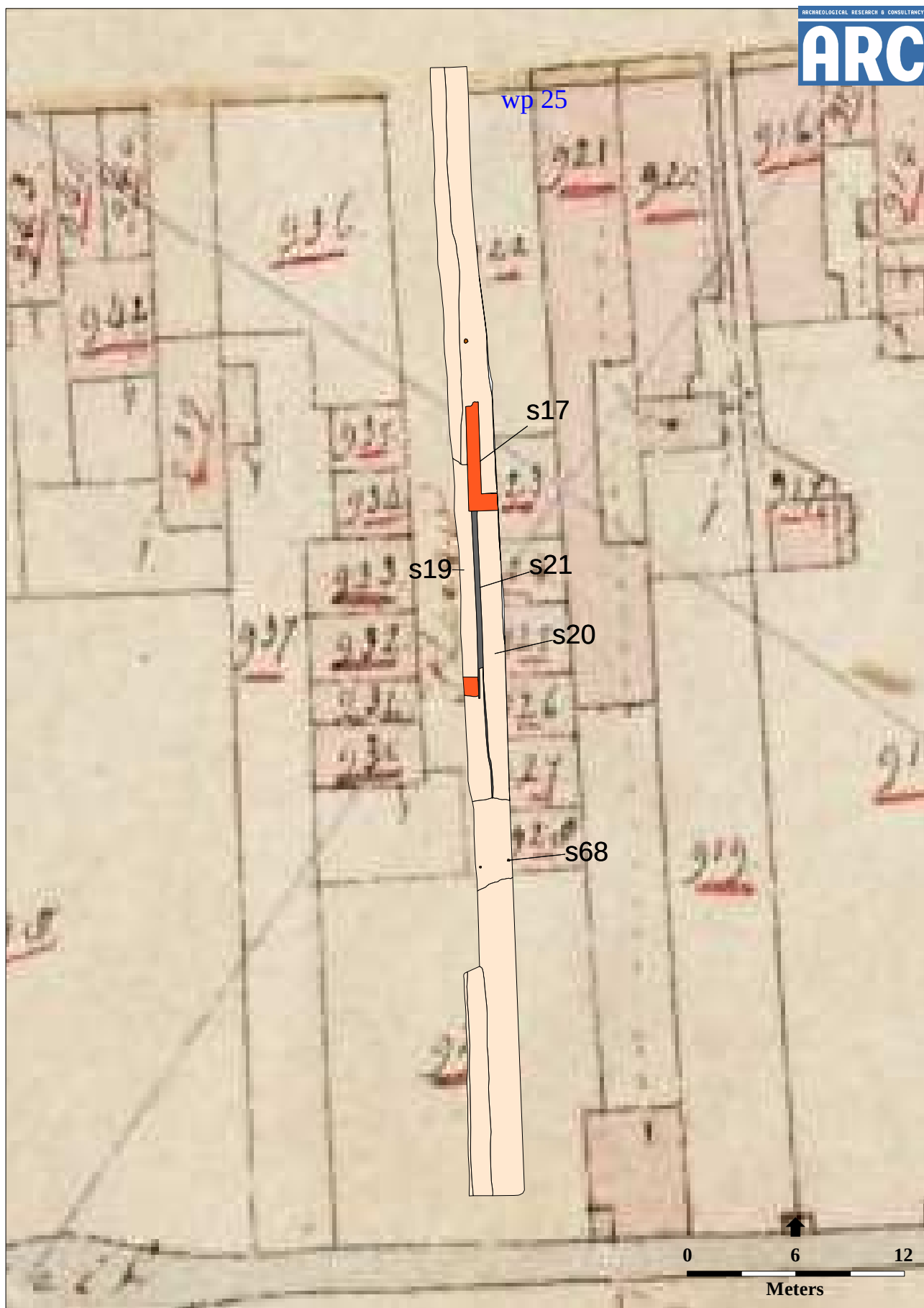
2.3 Sporen en structuren

2.3.1 Bebouwing langs de Messenmakerssteeg

Werkput 25 bevond zich ter hoogte van de voormalige Messenmakerssteeg. Tijdens de archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden werden langs de hele Raam restanten van 18e- tot vroeg-19e-eeuws muur- en vloerwerk gevonden. In het uiterste noorden van de werkput, waar de verwachtingen het hoogst waren, bleek de bodem vanaf het oppervlak tot ca. 1,50 m –NAP volledig verstoord te zijn door recente kabels en leidingen. Maar liefst twee riolen, twee gasleidingen en één elektriciteitsleiding waren over een breedte van nauwelijks 2 m naast en onder elkaar aangelegd.

Op vlak 3 in werkput 25 (afb. 2.7) werd op ca. 1,8 m –NAP een 0,75 m brede fundering aangetroffen in gele baksteen (15×9,5×4 cm; S17). Het betreft een hoek van een gebouw. Het muurwerk is gesitueerd in de voormalige Messenmakerssteeg. Dit zou betekenen dat hier het achterterrein al begon en dat de Messenmakerssteeg bijgevolg veel minder ver doorliep dan in de latere periodes. In dat geval was de steeg in deze periode enkel een smalle doorgang tussen de huizen aan de Raam naar het achterliggende terrein. Vanaf de hoek van deze muur liep een smal houten gootje met een bakstenen vloer (18×8×2,5 cm; S21), waarvan het verloop naar het zuiden toe door de hoge waterstand en latere verstoringen onduidelijk is. Vermoedelijk mondde het gootje uit in de grote zijl die dwars door de Koningshof liep. Ten oosten en ten westen van dit gootje bestaat de bodem uit zeer humeuze bruin(grijze) zandige klei (s19 en s20). In beide sporen is 17e- en 18e-eeuws aardewerk aangetroffen.

Langs de volledige oostelijke zijde van de rioolsleuf liep een bakstenen muur die

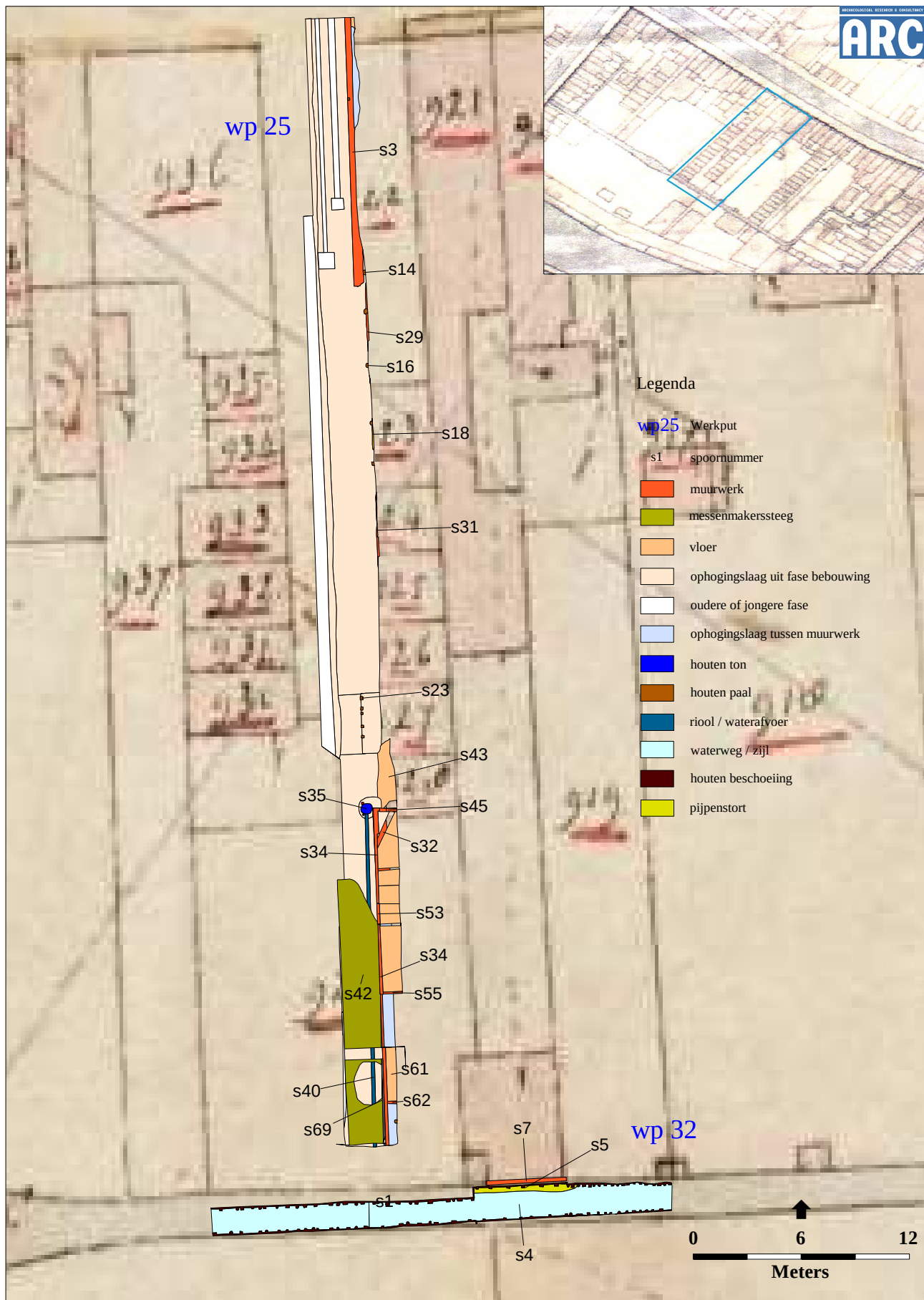
Afbeelding 2.7. Werkput 25, vlak 3: aangetroffen sporen en structuren uit de eerste fase van bebouwing (tot ca. 1750) langs de Messenmakerssteeg.

de oude grens van de bewoning langs de steeg aangaf (S3, S29 en S31; zie afb. 2.8). De muur (S3) is opgebouwd uit twee fases: de jongste fase is een twee-steens muur in rode baksteen ($20 \times 10 \times 4,5$ cm). Ook tot die jongste fase behoren de vloerdelen die begrensd zijn door de muren s55, s45 en s34 in het zuidelijke gedeelte van werkput 25. Het gaat hierbij om drie woningen en een stuk vloerwerk (s43) van een vierde woning. Bij het verdiepen van het vlak (met 20 cm) is ten zuiden van deze woningen vloer- (s61) en muurwerk (s62) van een vijfde woning aangetroffen. De woningen waren, net als in de Jonkerssteeg ongeveer 3 m breed. De vloeren bestonden uit gele bakstenen ($15 \times 7,5 \times 4$ cm) in halfsteensverband, afgewisseld met grijze vierkante tegels ($24 \times 24 \times 3$ cm). De scheidingsmuren zijn doorgaans eensteensmuren die opgetrokken zijn in rode baksteen ($24 \times 11 \times 4$ cm).

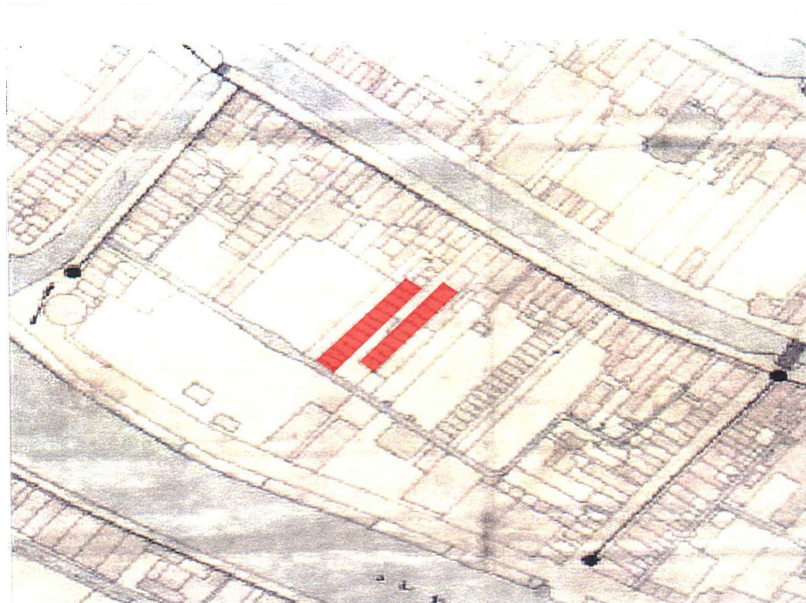
Op enkele plaatsen lagen drempels die de toegang tot de steeg herkenbaar maakten; de ene keer in de vorm van een rij gele bakstenen die haaks op de richting van de stenen uit de muur geplaatst waren (S53), de andere keer als een zandstenen dorpel waarop een houten plank lag (S18). Vergelijkbare houten drempels zijn ook langs de voormalige Kandeelsteeg aangetroffen. Een opvallende bouwkundige variatie wordt in de hoek van één van deze ruimtes vertegenwoordigd door een schuine muur met een centrale opbouw van grote bakstenen ($22 \times 10 \times 4$ cm) met aan weerszijden een dubbele rij gestrekte bakstenen (S32). De precieze functie is niet duidelijk, aangezien alleen de fundering van de structuur bewaard is gebleven. Bestrating van de Messenmakerssteeg ligt direct naast de bebouwing, gescheiden door planken (S69) langs het muurwerk. Het is mogelijk dat deze planken onderdeel hebben uitgemaakt van een zijltje dat langs de bebouwing liep samen met de, op vlak 2 (ca. 1,4 m –NAP), aangetroffen rij houten vierkante paaltjes (S23). De bestrating van de Messenmakerssteeg zelf kon in deze zone ook goed gedocumenteerd worden (S42). Deze bestaat uit gele bakstenen ($15 \times 7,5 \times 4$ cm) in halfsteensverband met aan weerszijde een gootje van dezelfde bakstenen die in de andere richting gelegd waren. Ongeveer 50 cm onder dit straatniveau is aardewerk aangetroffen uit de 18e en 19e eeuw.

Op vlak 2 is een houten ton (S35) aangetroffen die waarschijnlijk dienst deed als regenwaterafvoer. De ton is aan de bovenzijde verstoord, maar had aan de onderzijde nog drie intacte houten duigen. Aan de bovenkant van de ton was aan de zuidelijke zijde een aardewerken afvoerbuis aangesloten (s40) die aan de binnenzijde van de ton met een houten luikje kon worden afgesloten. De afvoerbuis liep in zuidelijke richting af, vermoedelijk naar één van de zijltjes op het terrein.

Op de kaart van L. Burgersdijk uit 1877 (afb. 2.9) is deze bewoningsfase duidelijk zichtbaar, maar op de oudere kadasterkaart uit 1830 niet. Deze jongste fase met de aangetroffen Messenmakerssteeg dateert tussen 1830 en 1900. De tweede fase (S29 en S31) in het noordelijke deel van werkput 25 bestaat uit een vrij rommelig muurtje met getrapte onderkant in gele baksteen ($16 \times 7 \times 3,5$ cm) die net ten oosten van de jongere muur loopt. De oudere muur wordt aan de zijde van de Messenmakerssteeg doorsneden door vierkante houten palen (onder andere S14 en S16) die mogelijk als fundering voor de eerste fase dienst hebben gedaan. De sporen van deze bewoning bevonden zich net naast het oostprofiel en konden moeilijk gedateerd worden.

Afbeelding 2.8. Werkput 25: aangetroffen sporen en structuren uit de tweede fase van bebouwing (ca. 1750 – 1900) langs de Messenmakerssteeg.

Afbeelding 2.9. Bebouwing langs de Messenmakerssteeg in het laatste kwart van de 19e eeuw. Bron: L. Burgersdijk (1877).

2.3.2 Bebouwing langs de Kandeelsteeg

Bebouwing aan de oostelijke kant van de Kandeelsteeg is aangetroffen in werkputten 18 en 19, waar deze recentelijk verstoord zijn door de houten heipalen, die de zware fundering droegen van de elektrische tunneloven die in werkput 18 is aangetroffen. Ook kon in het oostprofiel de lengtemuur van de Kandeelsteeg gedocumenteerd worden, met op enkele plaatsen, op een diepte van ca. 1,55 m –NAP, houten drempels en vloeren van de 17e- of 18e-eeuwse bewoning langs de steeg. De zuidelijke grens van de steeg kon worden vastgesteld door de overgang naar de achterliggende tuinen.

De bebouwing langs de Kandeelsteeg is onder te verdelen in vier fases. De oudste twee fases dateren van voor 1750 (afb. 2.7), de andere twee behoren tot de periode na 1750. De oudste twee fases zijn, op basis van het in verschillende profielen (p2, p3 en p5 in wp 18, bijlage 1) aangetroffen aardewerk, te dateren in de periode 1500 – 1750. Het gaat hierbij om aardewerk afkomstig uit de stabilisatielagen die zijn opgebracht voor de bouw aan de Kandeelsteeg in deze periode. De hele oostkant van de Kandeelsteeg ter plaatse van werkput 18 was in deze periode bebouwd. Vlak boven de eerste fase, dus in de ophoging voor fase 2, is aardewerk uit dezelfde periode aangetroffen.

Fase 1: De eerste fase betreft de bebouwing aan de oostkant van de Kandeelsteeg. Op de hoek van de Kandeelsteeg en de Raam is de westelijke zijgevel aangetroffen, behorende bij een pand dat aan de Raam gelegen was. Het betreft hier muurwerk bestaande uit één fase. Mogelijk is dit pand pas in 1928 afgebroken in verband met de uitbreiding van de plateelfabriek. In het perceel

ten zuidoosten van het bovengenoemde perceel zijn in werkput 19 sporen van bewoning aangetroffen. Dit blijkt uit de aanwezigheid een kuil (S40), vloerwerk (S10) en de daarbij behorende zijgevel (s24), die zijn aangetroffen op ca. 2,1 m –NAP. Op het derde vlak in werkput 19 zijn funderingsplanken (s41) van muurwerk (S24) aangetroffen. In het zuidelijke deel van perceel 949 zijn muurwerk (S17, S6) en een bijbehorende vloer (S39) aangetroffen. Het gaat hierbij om de laatste fase van de bebouwing, voordat het pand werd afgebroken om plaats te maken voor de eerste fase van de plateelfabriek aan het einde van de 19e eeuw.

Fase 2: De tweede fase van bebouwing bevindt zich ten zuiden van het perceel dat aan het raam gelegen is tot de tuinmuur (S56), waar de bebouwing en erfgebruik ophoudt. Opvallend is dat de percelering op de kadasterkaart uit 1830 overeenkomt met de bebouwing uit deze fase die uit de tweede helft van de 18e eeuw dateert. De ophogingslaag die opgebracht is vóór de bebouwing bevindt zich in werkput 18 op 2,2 m –NAP aan de Raamkant en op 2,2 m –NAP aan de uiterst zuidelijke kant van de werkput, waar de bebouwing en erfgebruik ophouden bij een tuinmuur (S56). De tussenmuren zijn gefundeerd op de bouwvoor, waarop een egalisatielaag ter versteviging is aangebracht; dit is onder andere te zien op profiel 2 van werkput 18. Hierna is de ruimte tussen het muurwerk opgehoogd om een goede fundatie te krijgen. De voorgevel van het perceel ten zuiden van het perceel aan de Raam tot de tuinmuur (s56) bestaat uit één fase die gefundeerd is tot 2,3 m –NAP, deze omvat een groot deel van de bebouwing aan de oostkant van de Kandeelsteeg. Deze fase had in ieder geval twee ingangen (zie bijlage profiel en vlak 2 van werkput 18), mogelijk betreft het hier twee wooneenheden of bedrijfsruimtes die in dezelfde periode gebouwd zijn. De ingangen (S46 en S23, zie afb. 2.7) van de woningen of bedrijfspanden waren via de Kandeelsteeg bereikbaar; de ingangen lagen 30 cm boven de Kandeelsteeg. Iets ten zuiden van ingang S23 en onder het muurwerk van de latere fase (S54) is een dichtzetting van houten planken aangetroffen (p3, S931), die doet denken aan een soort dam (afb. 2.10). De verklaring voor deze dichtzetting is een sloot die waargenomen is in werkput 19, S26 (afb. 2.12). De sloot was zeer waarschijnlijk watervoerend in deze fase. Op basis van het aangetroffen aardewerk is de sloot dichtgegooid in de periode 1700 – 1800. Vloerwerk en resten van vloerwerk zijn aangetroffen op een diepte van ongeveer 2 m –NAP ten zuiden van het perceel aan de Raam. Dit is net boven de funderingsdiepte van de zijgevels. Over de indeling van het gebouw in deze fase valt weinig te zeggen. Er zijn weliswaar binnenmuren aangetroffen, maar deze liggen op een hoogte van 1,5 m –NAP en behoren mogelijk toe aan een latere fase.

De bewoning aan de Kandeelsteeg in de periode 1759 – 1900 bestaat uit twee fases. Het onderscheid tussen deze fases wordt gemaakt op basis van de profielen, waarbij baksteenformaten, NAP-hoogtes en de relaties tussen het verschillende muurwerk de dragende factoren zijn. Bij de laatste twee fases kan gebruikgemaakt worden van het aangelegde vlak van werkputten 18 en 19 (afb. 2.12). Deze fases zijn vrijgelegd en *in situ* nog aanwezig. Alle bebouwing aan de Kandeelsteeg is aan

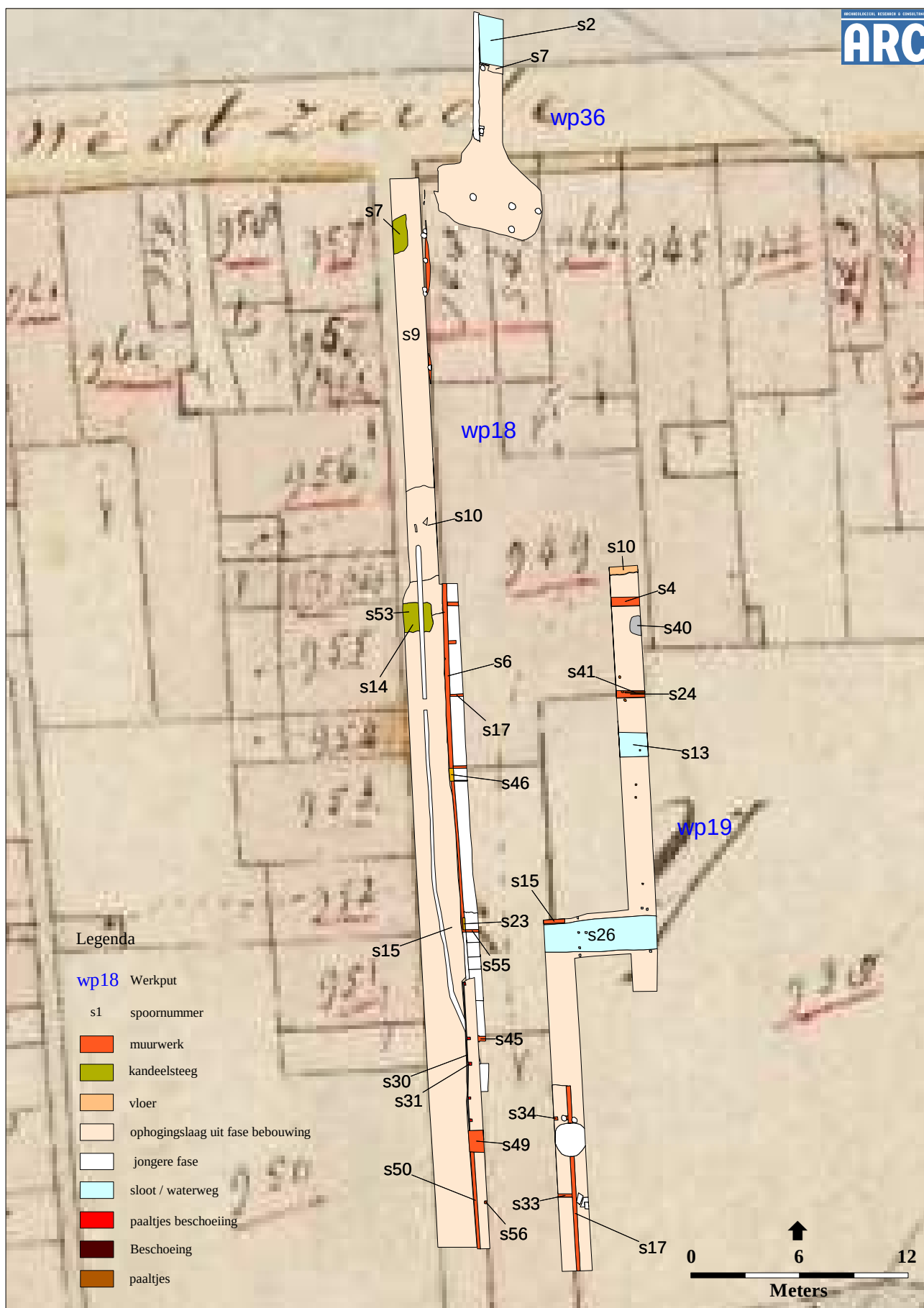

Afbeelding 2.10. De 18e-eeuwse afsluiting met planken van een 17e-eeuwse waterloop.

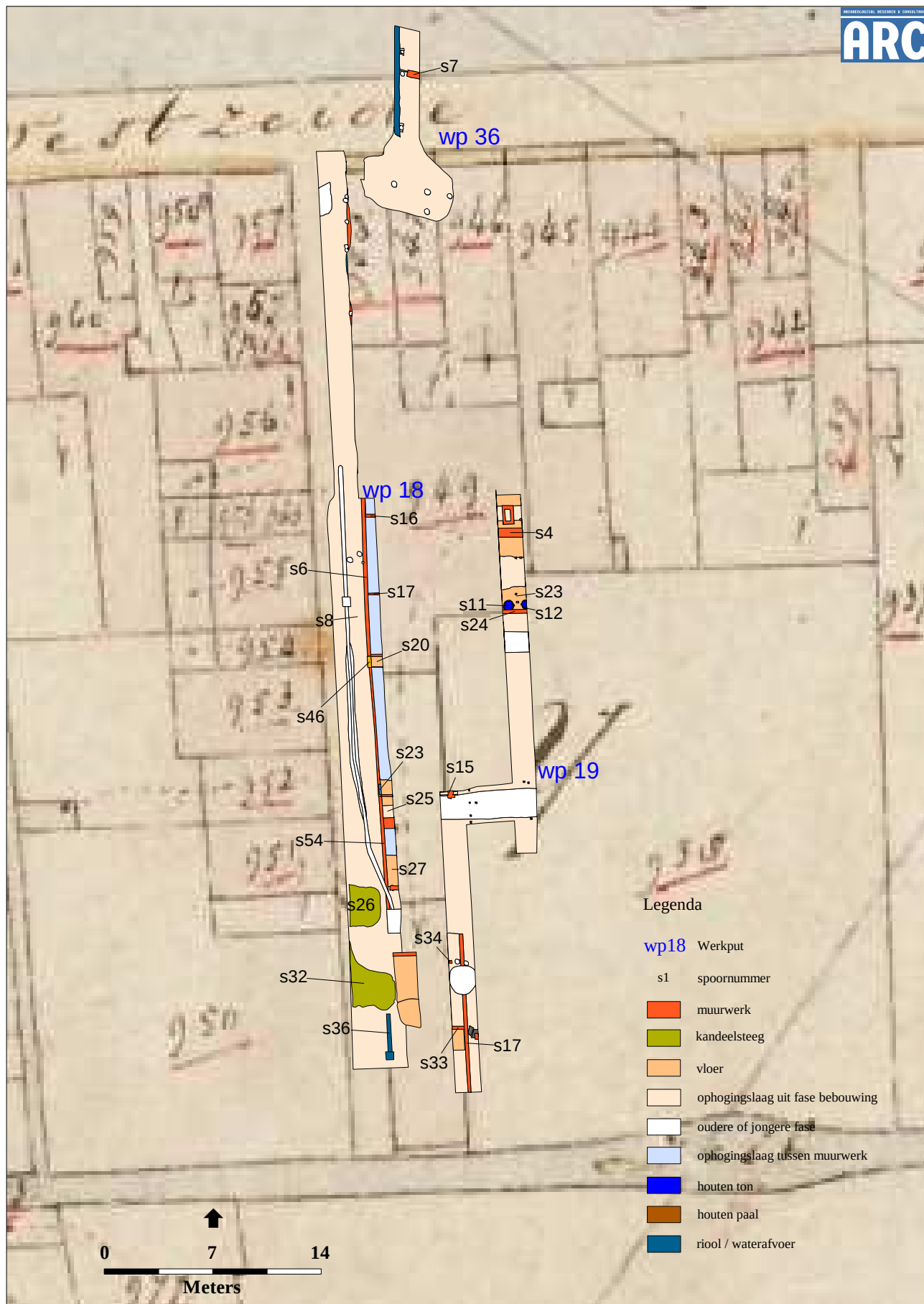
het eind van de 19e eeuw bovengronds verwijderd om plaats te maken voor de eerste fase van de plateelfabriek. Het pand 'Het Hert' vormt de vroegste fase van de plateelfabriek en bevond zich ook ergens aan de Kandeelsteeg.

Fase 3: In de derde fase is er halverwege aan de oostkant van werkput 18 een vloer op 1,7 m –mv aangelegd (afb. 2.12). De voorgevel lijkt afgebroken te zijn en herbouwd op dezelfde locatie op de oude funderingen. De zijgevels lijken niet vernieuwd te zijn. In deze tijd zijn ook de dorpels S23 en S46 van de ingangen verhoogd met 30 cm. Dit heeft mogelijk te maken met de bestrating van de Kandeelsteeg uit dezelfde periode die ook een stuk hoger ligt. In de 1,3 m brede werkput 19 is een ander deel van de zijgevel van hetzelfde gebouw aangetroffen (s24). Vlak achter deze gevel, binnen het gebouw, bevonden zich twee houten tonnen die ingegraven waren (S11 en S12). Het vloerwerk (S23), bestaande uit bakstenen, was rondom deze houten tonnen aangelegd. De vulling van deze tonnen bestond uit een grote hoeveelheid 17e- en 18e-eeuws aardewerk. Noordelijker is ook vloerwerk uit dezelfde fase aangetroffen met baksteenformaat 18×8×4 cm. De muur (S4 en S15) is gefundeerd tot een diepte van 2,08 m –NAP, dit is dezelfde diepte als spoor 16 in werkput 18. Mogelijk gaat het hierbij om een gebouw dat al in de 17e eeuw aanwezig was, gezien het feit dat het 18e-eeuwse vloerwerk hier tegenaan gelegd was.

Pal ten zuiden van de entree (S23), heeft nieuwbouw plaatsgevonden en is muur S54 deels op de oude muur van de vorige fase gebouwd. Ten zuiden hiervan is de oude muur geheel verwijderd. De muur S54 loopt zuidelijk door tot het noorden waar een recent riool, vanuit de Kandeelsteeg, de muur S54 doorsnijdt. Na de daarbij behorende rioolput is deze muur niet meer

Afbeelding 2.11. Werkputten 18 en 19: aangetroffen sporen en structuren (tot ca. 1750) langs de Kandeelsteeg.

Afbeelding 2.12. Werkputten 18 en 19: aangetroffen sporen en structuren (ca. 1750 – 1900) langs de Kandeelsteeg.

waargenomen. Mogelijkerwijs is deze muur verwijderd bij bouwwerkzaamheden van de plateelfabriek. De vloer bij deze fase is in het zuidelijke deel nog wel aanwezig. Deze vloer (bijlage 2, profielen: S934) is door verzakking van de bodem in het zuidelijke deel opgehoogd en opnieuw bestraat (S933). Doordat het vloerwerk op het noordelijk gelegen perceel 949 en het erachter liggende perceel op dezelfde diepte liggen en de verhoogde ingangen en muur S54 met hetzelfde baksteenmateriaal gebouwd zijn, mag geconcludeerd worden dat beide percelen bij elkaar samengetrokken waren en bebouwd waren met één gebouw. Van het zuidelijke deel van perceel 949 is dit niet duidelijk omdat een ingang en muur ontbreken. In werkput 19 is wel de achtergevel aangetroffen, namelijk S17. Aan de hand van het profiel P2 met het muurwerk (S33, S34 en S29) en het aangetroffen aardewerk in de ophogingslagen tussen dit muurwerk wordt duidelijk dat het zuidelijk deel van perceel 949 reeds bewoond was in de 17e eeuw. De aangetroffen vloer (s39) met tegelformaat $22 \times 22 \times 2,5$ cm stamt uit de 19e eeuw.

Het vlak in het zuidelijke deel van werkput 18, is vanaf ingang S23 aangelegd op het vloerniveau van deze derde fase, waarbij duidelijk werd dat de ruimte uit kleine eenheden bestaan heeft. Op het perceel zonder kadastrummer zijn verschillende vloerwerken aangetroffen, onder andere een houten vloer in de hal of gang en een tegelvloer ($23 \times 23 \times 2,5$ cm) die verticaal in halfsteensverband gelegd was. Vanaf de noordelijk gelegen ingang zijn er naast de hal of gang, vijf verschillende ruimtes aanwezig. De meest noordelijke ruimte was waarschijnlijk in gebruik als opslag. In deze 2 m brede ruimte waren aan beide kanten opbergruimtes, van ieder 50 cm diep aanwezig. In het midden van deze ruimte bevond zich een pad. De twee ruimtes daarachter waren 1,5 en 2 m breed, waarvan de tweede (S27) betegeld was met plavuizen van $23 \times 23 \times 2,5$ cm. De breedte van de derde en vierde ruimte is onbekend vanwege de verstoring door het recente riool en een andere recente verstoring aan het einde van de werkput.

Fase 4: In de vierde en laatste fase is ook vloerwerk aangetroffen in het zuidelijke deel van werkput 18 op een diepte van 1,3 m –NAP. Op dit niveau is ook een vlak van 1,5 m breed aangelegd en kan er iets meer gezegd worden over de indeling van de bebouwing. De ingang is sinds de eerste fase op dezelfde locatie gebleven. Achter de ingang bevond zich een halletje of een gang. Aan de linkerzijde (noorden) bevonden zich twee ruimtes van 4 en 5 m breed en aan de rechterkant van de ingang bevond zich een ruimte van 7,5 m breed. Of het pand als bedrijfspand of als woning gebruikt werd, is niet te zeggen, doordat de dichtstorting tussen het muurwerk niet verwijderd is. Wel is duidelijk dat de indeling van deze ruimte veel groter is opgezet dan die van de ruimte uit de vorige fase.

2.3.3 Bestrating en afwatering van de Kandeelsteeg

De Messenmakerssteeg en Kandeelsteeg waren vroeger verkavelingssloten. Tussen 1400 en 1528 zijn deze gedempt, aangezien de oudste bekende vermelding van de steeg uit 1528 stamt. Op 28 december 1897 werd de Kandeelsteeg opgeheven om

later onderdeel uit te maken van de plateelfabriek.

Drie fases straatwerk van de Kandeelsteeg zijn aangetroffen in werkput 18. De oudste fase is te relateren aan de eerste bebouwing die aan de Kandeelsteeg plaatsvond. Het gaat om een fragmentarisch gedeelte straatwerk van $1,50 \times 1,50$ m (s14), dat aangebracht is op dezelfde diepte als het vloerwerk van de eerste fase van bebouwing van perceel 949 (2,10 m –NAP). Het straatwerk op dit niveau is verstoord door de recente riolering die er vlak boven lag. De dorpel van de ingang van de aangrenzende bebouwing lag ongeveer even hoog als de weg.

De tweede fase betreft een fragmentarisch gedeelte (2×1 m) van het spoor s7 op een diepte van 1,5 m –NAP, in het noordelijke deel van werkput 18. Rond dezelfde tijd is mogelijk ook de ingang van de woning op perceel 949 verhoogd. De ouderdom van deze weg is goed te dateren aan de hand van een grote hoeveelheid vondstmateriaal (sp10) uit het einde van de 16e-, begin 17e-eeuw op 1,8 m –NAP, die als stabilisatielaag van de erboven liggende weg gediend heeft. Een eerste scan van het aardewerk wijst op een vrij vroege datering, mogelijk 16e eeuw. Ook is er een zeer goede conservering van het organische materiaal vastgesteld, met een grote hoeveelheid dierlijk bot en enkele lederen schoenresten en een gedecoreerd houten voorwerp als voornaamste vondsten.

In de derde fase is aan de zuidkant van werkput 18 een wegfragment (S32) van de Kandeelsteeg aangetroffen op een diepte van 0,9 cm –mv, het legverband was halfsteens en bestond uit IJsselsteentjes van $18 \times 7 \times 4$ cm. Het zijltje, dat veelal gebruikt werd voor de afwatering van de weg en het huisvuil, is niet aangetroffen. Wel is er een riool, bestaande uit een gresbuis (S37) en put (S36), aangetroffen op 1,37 m –NAP. Dit riool behoort tot de laatste fase van de bebouwing aan de Kandeelsteeg, voordat deze afgebroken of geïntegreerd werd in de plateelfabriek.

2.3.4 Molen De Korenbloem

Zoals in paragraaf 2.2 is beschreven, werden in de 17e eeuw twee molens op de Koningshoflocatie gebouwd: ‘De Korenbloem’ en ‘De Croot’. Sporen uit de fase voor 1750 zijn niet aangetroffen; in de ophogingslagen om de 18e-eeuwse fase heen is wel vondstmateriaal aangetroffen uit de 14e en 15e eeuw, mogelijk gaat het hierbij om opspit. Onder het maalsteenfundament (S34) is 16e- en 17e-eeuws aardewerk aangetroffen. In 1643 werd de houtbouw door steenbouw vervangen en in 1751 werd ‘De Korenbloem’ herbouwd tot een grotere stenen korenmolen, te vergelijken met molen ‘De Rode Leeuw’. Door de grotere productiecapaciteit verviel het nut van ‘De Croot’ en werd deze afgebroken.

Walmolen De Korenbloem werd in 1751 gebouwd als vervanger van de kleinere oude standerdmolen die deels op, deels iets ten noordoosten van deze nieuwbouw heeft gestaan. Naast de molen heeft ook een windtras- en snuifmolen gestaan die niet op de kadasterkaart van 1830 en 1877 aangegeven staan volgens (De Wit 2004). In deze publicatie staat het volgende: ‘Johannes Lafeber had deze molen samen met de ernaast gelegen windtras- en snuifmolen Het Fortuijn gekocht na het overlijden van de vorige eigenaar Maarten van Eijk in 1846.’ In 1949 werd

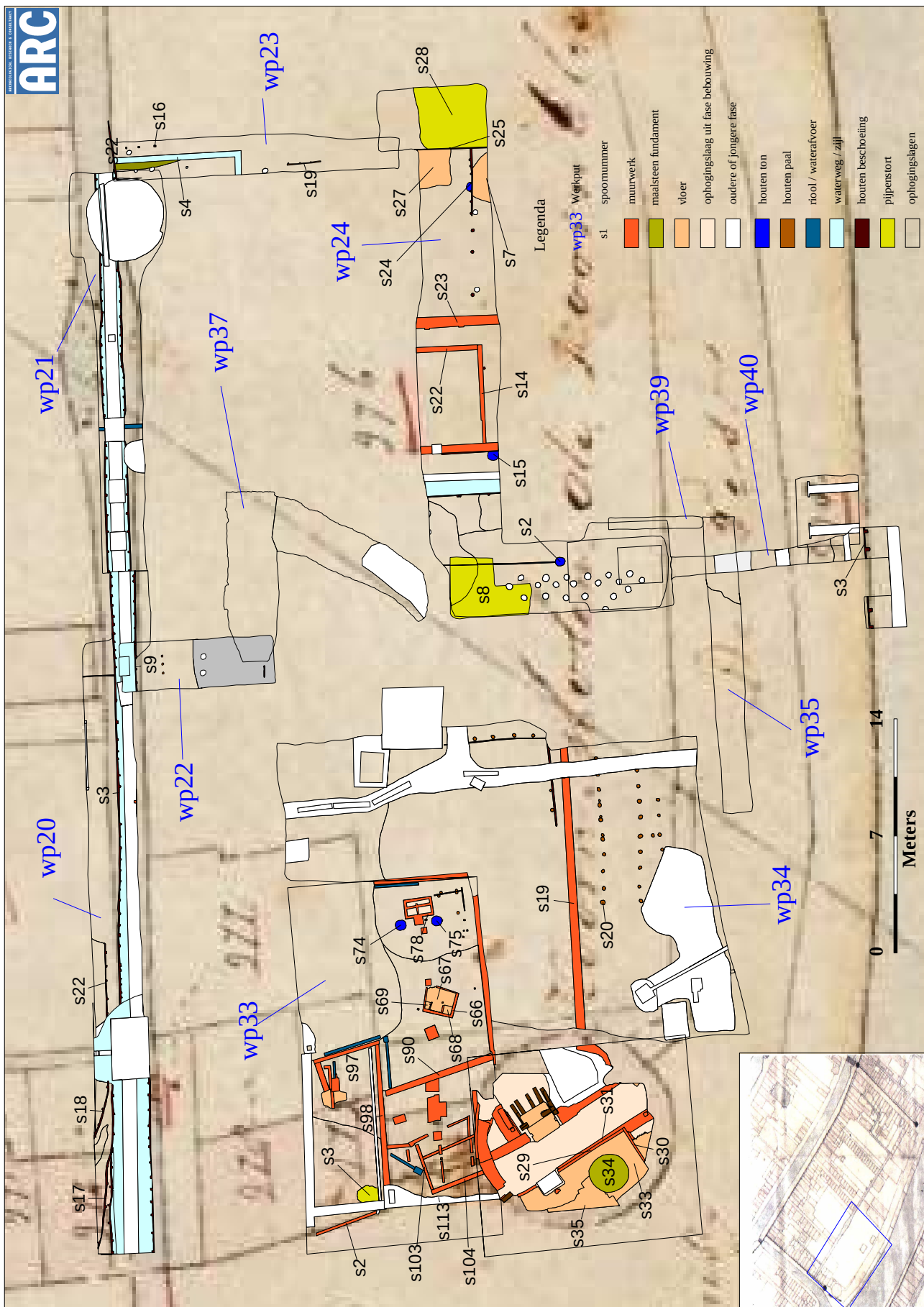

Afbeelding 2.13. Werkput 33: de fundering van molen ‘De Korenbloem’.

De Korenbloem door de bliksem getroffen waarna deze uitbrandde. Er werd nog een poging gedaan de molen te herstellen, maar dit bracht te veel kosten met zich mee waarop de molen volledig werd gesloopt.

De aangetroffen funderingen in werkput 33 zijn te koppelen aan de 18e-eeuwse verbouwingsfase van de molen (afb. 2.13 en afb. 2.14). De funderingen bestaan uit een ronde bakstenen structuur (s34), vermoedelijk de centrale as van de molen, waarop de molensteen draaide met daaronder een rechthoekige bakstenen muur (S29, S30 en S31). De binnenzijde van deze ruimte was voorzien van een volledig intacte tegelvloer (S35 en S33), waarin meerdere herstellingen te zien zijn. Dit wijst op intensief gebruik. Aan de binnenzijde van de muur werd een klein tegel-tableau (vijf tegels) met wit-blauwe glazuurdecoratie *in situ* aangetroffen. Deze tegels zijn, samen met het formaat van de vloertegels in de 18e eeuw te dateren. In het pakket waarin de molen gefundeerd is, werd 17e-eeuws kleipijpmateriaal gevonden.

Dit staakt ook de theorie van de 18e-eeuwse fase. De muurwerken (S104, S103 en S90) ten noordoosten van de molen in werkput 33 wijzen op een aanbouw die bij de molen behoorde in dezelfde fase. Het muurwerk staat haaks op de Verloren Kost, maar loopt waarschijnlijk parallel met de toen aanwezige binnenvestgracht die ten noorden van de molen liep (Bleau). Van een tweede pand met dezelfde oriëntatie zijn alleen de voorgevel (S2) met baksteenformaat $18 \times 12 \times 4$ cm en de mogelijke achtergevel (S97) aangetroffen. In de 19e eeuw is dit pand vervangen door een grotere aanbouw waarvan de voorgevel parallel aan de Verloren Kost gelegen heeft. De afmetingen van dit pand waren $21 \times 7,5$ m. De voorgevel (S113) is nog in de 20e eeuw vervangen. Er zijn twee structuren in deze fase waargenomen, waaronder een kleine bakstenen structuur (S66) van $1,75 \times 2$ m met verschillende vloerwerken van tegels (S67, S68 en S69). Ten zuiden hiervan bevond zich een bakstenen structuur (S78) met twee houten tonnen aan weerszijden (S74 en S75). Het gebruik van beide structuren is onduidelijk.

Afbeelding 2.14. Werkputten 33 en 34: aangetroffen resten van de 18e-eeuwse fase van molen 'De Korenbloem'.

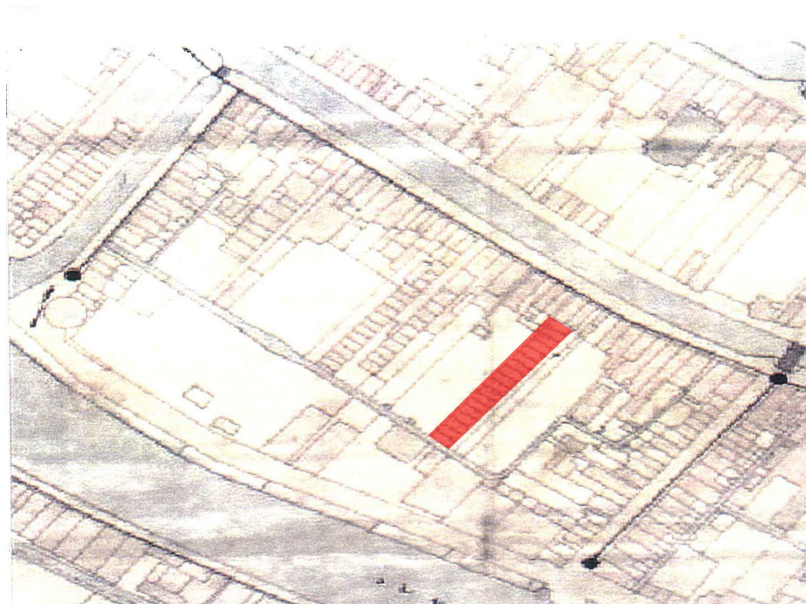
Op het achterterrein (werkput 34) bevonden zich twee 19e-eeuwse schuren (opgetrokken uit gele baksteen), die tot de molen behoorden (Emmens et al. 2002). Deze schuren zijn pas recentelijk afgebroken. Van deze structuren zijn de heipalen (S20) en een zijgevel (S19) aangetroffen. Op de kaart van L. Burgersdijk uit 1877 en de kadasterkaart uit 1830 zijn deze gebouwen niet weergegeven, ditzelfde geldt voor de bebouwing die parallel loopt met de Verloren Kost. Dit betekent dat deze bebouwing na deze periode plaatsgevonden heeft.

Ten tijde van de industrialisering van de Koningshof was de molen ‘Het Verloren Kost’, ‘De Scheve Molen’ of ‘De Korenbloem’ aan de Vest nog steeds in gebruik als korenmolen. In 1926 is hij deels afgebroken en gemoderniseerd. Na de brand in 1949, die de molen in as legde, is in 1954 ter plaatse een eenvoudig fabrieksgebouw verrezen waar tegenaan in de latere 20e eeuw een sober bouwdeel met mansardekap is gebouwd (Emmens et al. 2002). De structuren van het fabrieksgebouw zijn vrijgelegd in werkput 33, vlak 1 (bijlage 14 en afb. 2.21). Het gaat hierbij om het muurwerk (S21 en S10) en poeren (S23 en S24). De poeren zijn door het vloerwerk (S7) van de laatste fase (na 1926) van de molen heengezet.

2.3.5 Bebouwing van het Jonkershofje

De bebouwing van het Jonkershofje, bestaande uit achttien huisjes, heeft plaatsgevonden in de tweede helft van de 19e eeuw. Mogelijk is de naam van het hofje afkomstig van de familie Jonker, die vanaf ca. 1840 het pottenbakkersbedrijf ‘Het Hert’ op Raam 28 in bezit had. De bebouwing heeft er niet lang gestaan, want reeds in 1910 moest de bebouwing (samen met het hofje of steegje) plaatsmaken voor de Coöperatieve Broodbakkerij ‘Ons Voordeel’ (afb. 2.20). Op de kaart van 1877, gemaakt door L. Burgersdijk om de aanzet van het buizenet voor de drinkwaterleiding in kaart te brengen, is de bebouwing te zien als een huizenrij die parallel loopt met de Kandeelsteeg en de Messenmakerssteeg (afb. 2.15). De kleine arbeiderswoningen maten $8,5 \times 3$ m. Tussen 1850 en 1884 woonden hier vooral sjouwermannen (9), fabriekswerkers (10) en werkmannen (16) maar ook pijpenmakers (5) en andere arbeiders. Delen van de voorgevel en zijgevels zijn bij de archeologische begeleiding van werkput 41 vrijgelegd. De achtergevel lag op de perceelsgrens ten oosten van perceel 919 (kadasterkaart uit 1832) en de toegangsweg tot de bebouwing lag westelijk van perceel 911. Het opgegraven gedeelte van het Jonkershofje staat blauw omlijnd rechtsboven afgebeeld op afbeelding 2.16, de aangetroffen sporen en structuren staan op de kadasterkaart van 1832 geprojecteerd. Het archeologisch peil van het aangelegde vlak was 0,8 m –NAP, dit is ongeveer 60 cm –mv. Deze diepte was voldoende om vloerdelen vrij te leggen en insteken van muurwerk zichtbaar te maken. Maar niet diep genoeg om veel oudere structuren bloot te leggen.

Een groot deel van de fundamenteën is verwijderd bij de bouw van de bakkerij in het begin van de 20e eeuw. Bij de aangetroffen fundamenteën gaat het vooral om de zijgevels, tussenmuren en de voorgevels (S6, S7, S48). Het gaat om bebouwing die in één fase plaatsgevonden heeft en gefundeerd is tot 0,74 m –NAP. De baksteenformaten zijn voornamelijk $16 \times 8 \times 4$ cm en $16 \times 8 \times 5$ cm, maar ook hergebruikte

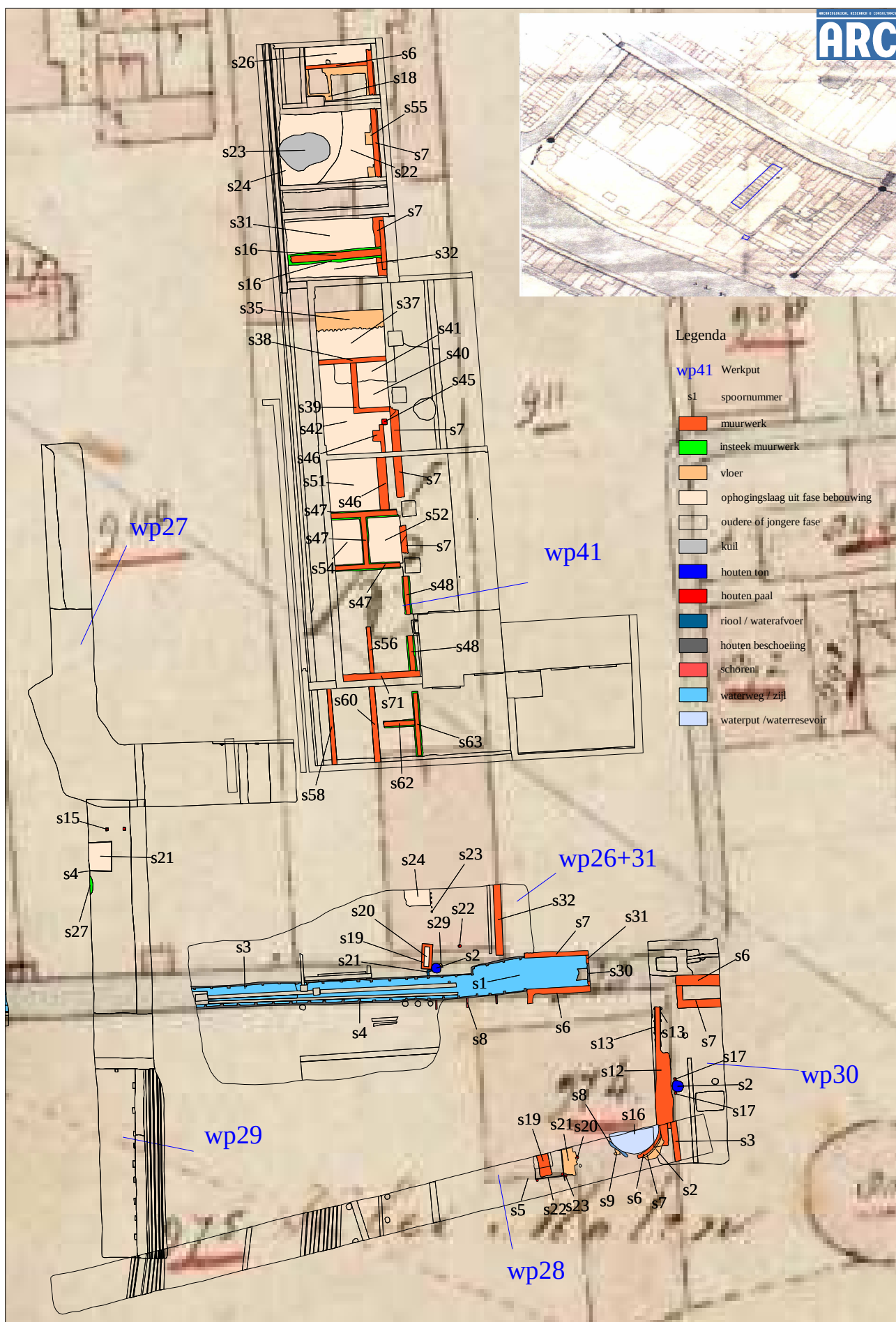
Afbeelding 2.15. Het Jonkershofje (rood) op een kaart van L. Burgersdijk uit 1877.

bakstenen van $20 \times 10 \times 6$ cm en $28 \times 13 \times 6$ cm zijn toegepast. Het hergebruik werd hier toegepast voor de getrapte funderingen. Mogelijk zijn de bakstenen met het formaat $20 \times 10 \times 6$ cm afkomstig van de gesloopte bebouwing van perceel 912 (het noordelijke deel van werkput 41, afb. 2.16). Fragmentarisch is vloerwerk aangetroffen met baksteenformaat $16 \times 7 \times 4$ cm (S18 en S55), het gaat hierbij om een halfsteensverband legpatroon. Spoor 35 (met baksteenformaat $18 \times 7 \times 4$ is mogelijk een paadje uit een eerdere fase dat pal achter het pand op perceel 912 gelegen heeft (zie hiervoor ook afbeelding 2.16). De voorgevel (s7) van de bebouwing aan het Jonkershofje ligt namelijk over dit spoor heen. Spoor S6 in werkput 30 komt uit dezelfde bouwphase als het Jonkershofje (klein vierkantje rechtsboven afgebeeld op afbeelding 2.16). Het gaat hierbij om een mogelijk gebouwtje van 3×2 m dat deel uitmaakte van zeven andere kleine bouwsels van ongeveer dezelfde grootte. Het gebouwtje bevindt zich lineair onder waterweg s1 in oostelijke richting.

2.3.6 Agrarisch landgebruik, verkavelingssloten en zijltjes

Het zuidelijke deel van de onderzoekslocatie, tussen de bebouwing en de stadsmuur langs de Vest, was tot het midden van de 19e eeuw voornamelijk in gebruik als tuingebied, met slechts enkele huisjes. Centraal door het gebied liep een vrij brede zijl waarop enkele kleinere sloten aansloten. Deze zijltjes stonden in verbinding met de kanaaltjes op de Raam en de Verloren Kost, die op hun beurt weer aansloten op de Turfsingel.

Vlak onder de oudste fase van de aangetroffen bebouwing aan de Kandeelsteeg is een ophogingslaag of bouwvoor van 2,2 tot 2,6 m –NAP aangetroffen die aanwezig was voor de bebouwing. Hiernaast, onder de oudste fase van de aangetroffen

Afbeelding 2.16. Jonkerssteeg (wp 41): aangetroffen sporen en structuren vanaf het midden van de 18e tot de late 19e eeuw. De ondergrond is een uitsnede van de kadasterkaart uit 1832 met rechtsboven een uitsnede uit 1877 (L. Burgersdijk) Kaart: M.Botermans.

Kandeelsteeg (s14 op 2,1 m –NAP) zijn, na een humeus pakket (s15, hierin is materiaal uit de 14e–16e eeuw aangetroffen), op een diepte van 230 cm –mv houten structuren waargenomen. Het gaat hierbij om een beschoeiing van planken (s30) met aan de buitenzijde vierkante balkjes (s31, s53). De sporenclusters zijn sporadisch aanwezig door vergravingen ten behoeve van de riolering. Mogelijk gaat het hier om een gedempte waterloop die ongeveer 1,75 m breed en 40 cm diep was. De kans bestaat dat de waterloop oorspronkelijk dieper is geweest, maar dat er is afgegraven vanwege de aanleg van de Kandeelsteeg. In het uiterste zuiden van werkput 18 gaat de houten beschoeiing na een poer (s51) over in een bakstenen constructie (s50). In het profiel van p2 is op een diepte van 260 cm –mv een laag stenen aangetroffen (s920). Deze bevond zich onder een ophogingslaag en de bebouwing naast de Kandeelsteeg (s911 en S922). Of het hier gaat om bestrating of dat het een verband heeft met de ernaast gelegen waterweg is niet duidelijk, aangezien de laag alleen in het profiel is waargenomen.

In werkput 19 zijn twee waterwegen waargenomen (sp26 en s13, bijlage 2), die beide parallel lagen aan de centrale oost-westelijk georiënteerde zijl die dwars door de Koningshoflocatie loopt. Spoor 26 bevond zich op een diepte van 1,68–2,18 m –NAP en was 0,7 cm breed en lag verder van de Raam dan s13. Het hieruit verzamelde vondstmateriaal was 17e- en 18e-eeuws. Rond deze tijd moet de waterweg gedempt zijn vanwege de bebouwing aan de Kandeelsteeg. In werkput 18 is de dichtzetting van de waterweg waargenomen in profiel p3 s931 op een diepte van 1,8 tot 2,3 m –NAP (bijlage 1) waarna hij overbouwd is. Spoor 13 was met 50 cm duidelijk smaller en is op een diepte van 1,6 m –NAP waargenomen. Het verzamelde vondstmateriaal van de demping stamt uit de 16e en 17e eeuw; de demping hangt waarschijnlijk samen met de bebouwing van de Kandeelsteeg.

Mogelijk staat een van deze twee (of beide) zijltjes afgebeeld op de kaart van Bleau als zijl vlak achter de bebouwing aan de Raam. In werkput 25 op de locatie van de Messenmakerssteeg is een hoek van bebouwing aangetroffen (afb. 2.7). Vanaf de hoek van deze muur loopt een smal houten gootje met bakstenen vloer (18×8×2,5 cm) (S21), waarvan het verloop naar het zuiden toe door de hoge waterstand en latere verstoringen onduidelijk is. Vermoedelijk sloot deze aan op de centrale zijl die oost-west door het projectgebied loopt. Ten oosten en ten westen van dit gootje bestaat de bodem uit zeer humeuze bruin(grijze) zandige klei, vergelijkbaar met de bodemtextuur die in andere zones gelinkt is aan het achterterrein. Een metalen hak werd uit dit pakket verzameld, evenals 17e- en 18e-eeuws aardewerk. In de centrale zijl is veel aardewerk uit de periode 14e–18e eeuw aangetroffen, maar door de aanwezigheid van een diep ingegraven recent riool zijn hier geen sporen aangetroffen behorende bij deze fase.

Werkput 36 ligt aan aan de noordzijde van de Koningshof en is gegraven om het riool van de Koningshof op het hoofdriool in de Raam aan te sluiten. Bij de begeleiding van deze sleuf is een relatief goed beeld verkregen van de bodemopbouw aan deze zijde van de onderzoekslocatie. Op afbeelding 2.12 is een oost-west georiënteerde muur aangetroffen (werkput 36, S7). Deze muur had een getrapte bovenkant en bestond uit gele bakstenen. De bovenkant van deze muur lag op 1,60 m –NAP, de onderzijde van deze muur is niet aangetroffen. De muur stond te

ver van de gevel af om een oude gevelmuur te kunnen zijn. Mogelijk betreft het hier de kademuur van de Raam, de gegeorefereerde kadasterkaart van 1830 lijkt deze hypothese te bevestigen. Boven en naast de muur was een gelaagd dempingspakket zichtbaar dat langzaam omhoog liep richting het zuiden. Mogelijk gaat het hier om de demping van de Raam in 1961 (afb. 2.12).

De zijltjes op de Koningshoflocatie diende vooral voor de afvoer van water naar de centrale oost-west georiënteerde zijl die dwars door de Koningshoflocatie loopt. Deze centrale zijl is duidelijk zichtbaar op de kadasterkaart uit 1830, maar ook op oudere kaarten. Alle zijltjes (inclusief de centrale zijl) zijn hetzelfde opgebouwd: Aan beide kanten staan paaltjes 40 tot 90 cm uit elkaar waartegen aan de buitenkant een houten beschoeiing bestaand uit planken is aangebracht. De centrale zijl uit de 19e eeuw was nagenoeg intact teruggevonden, doordat de latere fases van het riool binnen deze beschoeiing aangelegd was. De breedte van de zijl was 1,4 tot 1,7 m en de diepte waar die aangetroffen werd was ca. 1,7 m –NAP in werkput 20 en 21. Het is onmogelijk om alle zijltjes te beschrijven die op de onderzoekslocatie aangetroffen zijn. Daarom is er een selectie gemaakt van enkele sporen.

Aan de oostelijke zijde van werkput 26 werd net onder het Archeologisch Peil van 0,65 m –NAP een gele gemetselde structuur (S30) aangetroffen. Vanwege de gewelfachtige vorm van deze structuur werd aangenomen dat dit het oude, gemetselde riool was. Bij nadere inspectie bleek het gewelf echter een spanwijdte van ongeveer 1,75 m te hebben, te groot voor een gemetseld riool. Aan weerszijden van de overspanning lagen twee muren (S6 en S7) die het gewelf ondersteunden. Beide muren waren gefundeerd op een houten plank (S901) die op houten balken gelegd was (S902) die op hun beurt op heipalen rustten (S903). Ten westen van deze steunmuren werd de houten beschoeiing van de centrale oost-west georiënteerde zijl aangetroffen, die reeds in werkputten 20, 21 en 22 was gedocumenteerd. Het gewelf vormde dus een overspanning van het zijltje en zal dus, mede door zijn hoge ligging, zeer waarschijnlijk dienst gedaan hebben als brug naar het achterterrein. Bij de aanleg van het 20e-eeuwse riool is handig gebruikgemaakt van de bestaande schoeiing van het zijltje. De rioolbuizen zijn onder het bruggetje door geschoven zodat deze intact bleef. Ook de planken beschoeiing bleef intact, enkel de oude zijlvulling werd grotendeels verwijderd.

In het uiterste noorden van de werkput 23 werd de ingraving van het 20e-eeuwse riool en de houten beschoeiing van het 19e-eeuwse centrale zijl waargenomen (S22). Op vlak 3 (ca. 2,5 m –NAP) werd in het noordelijke deel van de werkput de zuid-oostelijke hoek van een rechthoekige, donkerbruine venige greppel (S4) gedocumenteerd (zie bijlage wp23). De greppel is recht ingegraven in een bruin venig pakket (S901), waaruit aardewerk uit de periode 13e tot 15e eeuw geborgen is, en heeft binnenin een grijze vulling van kleiig zand (S3). De greppel is aan de hand van het aardewerk te dateren rond de 18e en 19e eeuw. Ten oosten van deze greppel werd een rij kleine rechthoekige paaltjes waargenomen (S16), alsook enkele grotere ronde palen die ook ten westen van de greppel verder liepen (S17). De precieze functie van deze structuur kon door het beperkte opgravingsvlak binnen het riooltracé niet achterhaald worden. Het niveau waarin deze sporen zich bevinden, komt echter overeen met dat van de 18e-eeuwse tuintjes op de Koningshof.

In de periode vlak voor en na 1900 kwam de grootschalige industrialisatie goed op gang. Dit betekende ook het einde van het agrarische landgebruik. De verkalingsloten verdwenen en de zijltjes waren reeds door riolen vervangen. Rond 1920 was de hele Koningshoflocatie in gebruik genomen door de plateelfabriek Zuid Holland en de broodfabriek 'Ons voordeel'. In 1960 werd de Raam gedempt.

2.3.7 Vestingwerken

Werkput 40 betreft de begeleiding van de succesvolle doorsteek onder de Vest door. De kuil die gegraven was ten behoeve van een pompput was zonder begeleiding uitgegraven maar er zijn wel kolomopnames gemaakt van het profiel tussen de damwanden in. De bovenste meter van de bodem in de liftput bestond uit geel zand behorend bij een recente vergraving (S901, bijlage 19). Daaronder was een aantal ophogingslagen zichtbaar die meestal vol puin zaten. Opvallend was de aanwezigheid van een donkere humeuze zandige vulling waarin veel aardewerk zat (dichtstorting) en een zwarte vulling (S905 en S906, bijlage 19, profiel). De zwarte sliblaag (s906) is in twee tegenoverliggende kolomopnames, in het centrum van de liftput, aangetroffen. In de daarnaast gelegen kolomopnames en profielen is deze laag een stuk dunner of ontbreekt geheel. De top van deze laag ligt in de betreffende kolomopnames op 1,5 m –NAP. De onderkant is niet aangetroffen. Gezien de aard van de vulling en het feit dat deze naar het noorden en het zuiden niet aangetroffen is, lijkt hier sprake te zijn van een zijl of gracht. Deze zou dan, parallel aan de Vest een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie hebben. De maximale breedte van deze waterweg bedraagt 5 m. Mogelijk gaat het hierbij om een watertje dat als binnenvestgracht fungeerde. Vermoedelijk dateert de binnenvestgracht uit de periode van de aanleg van de stadsmuur, voor ca. 1450 (Emmens et al. 2002). Op de kaart van Jacob van Deventer (rond 1562) staat deze aangegeven (afb. 2.1), evenals op de kaart van Joan Bleau uit 1648 (afb. 2.3). Op de laatste kaart was de binnenvestgracht deels verlegd om de molens (De Korenbloem en De Croot) heen. In 1744 is deze gracht ook nog aanwezig, alleen nu is hij alleen afgebeeld om De Korenbloem heen, molen De Croot was toen reeds afgebroken. In werkput 36 zijn onder de dempingslaag van de Raam uit 1961 ten zuiden van de kademuur diverse ophogingslagen aangetroffen die allen richting de kademuur omlaag duiken. Het aardewerk afkomstig uit deze humeuze sporen 2 en 3 ten zuiden van muur s7 stamt uit de periode 14e tot de 17e eeuw. Mogelijk heeft hier ergens de oude vestinggracht van de Raam gelopen.

Ook in werkput 40 is muurwerk aangetroffen op een diepte van 1,72 m –NAP (afb. 2.17). Het gaat hier om een 4,5-steensmuur van 50 cm breed met een baksteenformaat van 18×8×4 cm dat in stapel of stekkenverband gelegd is (s10, bijlage 19, vlak en profiel). Zeer waarschijnlijk gaat het hier om een deel van een 15e-eeuwse stadsmuur die volgens de kaart van Braun en Hogenberg uit 1588 nog op dit deel van de onderzoekslocatie aanwezig was. Mogelijk is de muur na de afbraak vervangen door een aarden wal. Uit kaartmateriaal is af te leiden dat dit in de 16e eeuw plaatsgevonden kan hebben (Emmens et al. 2002). Bewijs hiervoor is niet aangetroffen, omdat uit de sporen 8 en 7, die de mogelijke stadsmuur (s10)

Afbeelding 2.17. Werkput 40, spoor 10: resten van de stadsmuur.

bedekken (bijlage 19, profiel), 18e- en 19e-eeuws aardwerk is aangetroffen.

Deze genoemde sporen zijn in het noordoosten recentelijk verstoord (s2, pompput) en in het zuidwesten door een ingraving van de oude beschoeiing van de Turfsingel (s3, bijlage 19, profiel). Deze beschoeiing – bestaande uit planken aan de noord-oostzijde en vierkante balken van 21×21cm aan de Turfsingelzijde – bevond zich 1,5 m van de binnenkant van de huidige kademuur.

2.3.8 Bebouwing buiten de steegjes

Ten noorden van de bebouwing aan het Jonkershofje en pal ten zuiden van de noordwest-zuidoost georiënteerde verkavelingssloot zijn in werkput 26 en 31 structuren waargenomen die tot een gebouw behoorden (afb. 2.16). Het pand moet gebouwd zijn tussen 1648 en 1850 toen het afgebroken werd voor de aanleg van het Jonkershofje met aangrenzende bebouwing. Het gebouw is aangegeven op het kadasterkaart van 1832. Een deel van de oostelijke zijgevel is blootgelegd. Het gaat hier om een rode bakstenen muur (S32) op een diepte van 0,80 m –NAP met een lengte van 4 m. Een bakstenen bak (s19) van 1,50×0,75 en een houten ton (S2, afb. 2.18) met daaraan vast een afwatering met 19e-eeuwse drainagebuizen (S21) die loosde in de zuidelijk gelegen kavelsloot, behoren tot een structuur. Het lijkt erop dat het in gebruik was als een soort van filtersysteem of hemelwaterafvoer.

De toegang tot dit gebouw kan de voorganger van het Jonkershofje zijn geweest, of een bruggetje over de ten zuiden gelegen kavelsloot. Dit bruggetje was op een stenen muur gefundeerd (S7 en S6, werkput 26 en 31) en een westelijk deel (S30) van het bruggetje is aangetroffen. Een tweede gebouw bevindt zich ten zuiden van dit gebouw en ten zuiden van de kavelsloot (afb. 2.16, werkput 30, perceel 974).

Afbeelding 2.18. Spoor 2: houten ton met afvoerbuis.

Het gaat hier om een gebouw dat aan de Vest gelegen was. Ook hier is een houten ton buiten de oostelijke zijgevel (S12) aangetroffen. Twee palen (S17) bevonden zich aan weerszijden van deze ton. Mogelijk heeft deze ton aan deze palen vastgezet. Een afwatering met een houten beschoeiing en een bakstenen bodem bevond zich in het noordelijk deel van het gebouw en stond zeer waarschijnlijk in contact met de kavelsloot. Mogelijk heeft de structuur te maken met een ondiepe put (S16) in het gebouw. De brede oostelijk zijgevel (S12) die in verbinding staat met het riooltje en de ondiepe waterput heeft hierbij mogelijk een functie gehad.

2.3.9 Overige bebouwing

In werkput 24 werden diverse structuren blootgelegd van na 1830. Op de kaart van L. Burgersdijk waren deze structuren grotendeels wel aanwezig (afb. 2.14) met rechtsboven een afbeelding van deze kaart. Op ca. 1,8 m –NAP werd een bebouwingsfase vertegenwoordigd door een rechthoekige structuur die opgetrokken was uit een smalle eensteensmuur (S22). Deze structuur liep onder de tunneloven door, de westelijke muur was verstoord door funderingspalen van de hoger gelegen plateelmuur. Aan de zuidwestelijke hoek van deze structuur konden de restanten van een houten waterton (S15) worden gedocumenteerd. Van een tweede structuur die op de kaart van L. Burgersdijk staat is alleen de houten ton (S26) die buiten de buitenmuur gestaan heeft aangetroffen. Deze bevond zich in het daar aanwezige zijtje. Het vloerwerk ten noorden en zuiden van het zijtje S13 was mogelijk bestrating die langs een ander zijtje (S25) noordwaarts liep. Ten oosten hiervan bevond zich een pijpenstort die samen met de pijpenstort in het noordwesten tot de 19e eeuw gerekend mag worden.

Aan de westelijke zijde van werkput 24, net ten oosten van de heipalen (wit aangegeven op afb. 2.14) werd op een diepte van ca. 0,9 m –NAP een houten water-ton met deksel gedocumenteerd (S2). Een aardewerken afvoerpijp liep vanaf het noordoosten naar de ton toe (S9). We bevinden ons in deze zone aan de achterzijde van de laat-18e- en 19e-eeuwse bewoning langs de Verloren Kost en zeer waarschijnlijk kan deze ton hiermee in verband worden gebracht. Deze associatie is in werkput 24 echter verdwenen door de verstorende activiteit van latere bouwactiviteiten.

Op afbeelding 2.8 is een structuur van 7×6 m zichtbaar behorende bij perceel 921. Van dit perceel is de zuidelijke muur vrijgelegd in werkput 32 op 1 m –NAP. Zuidelijk van deze muur (S7) werd een pijpenstort (S5) uit de 18e eeuw aangetroffen.

Plateelfabriek

Er is al veel geschreven en gepubliceerd over de plateelfabriek, daarom zullen in dit onderdeel alleen de opzienbarende structuren weergegeven worden. Opvallend is wel dat oudere structuren vaak nog *in situ* aanwezig waren. Dit komt vooral doordat het terrein door inklinking van het veen telkens opgehoogd is en dat de fundamenteën van de plateelfabriek deels op bestaand muurwerk zijn gebouwd en deels ondiep gefundeerd zijn. Door het ontbreken van een stevige bodemstructuur is veelal gebruikgemaakt van heipalen waarop planken aangebracht werden als fundament van de veelal getrapte fundering. Er is geen gebruikgemaakt van alle sporenkaarten per deelgebied, maar van het hele gebied in een keer met een plattegrond van de plateelfabriek Zuid-Holland als achtergrond.

In werkput 28 is een houten vloer (S26 en S38) aangetroffen, die gebruikt werd voor de kleibereiding (Emmens et al. 2002). Deze vloer werd ondersteund door houten planken (S40) van 1,75 m lengte die hier, om de meter, dwars onder lagen. Deze planken werden op hun beurt weer gefundeerd door twee heipalen onder elk van deze planken om verzakking tegen te gaan (zie bijlage wp28, vlakken 1 en 2). In het zuidelijke deel van werkput 21 is de fundering van een turfoven aangetroffen waar het plateel gebakken werd. Deze ronde structuur had een diameter van 5,5 m en bestond uit gele baksteen van 16×8×4. Het riool dat in de centrale oost-westelijke zijl gelegd is, loopt hier onderdoor.

In het recente verleden werd deels over de Kandeelsteeg een zeer zware betonnen en bakstenen fundering gebouwd. Deze fundering werd reeds gedocumenteerd en verwijderd tijdens de begeleiding van de sloopwerken (Silkens 2006, publicatie in voorbereiding). Het gaat hier om een tunneloven. De houten heipalen waarop deze funderingen rustten, werden zichtbaar bij de aanleg van het riooltracé in de werkputten 18 en 19. Deze zijn indertijd door het 19e-eeuwse muurwerk, aan de westkant van de Kandeelsteeg, geheid 2.19. De diepe funderingen van de 18e-eeuwse bebouwing zijn ook gebruikt voor de plateelfabriek. Dit is vooral zichtbaar in werkput 19 waar S16 op S17 ligt (vlak 1 en 2 wp19).

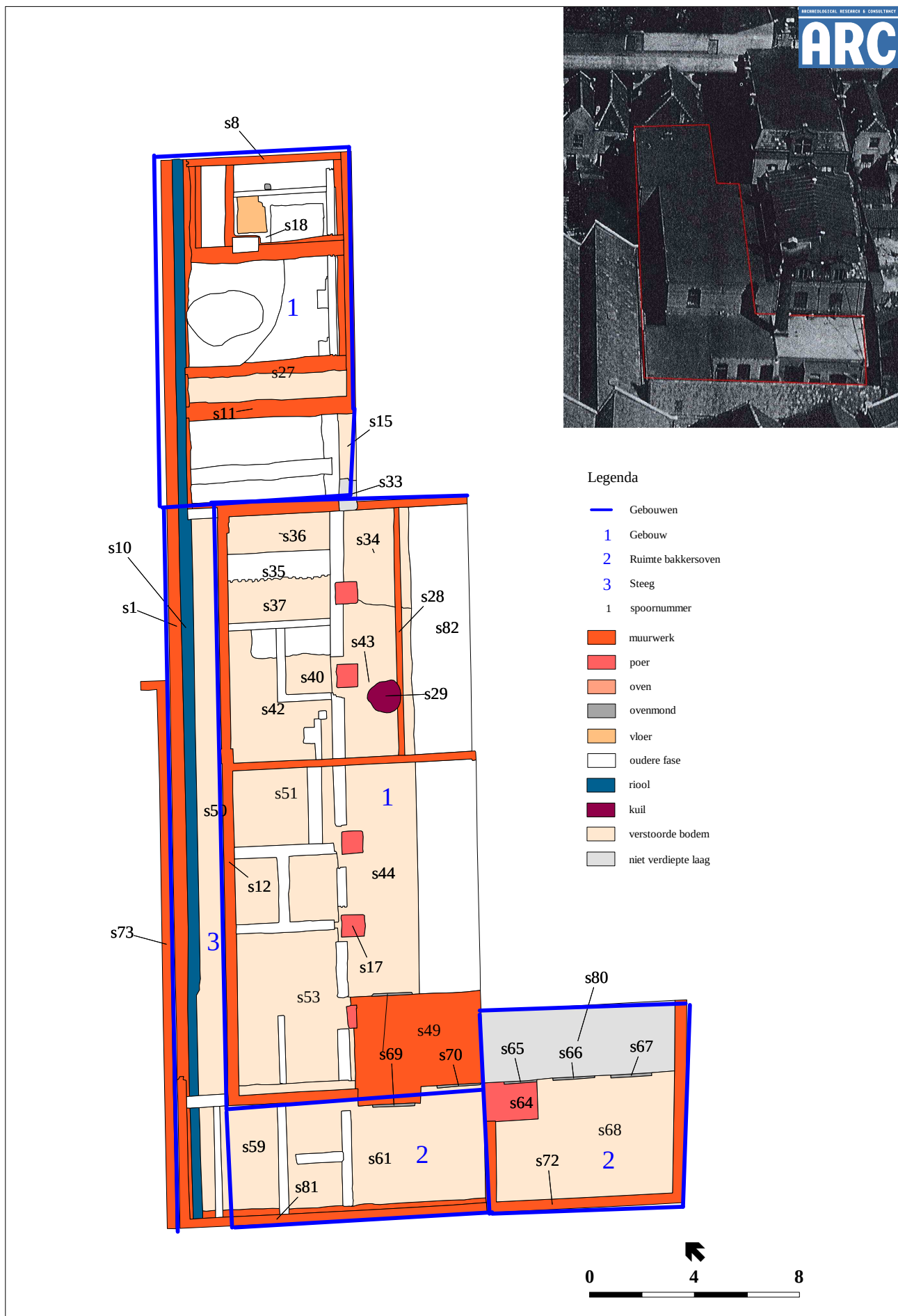
Afbeelding 2.19. Houten heipalen van tunneloven, geheid door 19e-eeuwse bebouwing aan de Kandeelsteeg. Foto: P.Stokkel

Broodfabriek Ons Voordeel

In werkput 41, ten oosten van de Tegelbakkerssteeg zijn twee gebouwen uit het begin van de 20e eeuw aangetroffen. Het gaat hierbij om de fundamenteën van een broodfabriek, opgericht door de Goudsche Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging 'Ons Voordeel'. Het fabriekscomplex bestond uit vier gebouwen waarvan twee aan de Raam gelegen (de Raam 60–62) en twee daarachter (de Raam 56–58). Ten behoeve van de bouw van de fabriek is het 19e-eeuwse Jonkershofje met zijn achttien huisjes afgebroken. Het westelijke deel van de broodfabriek, bestaande uit twee gebouwen is recentelijk afgebroken; op het oostelijke terreindeel zijn nog twee gebouwen van de oorspronkelijke broodfabriek aanwezig. Deze twee gebouwen zullen als gemeentelijk monument behouden worden. Ten zuiden van het fabriekscomplex bevonden zich in een aanbouw de ovens (afb. 2.20, rechtsboven). Deze aanbouw is in een eerder stadium afgebroken. De fundamenteën van de recent afgebroken gebouwen zijn grotendeels op de fundamenteën van de hiervoor aanwezige 19e-eeuwse bebouwing geplaatst, met uitzondering van de oostelijke zijgevel.

Het meest noordelijke gebouw (afb. 2.20) mat $10 \times 7,5$ m, met de buitenmuren in S1, S8 en S11. Het bestond uit verschillende ruimtes, maar kende, gezien de grootte, geen fabrieksmatig gebruik. Het oorspronkelijke vloerwerk is grotendeels verdwenen op een klein restant in het noordelijke deel na. Het gaat om een tegelvloer (S18) met tegels van 22×22 cm. In een latere fase zijn de binnenmuren uitgebroken en is de ruimte betegeld met stoeptegels; in de laatste fase is er een vloeiستofdichte tegelvloer met zwart-wit dambordpatroon op aangebracht.

Het noordelijk gelegen gebouw scheidde zich van het zuidelijk gelegen gebouw

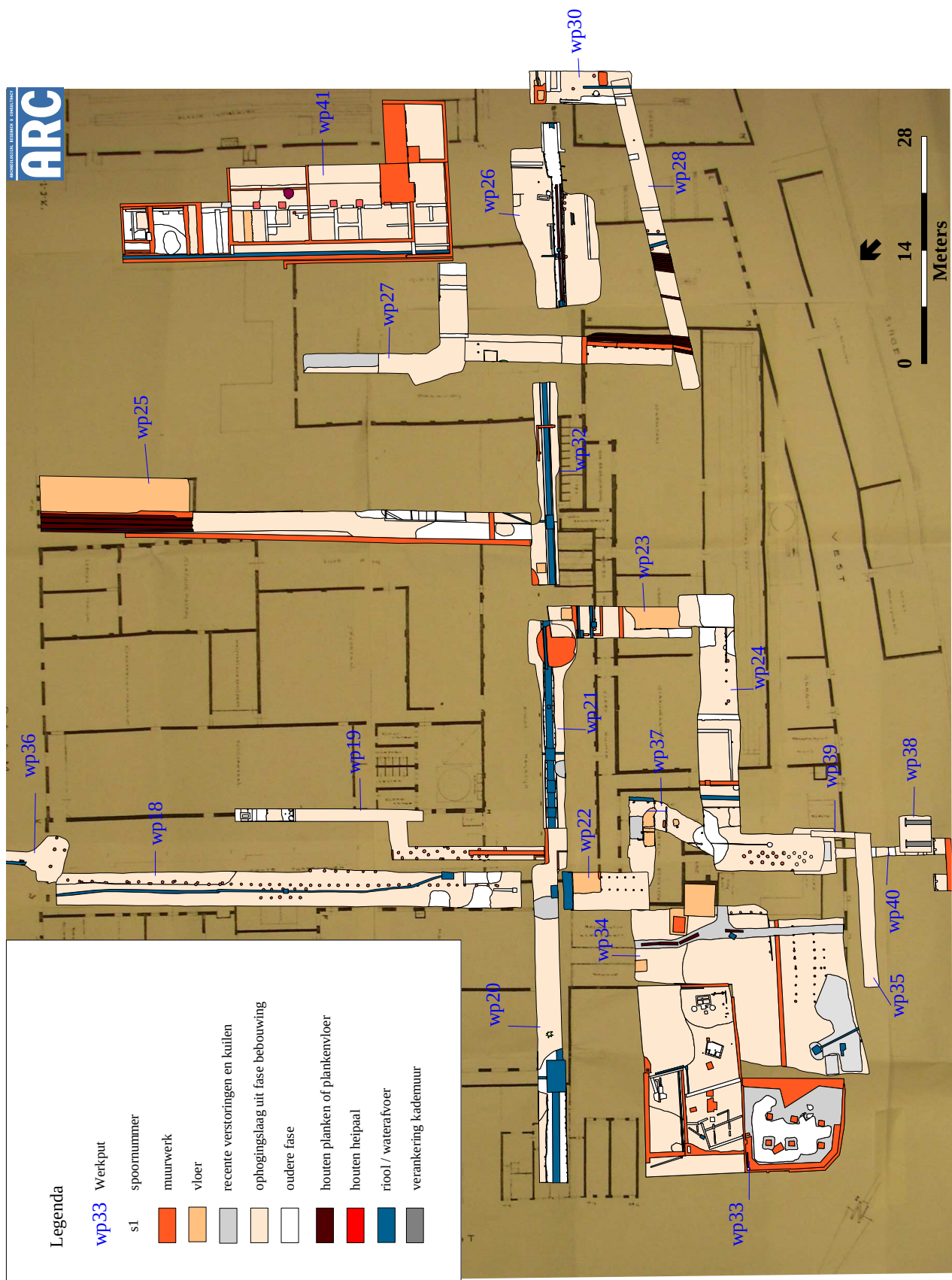

Afbeelding 2.20. Aangetroffen sporen en structuren van de broodbakkerij met luchtfoto uit 1923 en opgegraven locatie. Kaart: M.Botermans.

door een tussendoorgang. In een latere fase is deze ruimte samengevoegd met het noordelijk en zuidelijk gelegen gebouw. Het zuidelijk gelegen gebouw heeft een lengte en breedte van 23×10 m met de buitenmuren (S12). Dit deel was als fabrieks- of opslagruimte in gebruik. Het bestond uit drie ruimtes, van $7,5 \times 10$ m, $2,5 \times 10$ m en 13×10 m gescheiden door muurwerk (S12 en S28). De oorspronkelijke vloer is hier niet teruggevonden. Mogelijkerwijs is deze verwijderd toen het noordelijk en zuidelijk gelegen gebouw samengevoegd werd. Het dak werd gedragen door vijf zware poeren (S17) van 90×90 cm die op houten planken gefundeerd waren. Ten westen van het gebouw bevindt zich het Tegelbakkerssteegje (S50). Of dit steegje bestraat was, is niet duidelijk doordat het recentelijk verstoord was door een riool (S10). In het gebouw bevond zich een broodbakkersoven (S49) met S69 en S70 als ovenmond. De broodbakkersoven bestaat uit twee fases, waarbij de oven (S49) met ovenmond (S69 en S70) ouder is dan de ovenmonden van S80 (S70, S65, S66 en S67). Deze ovens waren allen gefundeerd op houten planken en waren massief gebouwd (afb. 2.19). De datering van de ovens hangt samen met de aanbouw waar deze ovens zich in bevinden (afb. 2.20, de foto rechtsboven). In de linker aanbouw, begrensd door muurwerk (S81), bevindt zich een oudere oven dan in de rechter aanbouw, begrensd door S72. Ten zuiden van ovenmond S65 bevinden zich de funderingen (S64) van de toen aanwezige schoorsteen. Nadat de broodfabriek gesloten was, zijn de gebouwen samengevoegd tot één geheel. Alleen de aanbouw waar de ovens en de schoorsteen zich in bevonden zijn afgebroken. In deze periode is ook de steeg opgenomen in de bebouwing en de riolering (S10) geplaatst. De riolering was gefundeerd op planken om verzakking tegen te gaan.

Riolen

De aangelegde rioolsleuven bevinden zich grotendeels op dezelfde plek als waar de rioolbuizen van de plateelfabriek en aangrenzende bebouwingen lagen. Deze rioolbuizen op hun beurt, zijn weer in de voormalige zijltjes gelegd. Het documenteren van de archeologische structuren was door wateroverlast zo nu en dan vrijwel onmogelijk door de toevoer van water door deze buizen. Slechts de profielen konden dan op afdoende wijze gefotografeerd en getekend worden. In de werkputten 20, 21, 32, 26 en 30 is een rioolsleuf gegraven op de locatie van de centrale afwatering van de Koningshoflocatie die op het kaartmateriaal uit 1830 ook al duidelijk zichtbaar was als zijl (oost-west georiënteerd). Het oude 20e-eeuwse riool is aangelegd binnen de grenzen van dit 19e-eeuws zijltje en heeft de bodem tot op een diepte van ca. 3 m –NAP verstoord. Deze verstoring is terug te zien in het heterogene vondstmateriaal. Aardewerkscherven uit de 19e–20e eeuw werden in één pakket met scherven uit de 14e eeuw verzameld. Opmerkelijk is de vondst van enkele vrijwel complete aardewerken potten

Afbeelding 2.21. Overzicht van de recente sporen en structuren. Kaart: M.Botermans.

3 Aardewerk en keramisch bouw materiaal

K.L.B. Bosma

3.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek is een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk en keramisch bouw materiaal geborgen. Het betreft overwegend materiaal uit de 16e tot en met de vroege 20e eeuw, daarnaast is een kleine component laatmiddeleeuws materiaal geborgen. In dit hoofdstuk zal het onderzoek van dit aardewerk en keramisch bouw materiaal worden besproken. Het voornaamste doel is het beschrijven en het zo precies mogelijk dateren van dit materiaal, ten behoeve van het vaststellen van de vertegenwoordigde aardewerksoorten en het dateren van de aangetroffen grondsporen, alsmede het vaststellen van gebruikte bouw materialen.

3.2 Werkwijze

Aansluitend aan het veldwerk is het geborgen vondstmateriaal gereinigd en opgesplitst in vondstcategorieën. Vervolgens is het materiaal per vondstcategorie geteld en gewogen en beschikbaar gesteld aan de specialisten voor nader onderzoek. Per spoor is voor elke aardewerksoort het aantal fragmenten geregistreerd, waarbij fragmenten die aan elkaar passen als één zijn geteld.

Daarnaast is voor het aardewerk het *minimale aantal vertegenwoordigde exemplaren* (MAE) bepaald. Een hiervoor gebruikelijke methode is het tellen van het aantal randen per aardewerksoort. In dit geval is het MAE per spoor bepaald. Waar mogelijk is dit gedaan op basis van het aantal randen, waarbij randen die niet aan elkaar passen, maar ogenschijnlijk toch van dezelfde pot afkomstig zijn, als één zijn geteld. Bij sporen waaruit echter uitsluitend wandscherven afkomstig zijn is de aardewerksoort en het type baksel als criterium gebruikt; wandscherven van dezelfde aardewerksoort maar met verschillende baksels zijn afzonderlijk geteld. In enkele gevallen weken per soort wandscherven wat betreft het baksel af van de getelde randen. In deze gevallen zijn ook de afwijkende wandscherven geteld.

Al het aardewerk is zo precies mogelijk gedateerd. Verder is waar mogelijk de potvorm bepaald en zijn eventuele bijzonderheden geregistreerd. Dit betreft zaken als decoratie, herkomst en eventuele gebruikssporen.¹ De analyseresultaten van het aardewerk zijn weergegeven in bijlage 21. Bouwmateriaal is beschreven en -voor zover compleet- gemeten en gedateerd. Resultaten zijn vermeld in bijlage 22.

3.3 Resultaten

3.3.1 Aardewerk

Tijdens het onderzoek zijn ruim tweeduizend fragmenten aardewerk geborgen, met een totaal gewicht van ongeveer 82 kilo. Met een gemiddeld gewicht van ca. 35 gr per scherf is het materiaal over het geheel genomen matig gefragmenteerd; wel zijn er relatief veel bijna- of half-complete vormen aangetroffen. Het aardewerk is goed geconserveerd. In de bodem hebben zich op een deel van het materiaal ijzer- en kalkconcreties afgezet. Het meeste aardewerk is verzameld uit waterputten (51% van de totale hoeveelheid) en lagen (30%). Het resterende deel van het aardewerk is vooral verzameld bij het vrijleggen van vloeren en muren en uit enkele sloten. Van 13% van het aardewerk was de context onbekend omdat het is verzameld tijdens het aanleggen van de vlakken en uit sporen waarvan de aard niet te achterhalen is.

Zoals vermeld kan het meeste materiaal geplaatst worden in de Nieuwe Tijd. Hierin zijn drie groepen te onderscheiden die toe te schrijven zijn aan verschillende periodes. Een relatief kleine component dateert uit de late 16e – vroege 17e eeuw, toen de onderzoekslocatie bewoond werd langs de noordoostelijke en zuidelijke rand. Materiaal uit deze periode betreft vooral stadsafval dat sporen van intensief gebruik laat zien zoals roet en vergaande slijtage. Het grootste deel van het aardewerk dateert echter uit de 17e/19e eeuw. In deze periode was er op het onderzoeksterrein een pijpen- en aardewerkfabriek gelokaliseerd en het aardewerk uit deze periode vertegenwoordigt dan ook voor een deel productie-afval en productie-gerelateerde voorwerpen. Een zeer kleine component van het materiaal bestaat uit fragmenten van aardewerken voorwerpen die in verband kunnen worden gebracht met de periode van de Koninklijke Plateelfabriek Zuid-Holland, die vanaf de 1898 op het terrein gevestigd was. Enkele fragmenten vertegenwoordigen strooivondsten uit de Late Middeleeuwen. In het onderstaande zal het aangetroffen aardewerk per periode worden besproken.

Aardewerk uit de Late Middeleeuwen

Het oudste aardewerk in het complex stamt zoals gezegd uit de Late Middeleeuwen. Meer specifiek betreft het enkele wandfragmenten van vroeg roodbakend aardewerk, alsmede een fragment van grijs gedraaid aardewerk en enkele wand-

¹Voor determinatie van het aardewerk is gebruik gemaakt van Bartels (1999), Bitter (1995), Bitter et al. (2002), Clevis & Kottman (1989), Clevis (2007), Klijn (1995), Ostkamp (2010) en Thijssen (1991).

fase	soort	aantal	MAE
14-15	steengoed	16	14
	roodbakkend	3	2
	grijsbakkend	3	3
16-18A	roodbakkend	1039	322
	witbakkend	346	145
	steengoed	19	17
	majolica	12	8
	faience	10	10
	Werra	2	2
	Beauvais	1	1
	porselein	1	1
18B-20A	roodbakkend	224	159
	witbakkend	62	43
	Frankfurter-waar	12	11
	industrieel wit	11	10
	steengoed	9	9
	plateel	6	6
	faience	3	3
	porselein	3	3
	industrieel rood	2	2
	industrieel	1	1
	porselein		
16-20A	productie afval	266	105
	roodbakkend	37	25
	witbakkend	4	4
	steengoed	1	1
	ondetermineerbaar	1	1
totaal		2094	908

Tabel 3.1. Aangetroffen aardewerksoorten en hun aantallen en minimum aantal exemplaren (MAE) per fase.

Afbeelding 3.1. Fragmenten van laatmiddeleeuws aardewerk. Foto: L. de Jong

en bodemfragmenten van steengoed kannen uit Siegburg (afb. 3.1). Deze vondsten dateren uit de periode van de 14e tot en met de 15e eeuw. Dit materiaal is verspreid aangetroffen in het noordwestelijk deel van het terrein. Waarschijnlijk betreft het strooivondsten uit een periode dat de zone extensief gebruikt werd. Deze vondsten zijn vermoedelijk via bemesting op het terrein terecht gekomen.

Aardewerk uit de 16e tot en met de eerste helft van de 18e eeuw

Aangetroffen aardewerk kan in de vroegste fase van deze periode, de 16e – vroege 17e eeuw, worden gekoppeld aan bewoning langs de noordoost zijde van het onderzoeksterrein. Het grootste deel van dit vroegste materiaal betreft huisraad van roodbakkerd aardewerk: bakpannen, grappen, testen, pispotten, borden en koppen. Daarnaast is een aanzienlijk kleinere component witbakkerd aardewerk geborgen. Enkele fragmenten van slibversierd aardewerk, waaronder een deel van een vuurklok, zijn mogelijk van lokale herkomst. Verder zijn enkele fragmenten van faience toe te schrijven aan deze periode. Daarnaast is geïmporteerd materiaal aangetroffen. Zo zijn enkele fragmenten van kannen vertegenwoordigd die uitsluitend afkomstig zijn uit het Westerwald en een fragment van een roodbakkerd slibversierd bord van Werra-aardewerk. Verder is een fragment van een sgraffito-versierd bord uit Beauvais opvallend. Al deze vondsten weerspiegelen een complex van gebruiksaardewerk dat gekoppeld kan worden aan bewoning (afb. 3.2).

Vanaf ongeveer het midden van de 17e eeuw laat het vondstmateriaal een ander beeld zien. Niet alleen wordt het materiaal dat dateert vanaf het midden van de 17e eeuw verspreid over het gehele terrein aangetroffen, ook bestaat het voor een minder aanzienlijk deel uit gebruikt aardewerk en zijn deels andere vormen verte-

Afbeelding 3.2. Een greep uit het laat 16e-/vroeg 17e-eeuwse aardewerk. Foto: L. de Jong

genwoordigd. Waar het aardewerk uit de 16e en vroege 17 eeuw zeer veel resten van roet en slijtage laat zien, bestaat het grootste deel van het materiaal uit deze latere periode uit ongesleten en ongebruikt aardewerk of uit aardewerk dat duidelijk als 'tweederangs' kan worden bestempeld. Het laat bakscheuren, afgebroken klonten glazuur en aanbaksels van ander aardewerk zien. Enkele stukken kunnen daadwerkelijk worden aangemerkt als misbaksels. Opvallend is bijvoorbeeld de rand van een slibversierd oliekannetje (zie ook Ostkamp 2010, p. 128 en afb. 4.30), die getuige de glazuurdruipsels en de dikke laag glazuur op de breuk overduidelijk van lokale makelij is.

Ook hier bestaat het leeuwendeel uit roodbakkend aardewerk, waarbij grappen, kannen, kommen, koppen, testen en pispotten het meest voorkomen en waarvan een deel is voorzien van een slibversiering op de buitenzijde van de rand en de wand en/of een dekkende slib aan de binnenzijde van de vorm. Daarnaast zijn voorraadpotten, deksels, bloempotten en lekschalen vertegenwoordigd. Ook witbakkend aardewerk is vertegenwoordigd, zij het in mindere mate. Determineerbare scherven betreffen fragmenten van kaarsenhouders, zalfpotjes, koppen, kommen, kannen, pispotten en lekschalen alsmede enkele miniaturen. De meeste vormen zijn bedekt met loodglazuur, maar groen geglazuurde vormen en vormen met een combinatie van groen en geel komen ook regelmatig voor. Een greep uit dit materiaal is te zien op afbeelding 3.3.

Een groot deel van het materiaal uit deze periode is aangetroffen in twee schrobputten die zijn aangetroffen in werkput 18 (spoor 11 en spoor 12). Deze bevonden zich in een groot opgezet pand dat zich hier vanaf de 17e eeuw bevond en min of meer dezelfde vorm en omvang heeft gehad tot het in de late 19e eeuw werd opgenomen in de Pateelfabriek Zuid-Holland. Al eerder bleek uit de incorporatie van de tonputten in een 17e-eeuwse vloer dat deze putten zeker tot de 17e eeuw teruggaan, wat wordt bevestigd uit het materiaal dat er in is aangetroffen. Opvallend is

Afbeelding 3.3. Aardewerk uit de periode 17B-18A. Foto: L. de Jong

dat van verschillende vormen scherven die aan elkaar passen los van elkaar in de afzonderlijke putten zijn terecht gekomen. Blijkbaar is op zekere momenten afval tegelijkertijd in beide putten gedumpt. Dat de putten lang in gebruik zijn geweest blijkt uit het feit dat ze ook vondsten bevatten uit de late 19e eeuw.

Naast de boven omschreven vondsten, die vermoedelijk dus van lokale oorsprong zijn, zijn in geringere mate fragmenten van andere al dan niet geïmporteerde bak-sels aangetroffen, te weten borden van majolica en faience, fragmenten van steen-goed kannen, alsmede een scherf van en schotel van Aziatisch porselein.

3.3.2 Aardewerk uit de tweede helft van de 18e tot en met de vroege 20 eeuw

Vanaf het midden van de 18e eeuw vinden op het terrein ingrijpende verbouwingen plaats. De schaal van de enkele gebouwen wordt vergroot en er worden meer terreindelen volgebouwd. Het beeld dat uit het aardewerk naar voren komt verandert niet wezenlijk. Ook hier worden de vondsten gedomineerd door roodbakkende en witbakkende vormen waarbij kachelpannen, borden, pispotten, kannen, testen en enkele deksels en bloempotten zijn vertegenwoordigd. Daarnaast doen thee- en koffiegoed van witbakkend aardewerk en industriële keramiek haar intrede. Enkele fragmenten van kachelpannen van Frankfurter-waar zijn vermoedelijk lokaal vervaardigd (cf. Van der Meulen & Smeele 2010). Daarnaast is steengoed aangetroffen in de vorm van enkele kannen en mineraalwaterflessen uit Westerwald. Overigens kan ook voor deze periode een deel van het aardewerk als misbaksels worden bestempeld.

Afbeelding 3.4. Producten van 'Delfts' aardewerk uit de plateelfabriek. Foto: L. de Jong

Een klein deel van het aangetroffen aardewerk uit deze periode wordt gevormd door vondsten uit de vroege 20e eeuw. Het betreft overwegend 'Delfts blauwe' producten uit de plateelfabriek, zoals een kan, een vaasje en een deksel (afb. 3.4). De, overwegend geschilderde, decoratie van de plateelfragmenten toont aan dat het gaat om materiaal uit de periode voorafgaand aan de jaren 30/31 van de 20e eeuw, toen in verband met de economische crisis alle plateelschilders werden ontslagen (Van Brakel et al. 2005, p. 17). Vanaf dat moment werd nog vrijwel uitsluitend gewerkt met spuitglazuur. Naast producten uit de plateelfabriek is ook een kleine component gebruiks-aardewerk uit deze periode geborgen.

Pottenbakkers

We weten dat op het onderzoeksterrein ten minste van één pottenbakkerij sprake is geweest. Vanaf ca. 1840 bevindt zich hier de historisch bekende pottenbakkerij 'Het Hert', welke in een later stadium onder invloed van de familie Jonker deel gaat uitmaken van de Plateelbakkerij Zuid-Holland. Van der Meulen en Smeele noemen in dit kader zelfs twee pottenbakkerijen (Van der Meulen & Smeele 2010, p. 121). Ook uit de kadastrale minuut uit 1811-1832 blijkt dat een groot deel van de percelen, waaronder het eerder genoemde perceel 949, in bezit waren van een pottenbakker genaamd Johannes Koot. Perceel 949 zelf staat zelfs aangemerkt als 'Pijpenfabriek, pottenbakkerij en erf'. Op de omringende percelen bevinden zich onder meer 3 pakhuizen en een kleimolen, wat de grote schaal weergeeft van deze

Afbeelding 3.5. Productiegerelateerde voorwerpen: fragmenten van ovensteunen en pijpenpotten. Foto: L. de Jong

industrie in de vroege 19e eeuw. Andere percelen op het onderzoeksterrein zijn op dat moment in bezit van minimaal acht pijpenmakers en nog eens twee andere pottenbakkers.²

Het is dus niet verwonderlijk dat zich onder het aangetroffen gebruiks aardewerk misbaksels bevinden. Het is zelfs zeer waarschijnlijk dat het pand waarin de schrobputten zich bevonden een pottenbakkerij is geweest die gezien de vondsten mogelijk zelfs teruggaat tot in de vroege 17e eeuw. Dit wordt ook ondersteund door vondsten, zowel verspreid over het terrein, als in de genoemde schrobputten, van fragmenten van pijpenpotten en klei-aankoeksel van pijpenpotten, alsmede pijpenpotdeksels en dakpannen die secundair zijn gebruikt als ovensteun. (afb. 3.5). Al dergelijke vondsten kenmerken de aanwezigheid van één of meerdere productiecentra van kleipijpen en aardewerk op het onderzoeksterrein vanaf de vroege 17e eeuw, zoals uit eerder onderzoek ook al is gebleken (Silkens & Stokkel 2008a en Silkens & Stokkel 2008b). Daadwerkelijke dumpen van pottenbakkersafval zijn echter niet aangetroffen.

3.3.3 Keramisch bouw materiaal

Het bouw materiaal, in totaal een kleine 500 fragmenten met een totaal gewicht van ruim 57 kilo, omvat overwegend brokken en scherfmateriaal van roodbakkende Hollandse dakpannen, tegelpannen, vloertegels en tinglazuur wandtegels, alsmede een grote hoeveelheid mortelfragmenten. Al dit materiaal dateert uit de 17e-19e eeuw. Al eerder is genoemd dat een deel van de dakpannen secundair gebruikt is als ovensteun, getuige glazuurdruipsels en aangekoekte resten van brokken aardewerk en pijpjarde. Ook een deel van dit materiaal kan dus in verband worden

²bron: www.watwaswaar.nl; Gouda, Zuid-Holland, sectie D, blad 01.

gebracht met de aardewerk- en pijpenbakkerij die zich hier in de 19e eeuw bevond. Een groot deel van de aangetroffen wand- en vloertegels, alsmede aangetroffen bakstenen zijn overwegend afkomstig van kelders en vloeren van bebouwing op het onderzoeksterrein.

3.4 Conclusie

Het complex omvat goed geconserveerd, matig gefragmenteerd keramisch materiaal dat vooral in verbinding kan worden gebracht met de productie van aardewerk en kleipijpen in de periode van de 17e tot en met de 19e eeuw. Ook het meeste van het bouw materiaal stamt uit deze fase, en is zelfs voor een deel hergebruikt ten behoeve van het vervaardigen van aardewerk en kleipijpen. Een relatief klein deel van het aardewerk betreft bewoningsafval uit de late 16e-vroege 17e eeuw, terwijl de oudste vondsten, scherven uit de Late Middeleeuwen, strooivondsten vertegenwoordigen uit een periode dat het onderzoeksterrein extensief gebruikt werd. Tot slot zijn enkele fragmenten geborgen die in verband kunnen worden gebracht met productie van plateel in het eerste kwart van de 20e eeuw. Het verdient aanbeveling om ten behoeve van de vergelijkbaarheid met andere vondstcomplexen, met name met het oog op producten van de Goudse pottenbakkersnijverheid, de keramische vondsten nader te ontsluiten door middel van een catalogus in het Deventer systeem (Clevis & Kottman 1989; zie ook Ostkamp 2010, pp. 97–99).

4 Metaal

M. Daleman

4.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek zijn 24 stuks metaal aangetroffen. Het betreft objecten van ijzer, koper en messing. Van drie objecten is niet duidelijk wat het voorstelt en/of wat de functie ervan is. Deze voorwerpen zijn als niet-determineerbaar beschouwd en als *indet.* in de vondstenlijst opgenomen (tabel 4.1). Naast metalen objecten zijn er tevens 38 stuks slakmateriaal gevonden (tabel 4.2). Het primaire doel van het onderzoek is om met behulp van het metaal inzicht te krijgen in de periodisering van de afzonderlijke bewoningsfasen. Daarnaast wordt geprobeerd inzicht te verkrijgen in de rol die metaal speelde binnen de nederzetting. Met behulp van de aangetroffen metaalvondsten kunnen mogelijk drie van de in het Programma van Eisen (PvE) gestelde onderzoeksvragen beantwoord worden:

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*
- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

4.2 Werkwijze

Bij de identificatie van metalen voorwerpen speelt de mate van conservering een belangrijke rol. Metaal is een antropogeen gevormde en chemisch instabiele materiaalgroep. Onder invloed van factoren als zuurstof, vochtgehalte, zuurgraad en de aard van het omringende sediment ondergaan metalen voorwerpen chemische reacties in de bodem. Als gevolg hiervan worden op de oorspronkelijke metaalkern corrosieproducten gevormd, die – afhankelijk van de aard en intensiteit van de variabelen – kunnen variëren van een dunne, stabiele patinalaag tot een situatie waarbij het oorspronkelijke object grotendeels is omgezet tot een dikke korst corrosiepro-

ducten. Eenmaal begraven in het archeologische sediment ontstaat na verloop van tijd een chemisch evenwicht, dat echter wordt verbroken zodra het object uit zijn oorspronkelijke context wordt verwijderd. Hierdoor is metaal een kwetsbare materiaalcategorie, die zowel tijdens als na het archeologische veldwerk de nodige aandacht behoeft. Door middel van reinigen en/of conserveren van voorwerpen kan, afhankelijk van de intensiteit van de behandeling, het corrosieproces (tijdelijk) worden tegengegaan of een halt worden toegeroepen. Dit zijn echter tijd- en kostenintensieve werkzaamheden.

Aangezien de meeste vondsten een archeologische waarde hadden, is een groot deel van het totale aantal vondsten aan een behandeling onderworpen. De conservering is uitgevoerd door L. de Jong van ARC bv. Primair selectiecriterium vormde de herkenbaarheid. Van objecten die zonder reiniging niet geïdentificeerd konden worden, is door verwijdering van de corrosieproducten de oorspronkelijke metaalkern vrijgelegd. Voorwerpen met zachte corrosieproducten zijn handmatig gereinigd met behulp van een scalpel; een hardere corrosielaag is voorzichtig mechanisch verwijderd met gebruikmaking van een slijptol. Enkele objecten zijn chemisch gereinigd. Vervolgens zijn de vondsten bewerkt met tannine en Paraloid B72, wat een conserverende werking heeft. Een tweede criterium vormde de archeologische waarde van de objecten, waarbij aspecten als representativiteit en uniciteit in ogenschouw zijn genomen. Vijf metalen objecten verkeren in een dussdanige staat dat zij niet in aanmerking komen voor conservering en derhalve zijn uitgesloten van deponering.

4.3 Resultaten

Het vondstmateriaal behoort hoofdzakelijk tot de categorieën huisraad, munten en personalia. Daarnaast is constructiemateriaal en slakmateriaal geborgen.

Huisraad

Van een mes (vnr. 307/2) resteert enkel het lemmet en een deel van de angel. Het mes is gesmeed uit ijzer en heeft een 12 cm lang lemmet. Het is aangetroffen in een laag in werkput 18. Op de overgang van lemmet naar angel bevindt zich een verdikte heftbeschermer, dat is uitgesmeed aan het lemmet. Dit impliceert dat het mes een heft had dat bestond uit beslagplaten die met nagels werden vastgezet. Dit type mes werd gebruikt van de 14e–16e eeuw. Messen van latere datum waren vaak voorzien van koperbeslag op zowel de heftbeschermer als de beslagplaten (Baart et al. 1977, pp. 325–337).

Een aangetroffen vingerhoed dateert vermoedelijk uit de 16e eeuw (vnr. 342). Het voorwerp heeft een spits toelopende top en negen horizontale rijen putjes (afb. 4.1). De putjes zijn willekeurig op de top en mantel geslagen. Daaronder bevindt zich een breed manchet dat is versierd met wederkerend motief binnen twee horizontaal versierde lijnen. De vingerhoed is boven de bovenste lijn gemerkt met het cijfer

Afbeelding 4.1. Vingerhoed, vnr. 342. Foto: L. de Jong.

‘4’. In Nederland overheersen in de 16e eeuw vingerhoeden uit de productiecentra van Neurenberg, waaruit het Goudse exemplaar waarschijnlijk ook afkomstig is (Hasselt et al. 1993, pp. 403 – 405).

Een stuk metaal van messing dat dateert uit de Nieuwe Tijd is aangetroffen tijdens het aanleggen van vlak 1a in werkput 20 (vnr. 360). Het voorwerp is rond en bol en heeft een versierde rand met drie gaatjes. In één van de gaten bevindt zich een ringetje. Het is niet duidelijk wat het voorwerp voorstelt, mogelijk heeft het gediend als beslagstuk op meubels.

Munten

Tijdens het onderzoek zijn drie munten geborgen. De oudste munt betreft een koperen duit uit West-Friesland, geslagen in 1663 (vnr. 534/1). De voorzijde toont een tulpkrans met daarin de tekst ‘WEST FRISIA’ in twee regels met daaronder het jaartal. De keerzijde heeft een gekroond wapenschild met het wapen van West-Friesland en twee leeuwen. De tekst die nog leesbaar is, luidt: ‘DEV ET. SP. NOS’, wat staat voor ‘DEV. FORTI. ET. SP. NOS’ (deus fortido et spes nostra; God is onze hoop en kracht). De overige twee munten zijn geslagen in respectievelijk 1878 (vnr. 532/3) en 1880 (vnr. 536).

Personalia

Een van dun koperdraad vervaardigde bril is aangetroffen op een vloer in werkput 18 (S32; vnr. 331). Het montuur is gemaakt uit één stuk, waarvan het gedeelte tussen de brillenglazen zodanig gebogen is, dat het op de neusbrug vastgeklemd kon worden; de zogenaamde klembril (afb. 4.2). Dit type bril komt voor vanaf de 16e eeuw en werd gebruikt tot aan de 18e eeuw. Hierna werden brillen vervaardigd met een bevestiging aan het oor (Baart et al. 1977, pp. 384 – 385). De binnenkant van het koperdraad is licht uitgehold zodat de glazen erin pasten. Het gebogen deel

Afbeelding 4.2. Klembril, vnr. 331. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 4.3. Detail klembril, vnr. 331. Foto: L. de Jong.

dat op de neus geklemd kon worden, is voorzien van de tekst: 'NURN BERG', wat verwijst naar de plaats Neurenberg in Duitsland, alwaar de brillen werden vervaardigd (afb. 4.3). Een van geel- en roodkoper vervaardigde armband is gevonden tijdens de aanleg van een vlak in werkput 20 (vnr. 358). De armband is voorzien van een sluitingsmechanisme en is mooi afgewerkt (afb. 4.4). De armband dateert uit de Nieuwe Tijd.

Constructiemateriaal

Uit dezelfde context als waarin het mes is gevonden, komt een object dat mogelijk een haak is (vnr. 307/1). Uit een muur in werkput 17 is een ijzeren anker uit de Nieuwe Tijd aangetroffen dat vermoedelijk gebruikt werd om zware balken te dragen (vnr. 399). Een tweede muuranker is aangetroffen in een ophogingslaag in werkput 41 (vnr. 527).

Afbeelding 4.4. Armband, vnr. 358. Foto: L. de Jong.

Slakmateriaal

Er is een geringe hoeveelheid sintels geborgen (tabel 4.2): 37 fragmenten en één smeedslak. De versinterde fragmenten zijn licht en poreus en zijn vermoedelijk geen slakken, maar het residu van verhittingsprocessen op de vindplaats. Enkele van deze sintels zijn verglaasd, wat aangeeft dat zij aan hoge temperaturen zijn blootgesteld. Bij eerder onderzoek op de Koningshof te Gouda zijn meer van deze versinterde fragmenten aangetroffen (Silkens & Stokkel 2008a). Naast sintels is er één smeedslak aangetroffen in een laag in werkput 39 (vnr. 515). De smeedslak is relatief zwaar en licht magnetisch. Het voorwerp heeft bovendien een typische vorm die ontstaan is in de oven tijdens metaalbewerking (afb. 4.5).

Uit historisch onderzoek blijkt dat op de Koningshof pottenbakkers en pijpenmakers actief zijn geweest in de periode 17e – 19e eeuw.¹ De sintels kunnen niet met deze activiteiten in verband gebracht worden; dergelijke resten worden hierbij niet geproduceerd. De smeedslak is een directe indicatie voor metaalbewerking ter plaatse. Tijdens eerder onderzoek op de Koningshof is een oven van een ijzergietterij aangetroffen (Silkens & Stokkel 2008a). Mogelijk is de smeedslak afkomstig uit deze oven.

¹B. Silkens, ARC evaluatierapport 2005-E26: 'Een archeologische begeleiding op locatie Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z.-H.)'

Afbeelding 4.5. Smeedslak, vnr. 515. Foto: L. de Jong.

4.4 Conclusie

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*

De oudste aangetroffen metaalvondst is een mes dat dateert uit de Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. De overige metaalvondsten dateren uit de Nieuwe Tijd.

- 6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*

Vondsten als een mes, beslag en een vingerhoed duiden op normaal huishoudelijk gebruik. Het slakmateriaal, en dan met name de smeedslak, is een aanwijzing dat ter plekke aan metaalbewerking werd gedaan.

- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

De vondsten duiden op een burgerlijk bestaan. Het is waarschijnlijk dat de armband destijds een groot bezit was en behoorde aan een welgesteld persoon.

vnr.	volgnr.	wp	vlak	vak	sp	vulling	aardspoor	metaal	beschrijving	N	gew. (gr.)	compleetheid	datering
307	1	18	3	-	10	1	laag	ijzer	haak	1	9,1	compleet	-
307	2	18	3	-	10	1	laag	ijzer	mes	1	19,7	fragment	14e – 16e eeuw
331	-	18	1	-	32	1	vloer	koper	bril	1	1,7	compleet	16e – 17e eeuw
342	-	19	3	-	14	1	laag	messing	vingerhoed	1	2	compleet	16e – 17e eeuw
358	-	20	0a	1	-	-	aanleg vlak	koper	armband	1	7	compleet	NT
360	-	20	1a	1	-	-	aanleg vlak	messing	beslag	1	1,5	compleet	NT
398	1	25	3	-	20	1	laag	ijzer	gereedschap?	1	194,2	fragment	NT
398	2	25	3	-	20	1	laag	ijzer	indet.	1	11,6	compleet	NT
398	3	25	3	-	20	1	laag	ijzer	indet.	1	2,3	fragment	-
399	-	25	3	-	17	1	muur	ijzer	constructiemateriaal	1	130,1	fragment	NT
525	-	41	1	0	26	1	laag	ijzer	spijkers	4	88,2	fragment	NT
527	-	41	1	0	30	1	ophogingslaag	ijzer	muuranker	1	1002,9	fragment	NT
532	1	41	1	0	27	1	ophogingslaag	ijzer	spijker	1	1,2	fragment	NT
532	2	41	1	0	27	1	ophogingslaag	ijzer	plaatmateriaal	1	4,7	fragment	NT
532	3	41	1	0	27	1	ophogingslaag	koper	munt	1	1,9	compleet	1878
534	1	41	1	0	44	1	laag	koper	munt	1	1,3	compleet	1663
534	2	41	1	0	44	1	laag	ijzer	indet.	1	62,1	fragment	-
536	-	41	1	0	43	1	laag	koper	munt	1	1,9	compleet	1880
537	-	41	1	0	41	1	laag	ijzer	spijkers	2	27,8	fragment	NT
538	1	41	1	0	901	1	laag	ijzer	spijker	1	22,1	fragment	NT

Tabel 4.1. Overzicht van de aangetroffen metalen voorwerpen.

vnr	wp	vlak	sp	vulling	aardspoor	beschrijving	N	gew. (gr.)	compleetheid	opmerkingen
307	18	3	10	1	laag	versinterd	1	2,5	fragment	verglaasd
308	18	3	10	1	laag	versinterd	7	31,1	fragment	verglaasd
348	19	1	12	2	waterput	versinterd	1	3,4	fragment	verglaasd
382	24	1	2	1	waterput	versinterd	7	34	fragment	leem?
440	26	stort	-	-	stort	versinterd	14	33,6	fragment	-
449	33	2	35	1	vloer	versinterd	2	40,8	fragment	-
490	33	2	33	3	vloer	versinterd	2	67,8	fragment	-
502	35	1	2	1	laag	versinterd	1	32,9	fragment	-
505	35	pw	904	1	laag	versinterd	1	55,9	fragment	-
508	0	stort	-	1	stort	versinterd	1	26,8	fragment	-
515	39	1	1	1	laag	smeedslak	1	165	compleet	-

Tabel 4.2. Het aangetroffen slakmateriaal.

5 Glas

M. Daleman

5.1 Inleiding

In het vondstmateriaal bevinden zich 70 fragmenten glas. Getracht is soort en datering van de verschillende fragmenten te bepalen. Het betreft hoofdzakelijk flessenglas, maar ook gebruiksglas en vensterglas is vertegenwoordigd. Het materiaal dateert uit de Nieuwe Tijd. Met behulp van de aangetroffen glasvondsten kan mogelijk een aantal in het Programma van Eisen (PvE) gestelde onderzoeksvragen beantwoord worden:

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

5.2 Resultaten

De glasvondsten dateren alle uit de Nieuwe Tijd. De oudste objecten dateren uit de 17e eeuw. Het ene stuk is een randfragment van een wafelbeker (vnr. 524). Een tweede fragment is een deel van de bodem van een wafelbeker (vnr. 513), waarvan de voetband gekerfd is en de aanzet tot het wafelpatroon op de beker zichtbaar is (afb. 5.1). Het glas is aangetroffen in een laag in werkput 37 (S14). Het glas is geblazen, wat te zien is aan het ringvormige blaaspijppontiel onderaan de voet. Een blaaspijppontiel ontstaat wanneer aan de bodem een ijzeren staaf wordt gehecht door middel van een klompje glas. Op deze manier had de glasblazer genoeg houvast om de monding van de beker te kunnen vervaardigen (Soetens 2001, p. 361).

Een dergelijk pontielmerk is te zien bij de bodem van een bolbuikige wijnfles uit de 18e eeuw (vnr. 434/2) die is opgediept uit een stortlaag in werkput 32 (S5).¹

¹Een dergelijke type wijnfles is afgebeeld in Henkes & Stam (1993, p. 384)

Afbeelding 5.1. Voet van een wafelbeker uit de 17e eeuw, boven- en onderzijde. Rechts is duidelijk het pontiel zichtbaar, vnr. 513. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 5.2. Fragment van een kelkglas, vnr. 521. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 5.3. Eau-de-cologneflesje, vnr. 500. Foto: L. de Jong.

Eenzelfde type bodem uit dezelfde context vertoont eveneens een merk; dit is echter een zandpontiel (vnr. 434/3). Een zandpontiel is een veel bredere ring van glas dan een blaaspijppontiel. Een pontielijzer werd eerst van gloeiend glas voorzien en daarna in zand of in fijngemaakte scherven gedoopt waarbij de uiterste rand van het gloeiende glas vrij bleef. Daardoor was het hechtingsoppervlak groot terwijl het pontielijzer toch makkelijk van de bodem verwijderd kon worden.

Een vermoedelijk 18e-eeuws glasfragment (vnr. 521) is een voet met steelfragment van een kelkglas (afb. 5.2). Een voorbeeld van dit type glas is te vinden in Henkes (1994, p. 270, afb. 55.9). Het fragment is geborgen uit een laag in werkput 40 (S5). De jongste glasobjecten dateren uit het begin van de 20e eeuw. Het gaat om een inktpotje (vnr. 478) en een eau-de-cologneflesje (vnr. 500) die zijn aangetroffen in lagen in respectievelijk werkput 33 en werkput 34 (afb. 5.3).

5.3 Conclusie

3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*

De aangetroffen glasobjecten dateren alle uit de Nieuwe Tijd. Het oudste glas dateert uit de 17e eeuw, de meeste vondsten dateren echter uit de 18e – 20e eeuw.

10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

De aangetroffen glasvormen wijzen op een normaal glasgebruik, hetgeen verwacht mag worden in deze context.

6 Pijpaarde

M. Daleman

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de aanzienlijke hoeveelheid aangetroffen fragmenten pijp-aarde centraal. Nagenoeg alle vondsten zijn restanten van kleipijpen of resten die met de productie ervan te maken hebben. Voor deze vondstcategorie geldt dat er tussen de objecten een minimaal verschil in datering zal zijn. Bij het presenteren van de vondsten zal daarom de nadruk liggen op een algemene beschrijving ervan. Bijzondere objecten worden uitgelicht en de verspreiding van de pijpenstort wordt in kaart gebracht.

Met behulp van de aangetroffen fragmenten pijp-aarde kan mogelijk een aantal in het Programma van Eisen (PvE) gestelde onderzoeksvragen beantwoord worden:

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*
- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

6.2 Werkwijze

De kleipijpen zijn, nadat ze zijn gewassen en gedroogd, in eerste instantie onderzocht op de vorm van de pijpenkoppen. De ontwikkeling van het uiterlijk van de kleipijp is onder te verdelen in vijf hoofdgroepen: de dubbelconische kop (1630–1695), trechterkop (1680–1730), ovale kop (1730–1960), kromkop (1730–1960) en rondbodem (1740–1960) (Duco 1987). Als aanvullend determinatiemiddel is het makersmerk bekeken. Dit merkstempel werd geplaatst op de hiel van de pijp zodat pijpenmakers zich konden differentiëren ten opzichte van hun concurrenten. Zijmerken en bijmerken werden geplaatst om de kwaliteit van de pijp te waarborgen en als extra controle tegen verdubbeling in merken. In dit onderzoek zijn

Afbeelding 6.1. Trompetfragment, vnr. 318. Foto: L. de Jong.

deze merken tevens onderzocht. Pijpenstelen zijn niet nader gedetermineerd. Een volledig overzicht van het aangetroffen vondstmateriaal is in tabel 23 opgenomen.

6.3 Resultaten

Tijdens het onderzoek op de Koningshof zijn in totaal 953 fragmenten pijpaaarde aangetroffen. Bijna alle fragmenten, 950 stuks, zijn restanten van kleipijpen. Kleipijpen werden in Gouda reeds begin 17e eeuw geproduceerd en waren een belangrijke inkomstenbron voor de stad.¹ Twee objecten zijn geen fragmenten van pijpen, maar hebben direct te maken met de productie ervan. Het betreft een fragment van een koker van pijpaaarde (vnr. 318), de zgn. 'trompet', dat is aangetroffen tijdens het aanleggen van een vlak in werkput 18 (afb. 6.1). Een trompet werd toegepast bij het bakken van ovoïde modellen pijpen. Er werden pijpenstelen in de trompet geplaatst waardoor de pijpen beter op hun plaats bleven zitten tijdens het bakproces. Een tweede fragment van een trompet betreft een voet met daaraan een holle schacht (vnr. 522). Het is gevonden in een laag in werkput 40 (afb. 6.2).

6.3.1 Pijpenkoppen

Het vondstmateriaal bevat 451 ketels en/of ketelfragmenten al dan niet met steelfragmenten. Pijpmodellen zijn in te delen in vijf hoofdgroepen, die alle in Gouda vertegenwoordigd worden. Het ovoïde model overheerst, met 195 stuks. Vervolgens zijn er trechtervormen aangetroffen (110 stuks), dubbelconische pijpenkoppen (78 stuks), kromkoppen (14 stuks) en rondbodems (9 stuks). Het merendeel van de ketels is onversierd en vertoont een hielmerk uit Gouda, waardoor ze kunnen worden toegeschreven aan een pijpenmakersatelier in deze stad. De hielmer-

¹Voor meer informatie omtrent de historische ontwikkeling van de kleipijpenindustrie in Gouda wordt verwezen naar (Silkens & Stokkel 2008a) en (Duco 1987).

Afbeelding 6.2. Voet van een trompet, vnr. 522. Foto: L. de Jong.

ken *gekroonde* '28' en *gekroonde* '64' komen het vaakst voor. Het toeschrijven van pijpen aan een specifieke pijpenmaker is lastig, aangezien een merk vaak lange tijd en door verschillende makers gebruikt werd. In enkele gevallen zijn merken kort in omloop geweest en kan de specifieke pijpmaker achterhaald worden. Zo zijn er in Gouda pijpen vervaardigd door Cornelis Dirckszn. Peck en Arien Dircksz Jonckhart of Barent Dircksz Jonckhart.

Een aanzienlijk deel van de pijpenkoppen dragen bijmerken en dan met name een wapenschild. Voor elf pijpenkoppen kon met zekerheid het wapen van Gouda vastgesteld worden; de overige wapenschilden waren te vaag. Dit kan het gevolg zijn van verwerking in de bodem, maar het kunnen ook imitaties zijn. Boven een aantal wapenschilden staat de letter S, die aangebracht werd vanaf 1739. Dit komt van het woord Slegte, dat verwarrend genoeg werd aangebracht om de betere kwaliteit pijpen te onderscheiden van de topklasse. Een omgekeerde S komt in enkele gevallen ook voor; dit kan op een vervalsing wijzen, maar kan tevens een vergissing van de graveur zijn geweest.

Huisafval

Uitgaande van de vormgeving van de aangetroffen pijpen, zijn deze geproduceerd vanaf 1666 tot en met de eerste helft van de 20e eeuw. Deze tijdsspanne omvat bijna de gehele productieperiode van de kleipijp in Gouda. In het assemblage van Gouda is een relatief kleine hoeveelheid gerookte, dus gebruikte pijpen aangetroffen (54 stuks). De gerookte pijpen dateren uit de 18e en 19e eeuw en zijn aangetroffen in lagen in respectievelijk de werkputten 18, 28, 29, 35, 39 en 40, in een stortlaag in werkput 32 en in twee waterputten in werkput 19 (S11 en S12).

Afbeelding 6.3. Productieafval; gesinterde pijpenkop (vnr. 521), kromgetrokken (vnr. 454) en verkleurde pijpenstelen (vnr. 335). Foto: L. de Jong.

Industriële pijpenstort

Er zijn behalve gerookte pijpen voornamelijk ongebruikte pijpen aangetroffen. Deze pijpresten waren misbaksels of van zo'n slechte kwaliteit dat ze niet verkoopbaar waren. De productiefouten die zijn aangetroffen op de Koningshof zijn terug te voeren op het bakproces. Te hoge baktemperaturen hebben ertoe geleid dat de kleipijpen te hard gebakken werden en van kleur veranderden; dat verklaart de aanwezigheid van rode en grijze exemplaren. Een aantal restanten is zelfs zo heet geworden, dat zij gesinterd zijn. Ook kromgetrokken pijpenstelen komen voor (afb. 6.3). Opmerkelijk zijn de pijpenkoppen en -stelen die overdekt zijn met groen loodglazuur (afb. 6.4). Pijpen werden in een pottenbakkersoven gebakken tezamen met aardewerk. Door een verkeerd bakproces in de oven (te hoge temperatuur) is het groene glazuur van aardewerk gaan smelten en op de kleipijpen terechtgekomen.

Twee bijzonder uitgevoerde kleipijpen zijn aangetroffen in respectievelijk een laag in werkput 24 (S1; vnr. 378) en in een riool in werkput 32 (S3; vnr. 432). Vnr. 378 is een ovoïde pijp die rijkelijk versierd is (afb. 6.5). De afbeelding stelt een man en een vrouw voor bij een altaar met daarop een brandend hart. Boven deze voorstelling is het woord 'EENDRAGT' te lezen. Op de achterzijde van de pijp is het wapen van Gouda aangebracht. Dit type versierde pijp werd in een betrekkelijk korte periode vervaardigd, namelijk tussen 1750 en 1775. Het hielmerk vertoont een *gekroonde* '53', wat in deze periode in Gouda in gebruik was door Pieter van der Want. Vondstnummer 432 is de enige zwartgekleurde pijp die tijdens het onderzoek is aangetroffen. Ook de vorm is geheel anders dan die van andere pijpen (afb. 6.6). Het betreft een polkapijp die gekleurd is door middel van een speciale techniek tijdens het bakproces. De rechte pijp vertoont aan weerszijden een schuine arcering die loopt van de filt tot de hiel. Onderaan de pijp bevindt zich het wapen van Gouda en het merkteken AVS, wat staat voor de maker Adrianus Vlootesteijn. Hij gebruikte dit merk tussen 1730 – 1845.

Afbeelding 6.4. Pijpenkoppen met groene loodglazuur (vnrs. 460 en 437). Foto: L. de Jong.

De plateelfabriek waar de pijpen werden geproduceerd was gesitueerd in het centrum van Gouda, voornamelijk aan de Raam. Het productieafval was zeer geschikt als ophogings- of drainagelaag. Het productieafval werd dan ook gestort op dichtbij gelegen plekken. Op de Koningshof zijn op delen van het terrein waar restanten van bebouwing zijn aangetroffen, pijpenstorten gevonden (afb. 6.7). Het is niet mogelijk gebleken de storten toe te wijzen aan een bepaalde maker of firma. De pijpenstort concentreert zich in lagen, kuilen, vloeren, muren en stortlagen in het zuidwestelijke deel van de opgraving, wat tevens het geval is geweest bij storten die zijn aangetroffen tijdens eerdere opgravingsfasen op de Koningshof (Silkens & Stokkel 2008a, afb. 5.7). In de grootste storten zijn 158 kleipijpfragmenten aangetroffen in een waterput in werkput 19 (S11) en 115 exemplaren in een andere waterput (werkput 19, S12).

6.4 Conclusie

Met de in totaal 950 stuks aangetroffen fragmenten van kleipijpen kunnen de volgende vragen uit het PvE (Programma van Eisen) beantwoord worden:

3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*

De restanten van kleipijpen zijn alle uiteraard in de Nieuwe Tijd vervaardigd. Alle bekende modellen van kleipijpen zijn aangetroffen en daarmee is de gehele tijdsspanne waarin kleipijpen werden gemaakt, vertegenwoordigt; namelijk 17e-20e eeuw. Het merendeel van de pijpen dateert echter uit de 18e eeuw.

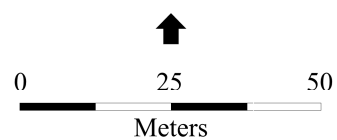
Afbeelding 6.5. 18e-eeuwse versierde pijpenkop (vnr. 378)

Afbeelding 6.6. Polkapijp (vnr. 432), geheel en details

Kleipijpen per spoor

■	80 to 158	(2)
■	60 to 80	(2)
■	40 to 60	(1)
■	20 to 40	(3)
■	1 to 20	(35)

Afbeelding 6.7. Overzicht van de industriële pijpenstort op locatie de Koningshof. Kaart: B. Schomaker.

6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*

Een relatief klein aantal pijpen vertoont roetsporen en is dus gebruikt. De meeste pijpen behoren echter tot het productieafval. Daarnaast zijn twee fragmenten van trompetten gevonden die direct met de productie van pijpen te maken hebben. Het productieafval is op de Koningshof gebruikt als terreinophoging of als drainagelaag. De pijpenindustrie in dit gebied was vlakbij, zodat de Koningshof een voor de hand liggende keus was om het afval te storten.

10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

Ondanks dat het aantal gerookte pijpen relatief gering is, kan gezegd worden dat zich binnen deze groep pijpen veel alledaagse en onversierde exemplaren bevinden. Ook is er een enkele kwalitatief betere, reeds gebruikte pijp aangetroffen, die met het wapen van Gouda S erop. Binnen het productieafval bevinden zich twee bijzondere exemplaren Goudse pijpen, maar het merendeel is van een ordinaire kwaliteit. Dit impliceert dat het roken onder de gehele bevolking plaatsvond.

7 Natuur- en vuursteen

J.R. Veldhuis

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het bij de opgraving aangetroffen natuursteen en vuursteen besproken. Hoewel in voorgaande perioden reeds natuursteen werd gebruikt, lijkt het belang van natuursteen alleen maar toe te nemen na de introductie van metaal. Deze materiaalgroep vervulde een belangrijke rol in de voedsleconomie en was van belang bij het maken en onderhouden van (metalen) gereedschappen. Daarnaast kon steen belangrijk zijn bij de productie van aardewerk. Een bestudering van het vuur- en natuursteen en de verspreiding van deze materiaalgroepen over een vindplaats kan dan ook belangrijke informatie opleveren die tot een beter begrip van de vindplaats kan leiden, doordat vragen over uitwisselingscontacten, de voedsleconomie en activiteitsgebieden kunnen worden beantwoord. In hoofdstuk 1 zijn de onderzoeksvragen geformuleerd die voor dit archeologisch onderzoek de leidraad vormen. Van deze vragen zijn de volgende van belang voor de lithische materialen:

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*
- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

De werkwijze die is gevolgd om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden en de vindplaats te interpreteren, is uiteengezet in paragraaf 7.2. Hieropvolgend worden in paragraaf 7.3 de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarbij het beperkte aantal stukken vuursteen bij het natuursteen wordt besproken. Hierbij worden de werktuigen apart besproken en wordt bepaald hoe het materiaal typologisch kan worden geplaatst. Tevens wordt aandacht besteed aan de herkomst van het materiaal. De verspreiding van de relevante artefacten wordt besproken in paragraaf 7.3.3. Tot slot worden in de conclusie (paragraaf 7.4) op basis

van de gepresenteerde resultaten de onderzoeksvragen beantwoord en wordt een interpretatie van de vindplaats gegeven.

7.2 Werkwijze

Alle bij de opgraving verzamelde stenen en vuurstenen zijn macroscopisch gedetermineerd op steensoort en artefacttype, en per vondstnummer beschreven. De determinatiegegevens zijn ingevoerd in een database. Hierbij werden voor het steen de volgende kenmerken vastgelegd en beschreven:¹

- *Metrische kenmerken.* Van de aangetroffen (complete of bijzondere) werktuigen zijn de lengte, breedte en dikte bepaald. Over het algemeen geldt hierbij de grootste maat als lengte; de breedte en dikte zijn hier dwars opgenomen. Verder zijn alle stenen onderverdeeld volgens de in de geologie gebruikte grootteklassen: fijngrind (1 – 16 mm), grind (17 – 64 mm), steen (65 – 100 mm), kei (101 – 500 mm) en blok (>500 mm). Verder is van alle stukken het gewicht bepaald. Het aangetroffen vuursteen is in groepen van 5 mm verdeeld.
- *Compleetheid.* Is het artefact compleet of gebroken? Indien gebroken, welk deel van het artefact is nog aanwezig?
- *Steensoort.* Toewijzing van de grondstof aan een steensoort op basis van kleur, minerale samenstelling en andere niet gedocumenteerde kenmerken. De belangrijkste leidraad bij deze determinatie is Van der Lijn & Boekschooten (1973).
- *Soort artefact.* Uitgesplitst naar groep, categorie, type en subtype.²
- *Verbranding.* Is het stuk verbrand of niet, waarbij gekeken is naar uiterlijke kenmerken als dehydratie, verkleuring (rood, grijs of wit), craquelé, en glans.
- *Opmerkingen.* Overige waargenomen verschijnselen, bijzonderheden en technologische kenmerken.

De zo verkregen gegevens van het steen zijn weergegeven in tabel 7.3. In deze tabel zijn de determinatiegegevens per vondstnummer vermeld, zodat hieruit ook de relevante werkput-, vlak-, spoorgegevens kunnen worden achterhaald.

7.3 Resultaten

In totaal zijn bij de opgraving 25 stenen verzameld, met een gezamenlijk gewicht van ruim 1,5 kilo (zie tabel 7.1). Hieronder bevinden zich 3 vuurstenen die sa-

¹De maten zijn genomen met een schuifmaat tot op de millimeter nauwkeurig. Het gewicht is bepaald tot op de honderdste gram nauwkeurig. De steensoort en overige niet-metrische kenmerken zoals verbranding en bewerkingssporen, zijn met het blote oog of een geologenloep (vergroting 10×) vastgesteld, evenals de aard en uitgangsvorm van het materiaal.

²Zie bijvoorbeeld Drenth & Kars (1990), Harsema (1979) en Beuker (2010) voor een toelichting van de aangetroffen artefacten.

Afbeelding 7.1. Bevestiging van leisteen-dakpannen door middel van nagels op een kerktoren. Foto: J.R. Veldhuis.

men 120 gram wegen. Deze vuurstenen vertonen geen sporen van bewerking of verbranding. Eén van de stukken, vondstnummer 389, lijkt bewerkt en geretoucheerd, maar het betreft hier natuurlijke (vorst)splijtvlakken en beschadigen. De stukken verschillen sterk in grootte, waarbij het grootste stuk in de klasse 71 – 75 mm valt. Twee van de vuurstenen betreffen fijnkorrelig materiaal, terwijl de derde (vnr. 440/4) matig korrelig is en kwartsachtig van textuur.

Het natuursteen bestaat uit een stukje steenkool, kwarts (N=2), kwartsitische zandsteen (N=7) en Rijnlander leisteen (N=12). Bij een aantal van de leistenen zijn sporen van verbranding waargenomen, terwijl de overige steensoorten geen verbrande exemplaren bevatten. Geen van de kwartsen vertoont sporen van bewerking of gebruik. Bij het kwartsitische zandsteen is eveneens het merendeel van het materiaal zonder sporen van bewerking of gebruik. Eén kwartsitische zandsteen (vnr. 519/1) is gebruikt als bouw materiaal. Dit steen is bijbewerkt om een geschikte vorm te krijgen (ongeveer de vorm van een baksteen) en heeft als afmetingen 134×48×37mm (311,91 gr).

Bij het leisteen kunnen vier exemplaren met zekerheid als dakpan worden gedetermineerd. De stukken die door (sterke) fragmentatie niet met zekerheid konden worden gedetermineerd, betreffen eveneens waarschijnlijk dakpannen. Temeer aangezien andere sporen zoals bekrassingen (wat op een gebruik als spelbord of schrijfflei kan wijzen) ontbreken. Dat enkele van deze stukken sporen van verhitte vertonen zou kunnen wijzen op een mogelijke brand, hoewel de verhitte hiervoor te gering lijkt. De gedetermineerde stukken zijn fragmenten leisteen die door middel van bewerking een gewenste vorm hebben gekregen en zijn voorzien van één of meerdere gaten welke zijn gebruikt om de leisteen-dakpannen te monteren (afb. 7.1). Deze doorboring betreft bij één van de leistenen dakpannen een klein vierkant gat (vnr. 519/3), maar is bij de overige dakpannen een rond gat. Deze ga-

steensoort	onverbrand		verbrand		totaal		onverbrand		verbrand		totaal	
	N	%	N	%	N	%	W	%	W	%	W	%
kwsrts.zandsteen	7	100,0	–	–	7	31,8	336,91	100,0	–	–	336,9	23,0
kwarts	2	100,0	–	–	2	9,1	11,26	100,0	–	–	11,3	0,8
leiste	8	66,7	4	33,3	12	54,5	1075,38	96,6	38,4	3,4	1113,8	76,1
steen	1	100,0	–	–	1	4,5	1,06	100,0	–	–	1,1	0,1
subtotaal	18	81,8	4	18,2	22	100	1424,6	97,4	38,4	2,6	1463,0	100,0
	–	–	–	–	–	88,0	–	–	–	–	–	92,4
vuursteen	3	100,0	–	–	3	12,0	120,0	100,0	–	–	120,0	7,6
totaal	21	84,0	4	16,0	25	112,0	1544,6	97,6	38,4	2,4	1583,0	107,6

Tabel 7.1. Steensoorten in aantallen (N) en gewicht in grammen (G).

Afbeelding 7.2. Dakpan van leiste met aan één zijde door erosie ontstane kraters rond het montagegat (vnr. 519/4). Foto: L. de Jong.

ten zijn bij bijna alle leistenen scherp en zonder sporen van erosie. Bij het grootste dakpanfragment – uit vondstnummer 519/4 met als afmetingen $135 \times 230 \times 9$ mm (gemeten in de gebruiksrichting) en een gewicht van 412,98 gr – kan van één kant duidelijk worden waargenomen dat de montagegaten kratervormig zijn (afb. 7.2). Dit is het gevolg van erosie, dat vaak voorkomt bij leiste van mindere kwaliteit was. Deze leiste is gezien de afmetingen en de vorm waarschijnlijk gebruikt om een leien dak in het Rijndakpatroon aan te leggen, waarbij deze dakpan ligt tussen ‘scharfer’ en ‘sehr scharfer Hieb’ (Janse 1986).

Het als laatste besproken dakpanfragment, vondstnummer 356 heeft een opvallende vierkante vorm (zie afb. 7.3). Deze leiste is compleet en meet $92 \times 125 \times 5$ mm met een gewicht van 152,13 gr. Direct tegen de rand zit een deels afgebroken doorboring om de leiste te monteren. Langs de rand zijn sporen zichtbaar die wijzen op het bijwerken van de leiste (lijnen waarlangs deze de gewenste vorm kreeg). Leistenen van deze vorm zijn gebruikt om een leien dak in een zogenaamd maasdak patroon te bedekken (Janse 1986).

7.3.1 Datering van het lithische materiaal

Het is moeilijk om op basis van het lithische materiaal concrete uitspraken te doen met betrekking tot dateringen. Dit geldt zowel voor het aangetroffen stuk bouw-materiaal als voor de fragmenten leistenen dakpannen. Het gebruik van steen in de bouw nam in de Late Middeleeuwen steeds meer toe, maar kwam ook al in vroegere tijden voor. Leistenen dakpannen werden vanaf de Vroege Middeleeuwen ingevoerd als dakbedekking (hoewel het ook reeds in de Romeinse Tijd gebruikt werd) en zijn ook vandaag de dag nog steeds in gebruik. De geschatte datering voor het aangetroffen lithische materiaal ligt in de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd.

Afbeelding 7.3. Een vierkante leistenen dakpan in de zogenaamde ‘Maas-vorm’ (vnr. 356). Foto: L. de Jong.

7.3.2 Herkomst van het lithische materiaal

De enige stenen waarover uitspraken kunnen worden gedaan met betrekking tot de herkomst, zijn de leistenen. Gezien de kleur en textuur kan voor een aantal leistenen worden verondersteld dat deze uit het Rijnland komen. Deze leistenen zijn waarschijnlijk via handel (mogelijk per schip) naar de locatie gekomen. Hoewel dit directe handel kan zijn geweest, is het waarschijnlijker dat het leisteel via een centrale opslag werd verkregen. Dordrecht en Deventer waren de grote leisteel-opslagplaatsen van Nederland, met een mindere rol voor Emmerik, Arnhem, Zutphen en Kampen. Van deze plaatsen is – gezien de geografische ligging – Dordrecht de meest waarschijnlijke overslagplaats geweest. De stenen kunnen vervolgens gekocht zijn via reizende handelaren, maar kunnen ook verkregen zijn op een centrale locatie en door de bouwers naar de vindplaats zijn getransporteerd. Voor de overige stenen is het niet mogelijk het herkomstgebied exact te bepalen. Diverse mogelijke herkomstgebieden kunnen in aanmerking komen en op basis van de stenen is het niet mogelijk deze te duiden.

7.3.3 Verspreiding van het lithische materiaal

Meer dan de helft van het materiaal (N=15) is afkomstig van de stort of uit grondlagen en kan niet aan een context worden toegeschreven. De overige tien stenen zijn afkomstig uit een waterput en een greppel (tabel 7.2). Van de vondsten die in context zijn gevonden zijn acht stukken afkomstig uit twee waterputten in werkput 19 (S11 en S12) en één waterput uit werkput 24 (S2). Het betreft voor het

artefact/steensoort	vondstlocatie				totaal
	stort	laag	greppel	waterput	
bouwmateriaal	1	–	–	–	1
dakpan	3	1	–	–	4
dakpan (mogelijk)	–	1	2	5	8
kw.zandsteen (onbewerkt)	5	–	–	1	6
kwarts (onbewerkt)	–	–	–	2	2
steenkool	1	–	–	–	1
vuursteen	1	2	–	–	3
totaal	11	4	2	8	25
%	44,0	16,0	8,0	32,0	100,0

Tabel 7.2. Artefacten en onbewerkte steensoorten in aantallen (N) per vondstcontext.

merendeel materiaal dat onbruikbaar was geworden en is gedumpt. In de eerste waterput (werkput 19, S11) zijn twee stukken leisteen gevonden die waarschijnlijk fragmenten van dakpannen zijn (vnr. 335). Een van deze fragmenten is verbrand. In de hiernaast gelegen waterput (werkput 19 en S12) zijn drie leistenen gevonden die waarschijnlijk dakpanfragmenten zijn (vnr. 348). In de waterput uit werkput 24 zijn twee stukken onbewerkt kwarts en een stuk onbewerkt kwartsitische zandsteen aangetroffen. Gezien de geringe afmetingen van deze stukken lijkt het onwaarschijnlijk dat deze bewust als afval in deze (in onbruik geraakte) waterput zijn gegooid, maar waarschijnlijk bijmenging betreffen. Tot slot zijn in een greppel in het oostprofiel van werkput 19 (S26) twee mogelijke dakpanfragmenten aangetroffen. Al deze sporen worden in de 18e – 19e eeuw gedateerd.

7.4 Conclusie

Op basis van de hierboven gegeven beschrijving en determinatie van het aangetroffen natuursteen, kunnen de in de inleiding opgesomde onderzoeksvragen als volgt worden beantwoord:

3 In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?

Door de geringe variatie in lithische werktuigen en het ontbreken van (nauwkeurig) dateerbare artefacten, kan de onderzochte locatie op basis van het lithische materiaal niet nader worden gedateerd dan als laatmiddeleeuws of nieuwetijds. Deze datering is verkregen op basis van de leistenen dakpannen en het gebruik van een stuk natuursteen als bouwmateriaal.

6 Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?

Geen van de aangetroffen natuurstenen artefacten zijn artefacten die in relatie met activiteiten kunnen worden gebracht. Het bewerkte materiaal gaat om fragmenten van (gebroken) leistenen dakpannen en een als bouwmateriaal

gebruikte steen. Het onbewerkte steen vertoont in het geheel geen teken van gebruik.

- 10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

Door het geringe aantal artefact typen en daarmee het ontbreken van gebruiksvoorwerpen, is het niet mogelijk op basis van het lithische materiaal uitspraken te doen met betrekking tot de sociale status van de gebruikers. Indien de leistenen dakpannen uit een vroege gebruiksfase komen (Volle tot Late Middeleeuwen) dan kan voorzichtig worden gesteld dat de bewoners rijk genoeg waren om zich leistenen dakpannen te veroorloven, maar voor latere perioden is dit niet meer van toepassing. Gezien de datering van de sporen waarin het steen is gevonden – sporen uit de Nieuwe Tijd – kan geconcludeerd worden dat het hebben van een leistenen dak geen statuswaarde meer had.

vnr	N	W	L	B	D	grootte	deel	steensoort	artefact	verbrand	opmerkingen	wp	vlk	spr	vul	aardspoor
327-1	1	20,36	54	46	5	grind	G	leiste	dakpan?	ja	vierkant; cement aankoeksel	18	po	923	1	laag
335-1	1	12,9	0	0	0	grind	G	leiste	dakpan?	nee	-	19	1	11	2	waterput
335-1	1	2,42	0	0	0	grind	G	leiste	dakpan?	ja	-	19	1	11	2	waterput
348-3	3	3,13	0	0	0	grind	G	leiste	dakpan?	nee	-	19	1	12	2	waterput
354-2	2	15,6	0	0	0	grind	G	leiste	dakpan?	ja	-	19	po	26	2	greppel
356-1	1	152,13	92	125	5	kei	C	leiste	dakpan	nee	maasdak; hergebruikt??	19	pw	904	1	laag
382-1	1	3,06	0	0	0	grind	C	kw.zandsteen	onbewerkt	nee	-	24	1	2	1	waterput
382-2	2	11,26	0	0	0	grind	C	kwarts	onbewerkt	nee	-	24	1	2	1	waterput
440-2	2	20,32	0	0	0	grind	C	kw.zandsteen	onbewerkt	nee	-	26	stort	0	0	stort
440-3	3	1,62	0	0	0	fijng grind	C	kw.zandsteen	onbewerkt	nee	-	26	stort	0	0	stort
440-1	1	1,06	0	0	0	grind	G	steenkool	onbewerkt	nee	-	26	stort	0	0	stort
519-1	1	311,91	134	48	37	kei	C	kw.zandsteen	bouw	nee	-	40	stort	0	0	stort
519-1	1	259,16	106	192	9	kei	G	leiste	dakpan	nee	twee gaten	40	stort	0	0	stort
519-1	1	235,08	132	199	5	kei	G	leiste	dakpan	nee	vierkant gaatje	40	stort	0	0	stort
519-1	1	412,98	135	230	9	kei	G	leiste	dakpan	nee	Rijndak; dubbel kratervormig	40	stort	0	0	stort
314-1	1	112,66	0	0	0	71-75mm	C	VST onbekend	onbewerkt	nee	oudvlak=100; fijnkorrel	18	pw	15	1	laag
389-1	1	6,99	0	0	0	31-35mm	C	VST onbekend	onbewerkt	nee	oudvlak=100; fijnkorrel	25	2	2	1	laag
440-1	1	0,38	0	0	0	11-15mm	G	VST onbekend	onbewerkt	nee	oudvlak=100; matig korrel	26	stort	0	0	stort

Tabel 7.3. Determinatiegegevens vuur- en natuursteen. Bij deel: C=compleet, G=gebroken.

8 Faunaresten

H. Buitenhuis

8.1 Inleiding

Tijdens de werkzaamheden is een aantal faunaresten gevonden. In totaal zijn 64 resten van zoogdieren gevonden met een gewicht van 7,4 kg, vier resten van vogels met een gewicht van 8,1 gr, 27 resten van vis met een gewicht van 23,5 gr en meer dan 3.600 resten van schelpdieren met een gewicht van ca. 3,5 kg. De resten zijn handmatig verzameld en komen uit verschillende contexten. Datering van de resten is gebeurd op basis van het aardewerk dat in dezelfde contexten is gevonden. Het materiaal dateert of kan dateren van de 14e tot 20e eeuw. In de beschrijving zullen de resten worden beschreven per put. Voor een gedetailleerde beschrijving van de contexten wordt verwezen naar eerdere hoofdstukken in deze publicatie. De individuele gegevens van de faunaresten worden gegeven in bijlage 20.

8.2 Resultaten

Werkput 18

In werkput 18 zijn 24 faunaresten gevonden. Het zijn resten van rund (n=9), van groot (n=1) en middelgroot zoogdier (n=1), van vogel (=6), van vis (n=6) en een schelp van een strandschelp (*Spisula* sp.). Vier van de vogelresten zijn mogelijk van één bot afkomstig. De resten van rund zijn fragmenten van een onderkaak, humerus, ulna, metacarpus, pelvis, femur, rib en wervels. Een lendenwervel en de rib zijn doorgehakt. De metacarpus heeft een grootste lengte van 211 mm, wat wijst op een dier met een schofthoogte van ca. 130 cm (Von den Driesch & Boessneck 1974). Het fragment van groot zoogdier was gecalcineerd. Dit materiaal dateert uit de late 16e tot vroeg 17e eeuw. Het is opvulling van een sloot en latere steeg.

Werkput 19

In werkput 19 zijn 20 resten gevonden. Dit zou tuingebied zijn geweest van bewoning uit de 17e – 18e eeuw. Een deel van het materiaal is afkomstig uit een waterput (zie bijlage). Er zijn resten gevonden van varken, paard, schaap of geit, rund, vogels, vis en schelpdieren. Van varken zijn een fragment van humerus en

Afbeelding 8.1. Bewerkt bot, vermoedelijk een fibula- of ulnafragment van paard

femur gevonden. De distale epifyse van de humerus was gefuseerd, het proximale einde van de femur niet. Vermoedelijk waren beide resten van dier(en) tussen 1-2 jaar. Het femur fragment vertoont haksporen.

Van paard zijn een mogelijke fibula en een deel van de epistropheus gevonden. De laatste was de dens met een stuk van de craniale articulatie, afgeslagen van de rest van het bot. De fibula vertoont bewerkingssporen (afb. 8.1). Van schaap of geit is een fragment van het frontale van een schedel gevonden. Er zijn drie stukken rib en een corpusfragment van een lendenwervel gevonden, afkomstig van rund. De wervel en één ribfragment zijn dwars doorgehakt. Er zijn twee resten van vogels gevonden, een coracoid en een carpometacarpus. Het zijn resten van dieren ter grootte van een kleine gans.

Vijf resten van vis zijn vermoedelijk afkomstig van grote kabeljauw. Het is niet duidelijk of dit resten van één dier zijn. Er zijn schelp van een alikruik en van een blauwe mossel gevonden. Ook zijn er twee kleppen van de zoetwatermossel (*Unio* sp.) aangetroffen. Deze laatste zijn vermoedelijk van één individu.

Werkput 28

In werkput 28, bestaande uit een vloer en ruimtes daterend uit het begin van de 19e eeuw, zijn negen resten afkomstig. Het zijn resten van een groot zoogdier: varken, paard en rund. Van varken is een fragment van een tibia gevonden. De proximale epifyse was nog niet gefuseerd. Van paard zijn een fragment van een radius, een compleet bekken en een fragment van femur gevonden. Het lijken resten van volwassen dieren. De radius was onder de proximale epifyse doorgekapt. Van rund zijn een schedelfragment en een hoornpit gevonden, die vermoedelijk bij elkaar horen. Daarnaast zijn een deel van het sacrum en een vrijwel complete phalanx III (hoefbeen) gevonden.

Werkput 33

In werkput 33 zijn tien resten van zoogdieren gevonden en een groot aantal schelpresten. Alle resten zijn gevonden in en rond de resten van molen 'De Korenbloem'. De resten van zoogdieren zijn afkomstig van een middelgroot tot groot zoogdier: varken (een cranium en tibiafragment), twee metatarsusfragmenten van schaap, een tibiafragment van schaap of geit, en vier fragmenten van rund (een lang botfragment, een craniumfragment, een radiusfragment, en een vrijwel complete metacarpus). De grootste lengte van de metacarpus wijst op een rund met een

Afbeelding 8.2. De schelpenfundering van molen ‘De Korenbloem’.

schofthoogte van ca. 135 cm. Eén metatarsus van schaap met een grootste lengte van 116,8 mm wijst op een dier met een schofthoogte van slechts 53 cm.

Van de vloerresten van de molen zijn twee schelpenmonsters genomen. Deze schelpen zijn gevonden onder de vloer van de molen op een houten funderingsconstructie (afb. 8.2). In deze monsters zijn vrijwel uitsluitend schelpen gevonden van *Spisula suntruncata*, de halfgeknotte strandschelp. Daarnaast zijn in veel mindere mate resten gevonden van de kokkel (*Cerastoderma edulis*) en van de tepelhoorn (*Euspira* sp.). Ook zijn enkele resten van wulk (*Buccinum ondata*), blauwe mossel (*Mytilus edulis*), venusschelp (*Chamelea striatula*), zaagje (*Donax vittatus*) en de schildersmossel (*Unio cf. pictorum*) gevonden.

De samenstelling van deze schelpenverzameling wijst op een herkomst van de Hollandse kust. Het zijn vrijwel alle soorten die onder de getijdenzone leven in het zand en alleen op de kust worden gevonden als aangespoelde schelpen. Het lijkt er sterk op dat deze schelpen zijn verzameld aan de kust in de vloedlijn en als vloervulling zijn gebruikt. Er is geen reden om aan te nemen dat deze resten als voedsel hebben gediend. De weinig resten van wulk en mossel die wel in de getijdenzone voorkomen en die mogelijk wel gegeten zijn, kunnen intrusief in dit monster terecht zijn gekomen. In deze werkput zijn ook drie parelmoeren knopen gevonden (afb. 8.3). Twee zijn onversierd, een vertoonde een davidsster.

Overige werkputten

Er zijn uit werkputten 35, 36 en 40 nog 14 resten verzameld. Dit zijn echter alle stortvondsten. Het aardewerk uit deze werkputten wijst erop dat het materiaal vermoedelijk uit de 18e–19e eeuw dateert.

Afbeelding 8.3. Parelmoeren knopen

8.3 Conclusie

In de verschillende werkputten is een klein aantal resten van zoogdieren, vogels, vis en schelpdieren gevonden. Het lijken alle vrij incidentele resten van slacht en/of consumptie. Daarnaast blijken schelpen aan de kust te zijn verzameld. Deze schelpen waren niet voor consumptie maar werden onder vloeren gevonden. Het is bekend dat in waterkelders en putten tot vrij recentelijk een laag schelpen werd aangebracht ter filtering van het water.

9 Leer

M.C. Blom

9.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek zijn uit verschillende werkputten en sporen fragmenten van lederen voorwerpen geborgen. Dit betreft voornamelijk delen van lederen schoeisel. Schoeisel bezit over het algemeen bepaalde kenmerken die het mogelijk maken het naar soort en type te herkennen. Bij de herkenning van typen spelen de verschillende soorten sluiting, de zoolsoort en de zoolvorm, de gebruikte stikmethode, het model en de eventuele versiering een rol. Deze kenmerken veranderen, zowel in technisch als modieus opzicht met de tijd en zijn vaak zo typerend dat daardoor een vrij nauwkeurige datering van de vondst mogelijk is. Dateringen komen tot stand door vergelijking van de gevonden vondsten met iconografische en schriftelijke bronnen. Een andere belangrijke bron zijn dateringsgegevens van opgravingen met soortgelijk materiaal (Goubitz 1983).

9.2 Werkwijze

Alle lederen voorwerpen zijn gereinigd met water en ontsmet met Dettol. Daarna zijn alle voorwerpen ingepakt in plastic met daarin water. Vervolgens zijn de voorwerpen per vondstnummer geanalyseerd en beschreven. Na de analyse zijn de voorwerpen geconserveerd in PEG 600.

9.3 Resultaten

Tijdens het onderzoek zijn twee schoenen gevonden die nagenoeg te reconstrueren zijn. Daarnaast is een aantal losse fragmenten van lederen schoeisel en andere voorwerpen aangetroffen. In onderstaande worden de verschillende vondsten per vondstnummer beschreven.

Vondstnummer 317:

Deze vondsten zijn geborgen tijdens de aanleg van het noordprofiel in werkput 18 uit spoor 912. Het betreft een complete meerlaagse zool met stompe neus. De lagen van de zool worden door middel van houten pinnetjes bijeen gehouden. De hak bestaat uit minimaal zeven lagen, aan elkaar bevestigd zijn door ijzeren spijkers. Een deel van het opstaande leer, oftewel het bovenleer van de hak is aanwezig. Dit is echter sterk verweerd en afgescheurd. De sluitingen van de schoen zijn niet meer aanwezig. Dit maakt het lastig om een datering voor de schoen te geven. Wel is te zeggen dat het gebruik van ijzeren spijkers niet voor 1800 voor kwam.

Verder bevindt zich in dit vondstnummer een neusband van een schoen met gaatjes op het wreefgedeelte. De voorkant heeft geen gaatjes. Wellicht betreft het hier een binnenlaag. Een ander stukje is een hakverstevigingsstukje dat rondom doorboord is. Verder zijn hier vijftien stukjes stormrand met allerlei vormen stikgaten doorboord en vier losse ondefinieerbare fragmenten gevonden. Twee hebben stikgaatjes en zijn vermoedelijk onderdeel van het bovenleer. Een stormrand is een strip leer dat tussen het bovenleer en de zool werd genaaid om het geheel steviger en meer waterdicht te maken.

Vondstnummer 349:

Deze vondst is geborgen uit werkput 19, vlak 2, S19. Het betreft hier een fragment van een bovenleer met stikgaatjes langs de rand. Er zitten ook nog twee vetergaatjes in waardoor een geknoopt vetertje zit.

Vondstnummer 363:

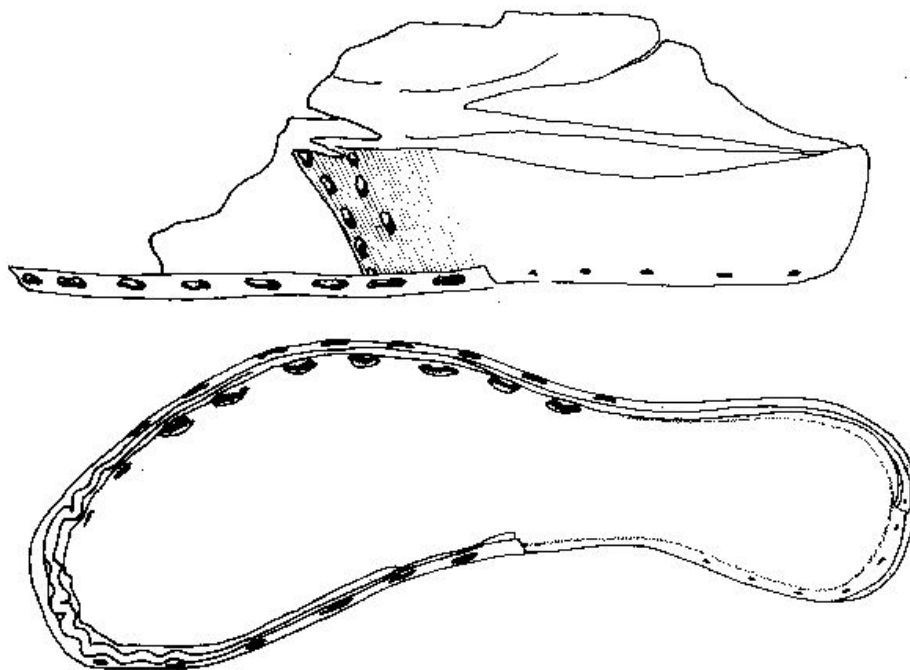
Dit vondstnummer is afkomstig uit werkput 20, vlak 1, S5. Het betreft een enkele zoollaag van een zeer brede schoen met grote stikgaten rondom. Een andere zoollaag is afkomstig van een andere schoen, deze is smaller en zeer verweerd en gescheurd. Hier bevinden zich stikgaten in de zijkanten van de rand.

Vondstnummer 347:

De vondsten in dit vondstnummer zijn afkomstig van de stort van werkput 18. Het betreft hier stukje stormrand afkomstig van de neus van een schoen. Het stukje is doorboord met stikgaten. In dit vondstnummer bevinden zich verder twee delen van een zoollaag met stikgaten in de zijkant van de rand.

Vondstnummer 283:

Deze vondsten zijn geborgen tijdens de aanleg van vlak 2 in werkput 17. Het gaat hier om een nagenoeg compleet reconstrueerbare schoen van ca. 24 cm lang (afb. 9.1). De schoen heeft aan de buitenzijde een dikke stormrand, die met een veter doorregen is. Met deze veter is de stormrand bevestigd aan zowel de zool als het bovenleer. Boven deze gaten bevinden zich kleinere stikgaatjes. De bovenkwartieren (voorpand en hielpand) zijn doorregen met een leren veter, in twee rijen stikgaten. Waarschijnlijk is de schoen van een hoog model geweest. De schoen heeft een vrij stompe neus. Verder zijn op het hielpand rondom de leren veter een soort kamstreken zichtbaar. Of dit een intentionele versiering, of slechts een resultaat van de leerbewerking is, is niet duidelijk. Het geheel doet denken aan modellen uit de 16e eeuw.

Afbeelding 9.1. Reconstructie van een schoen (vnr. 283). Tekening: B. Huizenga.

Vondstnummer 466:

Deze vondst is geborgen uit werkput 33, vlak 1, S83 en betreft een asymmetrische wreefband van een trip. Een trip is een soort sandaal van leer of hout, met een band of bandje over de voet. In de Late Middeleeuwen werden trippen als overschoeisel gebruikt, vanaf de 17e eeuw kwamen ze als regulier schoeisel in gebruik (Goubitz 2001). Langs de korte zijden van de wreefband bevinden zich stikgaatjes. De wreefband is onversierd. Dergelijke trippen dateren uit de Late Middeleeuwen tot en met de 15e – 16e eeuw.

Vondstnummer 503:

Deze vondsten zijn afkomstig uit het westprofiel van werkput 35, S903. Het gaat om een zeer dun, tweelaags stukje leer dat in een punt uitloopt. De twee lagen zijn niet aan elkaar bevestigd. Dit is een schede van een mes, verder onversierd en daardoor moeilijk te dateren. Verder bevindt zich in dit vondstnummer een Y-vormig dik stukje leer. Een van de korte punten is afgebroken. De lange, onderste punt is langer en smaller. Het betreft hier vermoedelijk de band van een houten trip.

Vondstnummer 523:

In dit vondstnummer, afkomstig uit het noordprofiel van werkput 36, S2, bevinden zich twee ondefinieerbare stukjes leer zonder kenmerken.

9.4 Conclusie

De leervondsten laten ons een beeld zien van overwegend 16e-eeuws schoeisel. Veel vondsten zijn echter niet nader te definëren en dateren, omdat er weinig kenmerken aanwezig zijn en de leervondsten over het algemeen sterk verweerd en in sommige gevallen afgescheurd is. Naast schoeisel is er één vondst uit een andere categorie. Het betreft hier een onversierde messchede. Een schoen, waarvan de zoollagen met ijzeren spijkertjes aan elkaar bevestigd zijn, dateert vermoedelijk van na 1800.

10 Hout

W.A. Out

10.1 Inleiding en werkwijze

Bij de opgraving te Gouda is zowel niet-verkoolde hout als een kleine hoeveelheid houtskool aangetroffen. Al het verzamelde niet-verkoolde hout is geselecteerd voor verder onderzoek. De resultaten van het onderzoek zijn weergegeven in bijlage 24. De vondsten dateren ten minste in de 14e eeuw of later; van sommige vondsten is een precieze datering bekend.

10.2 Resultaten

Vondstnummer 482, bestaande uit verschillende fragmenten hout, maakte deel uit van een vierkanten houten structuur. Deze structuur is onderdeel van een molen uit de 17e eeuw en diende er waarschijnlijk toe de molen te laten draaien. Vier van de aangetroffen houtfragmenten zijn duidelijk bewerkt; dit betreft twee planken met een breedte van 6,5 cm van mogelijk paardenkastanje (*Aesculus*), een fragment van zilverspar (*Abies*) en een fragment van lork of spar (*Larix/Picea*). Tevens zijn drie delen van takken van vlier (*Sambucus*) aangetroffen, die geen duidelijke sporen van bewerking vertonen, waardoor de associatie met de molen niet duidelijk is. Deze takken hebben een doorsnede van ongeveer 1 cm. Op een van de fragmenten is de bast nog deels aanwezig, wat erop wijst dat vlier mogelijk lokaal gegroeid heeft. Op de andere twee fragmenten is de bast juist geheel afwezig, wat het gevolg kan zijn van zowel bewerking als natuurlijke processen.

Vondsten uit de 18e en 19e eeuw, afkomstig uit werkput 19, zijn in de directe omgeving van een waterput aangetroffen. Het gaat om een aangepunte balk van zilverspar (*Abies*), een plank van naaldhout (geen den) en een wig van 3,5 cm lang van dennenhout (*Pinus*). De aangepunte balk heeft een punt van 11,5 cm en is op 22 cm afstand van de punt gehalveerd. In het gehalveerde deel is een gat van een spijker aanwezig. De balk is samen gevonden met een klein stukje hout van dezelfde soort dat twee spijkers bevatte. De plank van naaldhout toont aan één uiteinde een inkeping van 0,5 cm breed waar de dikte gehalveerd is (slechts

Afbeelding 10.1. Plankje (naaldhout), vnr. 345. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 10.2. Plankje (naaldhout), vnr. 345. Foto: L. de Jong.

0,7 cm), en is deels afgebroken op deze inkeping. De plank is vierzijdig gerecht, en tevens aan één zijde aan ten minste drie zijkanten eveneens schuin afgewerkt, en heeft een gat ($3,7 \times 3,7$ cm) dat aan de andere zijde van de plank over een lengte van 4 cm schuin afloopt (afb. 10.1 en 10.2).

Andere vondsten afkomstig uit werkput 19 zijn drie plankjes met een maximale lengte variërend van minimaal 16 tot 25 cm en een breedte variërend van 3 tot 6 cm. Twee plankjes zijn gemaakt van dennenhout terwijl één plankje mogelijk van tamme kastanje (*Castanea*) is gemaakt. In een waterput is een schijfje gevonden met in gedroogde toestand een diameter van 3,2 cm en een dikte van 0,2 cm. Het schijfje is gemaakt van lork/spar (*Larix/Picea*) en is mogelijk onderdeel van een speelbord (afb. 10.3). Een opmerkelijke vondst (wp 18, vlak 3, S10, vulling 1) is een bewerkt voorwerp dat, hoewel de context geen verdere informatie geeft, mogelijk als (tap)kraantje geïnterpreteerd kan worden (afb. 10.4). Er is helaas geen determinatie beschikbaar.

10.3 Conclusie

Er is hout van verschillende soorten aangetroffen waaronder den, lork of spar, zilverspar, vlier, en mogelijk tamme kastanje en paardenkastanje. Vlier heeft mogelijk lokaal gegroeid; al het overige hout was duidelijk bewerkt en diende waarschijnlijk voornamelijk als constructiehout. Aangezien naaldhout in de Nieuwe Tijd schaars tot afwezig was in de natuurlijke vegetatie in Nederland, suggereren de vondsten dat de gebruikers toegang hadden tot geïmporteerd naaldhout en/of tot gecultiveerd hout afkomstig uit productiebossen.

Afbeelding 10.3. Houten schijfje (lork/spar), vnr. 384. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 10.4. Houten voorwerp, vnr. 306. Foto: L. de Jong.

11 Botanische Macroresten

W.A. Out

11.1 Inleiding en werkwijze

Bij de opgraving te Gouda zijn enkele zaden en vruchten verzameld, die voornamelijk in niet-verkoolde toestand bewaard zijn gebleven. Een monster (335) is afkomstig uit een waterput terwijl de andere vondsten afkomstig zijn uit lagen of uit de stort van de graafmachine (tabel 11.1). De resten zijn bekeken onder een opvallend-lichtmicroscop en gedetermineerd door de auteur met vriendelijke hulp van W.J. Kuijper (Universiteit Leiden).

11.2 Resultaten

Tabel 11.2 geeft de resultaten van de macro-restenanalyse. De aangetoonde zaden en vruchten zijn veelal groot en robuust, wat wijst op selectieve preservatie of selectieve verzameling. De vondsten dateren uit de 14e eeuw of later. Eén monster bevatte resten van een zaad van paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*; vnr. 453, afb. 11.1). Deze soort is mogelijk ook in het hout van deze opgraving aangetroffen. Het monster uit de waterput bevat vruchten (pitten) van zoete kers (*Prunus avium*). Het stortmonster bevat zaden en vruchten van hennep (*Cannabis sativa*), koriander (*Coriandrum sativum*), walnoot (*Juglans regia*), een asje van een elzenprop (*Alnus*), een vrucht van een schermbloemige, mogelijk varkenskerfel (*Peucedanum*) en een vrucht van akkerboterbloem (*Ranunculus arvensis*). Hennep levert vezels die verwerkt kunnen worden tot onder meer touw, textiel en papier,

vnr	put	vlak	spoor	vull.	context
335	19	1	11	2	waterput
383	24	1	5	1	laag
440	26	stort	0	0	stort
453	33	2	63	1	laag

Tabel 11.1. Contextinformatie van de botanische macro-restmonsters.

Afbeelding 11.1. Resten van een zaad van paardenkastanje (vnr. 453). Foto: L. de Jong.

terwijl de zaden gebruikt worden als vogelvoer en voor de productie van olieproducten. Ook staat de plant bekend om zijn geneeskrachtige werking. Koriander is door de Romeinen in Nederland ingevoerd. De zaden staan bekend als smaakmaker in brood, groentegerechten en likeur en werden tevens gebruikt voor medicinale doeleinden. Zoete kers en walnoot of okkernoot worden eveneens vanaf de Romeinse Tijd in Nederland gegeten. Els, akkerboterbloem en de schermbloemige (cf. varkenskerf) vertegenwoordigen waarschijnlijk de (extra)locale vegetatie, hoewel varkenskerf mogelijk als medicinale plant werd gebruikt, bijvoorbeeld als koortsverlagend middel (Künkele & Lohmeyer 2009).

Eén monster bevat een hoeveelheid verkoolde koffiebonen (*Coffea arabica*) en fragmenten daarvan (vnr. 383, zie afb. 11.2). De koffiebonen zijn aangetroffen werkput 24, in een spoor (s5) waarin ook een aantal pijpenkoppen is aangetroffen. Deze pijpenkoppen dateren het spoor, en daarmee de koffiebonen, in het eind van de 19e- of het begin van de 20e eeuw. In deze periode was koffie geen luxeproduct meer. Het betreft een bijzondere vondst omdat koffiebonen nog niet vaak zijn aangetroffen bij archeologische opgravingen in Nederland. In de gevallen van stedelijke contexten waarin wél koffie is aangetroffen, bestaat de vondst slechts uit enkele bonen bestaan. Zo zijn in Den Bosch twee bonen aangetroffen die dateren uit de Nieuwe Tijd.¹ In Amsterdam is één koffieboon aangetroffen in een 18e-eeuwse beerput aan de Rozengracht te Amsterdam (Van Haaster 2010). Een zeer

¹Identificatie S. Koshear, persoonlijk commentaar C. Vermeeren, BIAAX Consult.

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	vnr. 335	vnr. 383	vnr. 440	vnr. 453
<i>Cultuurgewassen en gebruiksplanten</i>		–	–	–	–
<i>Cannabis sativa</i>	Hennep	–	–	2	–
<i>Coffea arabica</i> , v	Koffie	–	20	–	–
<i>Coriandrum sativum</i> , halve vrucht + zaad	Koriander	–	–	2	–
<i>Juglans regia</i> , vrucht	Walnoot	–	–	1	–
<i>Prunus avium</i>	Zoete kers	5	–	–	–
<i>Overige planten</i>		–	–	–	–
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Paardenkastanje	–	–	–	1
<i>Alnus</i> , as vrouwelijk katje	Els, as vrouwelijk katje	–	–	1	–
cf. <i>Peucedanum</i>	cf. Varkenskervel	–	–	1	–

Tabel 11.2. Botanische macro-resten. Legenda: v = verkoolde, cf. = con forma.

grote hoeveelheid niet-verkoolde koffiebonen is aangetroffen in een scheepswrak ten oosten van Texel in de Waddenzee (Kuijper & Manders 2009). Dit schip dateert uit de tweede helft van de 18e eeuw. Koffie was bekend in de westerse wereld vanaf de 17e eeuw en werd ook in deze eeuw in Nederland geïntroduceerd. Vanaf het begin van de 18e eeuw werd de plant verbouwd en verhandeld door de VOC (Kuijper and Manders in prep.).

11.3 Conclusie

De aangetroffen plantenresten bevatten zowel resten van gebruiksplanten, waaronder koffie, zoete kers, walnoot, koriander en hennep als planten die wijzen op de aanwezigheid van wat groene plekken in de stad of min of meer toevallige aanvoer van zaden en vruchten van elders. De gebruiksplanten die zijn aangetoond in het bescheiden aantal monsters suggereren dat de mensen die het afval hebben achtergelaten makkelijk de beschikking hadden over verschillende gebruiksplanten.

Afbeelding 11.2. Verkoolde koffiebonen en fragmenten daarvan (vnr. 383). Foto: L. de Jong.

12 Conclusie

Op basis van de resultaten van onderzoek kunnen de onderzoeksvragen als volgt worden beantwoord:

- 1 *Wat is de kwaliteit van de vindplaats, gelet op de criteria gaafheid, conservering, zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde?*

Door de hoge grondwaterstand, het gebruik van heipalen in plaats van diepe funderingen (betreft vooral plateelfabriek) en het continu ophogen van de bouwvoor door inklinking van het veen is de gaafheid en conservering van de sporen en vondsten goed te noemen. Uit historisch kaartmateriaal, opgenomen in Kok (1996), Denslagen (2001, p. 259) en Emmens et al. (2002), blijkt dat de Koningshoflocatie vanaf de eerste helft van de 14e eeuw bij de stad betrokken is. Dit blijkt ook uit het aangetroffen vondstmateriaal waarvan het oudste materiaal uit de tweede helft van de 13e eeuw dateert. Gezien het feit dat er zoveel vondsten en sporen aangetroffen zijn in wat toch deels een buitengebied genoemd kan worden is de zeldzaamheid en informatiewaarde hoog.

- 2 *In hoeverre kloppen de verwachtingen van het eerder uitgevoerde cultuurhistorische onderzoek van BAAC met de aangetroffen archeologische waarden?*

Op deze vraag is slechts beperkt antwoord te geven. Dit komt vooral doordat er smalle sleuven zijn aangelegd die niet altijd reikten tot op/in de natuurlijke bodem. De sloopbegeleidingen gaven veel informatie, vooral door het grote oppervlak van de werkputten, maar door de geringe diepte van het vlak konden weinig vondsten geborgen worden. Hierdoor kunnen op vragen zoals de exacte datering van de ontginning en mogelijke houtbouw geen antwoord gegeven worden. De archeologische vraagstelling over de aanwezigheid van een stadsmuur kan positief beantwoord worden. Het leek erop dat hier na afbraak een wal bovenop aangebracht was (s8, wp40), maar deze bleek 18e- en 19e-eeuws materiaal te bevatten. Het aangetroffen materiaal op de Koningshoflocatie behoorde vooral toe aan bewoners van de lage en middelbare klasse, al kwam het merendeel van het aangetroffen materiaal voor rekening van pottenbakkers- en pijpfabricage-afval.

- 3 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*

De eerste aangetroffen bewoning dateert rond de eerste helft van de 17e eeuw in de Kandeelsteeg 2 m –NAP (onderkant) en eind 16e eeuw in de Messenmakerssteeg op een diepte van 1,8 m –NAP (bovenkant fundering), vroegere bewoning is mogelijk op een dieper niveau dan de rioolsleuven zijn aangelegd.

4 *Hoeveel bewoningsniveaus zijn in de rioleringsseuven te onderscheiden?*

Er zijn in totaal drie bewoningsniveaus te onderscheiden in de Messenmakerssteeg en in de Kandeelsteeg vier. In de overige seuven zijn twee bewoningsniveaus te onderscheiden, waarbij het veelal gaat om 19e- en 20e-eeuwse bebouwing. Het Archeologisch Peil is net afdoende om de 18e- en 19e-eeuwse bebouwing bloot te leggen, oudere fases zijn vooral (bij deze begeleidingen) op een dieper niveau te vinden. Op locaties waar geen verstoringen plaatsgevonden hebben kunnen resten uit de periode Late Middeleeuwen – ca. 1750 zich ook net onder het Archeologisch Peil bevinden. Wat opvalt aan de bewoningsniveaus is dat de 20e-eeuwse bebouwing ondiep gefundeerd is, sterk vertrapte funderingen hebben en op planken (veelal met paaltjes daaronder) rustten. Ook is bij de bebouwing uit het begin van de 20e eeuw gebruik gemaakt van al aanwezige muurwerken als fundering.

5 *Is het mogelijk deze niveaus nader te dateren?*

Aan de hand van historisch kaartmateriaal in combinatie met de ophogingslagen tussen bebouwingen is de meeste bebouwing goed te dateren. De bebouwingfases zijn als volgt te dateren: Late Middeleeuwen – ca. 1750, de periode tussen 1750–1900 en de 20e eeuw. Per niveau ten opzichte van het NAP word dit lastiger; grofweg kunnen de bodemlagen als volgt worden gedateerd: 1300–1600 op 2,3 m –NAP, 1600–1750 op 1,7 m –NAP en 1750–1900 op 1,3 m –NAP.

6 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industriële) activiteiten die hier plaatsvonden?*

Er is pijpmateriaal aangetroffen dat mogelijk te relateren is aan bebouwing op het achterterrein van De Vest, maar in de meeste gevallen gaat het om arbeiderswoningen aan de Messenmakerssteeg en het Jonkershofje. De bebouwing aan de Kandeelsteeg heeft waarschijnlijk wel een min of meer industrieel karakter gehad. Verder zijn er natuurlijk nog de molen ‘De Korenbloem’ en de broodfabriek ‘Ons voordeel’ en plateelfabriek ‘Zuid Holland’. Ook is er pijpmateriaal en materiaal voor de productie van kleipijpen aangetroffen. Het betreft afval van een pottenbakkerij en pijpenfabriek die zich in de 19e eeuw op het terrein bevond. Uit de kadastrale minuut van 1811-1832 blijkt dat deze was gelokaliseerd op perceel 949 aan de Kandeelsteeg, dat in het bezit was van Johannes Koot. Vanaf ca. 1840 kwam de pottenbakkerij in het bezit van de familie Jonker, onder de naam ‘Het Hert’. Er zijn indicatoren voor smidsen op de Koningshoflocatie gevonden. Het gaat bij deze indicatoren vooral om smeedmateriaal, met name sintels. Het is niet duidelijk of er voor 1900 smederijen op de Koningshoflocatie aanwezig waren. Het is wel bekend dat vanaf 1620 de Heer Aerdensteeg weer Messenmakerssteeg heette. In het begin van de 20e eeuw woonde op de Messenmakerssteeg nr. 14 (1905 tot 1906) en nr. 3 (1900-1901) een smid.

7 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over percelering en eventuele veranderingen hierin in de loop van de tijd?*

Er zijn veel perceelsafbakeningen in de vorm van zijltjes en palenrijen aangetroffen, maar door de smalle werkputten en te grote afstanden tussen deze putten is het moeilijk om hierop een gedegen antwoord te geven. Wel lijkt het dat de percelering in de 18e en 19e eeuw een stuk kleinschaliger was dan

voor die tijd, gezien de hoeveelheden sporen uit de betreffende periodes.

8 *Zijn er op de locatie (sporen van) beerputten?*

Beerputten zijn niet aangetroffen.

9 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de specifieke bewoner(s) en/of gebruiker(s) van de locatie, gekoppeld aan de bewoningsniveaus?*

In sommige gevallen is dit zeer zeker mogelijk, met name in het geval van het Jonkershofje, dat maximaal 50 jaar bewoond was. In combinatie met de ‘Adressenboeken Gouda 1850–1884 Raam, Messenmakerssteeg en Jonkershofje jaren terug in de tijd’, waarin het beroep en de jaartallen dat een familie op een bepaalde locatie heeft gewoond vermeld staan. Hieruit blijkt dat het overgrote deel van de bewoners bestond uit loonarbeiders, waarbij het vooral pijpenmakers, sjouwer mannen, pottenbakkers, werkmannen en fabrieksarbeiders lijkt te betreffen.

10 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)?*

De bewoning aan de Messenmakerssteeg en het Jonkershofje is als een soort sociale woningbouw opgezet, maar ook in de Kandeelsteeg aan de Raam, de Verloren Kost en de Vest was de samenstelling van de beroepsbevolking hetzelfde als in de sociale woningbouw. Dit hield in dat hier vooral laaggeschoolde arbeiders woonden. Onder de honderden personen met hun beroepen die in de ‘Adressenboeken Gouda 1850–1884’ staan, bevinden zich geen dokters, advocaten of leraren.

11 *Zijn er eventuele aanbevelingen voor nader onderzoek op deze locatie voor de (verre) toekomst mogelijk?*

De locatie is rijk aan archeologie, maar moeilijk interpreteerbaar bij smalle sleuven. De bebouwing aan en vlak achter de Raam en de Verloren Kost zijn locaties die extra aandacht verdienen, met name ook de diepere niveaus, die dan wel goed ontwaterd moeten worden. Het mogelijk vrijstaande gebouw in werkput 25 op de locatie van de voormalige Messenmakerssteeg en de molen De Korenbloem met de bijgebouwen zullen ook prioriteit moeten krijgen.

12 *Is het op basis van de ervaringen met deze locatie mogelijk aanbevelingen te doen voor onderzoek op gelijksoortige locaties elders in de binnenstad van Gouda?*

De faseringen zijn niet diepte-gebonden. Zo zijn bebouwingssporen uit de 18e- en 19e eeuw bijvoorbeeld aangetroffen op een diepte van 1,8 m –NAP in werkput 28 in de buurt van de Vest; 17e- en 18e-eeuwse sporen zijn in werkput 19 nabij de Raam (greppel) op 1,6 m –NAP aangetroffen. Door de goede conservering kunnen oude sporen als recent aangezien worden.

Voor de doorsteek van het Koningshofterrein onder de Vest door naar de Turfsingel is een nieuw PvE opgesteld. In dit PvE zijn extra onderzoeksvragen geformuleerd, die ook weer op basis van de resultaten van het onderzoek kunnen worden beantwoord:

13 *Wat is de ligging van (de diverse fasen van) de verdedigingswerken?*

Er is in werkput 40 vermoedelijk een deel van de vulling van de binnenvest-

gracht aangetroffen tezamen met een latere bebouwingsfase van de stadsmuur. De vermoedelijke stadsmuur van 4,5-steens breedte is aangetroffen ter hoogte van de zuidkant van de Vest, zoals aangegeven op de kadastrakaart uit 1830, dit is 7 m van de huidige kademuur van de Turfsingel. De mogelijke vulling van de binnenvestgracht is aangetroffen op ongeveer 18 m van de huidige kademuur van de Turfsingel. Dit is ongeveer 5 m ten noorden van de huidige Vest. Op de Raam is in werkput 36 een deel van de grachtvulling van de in de 14e eeuw gegraven vestinggracht aangetroffen. Deze gracht bevond zich 2 m van de 19e-eeuwse kademuur, ongeveer 7 m ten noorden van de bebouwing aan de Raam.

- 14 *Wat is de aard en omvang van de (resten van de) verdedigingswerken?*
Het gaat om muurwerk (s10) van 4,5 steens, 90 cm dik muurwerk (baksteenmaat 18×8×4 cm) dat is aangetroffen op een diepte van 1,73 m –NAP over een lengte van 1 m. De vermoedelijke stadsgracht is in het profiel p1 en p2 aangetroffen als spoor 905. Het gaat om een slibachtige humeuze vulling die waargenomen is op een diepte van 1,5 m –NAP tot op een diepte van 2,8 m –NAP waar het in het aangelegde vlak verdween. Op de Raam zijn vullingen met een verstoorde context gevonden van de vestinggracht. Het gaat om de zuidelijke zijde van de vestinggracht, die over een breedte van 4 m en tot 2 m diep gedocumenteerd is.
- 15 *Zijn hierin meerdere fasen herkenbaar? Zo ja, op welke wijze zijn deze zichtbaar? Verandert het karakter en/of de omvang van de werken? In hoeverre sluiten de bevindingen aan bij hetgeen uit bronnen en van historisch kaartmateriaal bekend is?*
De vermoedelijke stadsmuur is oppervlakkig blootgelegd waardoor alleen de laatste fase zichtbaar was; de ouderdom kan aan de hand van de bakstenen gedateerd worden op de eerste helft van de 17e eeuw. De grachtvulling is een dempingslaag uit de periode tussen 1744 en 1830. De vulling van de vestinggracht aan de Raam bestaat uit een verstoorde context waarvan de oudste vullingen uit 14e tot 17e eeuw stammen (S2 en S3). De vullingen S9 en S10 zullen in dezelfde periode dateren. Vermoedelijk in de 20e eeuw is deze dichtgestort (S12 en S11).
- 16 *Welke uitspraken kunnen op grond van bouwwijze en gebruikt materiaal worden gedaan, met name in vergelijking met bouwmateriaal en bouwwijze van het klooster en de ambachtshuizen? Denk hierbij met name aan baksteen/kloostermop/formaten/kwaliteit en keuze van het bouwmateriaal?*
De datering en het gebruikte materiaal komen niet overeen met de bouwwijze van het klooster en ambachtshuizen, de legwijze van de stadsmuur is in stapel- of strekkenverband of mogelijk een koppenverband.
- 17 *Welke uitspraken zijn er te doen over de benutting van de ruimte aangrenzend aan de verdedigingswerken (is er sprake van bebouwing/bewoning tegen de stadsmuren aan bijv.; zijn er aanwijzingen voor een lijnbaan; etc.)?*
Deze zijn in de begeleiding niet aangetroffen.
- 18 *Welke uitspraken zijn er te doen over de sloop van de verdedigingswerken? (op welke wijze en tot welke diepte, is bouwmateriaal ter plekke gedumpt; is er sprake van herbruik elders in het onderzoeksgebied bijv.)?*
Het muurwerk is gesloopt tot op een diepte van 1,73 m –NAP in de eerste

helpt van de 19e eeuw. Er is niet veel baksteenpuin aangetroffen en het is zeker mogelijk dat het materiaal van de stadsmuur hergebruikt is bij funderingen van de 19e-eeuwse bebouwing van de Koningshoflocatie. Vanaf het begin van de 19e eeuw werd veel gebouwd op de nog onbebouwde delen van de Koningshof.

- 19 *Bevinden zich binnen het onderzoeksgebied restanten van een binnenvestgracht? Zo ja, wat is hiervan de ligging, aard en omvang?*

De mogelijke vulling van de binnenvestgracht is aangetroffen op ongeveer 18 m van de huidige kademuur van de Turfsingel. Dit is ongeveer 5 m ten noorden van de huidige Vest. Op de Raam is in werkput 36 een deel van de grachtvulling van de in de 14e eeuw gegraven vestinggracht aangetroffen. Deze gracht bevond zich 2 m van de 19e-eeuwse kademuur, ongeveer 7 m ten noorden van de bebouwing aan de Raam.

- 20 *Welke grachtvullingen zijn in de binnenvestgracht aanwezig en wat is hiervan de aard en datering?*

Er is in werkput 40 vermoedelijk een deel van één vulling van de binnenvestgracht aangetroffen met een datering tussen 1744 en 1830; het gaat om een demping. Op de Raam is in werkput 36 een deel van de grachtvulling van de in de 14e eeuw gegraven vestinggracht aangetroffen, verrommeld met 17e-eeuws materiaal.

- 21 *Zijn in de gracht nog oorspronkelijke vullingen aanwezig, d.w.z. vullingen die dateren uit de periode dat de verdedigingswerken in gebruik waren?*

In werkput 40 is alleen de zuidzijde van de binnenvestgracht aangetroffen. Het aangetroffen 1,3 m dikke pakket was een dempingslaag uit eind 18e begin 19e eeuw. De oorspronkelijke vullingen zijn niet aangetroffen. In werkput 36 is in de grachtvullingen 17e eeuw aardewerk aangetroffen in combinatie met aardewerk uit de aanlegfase van de vestinggracht in dezelfde sporen.

- 22 *Wat is de hoeveelheid, aard, kwaliteit en datering van het vondstmateriaal uit de diverse grachtvullingen?*

In werkput 36 zijn onder de dempingslaag van de Raam uit 1961 ten zuiden van de kademuur diverse ophogingslagen aangetroffen die allen richting de kademuur omlaag duiken. Het goed geconserveerde, maar fragmentarische aardewerk (20 stuks) afkomstig uit de huneuze sporen 2 en 3 ten zuiden van muur (S7) dateert uit de periode 1350–1600. Mogelijk heeft hier de oude vestinggracht van de Raam gelopen.

- 23 *Welke uitspraken zijn er te doen over het dempen van de binnenvestgracht?*

Het dempen van de binnenvestgracht heeft mogelijk te maken met het vestigen van industrieën op de onderzoekslocatie.

13 Synthese

N. van Malssen & B. Klooster

Tijdens de archeologische begeleiding van het graven van rioolsleuven en een sloopbegeleiding op plangebied het Koningshof is een groot aantal sporen en structuren waargenomen. In veel van de sporen zijn resten aangetroffen. Op basis van de analyse van al deze gegevens zijn de onderzoeksvragen beantwoord (hoofdstuk 12). In dit hoofdstuk worden alle gegevens bij elkaar gebracht, waarbij bekende historische gegevens (vooral ontleend aan kaartmateriaal) worden gekoppeld aan de resultaten van zowel dit als het eerder door ARC op locatie Koningshof uitgevoerde archeologische veldonderzoek. Om het overzicht zo helder mogelijk te maken is niet uitputtend verwezen naar spoor- en/of vondstnummers.

Het onderzoek is deels uitgevoerd conform de archeologie-vriendelijke aanpak, die als uitgangspunt heeft dat archeologische resten *in situ* bewaard kunnen blijven en dat er geen grootschalig archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden. De Koningshof is, voor zover bekend, het enige project waar op deze schaal archeologie-vriendelijk bouwen is uitgetoetst. De basis van het door de stadsarcheoloog van Gouda ontwikkelde archeologie-vriendelijk bouwen is het Archeologisch Peil.¹ Dit peil is de diepte tot waar de bodem verstoord mag worden. Het uitgangspunt is dat hierboven de bodem reeds verstoord is door recente werkzaamheden (kabels, leidingen et cetera) en dat het onder deze verstoorde laag aanwezige archeologisch bodemarchief behouden moet blijven. Bij dit onderzoek lag dit niveau op ca. 50 cm –mv.

De mogelijkheden om de in het PvE gestelde vragen te beantwoorden wordt beperkt door het opgelegde archeologische peil. Met name stratigrafisch onderzoek bleek alleen in beperkte mate mogelijk. Slechts in een aantal werkputten die werden aangelegd in het kader van de aanleg van een rioolsleuf en enkele liftputten werden grotere dieptes beneden het maaiveld bereikt die enige mate van inzicht in de stratigrafie begunstigen. Dit betekent dat met name de perioden van voor de 17e eeuw nauwelijks konden worden bestudeerd. Vermoedelijk zijn pre- en vroegstedenlijke niveaus uit de Late Middeleeuwen (deels) goed bewaard gebleven. Wel zijn voldoende gegevens verkregen om de vraagstelling voor zover gericht op de perioden 18e–19e eeuw en late 19e–20e eeuw te beantwoorden. Het beeld dat op basis van de resultaten van de voorgaande onderzoeken kon worden geschetst

¹Zie het evaluatierapport *Archeologievriendelijk bouwen op de Koningshof te Gouda. Een evaluatie van de archeologie-vriendelijke aanpak* van J.M. Groenendijk, Gouda 2009.

(een gebied met bebouwing vanaf de Late Middeleeuwen, pre-industriële nijverheid (molens, (pijp)aardewerkproductie) en vanaf de 19e eeuw industrieën (plateelfabriek, broodfabriek), doorsneden door zijlen en riolen) is verder aangevuld en verduidelijkt (afb. 13.1).

13.1 Landschappelijke en historische context

Ruim 10.000 jaar geleden, na afloop van de laatste IJstijd zorgden voorlopers van de Oude Rijn voor afzettingspakketten in het gebied rond de huidige stad Gouda. Hierbij werden oeverwallen gevormd. Tijdens de Bronstijd stagneerde de afvoer van de Oude Rijn echter en vernatte het gebied. Veen begon te groeien dat in de loop van de tijd tot een dik pakket uitgroeide. Veenstroompjes voerden het water uit dit veenpakket af op de Hollandse IJssel die de taak van de Oude Rijn om het water uit het achterland naar zee te transporteren had overgenomen.

Ter plekke van de monding van een van deze stroompjes, de Gouwe, ontstond op de boven het veen uitstekende oeverwal van de Hollandse IJssel een gunstige plek voor bewoning. Kolonisten ontgonnen het veengebied ten behoeve van landbouw langs de Gouwe in de 11e en 12e eeuw. Daarbij werden ontwateringsslootjes naar de Gouwe en de Hollandse IJssel gegraven die grotendeels haaks op deze waterwegen stonden. De verkaveling die daarmee ontstond is grotendeels in tact gebleven en nog steeds in het landschap herkenbaar. De Gouwe stroomde in zuidelijke richting en in de oostelijke oksel van de driesprong die Gouwe en Hollandse IJssel vormden, ontstond in de Middeleeuwen een nederzetting. Het belang van de nederzetting lag in het feit dat het geproduceerde surplus aan landbouwproducten ten behoeve van de handel via de Gouwe en de Hollandse IJssel konden worden vervoerd.

In het Cultuurhistorische bureauonderzoek van Emmens et al. (2002) dat aan het veldwerk vooraf ging, is de ontwikkeling beschreven sinds het moment dat het westelijk deel van de historische kern, waar de Koningshof deel van uitmaakt, werd opgenomen binnen de stadsomwalling. Dit vond plaats in het begin van de 14e eeuw. Het betrof een onbebouwd stuk land dat direct was gelegen langs de Gouwe tot aan de monding van deze veenstroom in de Hollandse IJssel. De richting van de prestedelijke verkaveling werd in eerste instantie aangehouden. Langs de Raam en de Vlamingstraat echter werd de grond haaks op deze straten verkaveld en kwam daarmee ook haaks op de prestedelijke verkaveling te staan. Deze situatie met hoofdzakelijk lange smalle kavels bleef bestaan tot de bouw van de Plateelfabriek en de andere nieuwbouw ten behoeve van de eind 19e eeuw opgerichte grootschalige industrieën. Deze bedrijven legden een groter beslag op de beschikbare ruimte op de Koningshof en de perceleringen werden hierop aangepast.

13.2 Bebouwingsgeschiedenis Koningshof

Zoals hiervoor beschreven werd de locatie vanaf de eerste helft van de 14e eeuw bij de stad getrokken. Dit gebeurde bij de stadsuitbreiding van ca. 1350, toen de Turfsingel (stadsgracht) gegraven werd met de latere Messenmakerssteeg en de Kandeelsteeg als nieuwe sloten. De vroegste bebouwing op de onderzoekslocatie dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 14e eeuw. Direct ten zuiden van de locatie lag de stadsmuur met verdedigingswerken als de Vlamingspoort (stadspoort), de Verloren Kosttoren (waterpoort) en de Vleyshouwerstoren (rondeel). In de 15e en 16e eeuw concentreerde de bebouwing zich voornamelijk langs de Raam (ca. 1335 gegraven als vestinggracht), de Vlamingstraat (een oude kavelsloot) en de Verloren Kost (een oude kavelsloot in de 12e eeuw) (afb. 2.2). Aan de achterkant van de bebouwing lagen (moes)tuinen. Aan het einde van de 16e eeuw werden vlak bij de omwalling twee molens gebouwd ('De Korenbloem' en 'De Croot').

De bebouwing langs de Raam werd onderbroken door twee sloten, later stegen: de Kandeelsteeg en de Messenmakerssteeg. De vroegste vermelding van de Kandeelsteeg als steeg dateert uit 1528; de Messenmakerssteeg werd als steeg genoemd in 1567 – de sloten waren toen waarschijnlijk al gedempt. De eerste vermeldingen van bewoning aan de Messenmakerssteeg (toen Heer Aerdensteeg genoemd) dateren uit 1614 (het hoekhuis aan de Raam betreffend). De eerste vermelding van bewoning aan de Kandeelsteeg dateert uit 1625, het gaat hier om een pottenbakkerij. Mogelijk was er sprake van een derde steeg, die gelegen zou kunnen hebben tussen de Messenmakerssteeg en de Vlamingstraat. Het historische kaartmateriaal is in dit geval niet eenduidig. Feit is wel dat in de 19e eeuw op de plek van deze mogelijke steeg achttien woningen zijn gebouwd: het Jonkershofje.

In 1655 werd het Hofje van Feel, bestaande uit zes huisjes aan de Messenmakerssteeg, gesticht door Dirck Hermanszoon Feel. Deze bebouwing blijkt rond 1811 weer te zijn verdwenen. Tot het midden van de 18e eeuw was langs de stegen slechts in beperkte mate bebouwing aanwezig. Daarna werden vooral langs de Messenmakerssteeg en de Jonkerssteeg (het Jonkershofje) huisjes gebouwd. Ook vond op de achtererven uitbreiding van de bebouwing plaats, waarschijnlijk voor industriële doeleinden (pottenbakkerijen en de fabricage van pijpenaardewerk). Bij het archeologisch veldonderzoek zijn drie perioden aan het licht gekomen (Silkens & Stokkel 2008a). Aan de eerste periode, late 16e en 17e eeuw, is een huis op het terrein van de latere plateelfabriek toe te schrijven waar aardewerk en pijpen werden vervaardigd. In de tweede periode, 18e en 19e eeuw, bleef de lokale pottenbakkerij aardewerk vervaardigen, alsmede kleipijpen. De productie was vergelijkbaar met de vorige periode. De derde periode, late 19e en 20e eeuw, was de plateelfabriek actief. In deze laatste periode is sprake van grootschalige productie van sier- en gebruiks aardewerk.

Het begin van de 20e eeuw werd gekenmerkt door de toenemende industrialisatie van de onderzoekslocatie. Daarbij speelde vooral de plateelfabriek Zuid-Holland een grote rol. De kleinschalige bedrijven (van pottenbakkers en pijpenmakers) verdwenen geleidelijk, waarna de plateelfabriek deze vrijgekomen ruimte gebruikte voor uitbreiding. Alleen de pijpenmakers konden zich nog enigszins handhaven,

maar ook deze waren omstreeks 1920 verdwenen. Tussen 1910 en 1926 nam de plateelfabriek het grootste deel van de onderzoekslocatie in beslag. Na de crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog verslechterden de omstandigheden en in de jaren '60 van de vorige eeuw sloot de plateelfabriek haar deuren. Een andere grote industriële activiteit op de onderzoekslocatie, de Coöperatieve Broodfabriek 'Ons Voordeel', stond op de oostelijke helft van de locatie. Twee gebouwen van deze fabriek zijn nog aanwezig en zullen als gemeentelijk monument gehandhaafd blijven.

13.3 Vondstmateriaal

Het aangetroffen vondstmateriaal geeft een beeld van menselijke activiteiten op de onderzoekslocatie. Voor een deel betreft het huishoudelijke en persoonlijke bezittingen (een mes, brillen, een fingerhoed, een armband, benen knopen, leren schoenen en glaswerk). Verder is veel van het materiaal in verband te brengen met industriële activiteiten vanaf de 17e eeuw. Dit zijn vooral resten van aardewerkproductie en de fabricage van kleipijpen en in mindere mate van de productie van plateel en metaal (slakmateriaal). De Koningshoflocatie vertegenwoordigde reeds vanaf de 16e eeuw een belangrijke nijverheidszone in Gouda, met name voor de kleipijpindustrie en de potten- en tegelbakkerij en in mindere mate de kleingarenspinnerij (Silkens & Stokkel 2008a). Dit wordt, naast historische bronnen, aange-toond door de vondst van dakpannen en grote aardewerkfragmenten die secundair gebruikt zijn als oventegels, misbaksels van wit- en roodbakkend aardewerk, fragmenten van pijpenpotten alsook diverse pijpenstorten van verschillende pijpenmakers.

Het terrein tussen de bebouwing en de Vest werd lange tijd gebruikt als afvalstort. Dit blijkt uit het aangetroffen bewoningsafval, bestaande uit aardewerk (er zijn fragmenten aardewerk gevonden met een datering vanaf de 14e eeuw) en vooral 18e-eeuwse pijpenkoppen. Verder is een aantal leistenen dakpannen aangetroffen. De aangetroffen plantenresten bevatten zowel resten van gebruiksplanten, waaronder koffie, zoete kers, walnoot, koriander en hennep als planten die wijzen op de aanwezigheid van wat groene plekje in de stad of min of meer toevallige aanvoer van zaden en vruchten van elders. De koffiebonen vormen een bijzondere vondst omdat koffiebonen nog niet vaak zijn aangetroffen bij archeologische opgravingen in Nederland. De datering van de koffiebonen (op basis van de in dezelfde context aangetroffen pijpenkoppen in de tweede helft van de 19e- begin 20e eeuw) is minder bijzonder, omdat koffie toen geen luxeproduct meer was. Tijdens voorafgaand onderzoek zijn in dit gebied resten van een ijzergieterij aan de Vest (werkputten 5 en 12) en een draaiërij blootgelegd (Silkens & Stokkel 2008a).

13.4 Sporen en structuren

Bebouwing Messenmakerssteeg

Er zijn enkele resten aangetroffen van bebouwing langs de Messenmakerssteeg (wp25) uit de periode van voor 1750. Het gaat hierbij om de fundering van de hoek van een bakstenen gebouw en een kleine houten goot met bakstenen vloer. In de 18e- en 19e eeuw werd de bebouwing langs de Messenmakerssteeg flink uitgebreid. Er zijn (funderings)muren en vloeren van baksteen en enkele drempels aangetroffen. Ook zijn resten van de bestrating gevonden. Deze bestrating lag op hetzelfde niveau als de bebouwing. Onder de bestrating is aardewerk uit de 18e en 19e eeuw aangetroffen. Op basis van deze vondsten is de bestrating in de 19e eeuw gedateerd. Verder zijn resten van een houten ton gevonden, die waarschijnlijk dienst heeft gedaan als regenton.

Bebouwing Kandeelsteeg

De bebouwing langs de Kandeelsteeg (op de plek van het latere kadastrale perceel 949) is te verdelen in vier fases. De eerste twee fases zijn, op basis van het in verschillende profielen (p2, p3 en p5 in wp 18) aangetroffen aardewerk, te dateren in de periode voor 1750. Het gaat hierbij om aardewerk afkomstig uit stabilisatielagen. Naast funderings- en muurresten (van voor-, zij- en achtergevels) zijn op enkele plaatsen, op een diepte van ca. 1,55 m –NAP, houten drempels en vloeren aangetroffen. De zuidelijke grens van de steeg kon worden vastgesteld omdat er een duidelijke overgang naar de achterliggende tuinen bleek te zijn. Van de bestrating van de steeg zijn beperkt resten aangetroffen. De eerste bestratingslaag ligt op het niveau van de eerste bebouwingsfase, de tweede laag is mogelijk te relateren aan de tweede bebouwingsfase. De tweede bestrating is te dateren voor of rond 1600, omdat de laag wordt afgedekt door een egalisatielaag waarin aardewerk van na 1600 is aangetroffen. De bebouwing uit fase 2 lijkt te zijn afgebroken waarna nieuwe gebouwen op de oude funderingen zijn geplaatst (fase 3). De rooilijn is daarom gelijk gebleven. Er zijn resten aangetroffen van funderingen en muren, houten vloeren, baksteen, tegels en van drempels. Van de laatste fase van bebouwing (fase 4) is binnen de bebouwing op perceel 949 een vloer aangetroffen. Verder bleek de indeling van het gebouw te zijn aangepast. Ook zijn resten van de bestrating aangetroffen. Alle bebouwing is aan het einde van de 19e eeuw gesloopt om plaats te maken voor een plateelfabriek.

Achterterrein

Het terrein tussen de bebouwing en de omwalling was tot in de 17e eeuw in gebruik als (moes)tuin. Dit terreindeel was doorsneden door diverse zijltjes, waarvan tijdens de begeleiding sporen zijn aangetroffen. De westelijke molen (De Korenbloem) lag binnen de onderzoekslocatie (wp 33 en 34), maar er zijn geen resten aangetroffen van deze molen die dateren van voor 1750.

Molens

Uit historische gegevens is bekend dat op de onderzoekslocatie twee molens hebben gestaan. Deze molens werden gebouwd rond 1600. De locatie van de oostelijke molen lag tijdens dit onderzoek buiten de onderzoekslocatie. Deze locatie was al eerder onderzocht (Silkens & Stokkel 2008a). De vondst van drie (van de vier oorspronkelijk aanwezige) funderingsvoeten van de 16e-eeuwse standerdmolen 'De Croot' was een voorbeeld van de goede mate van conservering. Ondanks het feit dat deze resten zich stratigrafisch op een zeer hoog niveau bevonden, zijn bij recente werkzaamheden de funderingen toch gespaard gebleven. De locatie van de molen kon worden bepaald, waardoor de indeling en organisatie van de Koningshoflocatie beter in kaart kon worden gebracht. Van de westelijke molen (De Korenbloem) zijn alleen resten aangetroffen van de tweede bouwphase van rond 1750, toen de oorspronkelijke houten molen werd vervangen door een stenen variant. Deze molen is in 1926 gemoderniseerd; in 1949 is de molen afgebrand en vervolgens gesloopt. Het aangetroffen vondstmateriaal (onder andere 17e-eeuwse kleipijpen in de funderingslaag en 18e-eeuwse geglazuurde tegels aan de binnenkant van een bakstenen muur) bevestigt de veronderstelde datering van de molen in de 18e eeuw. Aangetroffen sporen geven aan dat in de 18e, 19e en 20e eeuw schuren en bijgebouwen zijn gebouwd die bij de molen hoorden. Nadat de molen was gesloopt is hier een fabriekshal gebouwd, die inmiddels weer is gesloopt.

Jonkershofje

In werkput 41 zijn resten aangetroffen van het Jonkershofje: achttien arbeidershuisjes die in de tweede helft van de 19e eeuw zijn gebouwd. Het gaat hierbij om vloeren en muurresten. De bebouwing, inclusief een groot deel van de funderingen, is in het begin van de 20e eeuw gesloopt om plaats te maken voor een broodfabriek. Verder zijn resten aangetroffen van een gebouw dat is gesloopt om plaats te maken voor het Jonkershofje. Ten zuiden van het hofje zijn in wp 26 en 31 resten van de fundering van een brug over de centrale zijl gevonden.

Vestingwerken

In werkput 40 zijn resten aangetroffen van de binnen de vesting gelegen gracht. Deze gracht is duidelijk herkenbaar op 16e- en 17e-eeuws kaartmateriaal. Ook zijn muurresten gevonden, waarschijnlijk van de middeleeuwse stadsmuur. Verder zijn resten van een houten beschoeiing van de Turfsingel waargenomen. In werkput 36 zijn aan de Raam, onder de 20e-eeuwse dempingslaag, sporen van de oude vestinggracht aangetroffen. Op basis van het aangetroffen aardewerk kan worden geconcludeerd dat dit spoor in ieder geval uit de 14e eeuw dateert. Bij eerder onderzoek (Silkens 2005) was al een vloer uit de 17e eeuw aangetroffen. Het in 2005/2006 uitgevoerde onderzoek (Silkens & Stokkel 2008a) bracht aan het licht dat in de 19e eeuw de percelen met huizen ca. 14 tot 20 m lang waren terwijl de breedte rond de 5 m bedroeg. In het huis dat werd geïdentificeerd als in bezit van de fa. Kleijn werd een smederij achter het huis aangetroffen.

Brug

Aan de oostelijke zijde van werkput 26 is een opmerkelijke structuur aangetroffen. Het gaat om een gewelfachtig metselwerk met een spanwijdte van ongeveer 1,75 m. Aan weerszijden van de overspanning lagen twee muren die het gewelf ondersteunden. Beide muren waren gefundeerd op een houten plank die op houten balken gelegd was, die op hun beurt op heipalen rustten. Ten westen van deze steunmuren werd de houten beschoeiing van de centrale oost-west georiënteerde zijl aangetroffen, die ook in werkputten 20, 21 en 22 was aangetroffen. Het gewelf vormde dus een overspanning van het zijltje en zal, mede door zijn hoge ligging, zeer waarschijnlijk dienst gedaan hebben als brug naar het achterterrein.

Plateelfabriek

De eerste helft van de 20e eeuw werd de onderzoekslocatie gedomineerd door een grote plateelfabriek. Uit het onderzoek is gebleken dat onder de inmiddels gesloopte gebouwen van deze fabriek oudere resten aanwezig zijn. Dit komt doordat de fabriek deels was gefundeerd op funderingen van gesloopte gebouwen. Verder zijn resten aangetroffen van vrij recent gesloopte gebouwen van de broodfabriek. Hierbij is een aantal ovens gevonden. Vanwege de industrialisatie van het terrein werden alle nog aanwezige sloten/zijlen gedempt.

13.5 Aanbevelingen

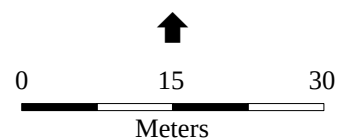
Het archeologisch peil is bedoeld om de in de bodem aanwezige archeologie in situ te beschermen. Het archeologisch onderzoek heeft dankzij het in acht nemen van het archeologisch peil het bodemarchief niet onnodig verstoord. Bij de geplande nieuwbouw is een niet intensief heipalenplan van belang om het bodemarchief te ontzien (Silkens & Stokkel 2008b). Het onderzoek in werkput 15 bracht een sterk verstoord bodemarchief aan het licht ten gevolge van een dicht heipalenplan. Archeologievriendelijk bouwen is een must.

Wel zijn extra maatregelen nodig tijdens de bouw aangezien er met groot materieel zal worden rondgereden in het plangebied. Het ligt voor de hand om delen van het terrein aan te wijzen voor deze transporten en deze delen af te dekken met rijplaten. Indien daarmee kan worden voorkomen dat de nog in het bodemarchief aanwezige archeologische waarden verstoord worden is het aanhouden van het archeologisch peil een succesvolle ontwikkeling te noemen. Dankzij de aanwezige combinatie van hoge grondwaterstand en veilig afdekkende ophogingspakketten is de kans op het goede staat verkeren van conservering voor sporen en vondstmateriaal van oudere oorsprong groot (Silkens & Stokkel 2008b). De tweede aanbeveling is om de analyse van het Cultuurhistorisch ensemble begin 20e eeuw te betrekken in de ontwerpen ten behoeve van de nieuwbouwplannen conform de bedoeling van de bescherming van het erfgoed in de historische kern van Gouda.

Legenda

 Muur	 Onbekend
 Goot	 Uitbraaksleuf
 Ruimte	 Paalgat
 Vloer	 Paal
 Riool	 Fundering
 Laag	 Vlek
 Haard	 Balk
 Recente verstoring	 Insteek
 Hout	 Greppel
 Waterput	 Natuurlijke verstoring
 Kuil	 Sloot
 Muuruitbraak	 Ophogingslaag
 Aardewerkconcentratie	

Afbeelding 13.1. Overzicht van alle sporen en structuren zoals aangetroffen tijdens de verschillende door ARC bv uitgevoerde archeologische onderzoeken.

14 Samenvatting

N. van Malssen

Tussen maart 2006 en juni 2010 heeft ARC bv archeologische begeleidingen uitgevoerd in plangebied Koningshof (onderdeel van het bestemmingsplan Binnenstad-West) te Gouda. Het ging hiebij om het begeleiden van de aanleg van riolen en om een sloopbegeleiding. Het onderzoek is deels uitgevoerd conform de ‘archeologie-vriendelijke aanpak’, die als uitgangspunt heeft dat archeologische resten *in situ* bewaard kunnen blijven en dat geen grootschalig archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden. De Koningshof is, voor zover bekend, het enige project waar op deze schaal archeologievriendelijk bouwen is uitgetoetst. De basis van het door de stadsarcheoloog van Gouda ontwikkelde archeologie-vriendelijke bouwen is het ‘Archeologisch Peil’. Dit peil is de diepte tot waar de bodem verstoord mag worden. Het uitgangspunt is dat hierboven de bodem reeds verstoord is door recente werkzaamheden (kabels, leidingen et cetera) en dat het onder deze verstoorde laag aanwezige archeologisch bodemarchief behouden moet blijven. Bij dit onderzoek lag dit niveau op ca. 50 cm -mv.

De mogelijkheid om de in het PvE gestelde vragen te beantwoorden werd beperkt door het Archeologische Peil. Met name stratigrafisch onderzoek bleek alleen in beperkte mate mogelijk. Slechts in een aantal werkputten dat werd aangelegd voor een rioolsleuf en in enkele liftputten werden grotere dieptes beneden het maaiveld bereikt die enige mate van inzicht in de stratigrafie gaven. Dit betekende dat met name de perioden van voor de 17e eeuw nauwelijks konden worden bestudeerd.

De Koningshoflocatie werd vanaf de eerste helft van de 14e eeuw bij de stad getrokken. Dit gebeurde bij de stadsuitbreiding van ca. 1350, toen de Turfsingel (stadsgracht) gegraven werd met de latere Messenmakerssteeg en de Kandeelsteeg als nieuwe sloten. De vroegste vermelding van de Kandeelsteeg als steeg dateert uit 1528; de Messenmakerssteeg werd voor het eerst als steeg genoemd in 1567 – de sloten waren toen waarschijnlijk al gedempt. Tot het midden van de 18e eeuw was langs de stegen slechts in beperkte mate bebouwing aanwezig. Daarna werden vooral langs de Messenmakerssteeg en de Jonkerssteeg (het Jonkershofje) huizen gebouwd. Ook vond op de achtererven uitbreiding van de bebouwing plaats, waarschijnlijk voor industriële doeleinden (pottenbakkerijen en de fabricage van pijpvaardwerk). Het begin van de 20e eeuw werd gekenmerkt door de toenemende industrialisatie van de onderzoekslocatie. Daarbij speelde vooral de plateelfabriek Zuid-Holland een grote rol. Een andere grote industriële activiteit op de onderzoekslocatie was de Coöperatieve Broodfabriek ‘Ons Voordeel’.

Tijdens het onderzoek is een grote hoeveel sporen en structuren aangetroffen. Het gaat hierbij om bebouwing langs de van oorsprong middeleeuwse Messenmakerssteeg en Kandeelsteeg (in beide gevallen gaat het om resten die in de periode voor 1750 tot in de 19e eeuw zijn te dateren). Op het terrein tussen de bebouwing en de omwalling zijn resten van diverse zijltjes aangetroffen. Ook zijn er resten aangetroffen van een stenen brug over een van de zijltjes. Van molen de Korenbloem zijn alleen resten aangetroffen van de tweede bouwphase van rond 1750, toen de oorspronkelijke houten molen werd vervangen door een stenen variant. Deze molen is in 1926 gemoderniseerd; in 1949 is de molen afgebrand en vervolgens gesloopt. Ook zijn resten aangetroffen van het Jonkershofje: achttien arbeidershuisjes die in de tweede helft van de 19e eeuw zijn gebouwd. Het gaat hierbij om vloeren en muurresten. De bebouwing, inclusief een groot deel van de funderingen, is in het begin van de 20e eeuw gesloopt om plaats te maken voor een broodfabriek. Verder zijn resten aangetroffen van de binnen de vesting gelegen gracht. Deze gracht is duidelijk herkenbaar op 16e- en 17e-eeuws kaartmateriaal. Ook zijn muurresten gevonden, waarschijnlijk van de middeleeuwse stadsmuur. Verder zijn resten van een houten beschoeiing van de Turfsingel waargenomen. Aan de Raam, onder de 20e-eeuwse dempingslaag, zijn sporen van de oude vestinggracht aangetroffen. Op basis van het aangetroffen aardewerk kan worden geconcludeerd dat dit spoor in ieder geval uit de 14e eeuw dateert. Onder de inmiddels gesloopte gebouwen van de plateelfabriek zijn oudere resten aanwezig. Dit komt doordat de fabriek deels was gefundeerd op funderingen van gesloopte gebouwen. Verder zijn resten aangetroffen van vrij recent gesloopte gebouwen van de broodfabriek.

Het aangetroffen vondstmateriaal geeft een beeld van menselijke activiteiten op de onderzoekslocatie. Voor een deel betreft het huishoudelijke en persoonlijke bezittingen (gebruiks-aardewerk, een mes, brillen, een vingerhoed, een armband, benen knopen, leren schoenen en glaswerk). Verder is veel van het materiaal in verband te brengen met industriële activiteiten vanaf de 17e eeuw. Dit zijn vooral resten van aardewerkproductie en de fabricage van kleipijpen en in mindere mate van de productie van plaat en metaal (slakmateriaal). De aangetroffen plantenresten bevatten zowel resten van gebruiksplanten, waaronder koffie, zoete kers, walnoot, koriander en hennep als planten die wijzen op de aanwezigheid van wat groene plekje in de stad of min of meer toevallige aanvoer van zaden en vruchten van elders. De koffiebonen vormen een bijzondere vondst omdat koffiebonen nog niet vaak zijn aangetroffen bij archeologische opgravingen in Nederland. De datering van de koffiebonen (op basis van de in dezelfde context aangetroffen pijpenkoppen in de tweede helft van de 19e- begin 20e eeuw) is minder bijzonder, omdat koffie toen geen luxeproduct meer was.

Het beeld dat op basis van de resultaten van de voorgaande onderzoeken op de onderzoekslocatie kon worden geschetst (een gebied met bebouwing vanaf de Late Middeleeuwen, pre-industriële nijverheid (molens, (pijp)aardewerkproductie) en vanaf de 19e eeuw industrieën (plateelfabriek, broodfabriek), doorsneden door zijlen en riolen) is door het onderzoek verder aangevuld en verduidelijkt.

Literatuur

- Akkerman, C.J.W., 2001. De verdedigingswerken. In: W. Denslagen (red.), *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel 1. Middeleeuwen*. Zwolle, pp. 83–97.
- Baart, J. et al., 1977. *Opgravingen in Amsterdam. 20 jaar stadskernonderzoek*. Amsterdam.
- Bartels, M., 1999. *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250–1900)*. Amersfoort/Zwolle.
- Beuker, J.R., 2010. *Vuurstenen werktuigen. Technologie op het scherpst van de snede*. Leiden.
- Bitter, P., 1995. *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*. Zwolle (Publicaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie I).
- Bitter, P., S. Ostkamp & R. Roedema, 2002. *De beerput als bron. Archeologische vondsten van het dagelijks leven in het oude Alkmaar*. Alkmaar.
- Brakel, K. van, J.H. Branolte & F. Visser, 2005. Kunstaardewerk in crisistijd. De ontwerpen van Fons Decker en Eta Lempke voor Plateelbakkerij Zuid-Holland. *Vormen uit vuur. Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden ceramiek en glas* 190, jaargang 2005/1, pp. 17–24.
- Clevis, H., 2007. *Opgeruimd staat netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*. Zwolle.
- Clevis, H. & J. Kottman, 1989. *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375–1750*. Kampen.
- Denslagen, W., 2001. Bijzondere gebouwen en hofjes. In: W. Denslagen (red.), *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel 2. Zeventiende en achttiende eeuw*. Zwolle, pp. 342–357 (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst).
- Drenth, E. & H. Kars, 1990. Non-flint stone tools from two late neolithic sites at Kolhorn, province of North Holland, the Netherlands. *Palaeohistoria* 32, pp. 21–46.
- Driesch, A. von den & J. Boessneck, 1974. Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechnung aus Längenmaßen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen. *Säugetierkundliche Mitteilungen* 22, pp. 325–348.
- Duco, D.H., 1987. *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*. Leiden.
- Emmens, K., R.J.M. van Genabeek & J.M.J. Willems, 2002. *Gouda. Cultuurhistorische analyse Verheullocatie*. 's Hertogenbosch (BAAC-rapport 01.103).
- Goubitz, O., 1983. De ledervondsten. In: H.L. Janssen (red.), *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch*. 's-Hertogenbosch, pp. 274–283.

- Goubitz, O., C. van Driel-Murray and W. Groenman-van Waateringe, 2001. *Stepping through Time. Archaeological footwear from prehistoric times until 1800*. Zwolle.
- Haaster, H. van, 2010. *Archeobotanisch onderzoek aan enkele 18e-eeuwse beerputmonsters uit Amsterdam*. Zaandam (Biaxiaal 457).
- Harsema, O.H., 1979. *Maalstenen en handmolens in Drenthe van het neolithicum tot ca. 1300 A.D.* Assen (Museumfonds Publicatie 5).
- Hasselt, H., J.J. Lenting & H. van Westing, 1993. Metalen gebruiksvoorwerpen. In: J.J. Lenting, H. van Gangelen & H. van Westing (red.), *Schans op de Grens. Bourtanger bodemvondsten 1580–1850*. Sellinger, pp. 403–462.
- Henkes, H.E., 1994. *Glas zonder glans: vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen, 1300–1800*. Rotterdam (Rotterdam Papers 9).
- Henkes, H.E. & G.H. Stam, 1993. Glas. In: J.J. Lenting, H. van Gangelen & H. van Westing (red.), *Schans op de grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850*. Sellinger, pp. 351–401.
- Janse, H., G. Berends and H. Kars and J. Querido, 1986. *Leien op Monumenten*. Zeist.
- Klijn, E.M.Ch.F., 1995. *Loodglazuuraardewerk in Nederland, de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*. Arnhem.
- Kok, R.S., 1996. *Vondsten uit vuile grond. Archeologisch onderzoek. Bodemsanering bolwerk fase I, Gouda*. Gouda.
- Kuijper, W.J. & M. Manders, 2009. Coffee, cacao and sugar cane in a shipwreck at the bottom of the Waddenzee, the Netherlands. *Analecta Praehistorica Leidensia* 41.
- Künkele, U. & T.R. Lohmeyer, 2009. *Geneeskrachtige planten en kruiden*. Bath.
- Lijn, P. van der & G.J. Boeschoten, 1973. *Het keienboek. Mineralen, gesteenten en fossielen in Nederland*. Zutphen. 6e herziene druk.
- Meulen, A. van der & P. Smeele, 2010. Een kwestie van overleven. Een korte geschiedenis van de Goudse pottenbakkersnijverheid 1600-1900. In: J. Dijkstra, M.C. Houkes & S. Ostkamp (red.), *Over leven aan de rand van Gouda. Een archeologische opgraving en begeleiding in het plangebied Bolwerk*. Amersfoort, pp. 113–123 (ADC-Rapport 1770).
- Ostkamp, S., 2010. De materiële cultuur. In: M.C. Houkes J. Dijkstra & S. Ostkamp (red.), *Over leven aan de rand van Gouda. Een archeologische opgraving en begeleiding in het plangebied Bolwerk*. Amersfoort, pp. 97–113 en 124–146 (ADC-Rapport 1770).
- Silkens, B., 2005. *Een archeologische begeleiding op plangebied A, locatie Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z.-H.)*. Groningen (ARC-Publicaties 138).
- Silkens, B. & P.J.A. Stokkel, 2008a. *Een archeologische begeleiding op de locatie Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z.-H.)*. Groningen (ARC-Publicaties 155).
- Silkens, B. & P.J.A. Stokkel, 2008b. *Een archeologische opgraving van twee saneringslocaties en drie liftputten op de Koningshof te Gouda, gemeente Gouda (Z.-H.)*. Groningen (ARC-Publicaties 163).
- Smit, J., 2001. Woonhuizen. In: W. Denslagen (red.), *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel 1. Middeleeuwen*. Zwolle, pp. 233–256 (De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst).
- Soetens, J., 2001. *In glas verpakt. Packaged in glass. European Bottles. Their History and Production*. Amsterdam.

Thijssen, J., 1991. *Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen, 1375-1850.* Nijmegen.

Wit, B. de, 2004. *Op hoop van zaken - de industrialisatie van Gouda 1813-1913.* Gouda.

Overzicht van de sporen en structuren per werkput

Hieronder volgt een korte bespreking van de sporen en structuren per werkput, met bijbehorend kaartmateriaal.

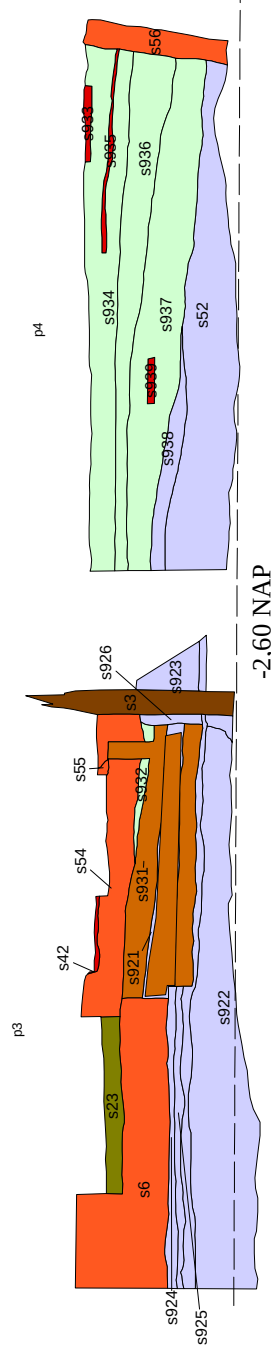
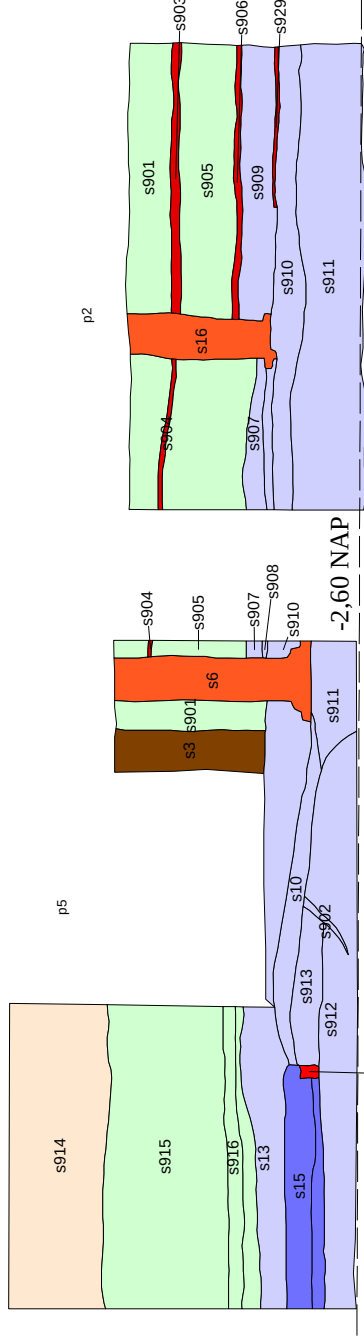
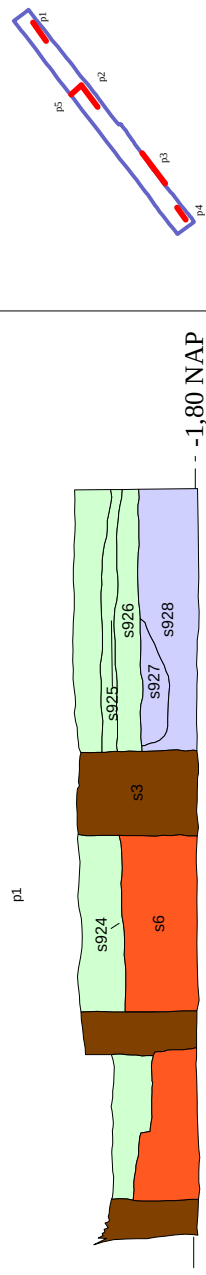
Bijlage 1 Werkput 18

Werkput 18, rioolsleuf 1 bevindt zich ter hoogte van de voormalige Kandeelsteeg. Het nieuwe riooltracé bevond zich deels binnen een oud tracé. De archeologische verwachting voor deze zone was bijgevolg vrij laag. Tijdens het veldwerk werd deze verwachting deels bevestigd. De bovenste lagen waren recentelijk verstoord door de aanleg van het oude riool en de funderingen. Vermoedelijk gaat het om een pakket dat gekoppeld kan worden aan de tuintjes die zich hier volgens historische en cartografische bronnen bevonden. De heipalen in het zuidelijk deel van de werkput maakten de aanleg van vlakken onmogelijk. Ook het documenteren van de profielen leverde problemen op. Door de losse bovenlaag van aangevoerd wit zand, de aanwezigheid van muurrestanten en heipalen, de grote diepte en het insijpelende (grond)water waren de putwanden zeer onstabiel en was de kans op instorting zeer reëel. De verkregen informatie verschaft een vrij goed beeld van de bodemstratigrafie.

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- 13e tot 16e eeuw
- vloer
- dorpel
- muurwerk
- planken afdichting
- beschoeiingspaal
- heipaal
- nap hoogtelijn

werkput 18

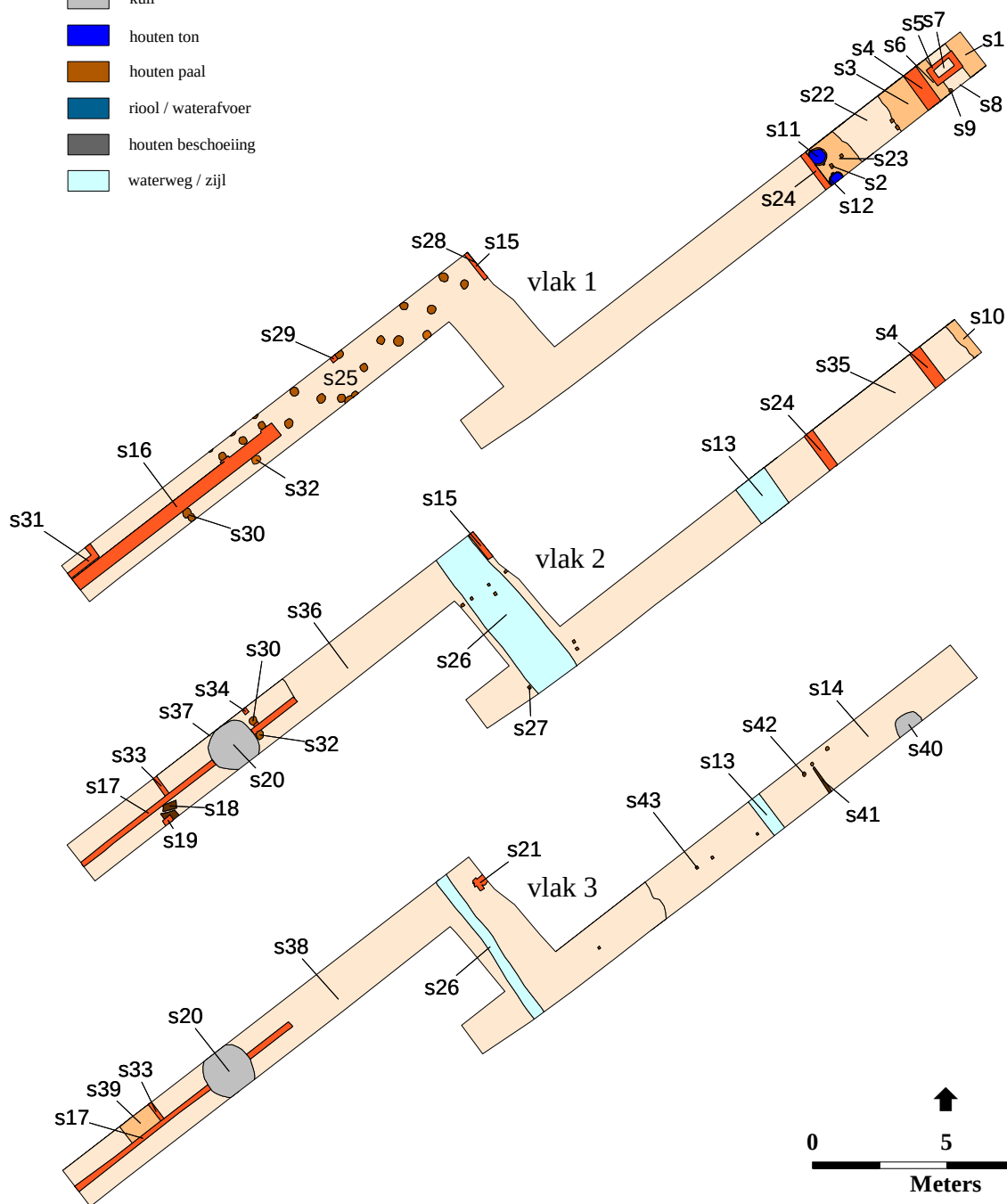
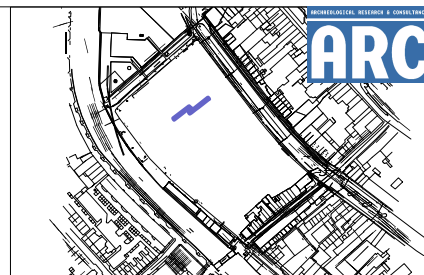
Bijlage 2 Werkput 19

Een smalle rioolsleuf werd door deellocatie B aangelegd. Deze zone is veel minder verstoord door recente vergravingen. Enkel in het zuidelijke gedeelte werden weer houten heipalen aangetroffen. De geringe breedte van de sleuf, één bakbreedte van 130 cm, zorgt voor een veel beter te controleren wateroverlast en maakt het aanleggen van vlakken en profielen een stuk haalbaarder. Centraal in de werkput werden zo twee houten watertonnen waargenomen die zich net in de sleuf bevonden. Beiden konden vervolgens voorzichtig vrijgelegd en gedocumenteerd worden. In de tonnen werd een zeer grote hoeveelheid 18e-eeuws, mogelijk zelfs 17e-eeuws aardewerk aangetroffen. De inhoud van de tonnen werd zo volledig mogelijk verzameld om een compleet beeld op de vulling te kunnen krijgen. In de profielen werden naast een mooie stratigrafische opbouw van de bodem, ook twee vermoedelijke zijltjes gedocumenteerd en bemonsterd.

Legenda

- s1 spoomnummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- houten ton
- houten paal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

werkput 19

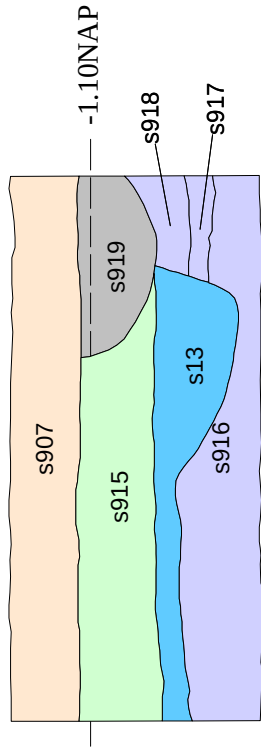

Legenda

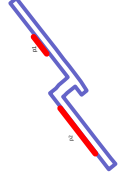
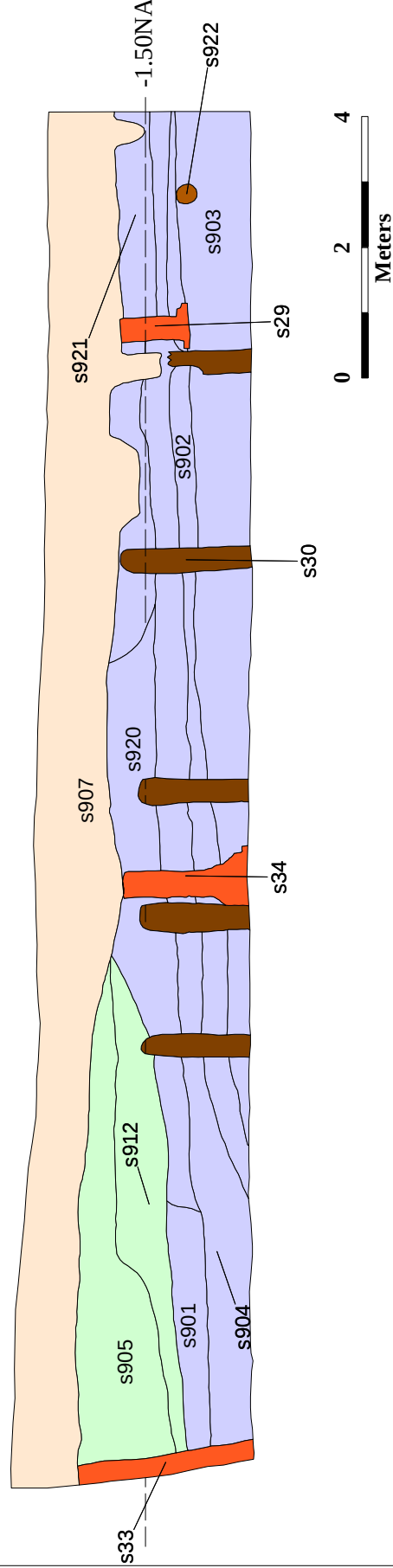
- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- kuil
- muur
- zijl / watergang
- heipaal
- nap hoogtelijn

werkput 19

p1

p2

Bijlage 3 Werkputten 20 en 21

De rioolsleuf ten zuiden van deellocaties A en B bevindt zich grotendeels binnen het bestaande tracé van het oude riool. Hierdoor was de verwachte verstoring minimaal. Omdat het oude riool tot op heden in gebruik was, moest dit eerst worden afgesloten. Er werd grote wateroverlast verwacht bij het verwijderen van de buis. Het documenteren van de archeologische structuren was door deze wateroverlast vrijwel onmogelijk. Enkel de profielen konden op afdoende wijze gefotografeerd en getekend worden. Het oude riool is aangelegd binnen de grenzen van een 19e-eeuws zijltje en heeft de bodem tot op een diepte van ca. 3 m –NAP verstoord. Deze verstoring is ook merkbaar aan het heterogene vondstmateriaal. Aardewerscherven uit de 19e/20e eeuw werden samen in een pakket met scherven uit de 14e eeuw verzameld. Opmerkelijk is de vondst van enkele vrijwel complete aardewerken potten.

Legenda

s1 spoornummer

muurwerk

houten funderingsplank

vloer

ophogingslaag

ophogingslaag tussen bebouwing

kuil

insteek riool

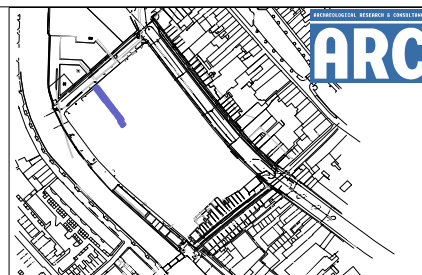
houten paal

riool / waterafvoer

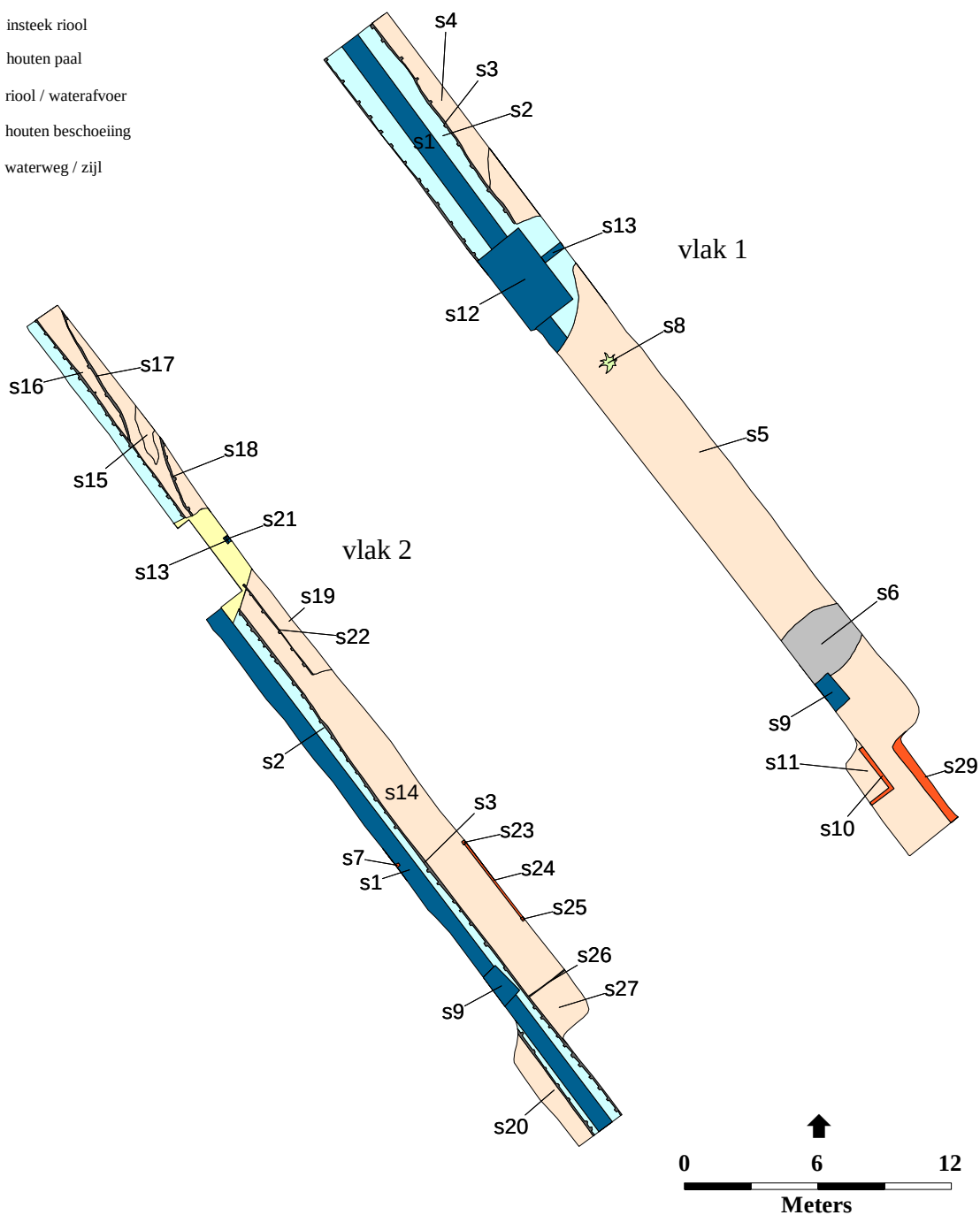
houten beschoeiing

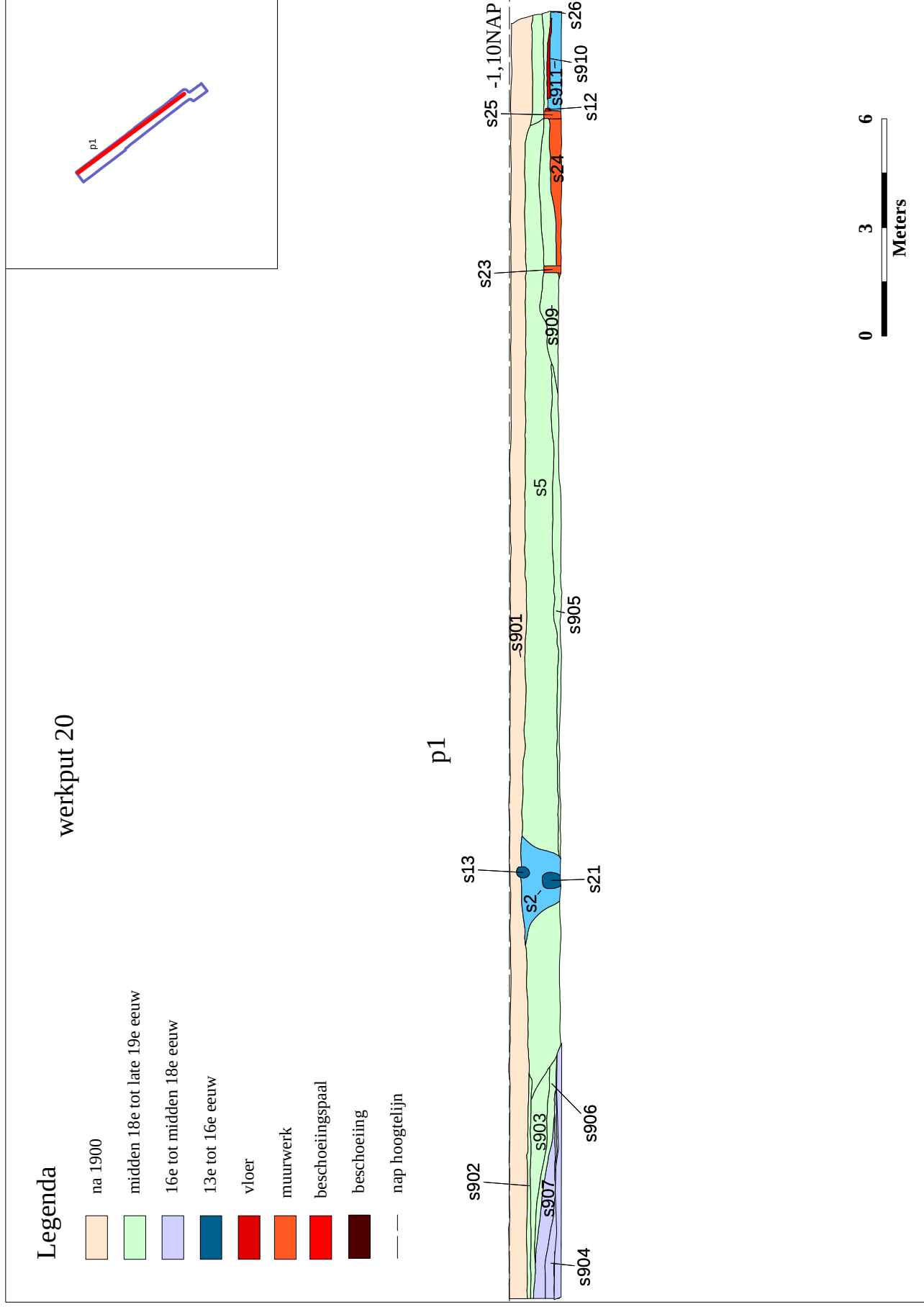
waterweg / zijl

werkput 20

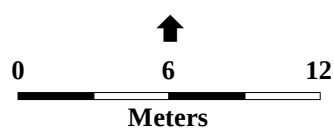
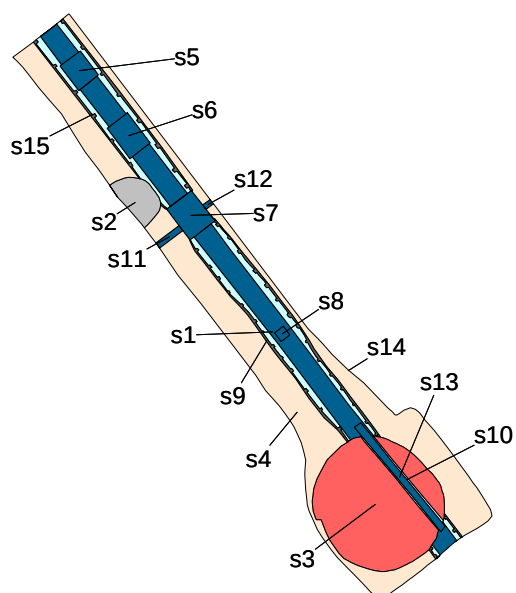
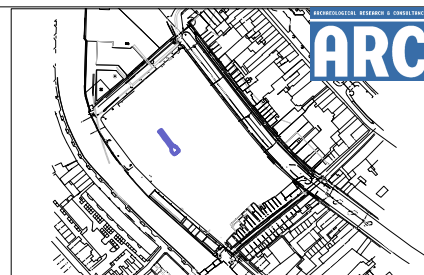
ARC

Legenda

s1	spoornummer
	muurwerk
	bakstenen fundering
	vloer
	ophogingslaag
	ophogingslaag tussen bebouwing
	kuil
	insteek riool
	houten paal
	riool / waterafvoer
	houten beschoeiing
	waterweg / zijl

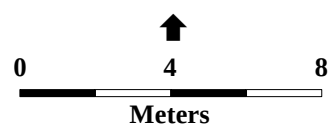
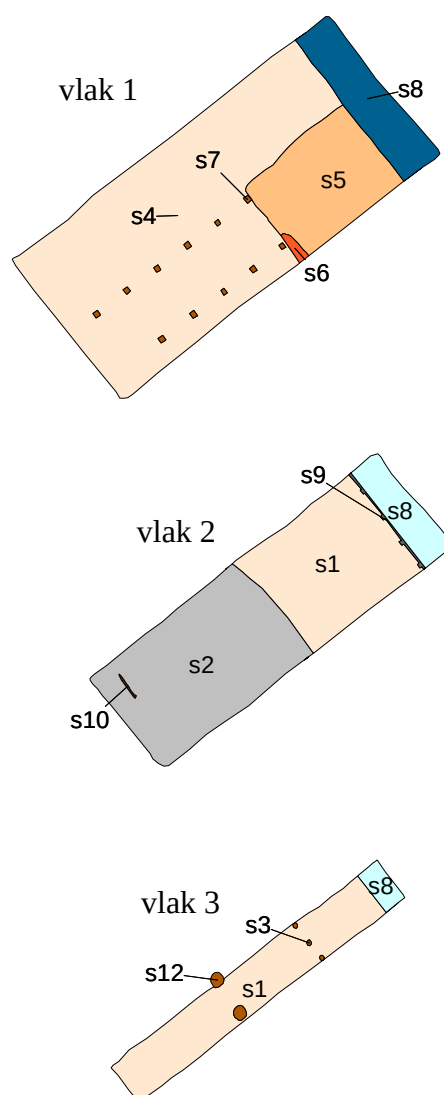
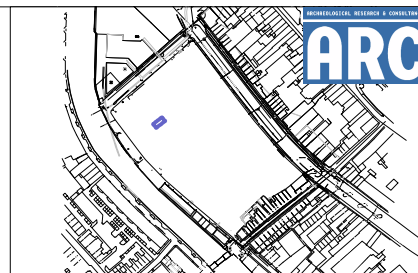
Bijlage 4 Werkput 22

Tijdens het proefsleuvenonderzoek van Hazenberg Archeologie werd hier een bakstenen fundering van gele IJsselsteentjes aangetroffen, alsook een kleiig zandpakket met puin (tot ca. 1,31 m –NAP). De graafwerkzaamheden werden op deze diepte gestaakt door de aanwezigheid van structuren. Het aardewerk, afkomstig uit de hoger gelegen pakketten, is te dateren in de tweede helft van de 19e eeuw. Bij het aanleggen van de rioolsleuven kon in het uiterste noorden van de werkput de ingraving van het 20e-eeuwse riool worden gedocumenteerd (S8). Dit riool werd, zoals eerder al geconstateerd in werkputten 20 en 21, perfect binnen de houten beschoeiing van het oost-west-lopende zijltje gelegd. Deze beschoeiing werd op vlak 2 op een diepte van ca. 1,7 m –NAP teruggevonden (S9). In de rest van de werkput werd op een diepte van ca. 1,2 m –NAP een vloer van gele IJsselsteentjes, behorend aan de fase van de plateelfabriek Zuid-Holland, gedocumenteerd (S5). De vloer was gefundeerd op vierkante houten paaltjes die paarsgewijs in noordoost-zuidwestelijke richting in een bruine kleiig zandpakket geplaatst waren (S7). Op een dieper niveau werd in dit bruine humeuze pakket op ca. 1,7 m –NAP een brede, ondiepe ingraving met lichtgrijze kleiige vulling (S2) aangetroffen, waarvan de functie niet duidelijk is. Het onregelmatige verloop van de kuil is goed waarneembaar in het oostprofiel. Op het derde vlak (ca. 2,6 m –NAP) werd in de noordelijke helft van de werkput een oost-west georiënteerd palenrijtje gevonden (S3), dat mogelijk te koppelen is aan een 18e-eeuwse perceelsafbakening. Meer naar het zuiden toe werden twee houten heipalen aangetroffen, die te koppelen zijn aan de plateelfabriek Zuid-Holland (S12).

Legenda

- s1 spoomnummer
- muurwerk
 - houten funderingsplank
 - vloer
 - ophogingslaag
 - ophogingslaag tussen bebouwing
 - kuil
 - insteek riool
 - houten paal
 - riool / waterafvoer
 - houten beschoeiing
 - waterweg / zijl

werkput 22

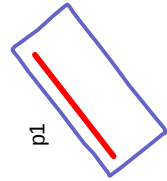

Vervolg bijlage 4. Werkput 22: sporen en structuren.

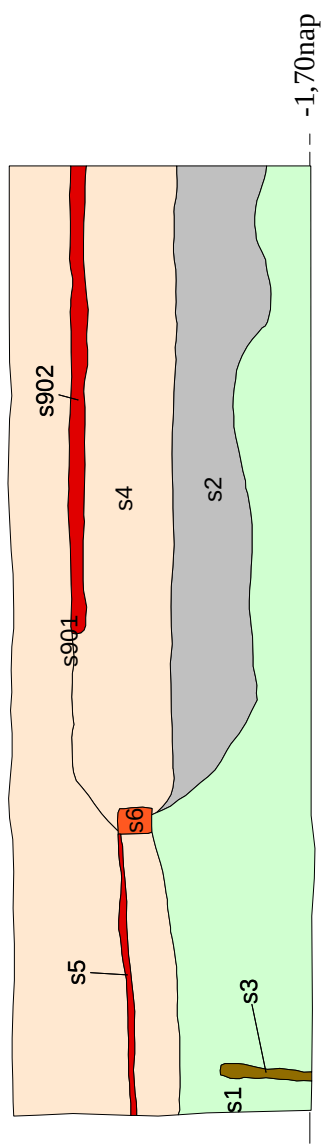
Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- kuil
- muurwerk
- vloer
- erfscheidingspaal
- — nap hoogtelijn

werkput 22

p1

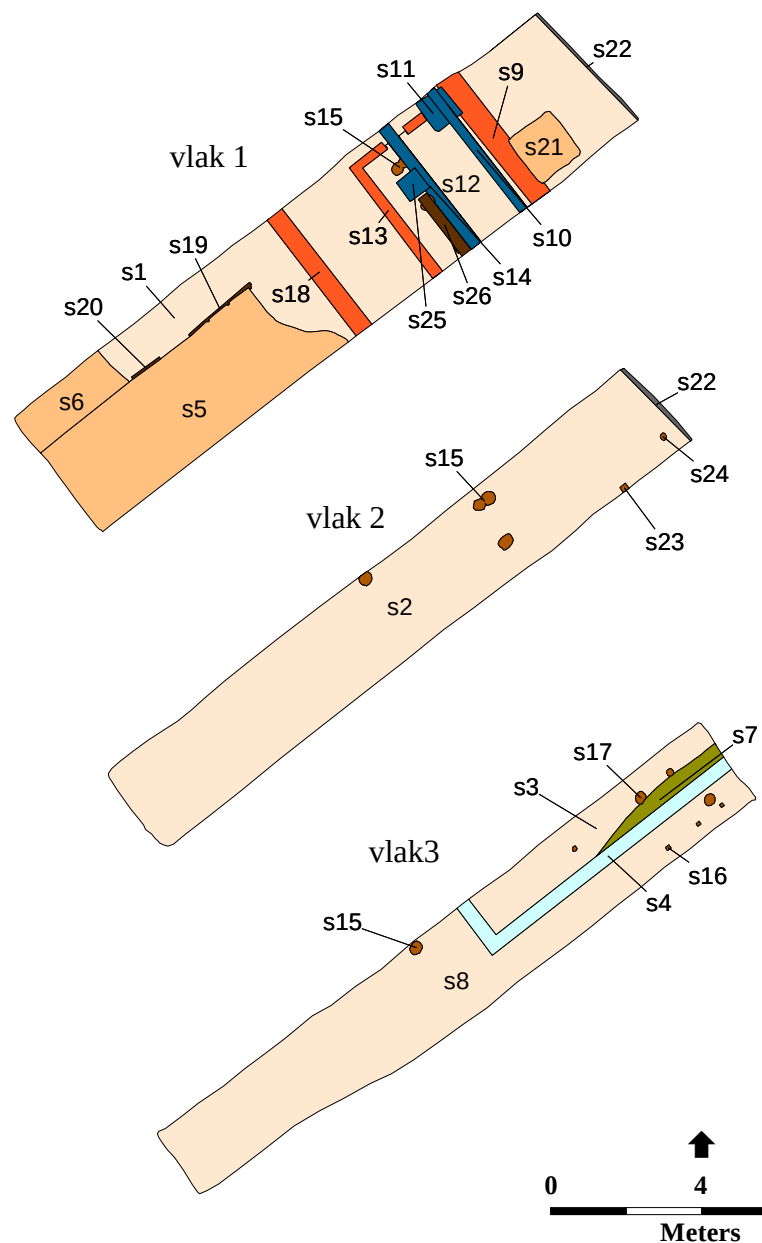
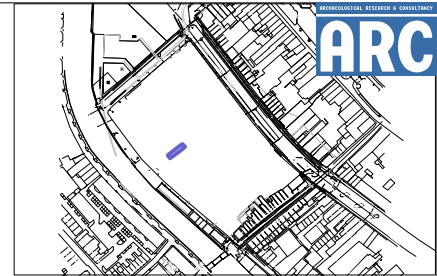
Bijlage 5 Werkput 23

Tijdens het proefsleuvenonderzoek van Hazenberg Archeologie zijn restanten van 18e- en/of 19e-eeuwse bestrating en funderingen gevonden op ca. 1 m –NAP. Op een dieper niveau is een los puinpakket met kleiig zand aangetroffen en helemaal onderaan, op een diepte van ca. 1,78 m –NAP een compact bruin, matig humeus, zandig kleipakket. De archeologische begeleiding van de rioolsleuven bevestigde deze resultaten. Op vlak 1 (ca. 1 m –NAP) werden funderingen, poeren en bakstenen vloeren, twee kleine rioolbuizen en rioolputjes van de plateelfabriek Zuid-Holland aangetroffen. De muren waren deels gefundeerd op houten planken die bovenop houten heipalen gelegd waren. In het uiterste noorden van de werkput werd opnieuw de ingraving van het 20e-eeuwse riool en de houten beschoeiing van het zijltje waargenomen (S22). Op vlak 3 (ca. 2,5 m –NAP) werd in het noordelijke deel van de werkput de zuidoostelijke hoek van een rechthoekige, donkerbruine venige greppel (S4) gedocumenteerd. De greppel is recht ingegraven in een bruin venig pakket (S901) en heeft binnenin een grijze vulling van kleiig zand (S3). Ten oosten van deze greppel werd een rij kleine rechthoekige paaltjes waargenomen (S16), alsook enkele grotere ronde palen die ook ten westen van de greppel verder liepen (S17). De precieze functie van deze structuur kon uit het beperkte opgravingsvlak binnen het riooltracé niet achterhaald worden. Het archeologische niveau waarin deze sporen zich bevinden, komt echter overeen met dat van de 18e-eeuwse tuintjes op de Koningshof.

Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- Venige oever
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

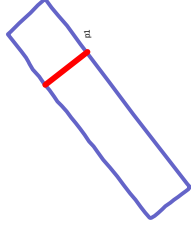
werkput 23

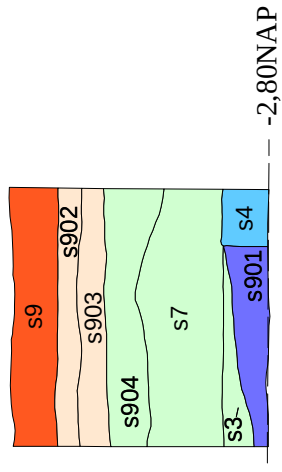
Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- 13e tot 16e eeuw
- muurwerk
- zijl / waterweg
- — nap hoogtelijn

werkput 23

p1

Bijlage 6 Werkput 24

Van deze zone waren geen resultaten uit proefsleuven bekend. Tijdens de archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden waren wel zware betonnen funderingen aangetroffen, alsook de zeer zwaar gefundeerde tunneloven van de plateelfabriek Zuid Holland. De kans op goed geconserveerde resten onder archeologisch peil was in deze zone daarom klein.

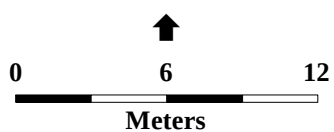
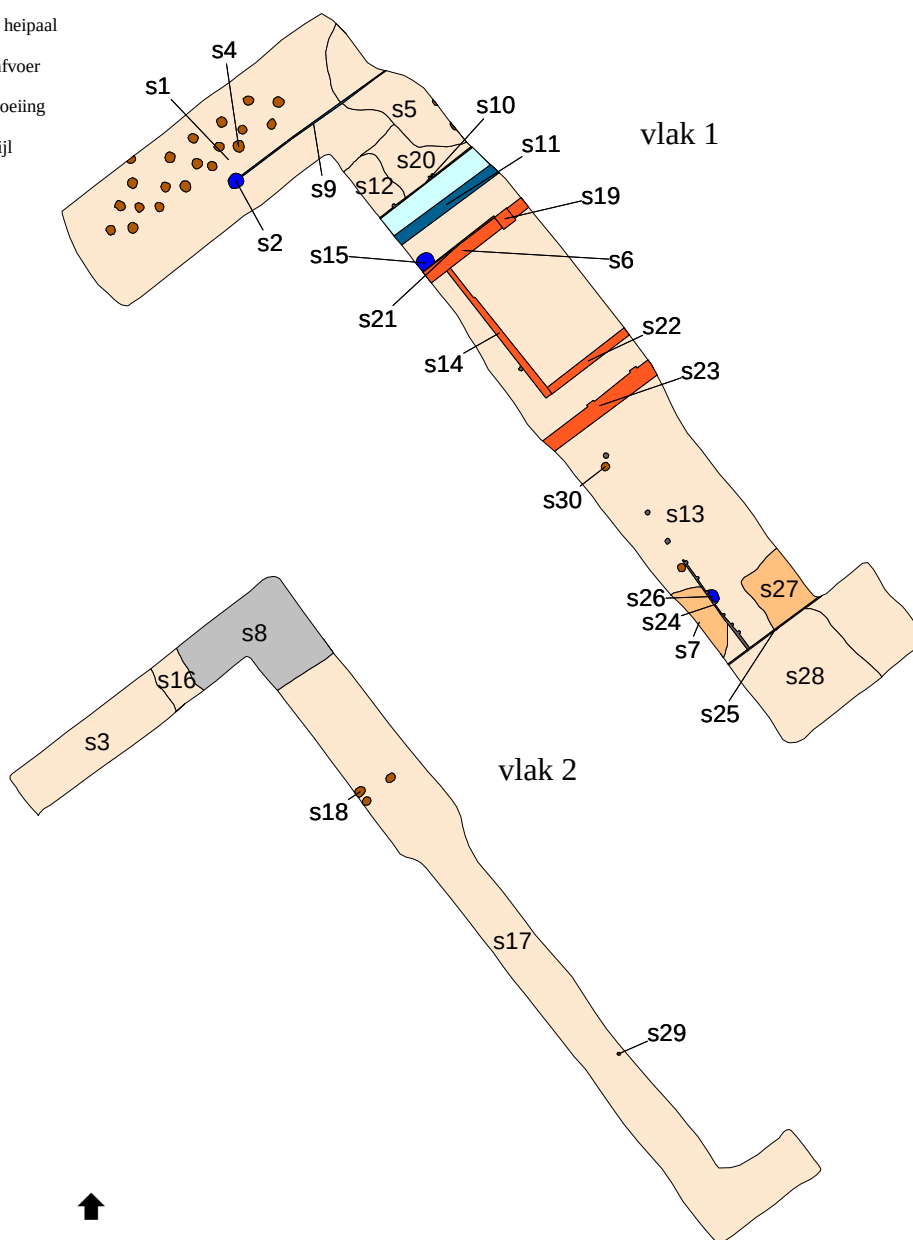
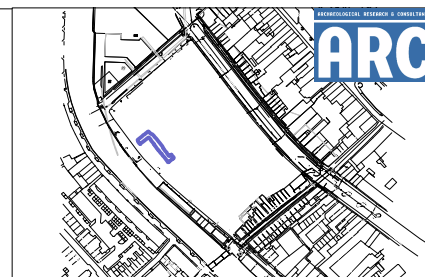
De rioolsleuf loopt vanaf de Vest naar de toren en maakt dan een scherpe knik naar het oosten. In het zuidelijke korte deel van de sleuf werd een dichte concentratie van houten heipalen aangetroffen, waarop de zware betonnen structuur gefundeerd was. Net ten oosten van de heipalen werd op een diepte van ca. 0,9 m –NAP een houten waterton met deksel gedocumenteerd (S2). Een aardewerken afvoerpijp liep vanaf het noordoosten naar de ton toe (S9). Deze zone ligt aan de achterzijde van de laat-18e- en/of 19e-eeuwse bewoning langs de Verloren Kost en zeer waarschijnlijk kan deze ton hiermee in verband worden gebracht. Soortelijke tonnen met aardewerken afvoerbuizen werden in de hoek van de Vlamingstraat en de Raam gedocumenteerd in associatie met de bewoning. Deze associatie is in werkput 24 echter verdwenen door de versturende activiteit van latere bouwactiviteiten.

Een grote pijpenstort bevond zich iets ten noorden van de heipalen (S5). In het oost-west georiënteerde deel van de rioolsleuf werden op ca. 0,9 m –NAP naast de hierboven vermelde tunneloven die de hele zuidelijke helft van de sleuf besloeg, ook funderingen van de plateelfabriek Zuid-Holland gedocumenteerd. Een houten, noordoost-zuidwest georiënteerde plank met houten ronde paaltjes zou mogelijk kunnen behoren tot een zijtje. Op ca. 1,8 m –NAP werd een oudere bebouwingsfase vertegenwoordigd door een rechthoekige structuur die opgetrokken was uit een smalle éénsteens-muur (S22). Deze structuur liep onder de tunneloven door, maar de westelijke muur was verstoord door de funderingspalen van de hoger gelegen plateelmuur. Aan de zuidwestelijke hoek konden de restanten van een houten waterton (S15) worden gedocumenteerd.

Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

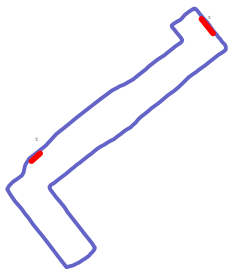
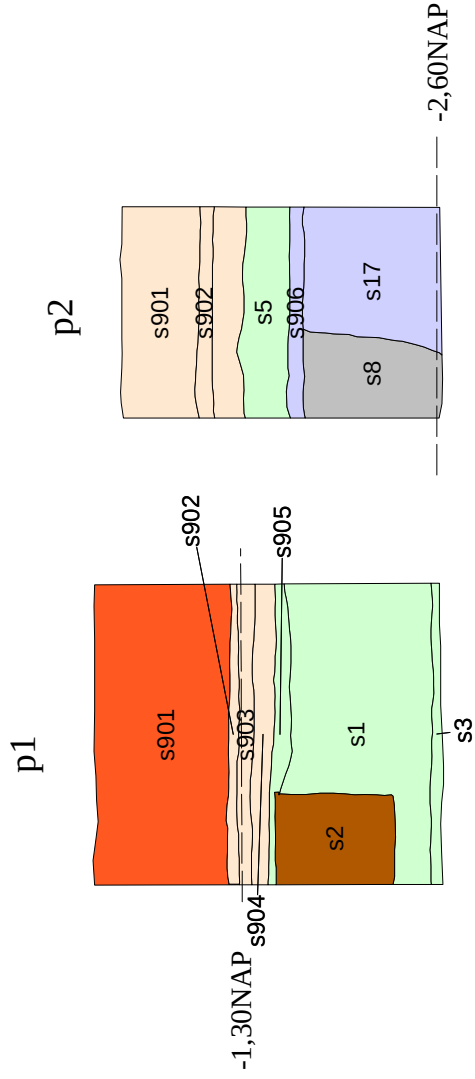
werkput 24

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- kuil
- muurwerk
- houten ton
- nap hoogtelijn

werkput 24

Bijlage 7 Werkput 25

Deze rioolseuf bevond zich ter hoogte van de voormalige Messenmakerssteeg. Tijdens de archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden werden langs de hele Raam restanten van 18e- en vroeg 19e-eeuws muur- en vloerwerk gevonden. Ook leverde de begeleiding van de rioolsleuf ter hoogte van de Kandeelsteeg, die iets ten oosten van de Messenmakerssteeg gelegen was, mooie resultaten inzake de bewoning langs de steeg op.

In het uiterste noorden van de werkput, waar de verwachtingen het hoogst waren, bleek de bodem vanaf het oppervlak tot ca. 1,5 m –NAP volledig verstoord te zijn door recente kabels en leidingen. Niet minder dan twee riolen, twee gasleidingen en een elektriciteitsleiding waren over een breedte van nauwelijks 2 m naast en onder elkaar aangelegd. Langs de volledige oostelijke zijde van de rioolsleuf liep een bakstenen muur die de oude grens van de bewoning langs de steeg aangaf (S3, S29 en S31). De muur bestaat uit twee fases: de jongste fase (S3) is een twee-steens muur in rode baksteen (20×10×4,5 cm). De oudste fase (S29 en S31) bestaat uit een vrij rommelig muurtje met getrapte onderkant in gele baksteen (16×7×3,5 cm) die net ten oosten van de jongere muur loopt. De oudere muur wordt aan de zijde van de Messenmakerssteeg doorsneden door vierkante houten palen (S14, S15, S16 en S27), die mogelijk als fundering voor een jongere fase dienst hebben gedaan. Tegen de Raam aan is de oostelijke zijde van S3 bekleed met vierkante tegels, de binnenkant van de woning.

Sporen van de bewoning langs de Messenmakerssteeg bevonden in de noordelijke helft van de werkput grotendeels in het oostprofiel. In het midden van de werkput konden deze structuren echter wel over een lengte van ca. 15 m op een diepte van ca. 1 m –NAP gedocumenteerd worden. De vloeren bestaan uit gele bakstenen (15×7,5×4 cm) in halfsteensverband, afgewisseld met grijze vierkante tegels (24×24×3 cm). De scheidingsmuren zijn doorgaans éénsteens muren die opgetrokken zijn in rode baksteen (24×11×4 cm). Op enkele plaatsen is de toegang naar de steeg herkenbaar in de vorm van een drempel; de ene keer in de vorm van een rij gele bakstenen die haaks op de richting van de stenen uit de muur geplaatst waren (S53), de andere keer als een zandstenen dorpel waarop een houten plank lag (S18). Vergelijkbare houten drempels zijn ook langs de voormalige Kandeelsteeg aangetroffen. Een opvallende bouwkundige variatie wordt in de hoek van één van deze ruimtes vertegenwoordigd door een schuine muur met een centrale opbouw van grote bakstenen (22×10×4 cm) met aan weerszijden een dubbele rij gestrekte bakstenen (S32). De precieze functie is niet duidelijk, omdat enkel de fundering van de structuur bewaard is gebleven. De bestrating van de Messenmakerssteeg zelf kon in deze zone ook goed gedocumenteerd worden (S42). Deze bestaat uit een gele baksteen (15×7,5×4 cm) in halfsteensverband met aan weerszijde een gootje van dezelfde bakstenen die in de andere richting gelegd waren. Naar het zuiden toe wordt de werkput op vlak 1 weer verstoord door muurwerk en vergravingen uit de tijd van de plateelfabriek.

Op vlak 2 (ca. 1,4 m –NAP) werd centraal in de werkput, onder de bestrating van de Messenmakerssteeg, een rij houten vierkante paaltjes (S23) gedocumenteerd die

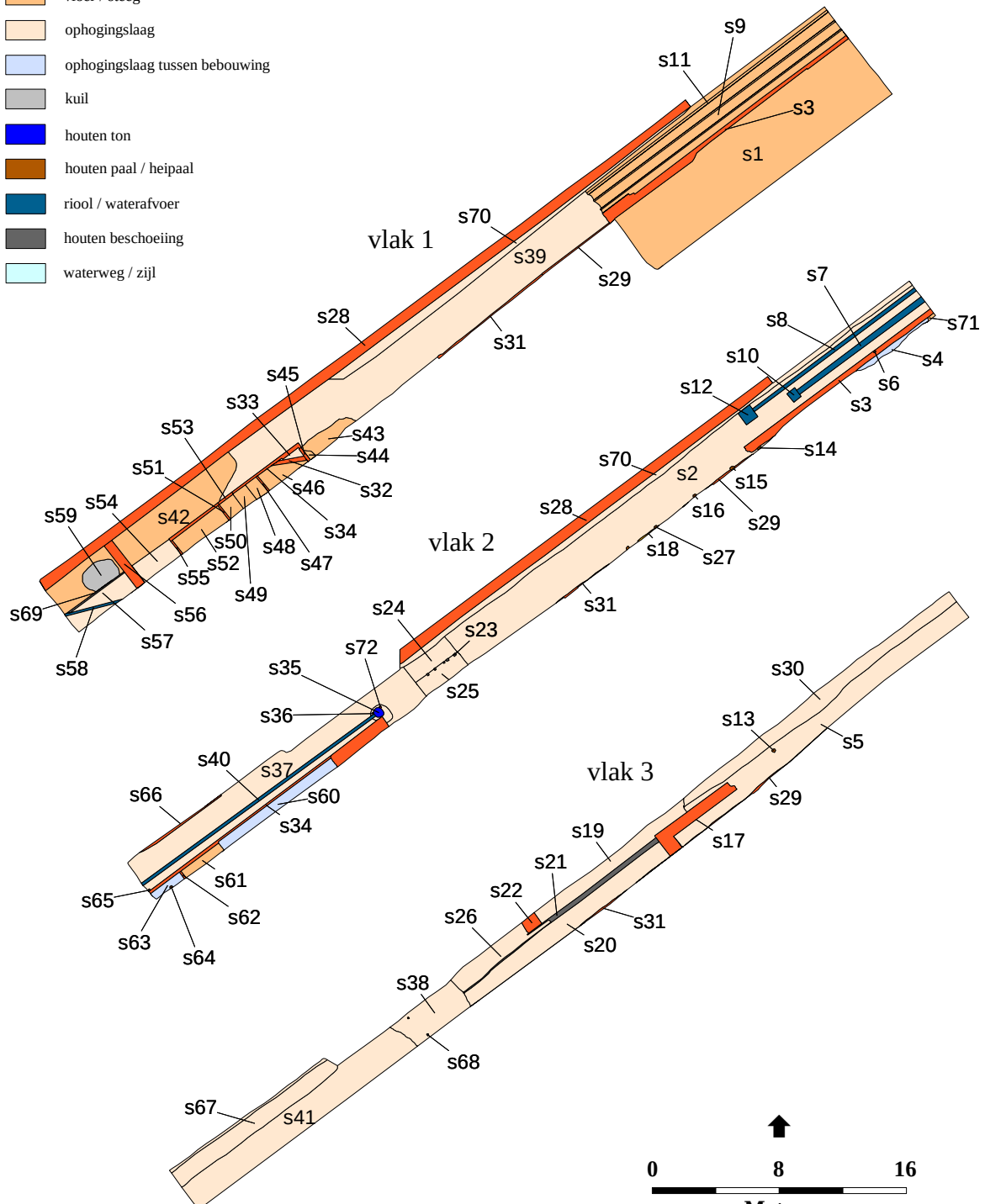
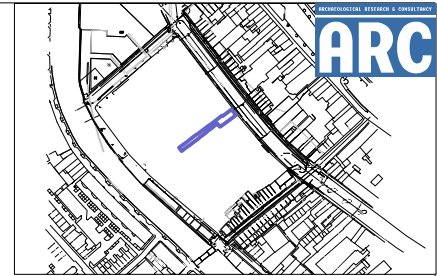
in noordoost-zuidwestelijke richting naar een houten ton (S35) toeliep. De ton is aan de bovenzijde verstoord, maar had aan de onderzijde nog drie intacte houten duigen. In de bovenkant van de ton was aan de zuidelijke zijde een aardewerken afvoerbuis aangesloten, die aan de binnenzijde van de ton met een houten luikje kon worden afgesloten. De afvoerbuis liep in zuidelijke richting af, vermoedelijk naar een van de zijtjes op het terrein. Deze verbinding kon door de beperkte omvang van de rioolsleuf echter niet worden vastgesteld.

Op vlak 3 (ca. 1,8 m –NAP) werd van 18 tot 24 m een 0,75 m brede fundering aangetroffen in gele baksteen (15×9,5×4 cm) (S17). Op 23 m maakt de muur een knik naar het oosten. Het verloop naar het noorden is niet duidelijk. Mogelijk behoort deze muur tot een nog oudere fase van de muur of de bewoning langs de Messenmakerssteeg. Dit zou betekenen dat we ons hier al op het achterterrein bevinden en de Messenmakerssteeg bijgevolg veel minder ver doorliep dan in de latere fases. In dat geval was de steeg in die periode enkel een smalle doorgang tussen de huizen aan de Raam naar het achterliggende terrein en was er geen bebouwing langs de steeg. Vanaf de hoek van deze muur vertrekt een smal houten gootje met bakstenen vloer (18×8×2,5 cm) (S21), waarvan het verloop naar het zuiden toe door de hoge waterstand en latere verstoringen onduidelijk is. Vermoedelijk sloot ook deze aan op een van de zijtjes. Ten oosten en ten westen van dit gootje bestaat de bodem uit zeer humeuze bruin(grijze) zandige klei, vergelijkbaar met de bodemtextuur die in andere zones gelinkt is aan het achterterrein. Een metalen hak werd uit dit pakket verzameld.

Legenda

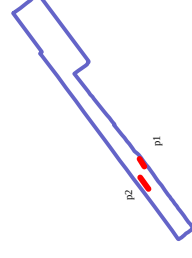
- s1 spoornummer
- muurwerk
- natuurstenen drempel
- houten funderingsplank
- vloer / steeg
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

werkput 25

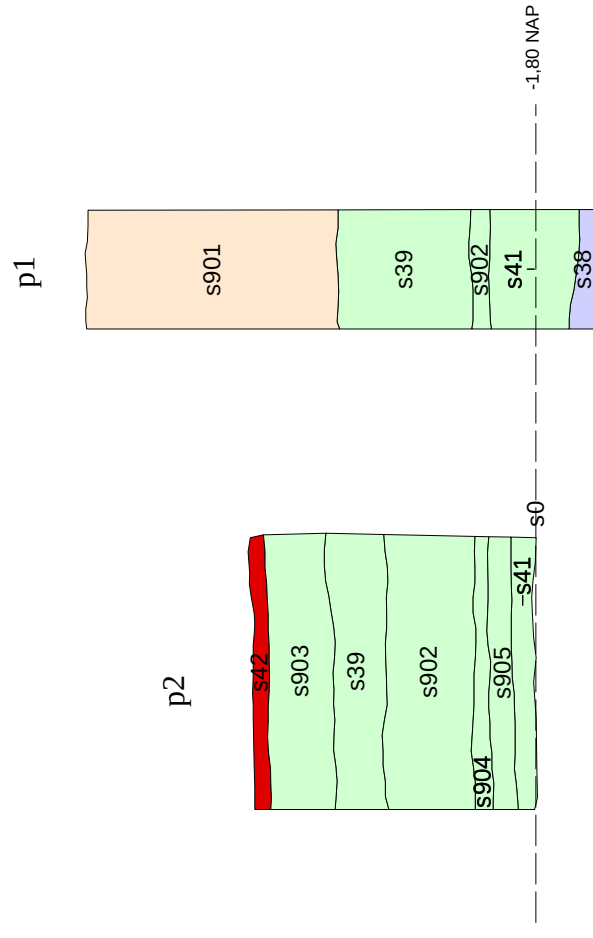

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- messenmakerssteeg
- — nap hoogtelijn

werkput 25

Bijlage 8 Werkput 26

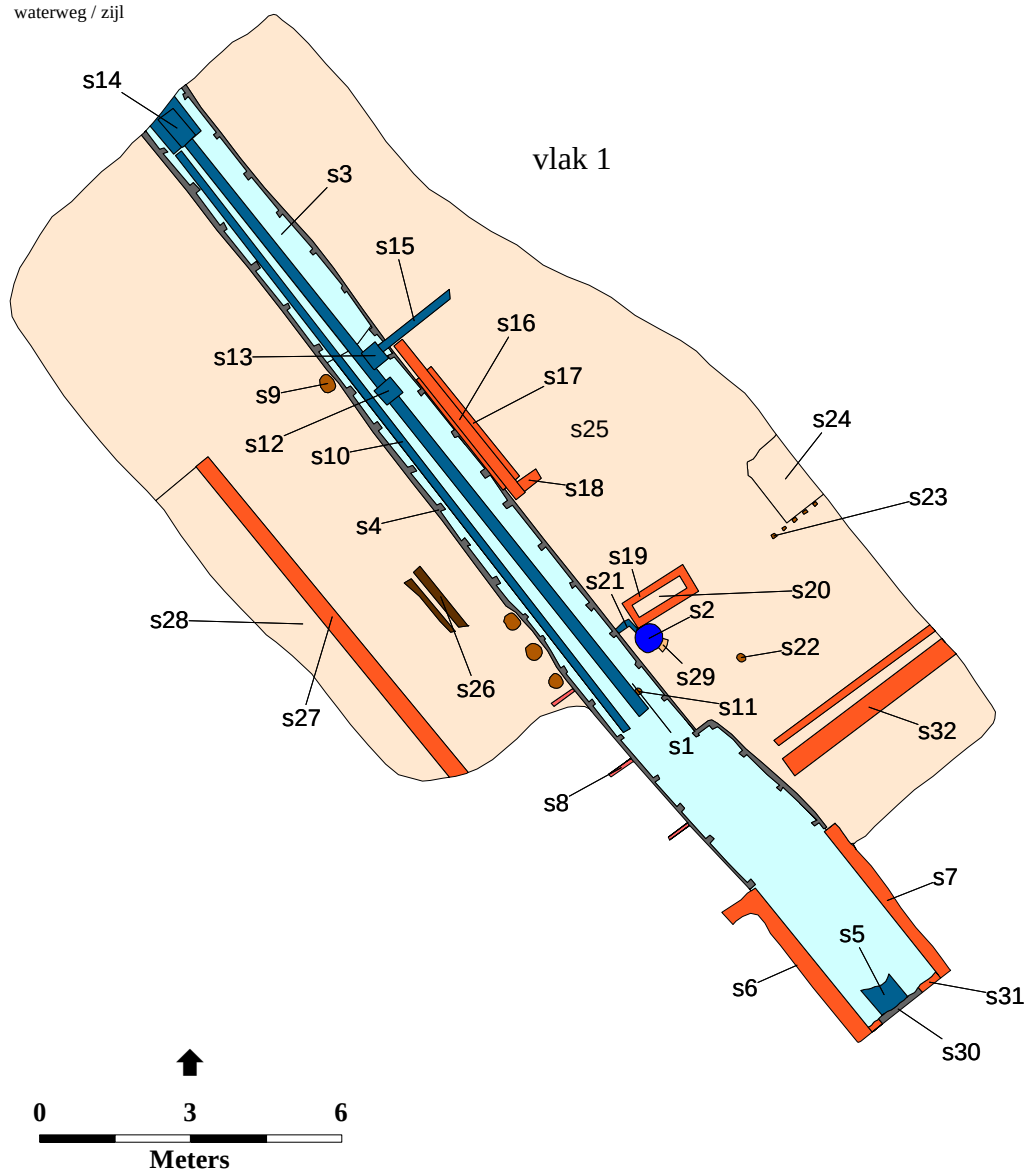
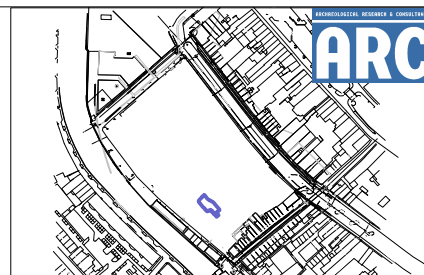
Deze sleuf werd gegraven om het oude riool te verwijderen, hierbij werden zo min mogelijk bodemversturende werkzaamheden uitgevoerd. Aan de oostelijke zijde van de werkput werd net onder het Archeologisch Peil van 0,65 m –NAP een gele gemetselde structuur (S30) aangetroffen. Vanwege de gewelfachtige vorm van deze structuur werd aangenomen dat dit het oude, gemetselde, riool was. Bij nadere inspectie bleek het gewelf echter een spanwijdte van ongeveer 1,75 m te hebben, te groot voor een gemetseld riool. Aan weerszijden van de overspanning lagen twee muren (S6 en S7) die het gewelf ondersteunden. Beide muren waren gefundeerd op een houten plank (S901) die op houten balken gelegd was (S902) die op hun beurt op heipalen rustten (S903). Ten westen van deze steunmuren werd de houten beschoeiing van de centrale oost-west georiënteerde zijl aangetroffen, die reeds in werkputten 20, 21 en 22 was gedocumenteerd. Het gewelf vormde dus een overspanning van het zijltje en zal dus, mede door zijn hoge ligging, zeer waarschijnlijk dienst gedaan hebben als brug naar het achterterrein. Bij de aanleg van het 20e-eeuwse riool heeft men handig gebruikgemaakt van de bestaande schoeiing van het zijltje en de rioolbuizen onder het bruggetje door geschoven zodat deze intact bleef. Ook de planken beschoeiing bleef intact, enkel de oude zijlvulling werd grotendeels verwijderd.

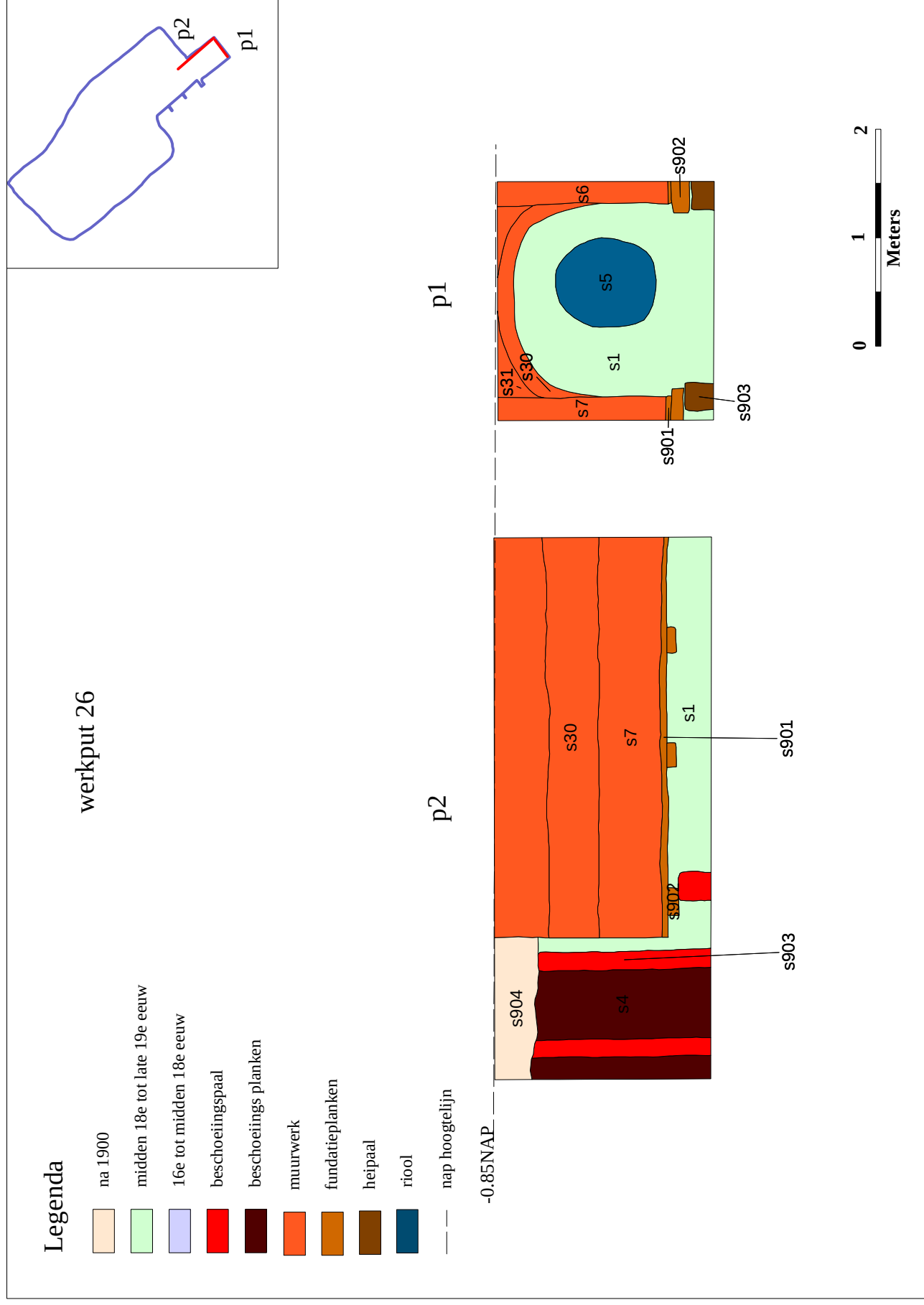
Centraal in werkput 26 werd een zone met minerale olievervuiling aangetroffen. De vervuiling concentreerde zich voornamelijk in de oude rioolsleuf en in de bovenste meter rondom de sleuf. De sanering van deze zone werd verder archeologische begeleid. De te saneren zone bleek erg mee te vallen. In de diepte beperkte de vervuilde grond zich buiten het zijltje tot ca. 1,25 m –NAP en in de zijl tot de onderkant van het recente riool ca. 3 m –NAP. De vervuiling houdt op net onder de houten planken, waar de betonnen riool op gefundeerd is. Net boven en buiten de houten beschoeiing werden voornamelijk recente puinlagen en 20e-eeuwse funderingen aangetroffen. Op een iets dieper niveau werd centraal in de werkput een houten ton met twee ijzeren duigen (1 boven en 1 onderaan) en twee houten duigen onderaan gedocumenteerd (S2). De ton is enkel bovenaan licht beschadigd. In de westelijke zijde zit op eenderde van de bovenkant een aardewerken overloop die met een knik uitmondt in het zijltje. Bij het couperen van de ton konden enkele vullingen worden onderscheiden: een zeer humeuze donkerbruine laag bevindt zich onderaan. Daarboven werd een iets zandiger vulling waargenomen waarin een houten borstel zat. De borstel lijkt op het eerste zich vrij recent en is goed geconserveerd. Het gat waarin de steel zat is nog duidelijk waarneembaar. De bovenste vulling bestaat uit recent puin. De onderste twee vullingen werden bemonsterd voor zadenonderzoek.

Legenda

- s1 spoomnummer
- muurwerk
 - houten funderingsplank
 - vloer
 - ophogingslaag
 - ophogingslaag tussen bebouwing
 - kuil
 - houten ton
 - houten paal / heipaal
 - riool / waterafvoer
 - houten beschoeiing
 - waterweg / zijl

werkput 26

Bijlage 9 Werkput 27

Tijdens de begeleiding van de sloopwerkzaamheden werden in het westelijk deel van deze zone restanten van de Messenmakerssteeg aangetroffen, alsook funderingen en vloeren van huizen die ten oosten van deze steeg lagen. Het resterende deel van deze zone bevond zich in de zogenaamde ‘tuintjes’ en bestond uit humeus materiaal waarin twee noordoost-zuidwest georiënteerde greppeltjes gegraven waren. Deze waren gevuld met gebroken pijpenpot. In het uiterste oosten werd een grote kleipijpenstort gevonden van Arie Pietersz. van der Kleijn, die werkzaam was van 1859 tot 1889.

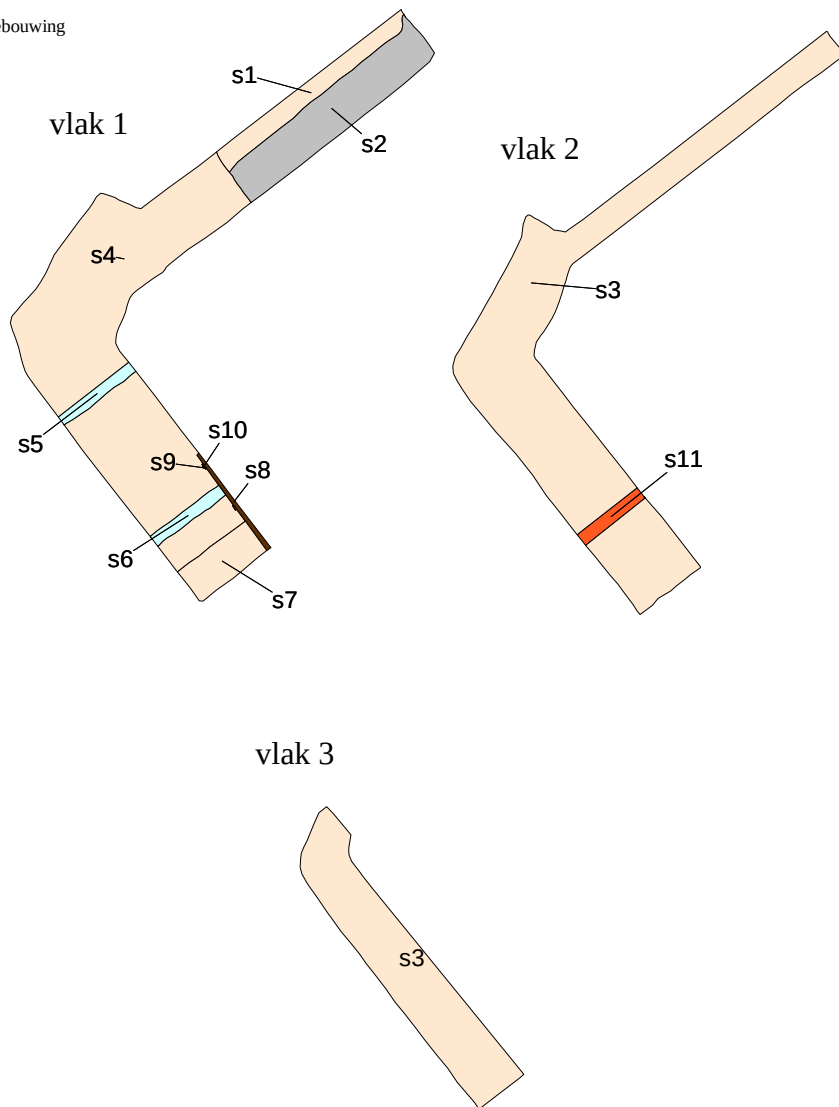
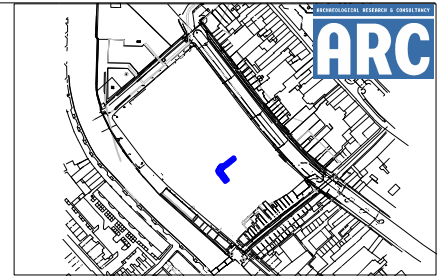
De rioolsleuf liep van noord naar zuid doorheen het humeuze pakket gegraven. Er werden geen structuren aangetroffen, enkel ophogingspakketten. Onder de gezeefde grond boven het Archeologisch Peil (S 902) werd een humeus pakket met 18e-eeuws aardewerk gedocumenteerd (S901) met daaronder een laag met aardewerk en pijpenpot die vermoedelijk als ontwateringslaag voor de tuintjes dienst deed (S903). Een langgerekte kuil met donkergrijze vulling van kleiig zand (S2) doorsneed vanaf ca. 0,85 m –NAP de pakketten in het noordelijk deel van de sleuf. De bodem van de kuil loopt vrij spits naar onderen toe, zoals zichtbaar in het noordprofiel. De precieze functie van deze latere ingraving is niet duidelijk. Vanaf ca. 1,35 m –NAP tot ca. 1,85 m –NAP, werd een laag donkergrijs-bruine zandige klei en enkele dunne veenlaagjes (S1 en S904), waaruit 17e-eeuws kleipijpmateriaal werd verzameld en een pakket grijze klei (S3) aangetroffen.

De rioolsleuf maakt in het zuiden een knikje van ca. 10 m lang, waarin de twee hierboven genoemde greppeltjes met gebroken pijpenpot en plantenmateriaal, alsook het zuidelijke verloop van de kleipijpenstort van Arie Pietersz. van der Kleijn opgetekend konden worden. De onderkant van deze sporen bevond zich op ca. 1,5 m –NAP. Op ca. 16 m –NAP werd een restant van een tweesteens bakstenen muur met gele baksteen (18×10×5cm) aangetroffen die in noordoost-zuidwestelijke richting liep (S11). De onderkant bevond zich op 1,85 m –NAP. In het noordprofiel is op ca. 1,4 m –NAP een restant van een 20e-eeuwse muurfundering van houten balken en heipalen zichtbaar (S9 en S10). De muur zelf werd tijdens de sloopbegeleiding reeds weggehaald.

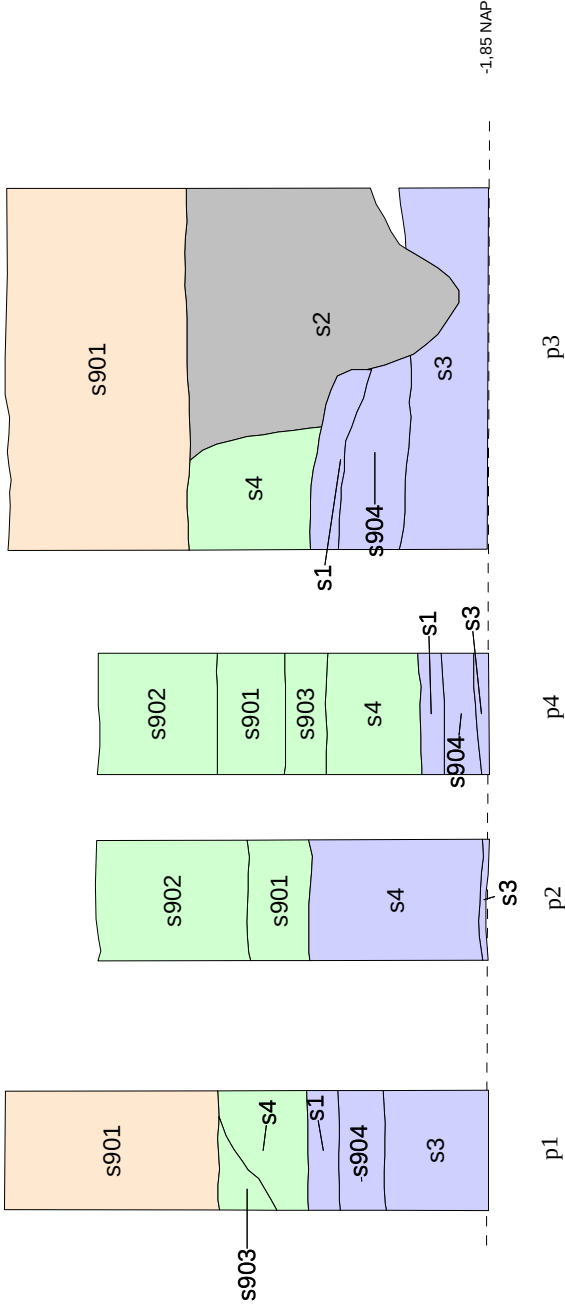
Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
 - houten funderingsplank
 - vloer
 - ophogingslaag
 - ophogingslaag tussen bebouwing
 - kuil
 - houten ton
 - houten paal / heipaal
 - riool / waterafvoer
 - houten beschoeiing
 - waterweg / zijl

werkput 27

werkput 27

- Legenda
- na 1900
 - midden 18e tot late 19e eeuw
 - 16e tot midden 18e eeuw
 - kuil
 - nap hoogtelijn

Bijlage 10 Werkput 28

Ten zuidoosten van deze rioolsleuf werden tijdens de archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden de funderingsvoeten van de 16e-eeuwse standerdmolens 'De Croot' aangetroffen. Ook werden enkele stortpakketten met laat-16e- en/of 17e-eeuws materiaal gedocumenteerd. In een proefsleufje, gegraven door ARC bv, werden enkele houten paaltjes aangetroffen die mogelijk behoren tot een oude perceelsafschieding.

Over de gehele lengte van de werkput werden op vlak 1 (ca. 1,2 m –NAP) restanten van laat-19e- of 20e-eeuwse funderingen gevonden. De meeste funderingen zijn erg zwaar en trapsgewijs gefundeerd, vaak tot dieper dan 1,8 m –NAP. In het westelijk deel van de werkput werden twee houten planken vloeren (S26 en S38) gedocumenteerd die waren gefundeerd op houten heipalen (S31 en S41), waarop eveneens houten planken lagen (S32 en S40), haaks op de richting van de vloer. De vloeren behoren tot de fase van de plateelfabriek Zuid-Holland.

Op vlak 2 (ca. 1,5 m –NAP) werd in het oostelijk deel van de werkput, in de nabijheid van de 16e-eeuwse standerdmolen, een circulaire bakstenen structuur aangetroffen die voor de helft in het noordprofiel verdween. De structuur is opgebouwd uit gele éénsteens muur met aan de buitenzijde een omlijsting van twee rijen strekkende stenen in halfsteensverband ($16 \times 7 \times 4$ cm). Een dorpel in de vorm van een houten balk met eveneens twee rijen strekkende stenen in halfsteensverband gaf de toegang in het westelijke deel van de constructie aan (S8). De vulling van de structuur bestaat uit een veenpakket, waaruit onder meer één metalen musketkogeltje verzameld werd, alsook een monster voor macrobotanisch onderzoek. Rondom deze structuur lagen aansluitend de restanten van een vloer in halfsteensverband ($16 \times 7 \times 4$ cm) die in het westen door een enkele rij gestrekte stenen van een 1 m breed noordoost-zuidwest georiënteerd paadje gescheiden wordt. Dit paadje was gefundeerd op een pakket grijs zand. Ten westen van dit paadje werd een bak van houten planken met houten palen op de hoeken gedocumenteerd (S22 en S23) en nog meer westelijk, tussen de heipalen door, een rij smalle, vierkante houten paaltjes (S33). De precieze functie van deze hele structuur is door de beperkte omvang van de rioolsleuf moeilijk te achterhalen. Op de kadasterkaart van 1830 is in deze zone een circulaire structuur weergegeven die wordt aangeduid als 'kleimolen'.

Op vlak 3 (ca. 1,8 m –NAP) werd in het uiterste oosten van de werkput, onder de bakstenen vloer, een houten gootje opgetekend dat zowel in noordelijke als zuidelijke richting het profiel inliep (S15). Het gootje was zowel boven- als onderaan afgesloten met een houten plank. Een vergelijkbaar houten gootje met bakstenen vloer werd op hetzelfde niveau aangetroffen in werkput 25. In het uiterste westen van de werkput werd, naast een vroeg 18e-eeuwse pijpenstort (S27), ook de hoek van een bakstenen structuur gedocumenteerd (S44). Deze bestond uit een éénsteens muur van gele baksteen ($16 \times 7 \times 4$ cm).

Legenda

s1 spoomnummer

muurwerk

houten vloer

vloer

ophogingslaag

ophogingslaag tussen bebouwing

kuil

houten ton

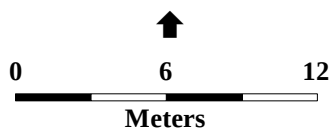
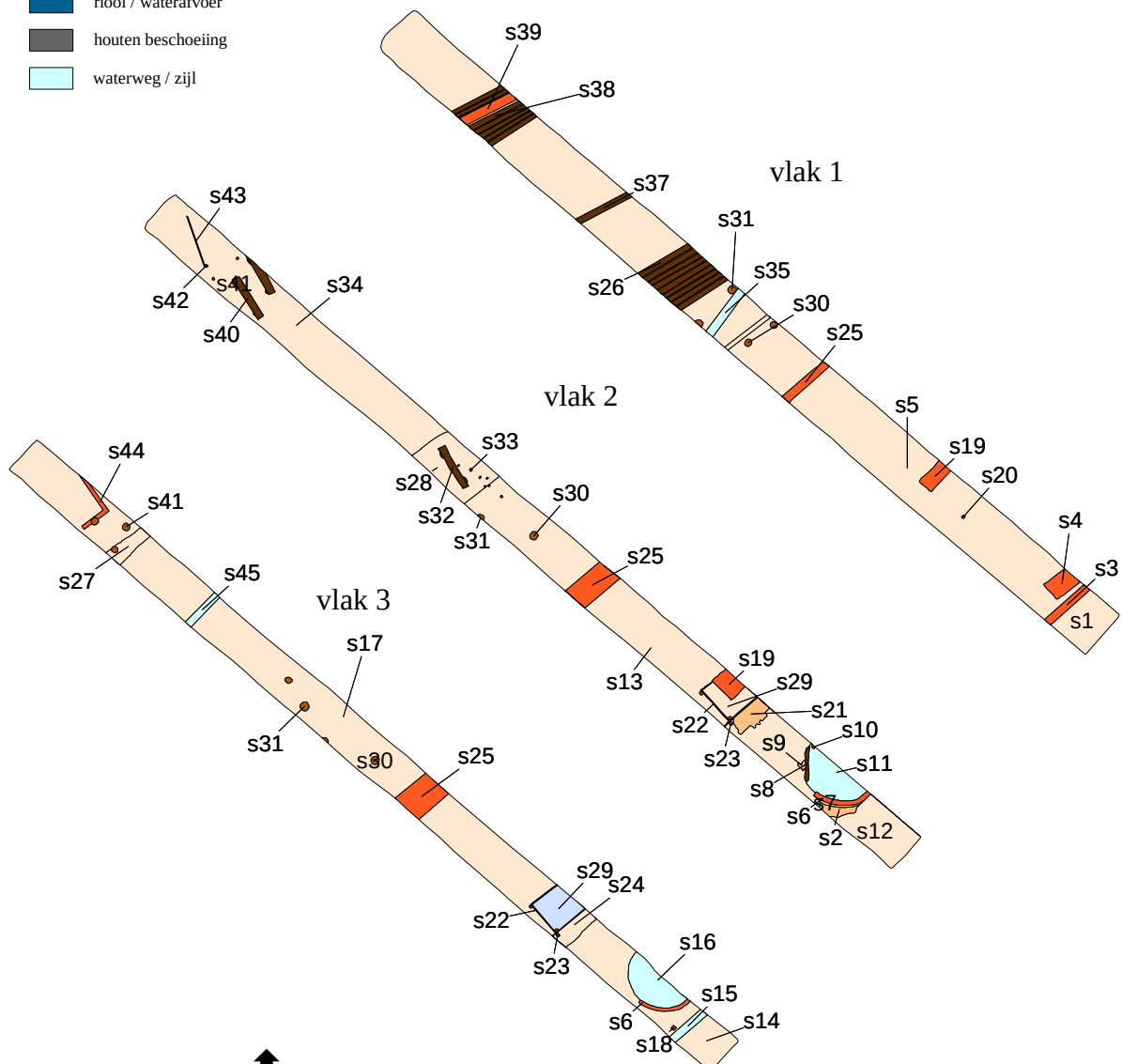
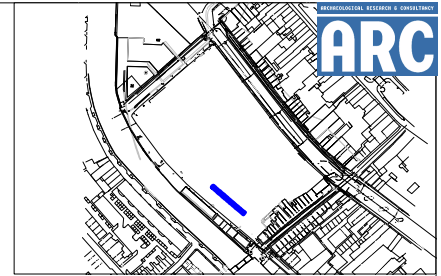
houten paal / heipaal

riool / waterafvoer

houten beschoeiing

waterweg / zijl

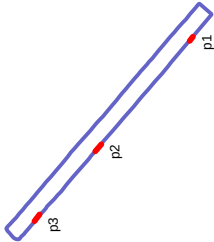
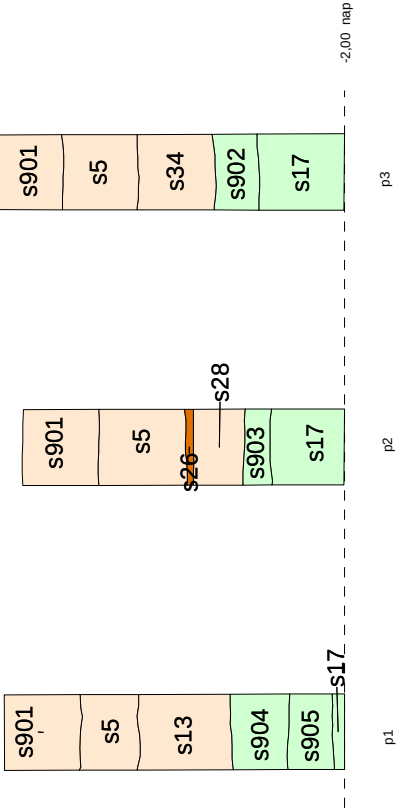
werkput 28

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e ee
- 16e tot midden 18e eeuw
- houten vloer
- — nap hoogtelijn

werkput 28

Bijlage 11 Werkput 29

In werkput 29 werden op vlak 1 (ca. 1 m –NAP) ook restanten van de 20e-eeuwse plateelfabriek Zuid-Holland aangetroffen. In de zuidelijke helft betrof dit een planken vloer (S8), vergelijkbaar met deze in werkput 28. Ook deze vloer is gefundeerd op houten heipalen die alternerend enkel en dubbel geplaatst zijn (S22). Op deze palen zijn houten planken gelegd, haaks op de richting van de vloer. Deze vloer grenst in het westelijk deel aan een tweesteens muur in rode baksteen (S12), die in het midden verstevigd is met een dubbele laag gestrekte bakstenen met daartussen een houten plank (S9). De muur is eveneens gefundeerd op een houten plank. Op regelmatige afstanden (ca. 1 m) is er een uitsparing in de muur waardoor de planken van de vloerfundering gelegd zijn. Over de gehele lengte van de werkput werd tevens een dikke pakket met zeer harde ijzerconcretie aangetroffen (S19). Zeer waarschijnlijk is deze laag een dumppakket van de ijzergieterij die in de 20e eeuw langs de Vest stond.

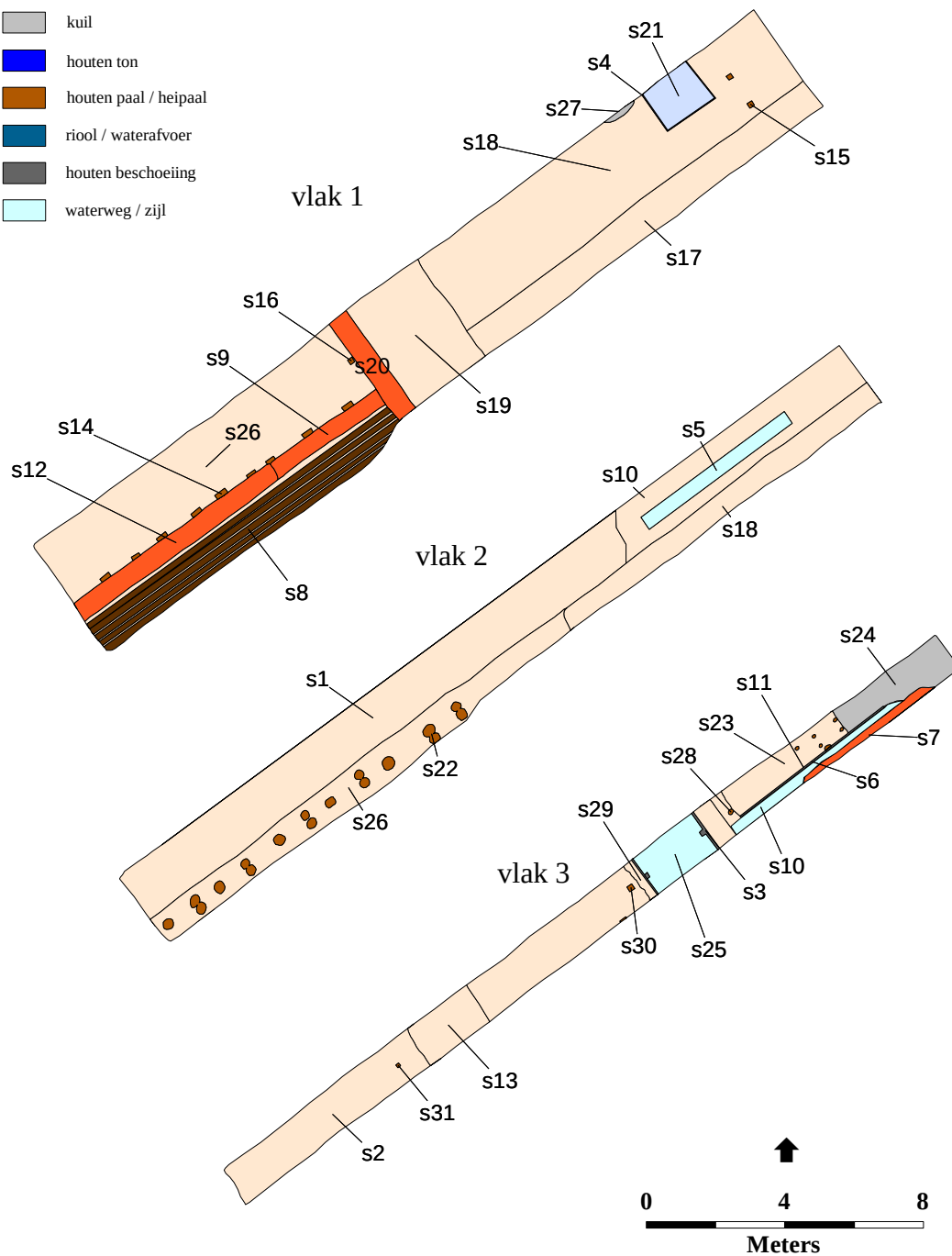
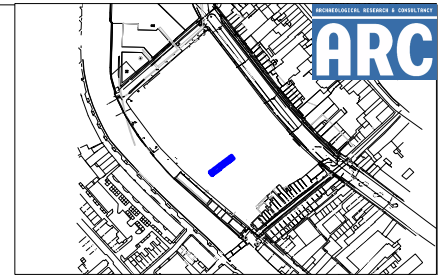
Op vlak 2 werd op 1,5 m –NAP in het noordelijk deel van de werkput een vierkante bak met houten planken gevonden (S4) met een witgrijze vulling met baksteenpuin (S21). Net ten noorden van deze bak werden twee rechthoekige houten paaltjes gedocumenteerd (S15). Net onder deze bak, op 1,7 m –NAP, liep in noordoost-zuidwestelijke richting een smal greppeltje gevuld met op elkaar gestapelde dakpannen. De pannen waren in stapeltjes van drie keurig naast elkaar in de greppel geplaatst en fungeerden vermoedelijk als een vorm van drainage.

Op vlak 3 (ca. 2,15 m –NAP) werd onder deze greppel een houten wandje van een vermoedelijk rechthoekige bak gedocumenteerd (S6). In de bak kon een dubbele rij houten ronde paaltjes worden waargenomen (S28), alsook een grijze zandige vulling (S23). De bak is aangelegd in een veenpakket (S24). Er kon niet worden vastgesteld of het greppeltje met de dakpannen en deze bak behoord hebben tot één constructie, noch kon het exacte verloop ervan worden bepaald door de beperkte omvang van de rioolsleuven. Net ten noorden van de bak liep een noordoost-zuidwestelijk georiënteerde muur in oranje baksteen (17×8,5×4 cm) (S7) en ten zuiden ervan de houten beschoeiing van de centrale zijl (S3). In het westprofiel zijn de verschillende ophogingspakketten herkenbaar die geleidelijk aflopen naar het zijltje.

Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- houten vloer
- vloer
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

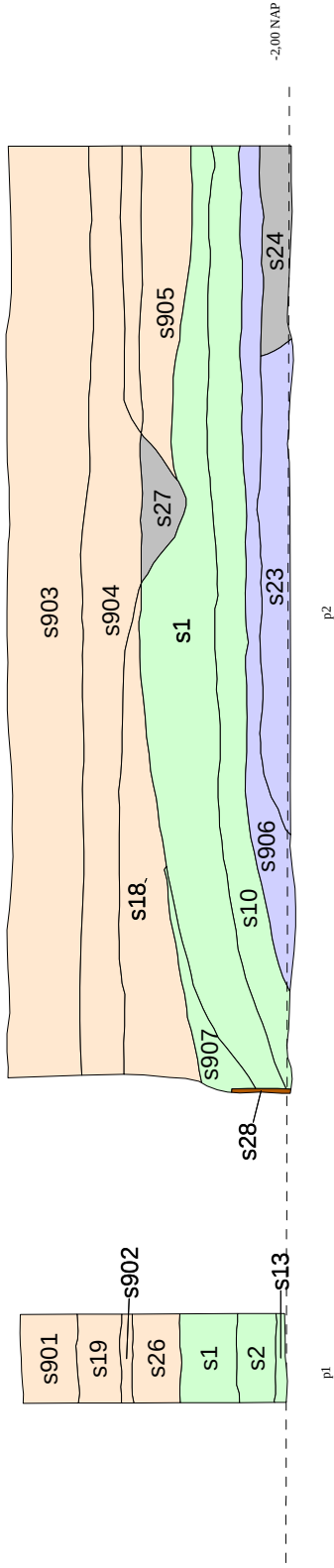
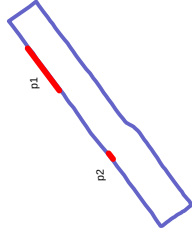
werkput 29

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e eeuw
- 16e tot midden 18e eeuw
- erfgrenspaal
- kuil
- — nap hoogtelijn

werkput 29

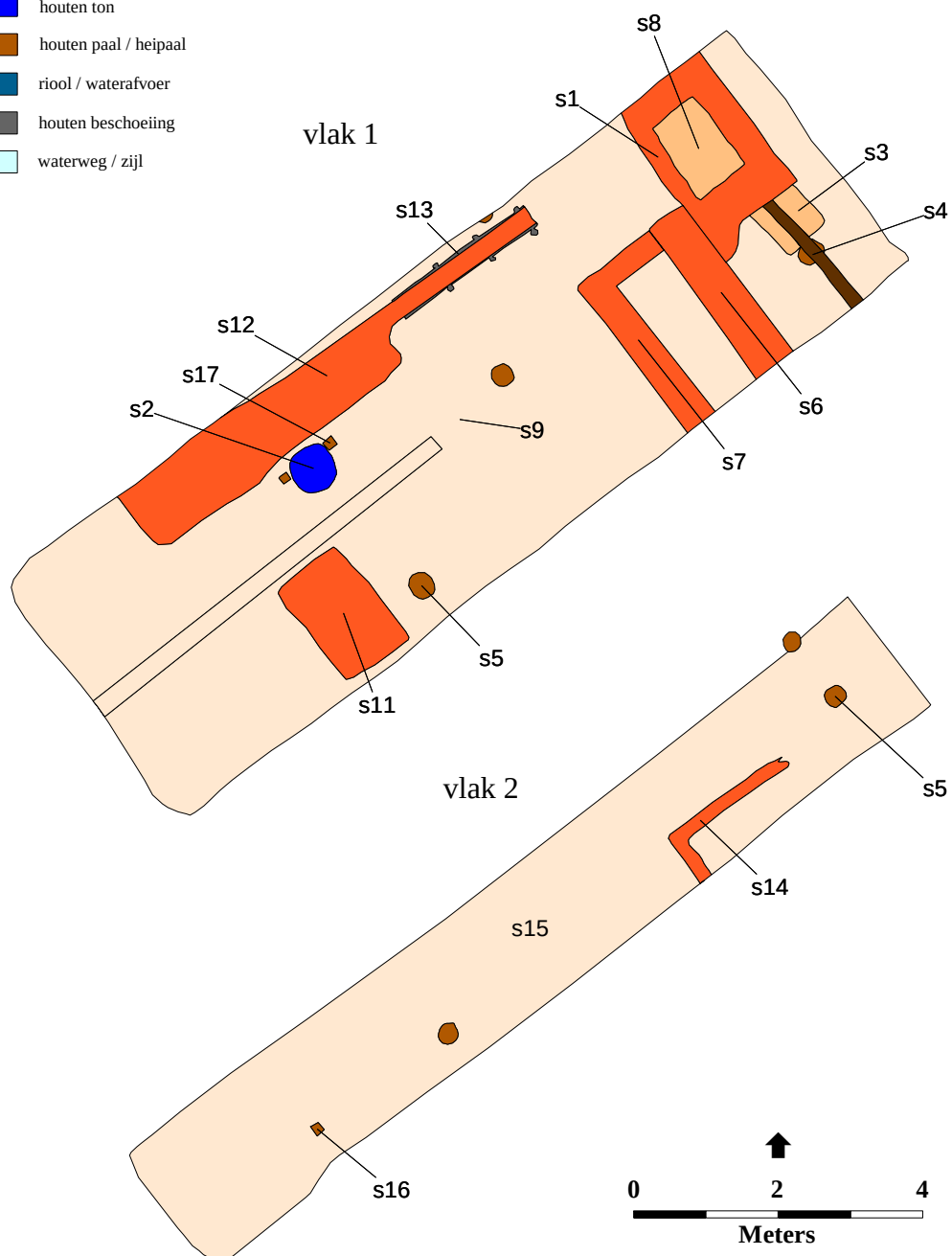
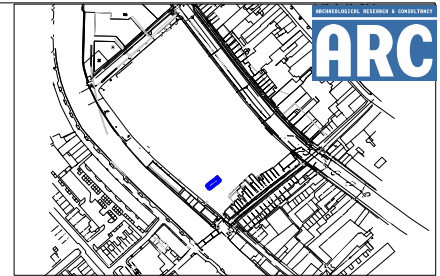
Bijlage 12 Werkput 30

Werkput 30 is een klein verbindingssleufje tussen werkputten 26 en 28, ten westen van zone D. In deze zone werden tijdens de archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden de funderingsvoeten van de standerdmolen 'De Croot' gedocumenteerd. Op vlak 1 (ca. 1,2 m –NAP) werden enkel 20e-eeuwse funderingen, poeren en riolen aangetroffen, alsook een houten ton (S2) met twee rechthoekige houten paaltjes naast (S17). Deze ton is van hetzelfde type als de andere tonnen aangetroffen op de rest van het terrein, maar de vulling bestaat hier uit een betonachtige substantie die zeer waarschijnlijk van recente oorsprong is. Op vlak 2 (ca. 2,05 m –NAP) werd een zandige kleilaag aangetroffen met in het noordoostelijk deel van de werkput de hoek van een structuur die was opgetrokken uit een éénsteens muur van gele baksteen (16×8×4 cm; S14). Het verdere verloop en de functie kon door de beperkte omvang van de rioolsleuf niet worden vastgesteld.

Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- ophogingslaag tussen bebouwing
- kuil
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

werkput 30

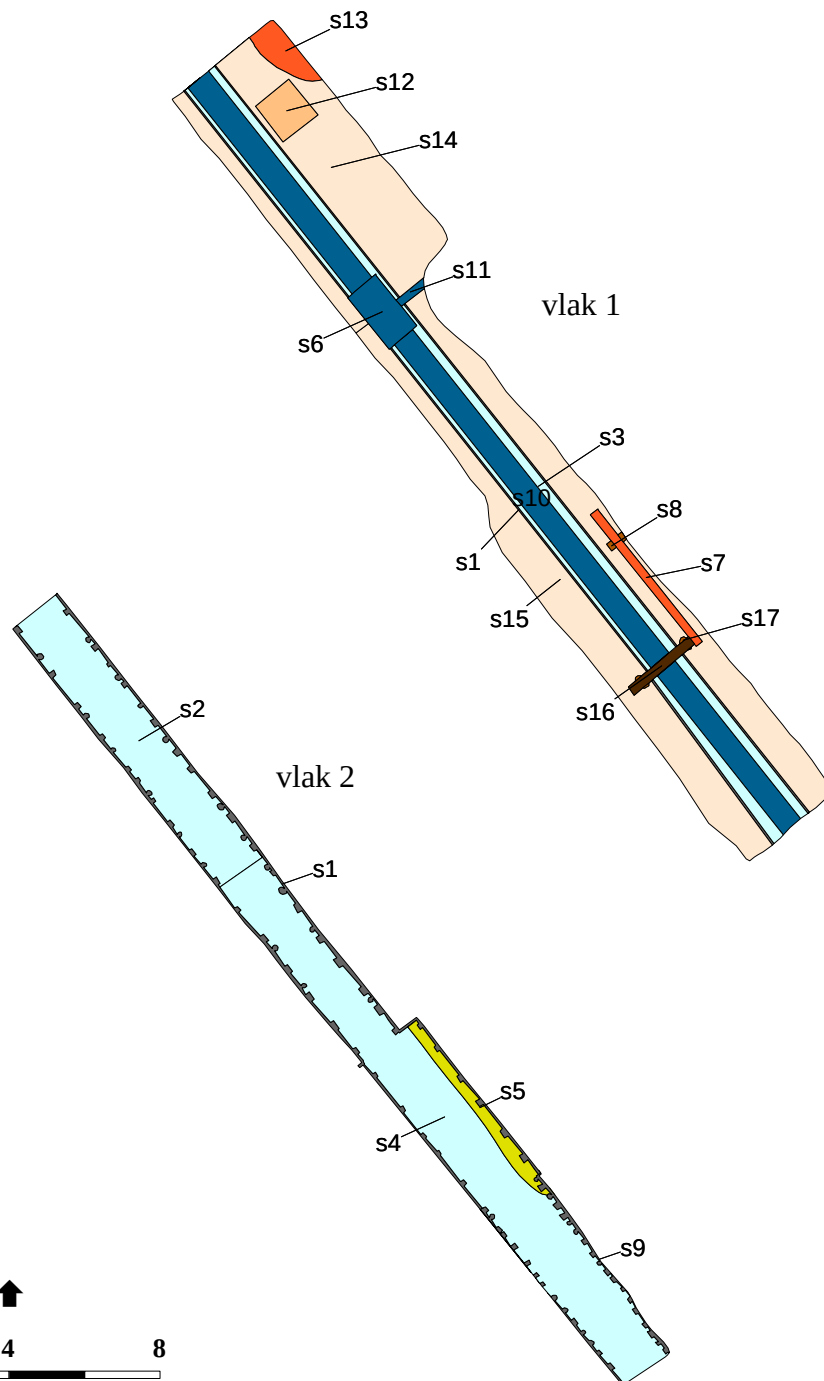
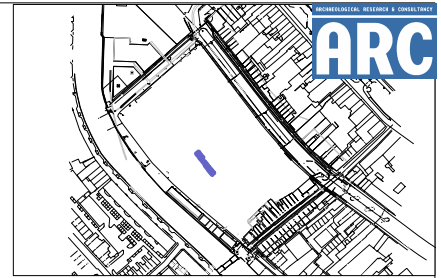
Bijlage 13 Werkput 32

Werkput 32 bevindt zich centraal op het koningshof-terrein en vormt de verbinding tussen werkputten 21 en 26. In deze werkputten werd een oude zijl met houten beschoeiing gedocumenteerd en deze liep door in werkput 32. Op vlak 1 (ca. 1,45 m –NAP) werden nog enkele 20e-eeuwse funderingen met houten heipalen, rioolputjes en rioolleidingen aangetroffen. Op vlak 2 (ca. 2,45 m –NAP) werd het hoger genoemde zijltje waargenomen (S1). De beschoeiing was goed geconserveerd en kon door de grotere ontgravingsdiepte (tot ca. 3,55 m –NAP) goed gedocumenteerd worden. In beide lengteprofielen was duidelijk zichtbaar dat de beschoeiing over vrijwel de gehele lengte van de put uit twee fases bestaat. De oudste fase is door de druk van de omliggende grond naar binnen gedrukt. Deze fase van de slootkant wordt gekenmerkt door vierkante palen (S9). In een latere fase is op de oude slootkant een extra plank bevestigd die met ronde palen op zijn plaats gehouden werd (S1). Tussen de twee schoeiingen was het oude riool gelegd. De rioolbuis bestond uit 4 componenten (bodem, 2 zijplaten, bovenkant) en was gefundeerd op houten planken. Bij het graven van de rioolsleuf werd niet de volledige oorspronkelijke vulling van de sloot verwijderd. Op ongeveer 15 m is in de oude slootvulling een onverstoorde pijpenstort uit het begin van de 18e eeuw aangetroffen (S5). Deze stort kan voornamelijk aan Frans Verzijl worden toegeschreven.

Legenda

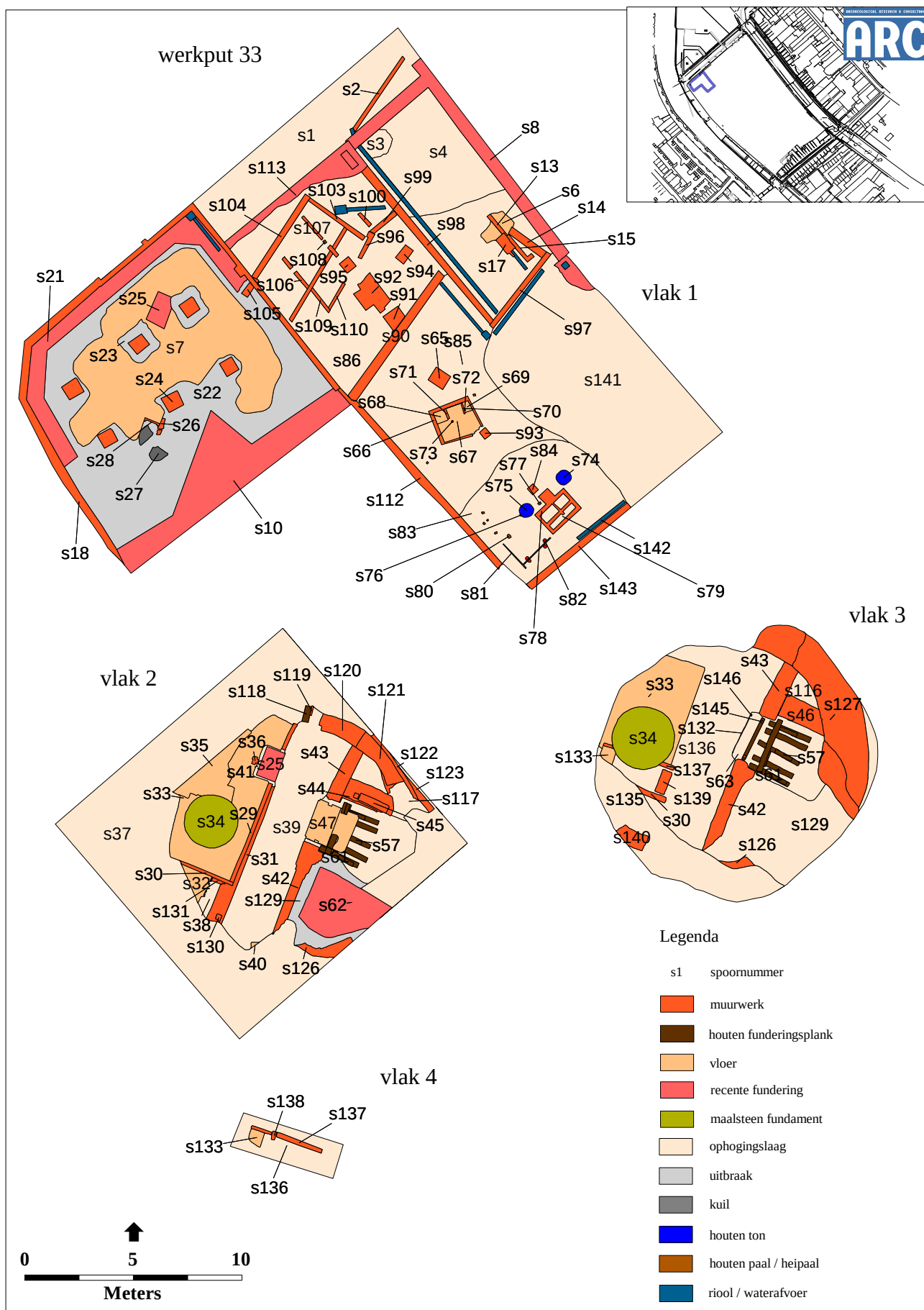
- s1 spoomnummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- pijpenstort
- kuil
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

werkput 32

Bijlage 14 Werkputten 33 en 34

Naar aanleiding van de dreiging van de Spanjaarden in de tweede helft van de 16e eeuw werden een groot aantal molens binnen de veilige beschutting van de stadswalen geplaatst. Hierbij waren ook molens ‘De Croot’ aan de Vlamingstraat en ‘De Korenbloem’ aan de Verloren Kost. Beide zijn van het type standerdmolen en weergegeven op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1588. De Korenbloem onderging enkele wijzigingen in de loop van de 17e eeuw; in 1643 werd de houtbouw door steenbouw vervangen en in 1751 werd hij herbouwd van standerdmolen naar een grotere stenen korenmolen, soortgelijk aan ‘De Rode Leeuw’. Door de grotere productiecapaciteit verviel het nut van de tweede molen De Croot en deze werd afgebroken. In 1949 werd De Korenbloem door de bliksem getroffen en brandde hij uit. Er werd nog een poging gedaan de molen te herstellen, maar dit bracht te veel kosten met zich mee en de molen werd volledig gesloopt en overbouwd. De aangetroffen funderingen zijn te koppelen aan de 18e-eeuwse verbouwingsfase van de molen. De funderingen bestaan uit een ronde bakstenen structuur, vermoedelijk de centrale as van de molen, waarop de molensteen draaide met daarrond een rechthoekige bakstenen muur. De binnenzijde van deze ruimte was voorzien van een volledig intacte tegelvloer, waarin meerdere herstellingen te zien zijn. Dit wijst op intensief gebruik. Aan de binnenzijde van de muur werd een klein tegeltableau (vijf tegels) met wit blauwe glazuurdecoratie in situ aangetroffen. Deze tegels zijn, samen met het formaat van de vloertegels in de 18e eeuw te dateren. In het pakket waarin de molen gefundeerd is werd 17e-eeuws kleiijpmateriaal gevonden. Dit staft ook de theorie van de 18e-eeuwse fase.

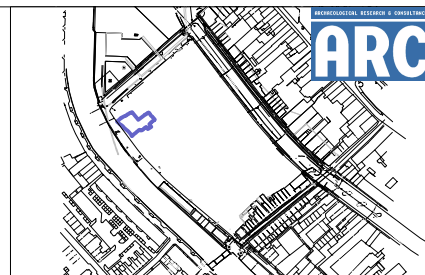

Vervolg bijlage 14. Werkput 33: sporen en structuren.

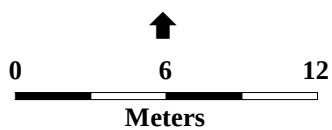
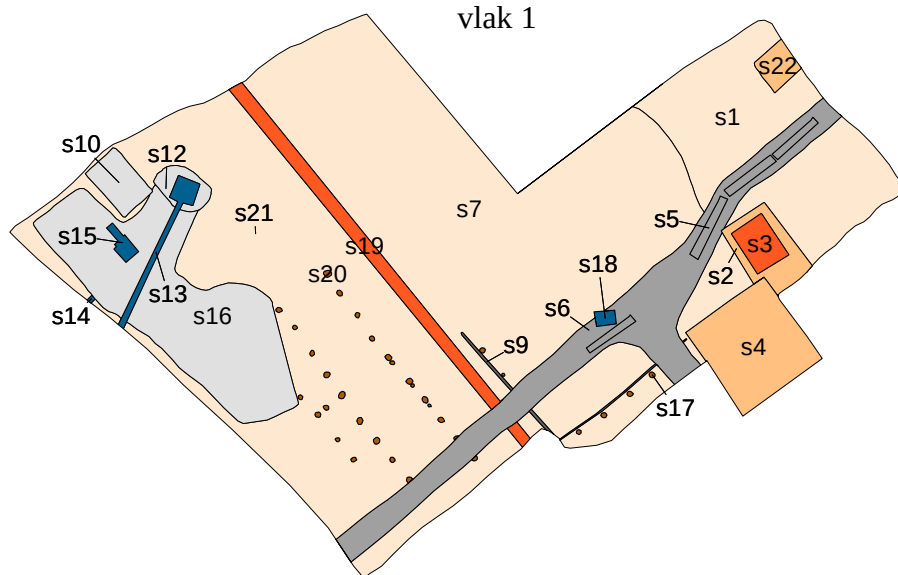
Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- houten funderingsplank
- vloer
- ophogingslaag
- Leidingsleuf
- recente versterking
- houten ton
- houten paal / heipaal
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing
- waterweg / zijl

werkput 34

vlak 1

Bijlage 15 Werkput 35

Werkput 35 bevindt zich ten het zuidwesten van de Koningshoflocatie, onder de Vest. Deze put werd gekarakteriseerd door een grote hoeveelheid kabels en leidingen waardoor de graafwerkzaamheden bijzonder langzaam verliepen en uiteindelijk werden gestaakt. In werkput 35 werd een aantal ophogingslagen zichtbaar. In deze put zijn geen sporen gevonden.

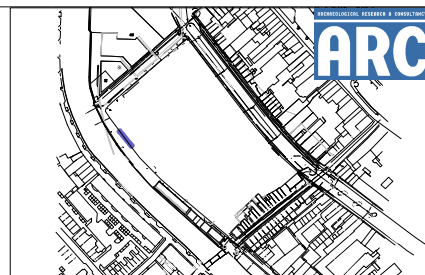
Legenda

s1 spoornummer

kabelsleuf

ophogingslaag

werkput 35

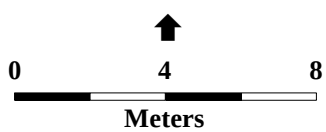
vlak1

s2

vlak2

s4

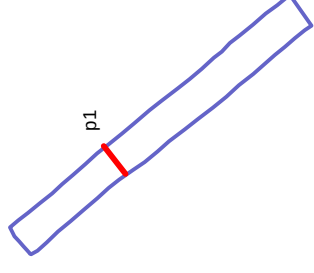
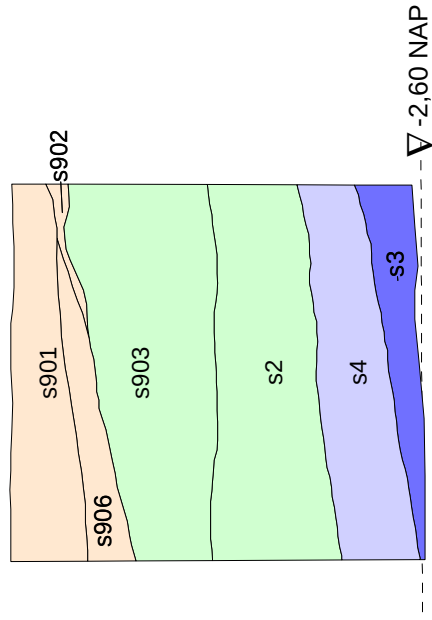
s3

Legenda

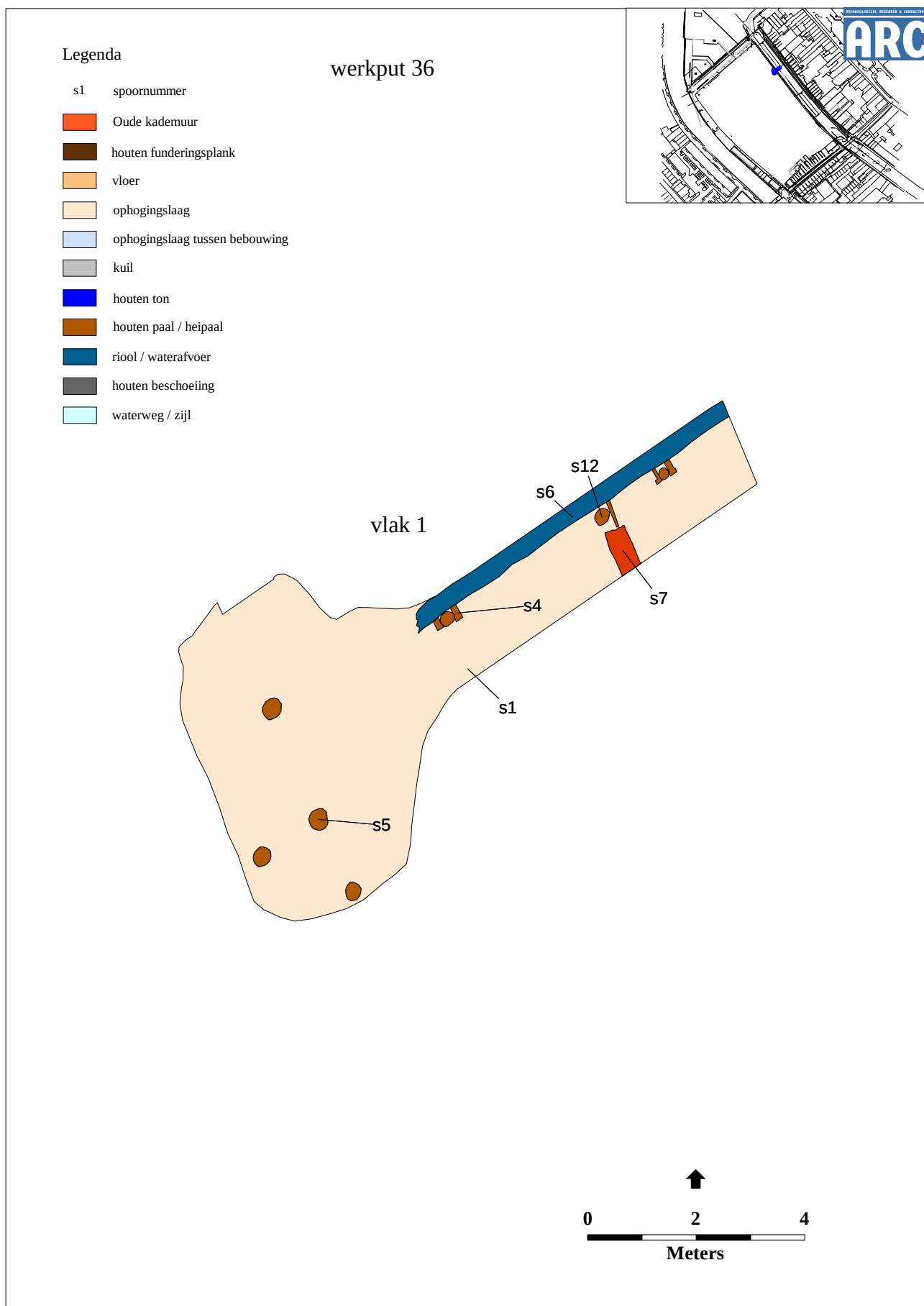
- na 1900
- midden 18e tot late 19e ee
- 16e tot midden 18e eeuw
- 13e tot 16e eeuw
- — nap hoogtelijn

werkput 35

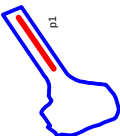
Bijlage 16 Werkput 36

Werkput 36 ligt aan aan de noordzijde van de Koningshof en is gegraven om het riool van de Koningshof op het hoofdriool in de Raam aan te sluiten. Bij de begeleiding van deze sleuf is een relatief goed beeld verkregen van de bodemopbouw aan deze zijde van de onderzoekslocatie. Aan de zuidzijde van de put stonden een aantal heipalen die deel uitmaakten van de plateelfabriek. Richting het noorden werd een oud riool aangetroffen aan de westkant van de sleuf. Dit riool werd op zijn plaats gehouden door stutpalen. Dit riool was door een oost-west georiënteerde muur gegraven. Deze muur had een getrapte bovenkant en bestond uit gele bakstenen (wp 36, S7). De bovenkant van deze muur lag op 1,6 m –NAP, onderzijde van deze muur is niet aangetroffen. De muur stond te ver uit de gevel om een oude gevelmuur te zijn. Waarschijnlijk betreft het hier de kademuur behorend bij de in 1961 gedempte gracht de Raam. Het profiel bevestigde dit, boven en naast de muur was een gelaagd dempingspakket zichtbaar dat langzaam omhoog liep richting het zuiden. Onder deze dempingslaag zijn ten zuiden van de kademuur diverse ophogingslagen aangetroffen die allen richting de kademuur omlaag duiken.

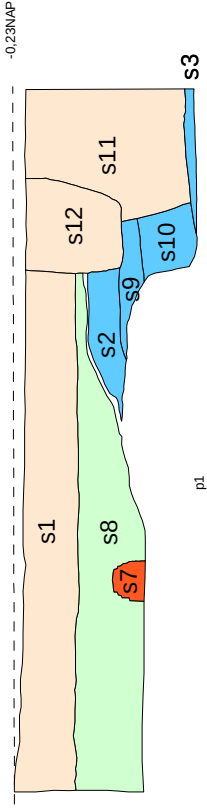

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e
- 16e tot midden 18e eeuw
- 13e tot 16e eeuw
- grachtvulling
- kademuur Raam
- — nap hoogtelijn

werkput 36

Bijlage 17 Werkput 37

Werkput 37 is gegraven aan de noord en de oostzijde van de toren op de Koningshof. In deze sleuf kon de bodem goed onderzocht worden omdat de uitvoerders de sleuf goed droog konden houden. In de bovenste 60 cm werd de door ons in het eerdere onderzoek opgebrachte ophogingslaag aangetroffen met aan de basis een aantal 20e-eeuwse resten. Deze bestonden uit een klein stuk muur en twee vloeren gemaakt van gele bakstenen. Aan de zuidoostzijde van de sleuf werd onder deze bebouwing een oud riool aangetroffen. Onder deze recente verstoringen was een zeer uniforme humeuze laag aanwezig. Aan de basis van dit pakket op ca. 2,3 m –NAP werd een ander ophogingspakket aangetroffen dat bestond uit een aantal donkere zeer humeuze bandjes afgewisseld met zandlagen. De afwisseling van zand en veenlaagjes gaat door tot op ca. 2,7 m –NAP. Op deze diepte werd een puinlaagje zichtbaar waarin 18e-eeuws aardewerk in werd aangetroffen (vnr. 512). Op 3 m –NAP werd een zeer schone veenlaag zichtbaar die geen antropogene resten bevatte.

Legenda

s1 spoornummer

muurwerk

houten funderingsplank

vloer

ophogingslaag

ophogingslaag tussen bebouwing

kuil

houten ton

houten paal / heipaal

riool / waterafvoer

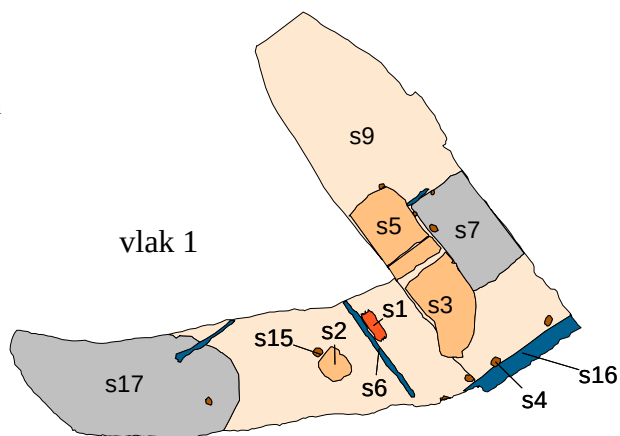
houten beschoeiing

waterweg / zijl

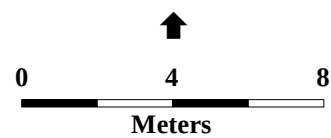
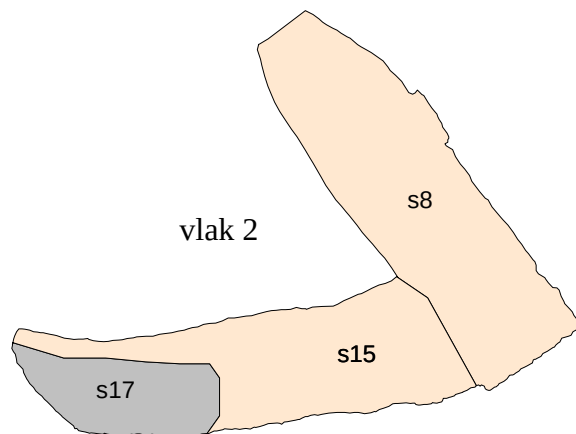
werkput 37

vlak 1

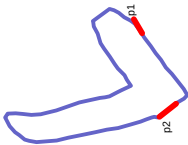
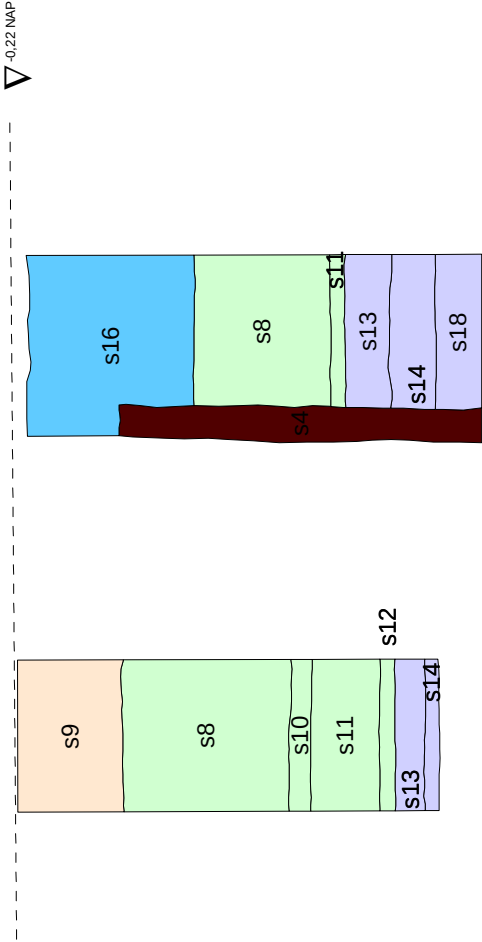
vlak 2

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot late 19e
- 16e tot midden 18e eeu
- 13e tot 16e eeuw
- beschoeiingspaal
- zijl / waterweg
- nap hoogtelijn

werkput 37

Bijlage 18 Werkputten 38 en 39

Werkputten 38 en 39 waren de eerste poging om de aansluiting van het riool op de Koningshof, onder de Vest door op de Turfsingel aan te laten sluiten. Werkput 38 werd tegen de waterkering van de Turfsingel aangelegd. Deze put kon niet op diepte gebracht worden vanwege de aanwezigheid van kadewand-ankers en de bijzonder hoge grondwaterstand dat niet makkelijk weggepompt kon worden zonder al het zand onder de stoep en het grasveld weg te spoelen. De grootst bereikte diepte was 0,97 m –NAP. Werkput 39 betrof een sleuf die vanaf de Koningshof richting de Vest gegraven werd. Deze put is niet verder verdiept dan 1,04 m –NAP. In beide putten zijn geen archeologische resten aangetroffen.

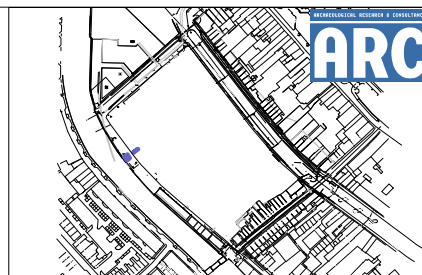
Legenda

s1 spoornummer

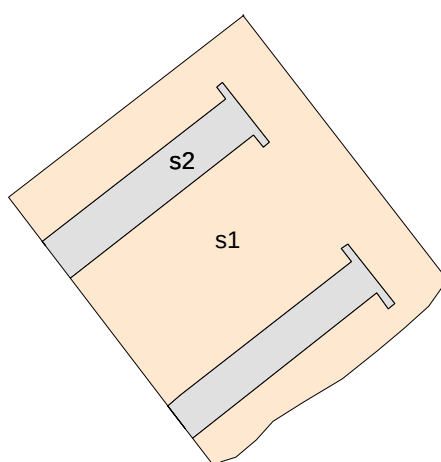
 verankering kademuur

 ophogingslaag

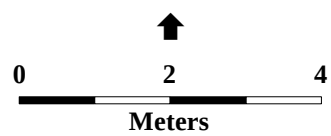
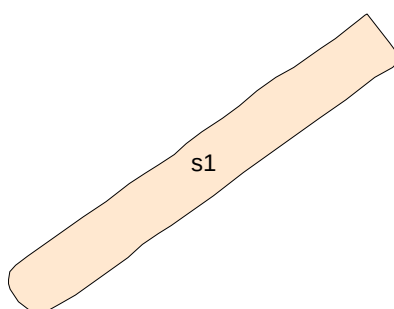
werkput 38 +39

werkput 38

werkput 39

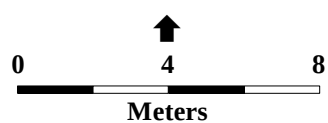
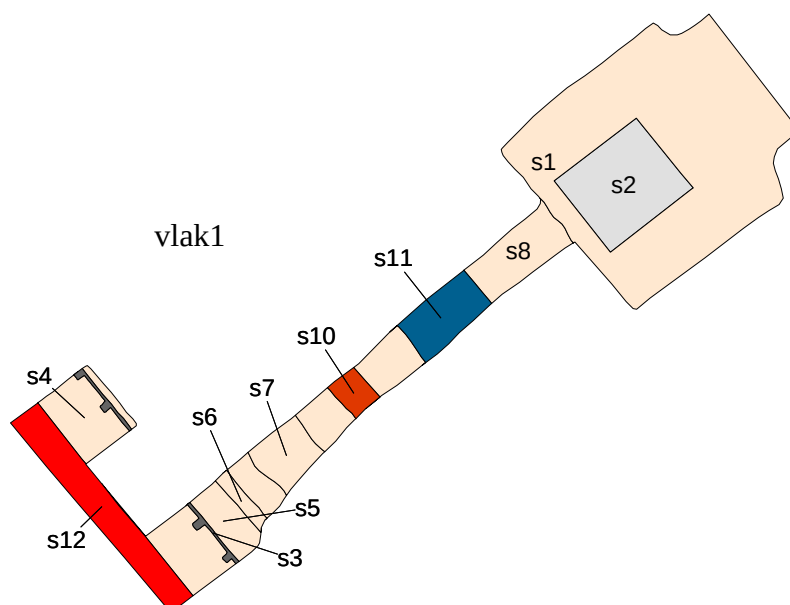
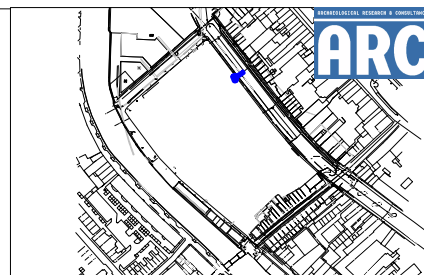
Bijlage 19 Werkput 40

Werkput 40 betreft de begeleiding van de succesvolle doorsteek onder de Vest door. De kuil die gegraven was ten behoeve van een pompput was zonder begeleiding uitgegraven maar we hebben wel kolomopnames gemaakt van het profiel tussen de damwanden in. De bovenste meter van de bodem in de liftput bestond uit geel zand behorend bij een recente vergraving. Daaronder waren een aantal ophogingslagen zichtbaar die meestal vol puin zaten. Opvallend was de aanwezigheid van een zwarte humeuze zandige vulling waarin veel aardewerk zat (wp 40, S905). Deze laag is in twee tegenoverliggende kolomopnames, in het centrum van de liftput, aangetroffen. In de daarnaast gelegen kolomopnames en profielen is deze laag een stuk dunner of ontbreekt geheel. De top van deze laag ligt in de betreffende kolomopnames op 1,5 m –NAP. De onderkant is niet aangetroffen. Gezien de aard van de vulling en het feit dat deze naar het noorden en het zuiden niet aangetroffen is lijkt hier sprake te zijn van een zeil of gracht. Deze zou dan, parallel aan de Vest een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie hebben. De maximale breedte van deze waterweg bedraagt 5 m.

Legenda

- s1 spoornummer
- muurwerk
- huidige kademuur
- recente verstoring
- ophogingslaag
- riool / waterafvoer
- houten beschoeiing

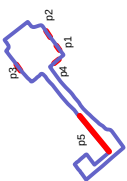
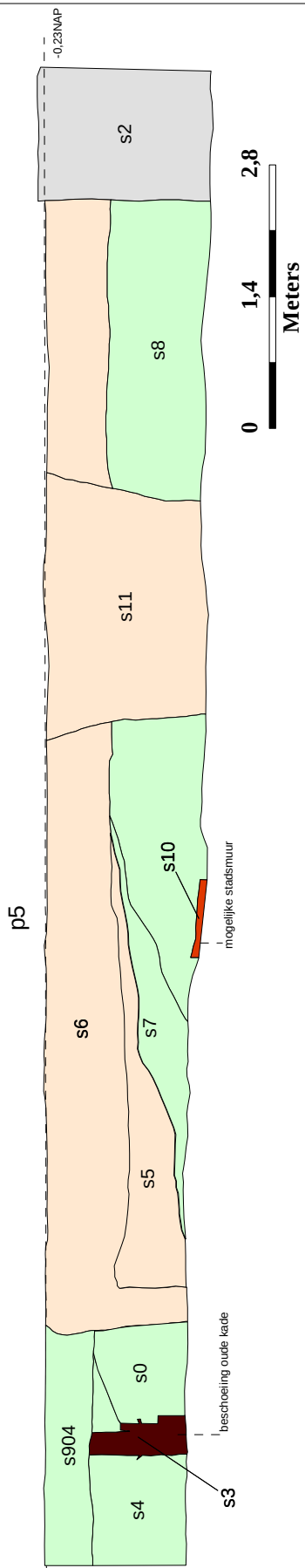
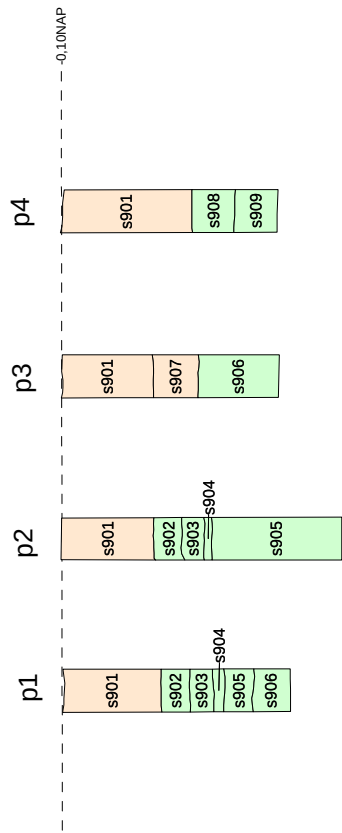
werkput 40

Legenda

- na 1900
- midden 18e tot lat
- 16e tot midden 18
- oude beschoeiing
- stadsmuur
- kuil
- nap hoogtelijn

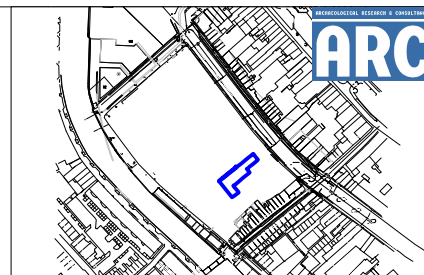
werkput 40

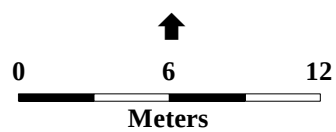
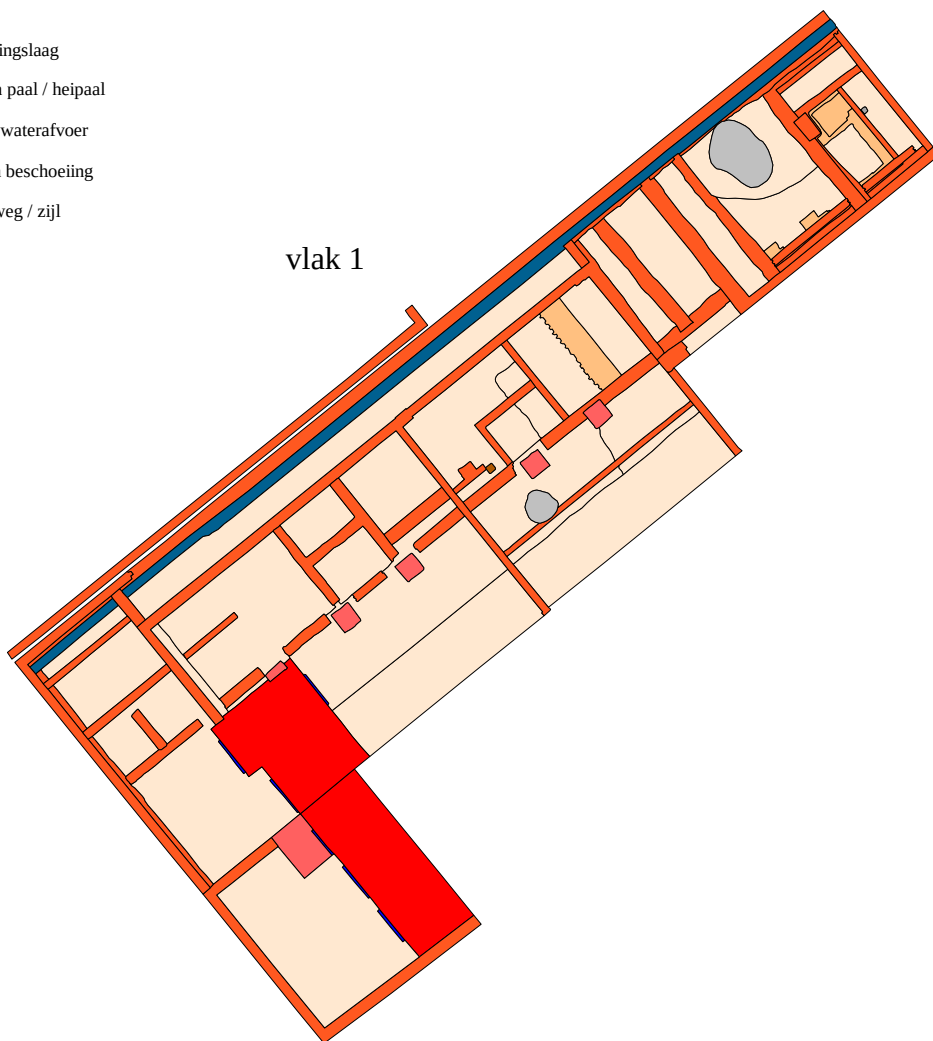
Legenda

s1	spoonnummer
	muurwerk
	broodoven
	ovenmond
	vloer
	bakstenen fundering
	kuil
	ophogingslaag
	houten paal / heipaal
	riool / waterafvoer
	houten beschoeiing
	waterweg / zijl

werkput 41

vlak 1

Bijlage 20 Bijlage Faunaresten

wp	vlak	vak	spoor	aardspoor	periode	vnr	bnr	soort	element	fragm	zijde	aantal	gewicht	opmerkingen
18	2a	1	0	vak	16d-17a	301	1	vogel	lang bot frg.	–	–	1	1	
18	3a	3	0	vak	16d-17a	309	2	schaap/geit	costa	25-75%	–	1	10.3	
18	3a	3	0	vak	16d-17a	309	1	vogel	indet.	–	–	4	0.6	
18	3a	5	0	vak	16d-17a	319	3	rund	metacarpus	100%	L	1	284.9	distaal gefuseerd, GL=211.0
18	3a	5	0	vak	16d-17a	319	1	rund	humerus	0-10%	–	1	34.7	
18	3a	5	0	vak	16d-17a	319	2	rund	ulna	0-10%	–	1	16.4	
18	3a	6	0	vak	16d-17a	323	1	rund	costa	25-50%	–	1	36.4	kapspoor
18	3a	6	0	vak	16d-17a	323	1	rund	femur	25-50%	L	1	235.6	
18	1a	10	0	vak	16d-17a	333	1	strandschelp	–	–	–	1	0.3	
18	3	0	10	laag	16d-17a	304	1	rund	vert thoracales	10-25%	–	1	12.6	distaal gefuseerd
18	3	0	10	laag	16d-17a	304	2	kleine gans	coracoid	100%	–	1	4.2	
18	3	0	10	laag	16d-17a	305	1	middel/groot zg	indet.	–	–	1	3.4	gecalcineerd
18	3	0	10	laag	16d-17a	308	1	rund	vert lumbales	0-10%	–	1	10.1	
18	pw	0	10	profiel	16d-17a	313	1	vis	–	–	–	1	4.4	
18	po	0	911	profiel	16d-17a	316	1	vis	–	–	–	5	1.7	
18	pn	0	912	profiel	16d-17a	317	1	rund	mandibula	0-10%	–	1	29.8	
18	po	0	923	profiel	16-17	327	1	rund	pelvis	10-25%	–	1	23	distaal open, infantile
19	2a	1	0	vak	16-18	336	2	rund	costa	10-25%	–	1	24.1	kapspoor
19	2a	1	0	vak	16-18	336	1	schaap/geit	cranium	0-10%	–	1	4	
19	1a	2	0	vak	16-18	337	1	rund	vert lumbales	25-50%	–	1	74.1	kapspoor
19	1	0	11	waterput	17-18	335	3	varken	femur	25-50%	L	1	37	prox open, kapspoor
19	1	0	11	waterput	17-18	335	2	rund	costa	10-25%	–	1	4	juvenile
19	1	0	11	waterput	17-18	335	1	rund	costa	25-75%	–	1	34.8	prox open
19	1	0	11	waterput	17-18	338	1	vis	–	–	–	1	6.8	
19	1	0	11	waterput	17-18	338	2	vis	–	–	–	1	0.1	
19	1	0	11	waterput	17-18	339	1	vis	–	–	–	1	1.3	
19	1	0	12	waterput	17-18	348	6	paard	ulna/fibula?	25-75%	–	1	22.9	bewerkt
19	1	0	12	waterput	17-18	348	2	blauwe mossel	–	25-50%	–	1	1	
19	1	0	12	waterput	17-18	348	5	alijkruik	–	100%	–	1	2.3	
19	1	0	12	waterput	17-18	348	3	kokkel	–	100%	–	1	0.3	
19	1	0	12	waterput	17-18	348	4	kokkel	–	100%	–	1	0.4	
19	1	0	12	waterput	17-18	348	1	vis	–	–	–	2	9.1	
19	pw	1	902	profiel	17-18	352	1	paard	epistropheus	10-25%	–	1	42.2	
19	pw	0	903	profiel	16d-17a	353	1	vogel	carpometacarpus	25-75%	–	1	1.3	
19	po	0	906	profiel	17-18	355	1	eend	coracoid	75-100%	–	1	1.6	

wp	vlak	vak	spoor	aardspoor	periode	vnr	bnr	soort	element	fragm	zijde	aantal	gewicht	opmerkingen
19	po	0	921	profiel	17-18	326	1	varken	humerus	75-100%	L	1	104.9	distaal gefuseerd, Bd=42.4, BT=32.1
20	stort	0	0	stort	14-20	504	1	rund	mandibula	25-75%	R	1	26.3	juvenile
20	1	0	5	laag	14-20	363	1	kokkel	-	25-75%	L	1	1.6	
25	2a	2	0	vak	18-19	392	1	rund	mandibula	25-50%	L	1	167.6	subadult
26	stort	0	0	stort	18-19	440	5	middelgroot zg	indet.	0-10%	-	1	0.1	gecalcineerd
26	stort	0	0	stort	18-19	440	6	middelgroot zg	lang bot fig.	10-25%	-	1	1.7	jong
26	stort	0	0	stort	18-19	440	2	kokkel	-	0-10%	-	2	0.1	
26	stort	0	0	stort	18-19	440	1	gastropoda	-	100%	-	5	0.1	
26	stort	0	0	stort	18-19	440	3	vis	-	-	-	7	0	
26	stort	0	0	stort	18-19	440	4	vis	-	-	-	9	0.1	
27	pw	0	1	profiel	18-19	414	1	varken	mandibula	25-75%	L	1	61.6	juvenile
28	2	0	2	vloer	18-19	416	3	rund	hoornpit	0-10%	-	1	2.1	
28	2	0	2	vloer	18-19	416	1	paard	femur	10-25%	-	1	137.7	
28	2	0	2	vloer	18-19	416	2	rund	hoornpit+cranium	25-50%	-	1	32.9	
28	3	0	14	laag	18-19	420	2	varken	tibia	25-50%	L	1	54.6	prox open
28	3	0	14	laag	18-19	420	1	paard	pelvis	75-100%	R+L	1	2250	distaal gefuseerd
28	3	0	16	waterkelder	18-19	421	7	paard	radius	10-25%	L	1	27	subadult, kapspoor
28	3	0	16	waterkelder	18-19	421	3	rund	phalanx II	75-100%	-	1	2.1	infantile
28	3	0	16	waterkelder	18-19	421	1	rund	sacrum	25-75%	-	1	109.2	cran-caud gefuseerd
28	3	0	16	waterkelder	18-19	421	2	middel/groot zg	lang bot fig.	0-10%	-	1	7	
29	3	0	13	laag	18-19	429	1	hond	humerus	25-50%	R	1	5.8	prox gefuseerd, gecalcineerd
32	2	0	5	laag	18-19	434	1	rund	femur	25-50%	-	1	32.4	
33	1a	1	0	vak	18-19	450	1	rund	lang bot fig.	10-25%	-	1	21.7	
33	1	0	3	laag	18-19	446	1	mollusk	-	-	-	1	0.9	knoop
33	1	0	6	vloer	18-19	445	1	schaap/geit	tibia	10-25%	-	1	16.7	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	1	gastropoda	-	-	-	2	0.2	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	4	tepelhoorn	-	-	-	12	10.6	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	5	kokkel	-	-	-	16	11.7	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	3	venusschelp	-	-	-	1	1.5	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	6	halfgeknotte strandschelp	-	-	-	1500	1215	
33	2	0	33	vloer	18-19	484	2	zaagje	-	-	-	5	2	
33	2	0	37	laag	14-15	457	1	rund	metacarpus	75-100%	L	1	194.9	distaal gefuseerd, GL=218.0
33	2	0	37	laag	14-15	457	2	rund	radius	10-25%	L	1	83.1	prox gefuseerd, Bp=77.2
33	2	0	47	vloer	18-19	485	1	tepelhoorn	-	-	-	50	36.7	
33	2	0	47	vloer	18-19	485	6	blauwe mossel	-	-	-	2	1.8	

wp	vlak	vak	spoor	aardspoor	periode	vnr	bnr	soort	element	fragm	zijde	aantal	gewicht	opmerkingen
33	2	0	47	vloer	18-19	485	4	kokkel	-	-	-	70	75.5	
33	2	0	47	vloer	18-19	485	3	venusschelp	-	-	-	1	1.5	
33	2	0	47	vloer	18-19	485	5	halfgeknotte strandschelp	-	-	-	2000	2044	
33	2	0	47	vloer	18-19	485	2	zaagje	-	-	-	8	2.4	
33	2	0	47	vloer	18-19	485	7	zaagje	-	-	-	2	11.4	
33	2	0	63	laag	18-19	453	1	rund	cranium	0-10%	-	1	13.5	
33	2	0	63	laag	18-19	453	2	wulk	-	75-100%	-	1	37.7	
33	1	0	86	laag	18-19	469	1	mollusk	-	-	-	2	3.1	knoop
33	2	0	116	laag	18-19	476	1	schaap	metatarsus	75-100%	R	1	16.4	
33	2	0	117	laag	18-19	478	1	varken	cranium	0-10%	-	1	36.7	jong
33	2	0	117	laag	18-19	478	2	middel/groot zg	femur	0-10%	-	1	18.2	distaal open, infantile
33	2	0	117	laag	18-19	478	4	schaap	metatarsus	75-100%	R	1	16.7	GL=116.8
33	2	0	117	laag	18-19	478	3	varken	tibia	25-50%	R	1	53.9	
35	1	0	2	laag	18-19	502	2	paard	radius+ulna	100%	R	1	842	exostosen aan distaal-ventraal einde, GL=375.0
35	1	0	2	laag	18-19	502	1	varken	femur	25-50%	R	1	34.8	aangebeten
35	1	0	2	laag	18-19	502	4	rund	mandibula	25-75%	L	1	528.9	
35	1	0	2	laag	18-19	502	3	rund	mandibula	75-100%	L	1	431.4	
35	2	0	3	laag	18-19	506	1	middel/groot zg	lang bot frg.	0-10%	-	1	1.9	
35	pw	0	904	profiel	18-19	505	1	middel/groot zg	lang bot frg.	0-10%	-	1	4.1	gecalcineerd
35	pw	0	904	profiel	18-19	505	2	rund	costa	25-75%	-	1	55.2	kapspoor
36	pn	0	3	profiel	14B-17	510	1	rund	costa	10-25%	-	1	12.7	kapspoor
40	stort	0	0	stort	18-19	519	2	paard	metatarsus	100%	R	1	455.7	distaal gefuseerd, GL=295.0
40	stort	0	0	stort	18-19	519	5	rund	hoornpit+cranium	75-100%	R	1	148.5	
40	stort	0	0	stort	18-19	519	1	rund	mandibula	75-100%	R	1	120	
40	stort	0	0	stort	18-19	519	6	rund	hoornpit+cranium	100%	R	1	209.7	
40	stort	0	0	stort	18-19	519	4	rund	hoornpit+cranium	100%	L	1	120.9	
40	stort	0	0	stort	18-19	519	3	rund	cranium	0-10%	-	1	13.4	

Bijlage 21 Bijlage aardewerk

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
18	1	33	1	VR	332	wb	pispot	rand	1	1	18	koperglazuur bu, loodglazuur bu, Gouda?
18	1	33	1	VR	332	wb	kan	bodem	1	1	18	standing van grote kan, cf. (Bartels 1999, cat.nr. 770), dun koperglazuur bu, dun loodglazuur bi, niet gesleten, Gouda?
18	1	33	1	VR	332	wb	kan	rand	1	1	18	koperglazuur bu, loodglazuur bi, Gouda?
18	1	33	1	VR	332	wb	prod	pijpenpotdeksel	1	1	18	aangebakken klei op de rand, glazuur op rand en buitenzijde
18	1	33	1	VR	332	wb	indet	wand	1	1	nt	versinterd fragment van pijpenpot?
18	1a	5	-	-	318	rb	indet	wand	3	1	16-17	slib en koperglazuur bi, koperglazuur bu
18	1a	5	-	-	318	rb	pot?	bodem	1	1	16-17	poot, loodglazuur bi, bu spaarzaam
18	1a	5	-	-	318	rb	test	rand	1	1	17	ongeglazuurd, biscuit?
18	1a	5	-	-	318	rb	kop	rand	2	2	17	loodglazuur bi en net over rand
18	1a	5	-	-	318	rb	grape of pot	rand	1	1	17	kraagrand met loodglazuur en slibversiering op en net onder de rand
18	1a	5	-	-	318	rb	grape	rand/oor	2	2	17	loodglazuur bi, roet bu
18	1a	5	-	-	318	rb	indet	wand	3	2	18-19	slib en loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
18	1a	5	-	-	318	rb	indet	wand	1	1	nt	ongeglazuurd, pijpenpot of bloempot
18	1a	5	-	-	318	wb	indet	wand	6	5	17	koper- en loodglazuur
18	1a	5	-	-	318	wb	kop	bodem	2	2	17	standvlak, 1 geheel loodglazuur, 1 koperglazuur bu, loodglazuur bi
18	1a	10	-	-	333	plateel	kastpoot?	bijna compleet	1	1	20a	biscuit, onderop merk SH F81.0
18	1a	10	-	-	333	productieafval	pijpenpot	bodem	1	1	17-19	poot van roodbakkende pijpenpot met zeer dik pakket klei er omheen bestaande uit verschillende lagen
18	1a	10	-	-	333	wb	zalfpootje	bodem	1	1	17-18	vlak
18	1a	10	-	-	333	wb	pispot	bodem	1	1	18	bodem met ziel, waterig koperglazuur bi, loodglazuur bu, ongesleten
18	2	8	1	LG	302	rb	grape	wand	1	1	16-17	kraagrand, schouderribbels, loodglazuur bu, slib en koperglazuur bi vanaf
18	2	24	1	VR	325	rb	grape	rand/wand	14	1	16d-17A	grootste omvang omlaag, glazuur op de breuk, misbaksel
18	2	24	1	VR	325	rb	grape	wand	1	1	16d-17A	loodglazuur bu tot net over buikknik, bi volledig, ribbels boven buikknik
18	2	24	1	VR	325	rb	bord	spiegel	1	1	16d-17A	standlob, loodglazuur bi

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
18	2	24	1	VR	325	rb	olielamp	schacht	1	1	16d-17A	aan één zijde beroet, schalen afgebroken
18	2	24	1	VR	325	rb	kan	wand	1	1	16d-17A	biscuit
18	2	25	1	LG	329	rb	kan	wand/bodem	5	1	16-17A	loodglazuur, schouderribbels, sterk gesleten standring
18	2	25	1	LG	329	rb	grape	rand/wand	3	2	16d-17a	biscuit, 1 met hier en daar een spootje glazuur
18	2	25	1	LG	329	rb	kom	wand/oor	1	1	16d-17a	biscuit, horizontaal worstoor
18	2	25	1	LG	329	rb	indet	wand	1	1	18-19	slib met loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
18	2a	1	-	-	301	rb	grape	rand/oor	1	1	15-16	spaarzaam glazuur, roet op buitenzijde
18	2a	1	-	-	301	rb	grape	wand	1	1	15-16	loodglazuur, slibikkels op schouder, roet op buitenzijde
18	2a	1	-	-	301	rb	test	wand	1	1	15-17	roet op binnenzijde, loodglazuur op buitenzijde
18	2a	1	-	-	301	rb	indet	wand	4	4	16-17	Frechen
18	2a	1	-	-	301	steengoed	indet	wand	1	1	16-17	donkergrijs verkleurd, decoratie:
18	2a	5	-	-	320	majolica	bord	vlag	1	1	16d-17a	schaakbordmotief
18	2a	5	-	-	320	wb	olielamp	schacht	1	1	16-17	koperglazuur
18	3	10	1	LG	308	rb	bakpan	rand	1	1	16-17	
18	3	10	1	LG	304	rb	kop	wand/bodem	1	1	16d-17a	loodglazuur bi, spaarzaam bu, pootjes
18	3	10	1	LG	304	rb	bakpan	rand/bodem/steel	10	2	16d-17a	
18	3	10	1	LG	304	rb	vuurschaal/test	wand/bodem	6	2	16d-17a	ongeglazuurd, pootjes
18	3	10	1	LG	304	rb	grape	rand/oor/wand/bodem	5	3	16d-17a	bodem: pootje, loodglazuur, roet bu, 1
18	3	10	1	LG	305	rb	bakpan	rand/steel	2	2	16d-17a	wijd model
18	3	10	1	LG	305	rb	kom	wand	1	1	16d-17a	loodglazuur bi, roet bu
18	3	10	1	LG	305	rb	grape	rand/oor/wand	5	2	16d-17a	slib en loodglazuur bi
18	3	10	1	LG	305	rb	test/vuurschaal	rand/wand/bodem	3	1	16d-17a	loodglazuur bi, roet bu
18	3	10	1	LG	305	rb	pispot	rand/oor/wand	14	1	16d-17a	roet bi, sporen van loodglazuur bu
18	3	10	1	LG	305	rb	indet	wand	3	3	16d-17a	loodglazuur, bi geheel, bu spaarzaam
18	3	10	1	LG	307	rb	indet	wand	2	1	nt	loodglazuur, 1 slibversierd aan binnenzijde
18	3	10	1	LG	308	rb	indet	wand	3	1	nt	
18	3a	3	-	-	309	rb	bakpan	rand/bodem	1	1	15-16	loodglazuur bi, roet bu
18	3a	3	-	-	309	rb	grape of kan	rand	1	1	15-16	spaarzaam loodglazuur
18	3a	3	-	-	309	rb	indet	wand/bodem	6	3	16-17	pootjes, loodglazuur, deels spaarzaam
18	3a	3	-	-	309	rb	wb	rand	1	1	16-17	koperglazuur, wit aanbaksel
18	3a	3	-	-	309	rb	kan	wand	1	1	16-17a	licht biconisch, brede ribben, loodglazuur

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
18	3a	3	-	-	309	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	16-17a	loodglazuur bi, aanzet standlob, glazuur op één van de breuken, misbaksel
18	3a	3	-	-	309	rb	pispot	rand/wand	1	1	16d-17a	loodglazuur, vooral op rand en net onder, verder spaarzaam
18	3a	3	-	-	309	rb	grape	rand/oor/wand	6	5	16d-17a	loodglazuur, deels spaarzaam, roet op de buitenzijde, één grape met glazuur op de breuk, wel beroet dus gebruikt
18	3a	5	-	-	319	rb	grape	bodem	1	1	15-17	poot afgebroken, spaarzaam loodglazuur bi, roet bu
18	3a	5	-	-	319	rb	kom	rand/wand	1	1	16-17	slib en loodglazuur bi
18	3a	6	-	-	323	rb	bord	completeet profiel	1	1	16d-17a	loodglazuur bi, spaarzaam bu, standlobben, roetsporen bu
18	3a	6	-	-	323	rb	bord	rand	1	1	16d-17a	slib op spiegel, loodglazuur bi, aanzet standlob, roetsporen bu
18	3a	6	-	-	323	rb	kop	rand/wand/oor	2	2	16d-17a	1 met verticaal worstoor, 1 met witte slib bi, beide loodglazuur bi
18	3a	6	-	-	323	rb	kom	rand/oor/bodem	2	2	16d-17a	1 met standring en roetsporen, beide loodglazuur bi
18	3a	6	-	-	323	rb	grape	wand/oor/bodem	8	4	16d-17a	alle met roet bu, bodem: poot
18	3a	6	-	-	323	rb	bakpan	bodem/steel	2	1	16d-17a	roet bu, loodglazuur bi
18	3a	6	-	-	334	rb	kop	rand/oor/wand	1	1	16d-17a	spaarzaam glazuur, hier en daar groen
18	3a	6	-	-	334	rb	grape	rand/oor/wand	6	3	16d-17a	loodglazuur, roetsporen bu
18	3a	6	-	-	323	rb	grape	rand/wand/oor	1	1	17	geen roet, glazuur lijkt verbrand en bovenop rand is een deel afgebroken, vermoedelijk door aanbakken, glazuur op de breuken, misbaksel
18	3a	6	-	-	323	rb	indet	rand/wand	5	5	17	1 biscuit, 1 met slib en koperglazuur bi
18	3a	6	-	-	334	rb	kan	wand	1	1	17	loodglazuur
18	3a	6	-	-	323	rb	kan	rand/wand/oor/bodem	1	1	17A	standring, kraagrand, rond worstoor, volledig loodglazuur, dik glazuur met aanbaksel bovenop rand, tweederangs product, standring sterk gesleten
18	3a	6	-	-	334	rb	indet	wand/bodem	1	1	nt	bodem: standring, gesleten, ongeglaazuurd behalve afgebroken glazuur op bodem binnen standring
18	3a	6	-	-	323	steengoed	kan	wand/bodem	3	1	16	Frechen of Keulen, deel van
18	3a	6	-	-	323	steengoed	kan	wand/bodem	2	2	16d	acanthusblad en fragment van medaillon Raeren, grote en kleine kan

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
18	3a	6	-	-	334	wb	grape	rand/oor/wand/bodem	13	1	16d-17a	koperglazuur bu, loodglazuur bi, aanbakfels en afgebroken glazuur bovenop oor, wel roetsporen door gebruik
18	pn	912	1	LG	317	rb	bakpan	rand/bodem	1	1	16d-17a	loodglazuur bi, roet bu, sneb
18	pn	912	1	LG	317	rb	grape	wand	2	2	16d-17a	loodglazuur, roetsporen bu
18	pn	912	1	LG	317	steengoed	indet	bodem	1	1	15B-17	LAR aangeknepen standring
18	po	907	1	-	312	rb	kop	rand/oor	1	1	16d-17a	
18	po	907	1	-	312	wb	pispot	rand/wand	2	1	16d-17a	
18	po	911	1	-	316	rb	bakpan	rand/bodem	2	1	17-18	loodglazuur bi, roet bu
18	po	911	1	-	316	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur
18	po	921	1	LG	326	rb	indet	wand/oor	3	2	16-17	loodglazuur, spaarzaam
18	po	921	1	LG	326	rb	pispot	bodem	1	1	16d	gegolfde standring, sterk gesleten, loodglazuur bi
18	po	921	1	LG	326	rb	grape	wand	1	1	16d-17	loodglazuur, dikke roet bu
18	po	922	1	LG	328	rb	grape	rand/oor/wand	1	1	16	dik korrelig loodglazuur, roet bu
18	po	922	1	LG	328	rb	bord	vlag	1	1	16	bi slijb met loodglazuur, rand deels met uitsnijdingen gedecoreerd
18	po	922	1	LG	328	rb	indet	wand	1	1	15-16	slijb en loodglazuur bi, spaarzaam glazuur bu
18	po	922	1	LG	328	rb	vuurklok	rand	1	1	16d-17a	slijbversierd
18	po	922	1	LG	328	steengoed	kan	wand	1	1	16	lichtgrijs met dik zoutglazuur op de buitenzijde, Siegburg
18	po	923	1	LG	327	rb	bakpan	steel	1	1	16	loodglazuur bi
18	po	923	1	LG	327	rb	test	rand	1	1	15-16	roet bi
18	po	923	1	LG	327	rb	grape	rand/wand	2	2	16-17	roet bu, loodglazuur
18	po	923	1	LG	327	rb	bord	compleet profiel	1	1	16-17a	standlobben, loodglazuur, slijb en koperglazuur op spiegel, gesleten
18	po	923	1	LG	327	rb	kop	rand/oor/wand	1	1	16-17a	standlob en snijsporen op spiegel
18	po	923	1	LG	327	wb	indet	rand	1	1	16-17	loodglazuur
18	pw	10	1	-	313	rb	grape	bodem	1	1	16-17	koperglazuur
18	pw	15	1	-	314	grijsbakkend	pot of kan	oor	1	1	15	pootje
18	pw	15	1	-	314	rb	indet	wand	1	1	14-15	dik worstoor met toegevoegen lobben
18	pw	15	1	-	314	rb	kom	oor	1	1	16-17	spaarzaam glazuur
18	pw	15	1	-	314	rb	grape	rand/oor/wand/bodem	24	2	16-17a	klein worstoor met roet en spaarzaam loodglazuur
18	pw	15	1	-	314	rb	pot	bodem	1	1	16-17a	loodglazuur, roet bu
18	pw	15	1	-	314	rb	indet	wand	1	1	16d-17	dikwandig, poot, loodglazuur bi en spaarzaam loodglazuur bu
18	pw	15	1	-	314	rb	indet	wand	1	1	16d-17	fragment van dubbelconische pot, loodglazuur bi, bui tot net over knik

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vn	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
18	pw	15	1	–	314	steengoed	pot	wand	1	1	15	Siegburg, buikige pot zonder oppervlakte behandeling
19	1	11	2	WA	335	rb	kom	rand	1	1	16d-17a	slibversierd
19	1	11	2	WA	335	rb	kop	rand	1	1	17	loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	rb	indet	wand/oor/bodem	264	0	17-18	behorend bij rb vormen uit zelfde vnr, 12 worstoren, 20 bodems waarvan 1 vlak, 2 met pootjes, rest standing, 28 wanden met slib op de binnenzijde waarvan 1 in combinatie met koperglazuur, 4 wanden met ringeloor op de buitenzijde, rest met alleen loodglazuur waarvan 2 met glazuur op de breuken, 1 los geglaazuurd pootje, ongesleten
19	1	11	2	WA	335	rb	test	rand/bijna compleet	4	4	17-18	vierkante bakken, loodglazuur bi en bu, 1 met aangeknepen oor op lange zijde
19	1	11	2	WA	335	rb	indet	rand	31	31	17-18	1 met dik kleiaanbaksel, 1 met ooraanzet
19	1	11	2	WA	335	rb	lekschaal	spiegel	1	1	17-18	loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	rb	pot of kan	rand/oor	1	1	17-18	loodglazuur, dikwandig, dik toegeknepen worstoor
19	1	11	2	WA	335	rb	prod	zie opm	39	8	17-18	7 pijpenpotdeksels en brokjes
19	1	11	2	WA	335	rb	grape	rand	1	1	17B	pijpenpotklei
19	1	11	2	WA	335	rb	bord	rand	1	1	18	kraagrand met loodglazuur en slibversiering op en net onder de rand, stippen afgewisseld met verticale lijnen
19	1	11	2	WA	335	rb	kop	rand	8	8	18	loodglazuur, dikwandig, op buitenzijde wit, half afgebroken kleiaanbaksel
19	1	11	2	WA	335	rb	kan	rand	29	25	18	slib en loodglazuur bi, loodglazuur bu, horizontaal worstoor
19	1	11	2	WA	335	rb	kan of grape	rand	1	0	18	loodglazuur, 3 met cilindrische hals, rest breed, 1 met slib bi
19	1	11	2	WA	335	rb	kop	rand	6	6	18-19	loodglazuur en ringeloorversiering op rand en schouder, diagonale lijnen op rand, golflijnen op schouder, 1 past aan fragment uit vnr 348
19	1	11	2	WA	335	rb	bloempot	rand/wand	10	6	18-19	ringeloorversiering: golflijn op buitenzijde, loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	rb	pispot	rand	7	7	18-19A	ongeglazuurd
19	1	11	2	WA	335	rb	kan	rand/wand	1	1	18bc	loodglazuur bi en bu
volledig versinterd en ongeblazen glazuur, misbaksel, vorm cf. (Bartels 1999, cat.nr. 550)												

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	1	11	2	WA	335	wb	grape	bodem	1	1	16B-17a	vlakke bodem met pootjes, koperglazuur bi en bu, ongebruikt/ongesleten
19	1	11	2	WA	335	wb	kom	rand/oor	1	1	16d-17a	koperglazuur, horizontaal worstoor en gegolfde rand
19	1	11	2	WA	335	wb	kandelaar	voet/schacht/houder	6	3	17	loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	wb	blaker	rand	1	1	17	loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	wb	grape	rand	1	1	17	koperglazuur bu, loodglazuur bi, kraagrand
19	1	11	2	WA	335	wb	komfoor	rand	2	1	17	past aan fragment uit vnr 348
19	1	11	2	WA	335	wb	lekschaal	spiegel	1	1	17-18	koperglazuur
19	1	11	2	WA	335	wb	indet	rand	3	2	17-18	1 koperglazuur, 1 loodglazuur bu
19	1	11	2	WA	335	wb	miniatuur	bijna compleet	1	1	17-18	lekschaaltje, loodglazuur
19	1	11	2	WA	335	wb	indet	wand	28	0	17-18	behorend bij witbakkende vormen uit zelfde vnr, 2 met glazuur op de breuken
19	1	11	2	WA	335	wb	schoteltje	arch comp	1	1	17B-18A	laag schoteltje in traditie van zalfpotjes, loodglazuur bi, past aan exemplaar uit 348
19	1	11	2	WA	335	wb	zalfpotje	rand/wand/bodem	91	17	17B-18A	allemaal volgens zelfde traditie: losgesneden standvoet, naar boven iets uitlopend potlichaam met licht uitgebogen rand, in verschillende maten, soms met aanbaksels, loodglazuur op de binnenzijde
19	1	11	2	WA	335	wb	zeepkop	arch comp	1	1	17B-18A	loodglazuur, ongesleten/ongebruikt
19	1	11	2	WA	335	wb	test	rand/bodem	5	1	18	bodem: pootjes, loodglazuur bi, koperglazuur bu, misbrand (ongebruikt, poten ongesleten, glazuur op de breuken)
19	1	11	2	WA	335	wb	pispot	rand	5	3	18-19	2 loodglazuur bi, koperglazuur bu, 1 volledig loodglazuur
19	1	11	3	WA	338	productieafval –		brokje	1	1	17-19	pijpenpotklei, deels bedekt met loodglazuur
19	1	11	3	WA	338	rb	bloempot	arch comp	1	1	17-18	loodglazuur bi
19	1	11	3	WA	338	rb	kom	arch comp/rand	5	5	17-18	volledig geglaazuurd, hier en daar aanbaksels, ongebruikt
19	1	11	3	WA	338	rb	test	arch comp/rand	2	1	17-18	glazuur op de breuken en aanbaksels naar binnen gebogen rand, baksel en glazuur gereduceerd tijdens bakproces: grijs baksel met groene glazuur, hier en daar rood, past aan fragment uit vnr 348
19	1	11	3	WA	338	rb	pot	rand	1	1	17-18	loodglazuur
19	1	11	3	WA	338	rb	ondersteek	rand/wand	1	0	17-18	
19	1	11	3	WA	338	rb	indet	rand	2	2	17-19	

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	1	11	3	WA	338	rb	indet	wand/oor	19	0	17-19	behorend bij roodbakkende vormen uit zelfde vnr. 3 oren, 1 w met slib bi en 1 met goflijn in slib bu
19	1	11	3	WA	338	rb	kan	rand/oor/wand	3	3	18	wijd model met slib bi
19	1	11	3	WA	338	rb	kop	wand	1	1	18-19	gofflijn in slib bu
19	1	11	3	WA	338	wb	kandelaar	arch comp	3	3	17	loodglazuur, misbaksels, glazuur deels verbrand, ongesleten bodem
19	1	11	3	WA	338	wb	kop	compleet profiel	1	1	17	ongesleten bodem, glazuur op de breuken
19	1	11	3	WA	338	wb	komfoor	rand	1	0	17	zelfde exemplaar als uit vnr 335 en 348
19	1	11	3	WA	338	wb	grape of test	bodem	1	1	17	pootjes, koperglazuur bu, loodglazuur bi, glazuur op de breuken
19	1	11	3	WA	338	wb	test	rand	1	1	17-18	loodglazuur
19	1	11	3	WA	338	wb	pispot	rand	2	2	17-18	1 loodglazuur bi en bu, 1 koperglazuur bu, loodglazuur bi, beide met glazuur op de breuken en aanbaksels
19	1	11	3	WA	338	wb	indet	rand/wand/bodem	4	4	17-18	pootje, geheel koperglazuur
19	1	11	3	WA	338	wb	zalfpootje	arch comp	4	2	17B-18A	loodglazuur bi
19	1	11	3	WA	338	wb	kom	rand	1	1	17d-18a	horizontaal worstoor, loodglazuur bi, koperglazuur bu aanbaksel aan oor
19	1	11	4	WA	339	rb	kan	bodem/wand	37	1	19B	geheel wit,
19	1	12	2	WA	348	faience	indet	wand	1	1	17-18	Wanli motief, blauw-wit
19	1	12	2	WA	348	faience	bord	vlag	1	1	17A	twee fragmenten geknepen
19	1	12	2	WA	348	productieafval zie opm		—	9	9	17-19	roodbakkende klei, meegebakken afval, 3 ovensteunen, 4 fragmenten van pijpenpotten, waaronder 3 witbakkend en 1 roodbakkend
19	1	12	2	WA	348	rb	bakpan	rand/bodem	2	1	16-17	loodglazuur bi en net over rand, roet bu
19	1	12	2	WA	348	rb	grape	rand/oor	4	3	16d-17a	loodglazuur bi en bu
19	1	12	2	WA	348	rb	olielamp	schaal	1	1	16d-17a	
19	1	12	2	WA	348	rb	pispot	rand	1	1	17	loodglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	rb	kop	rand	3	3	17	alle 3 loodglazuur, bu tot net over de rand, 1 met slib bi, 1 met slib en koperglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	rb	bord	rand	3	3	17	1 met ringeloorversiering op rand in de vorm van diagonale streepjes, 1 met aanzet standlob
19	1	12	2	WA	348	rb	grape	rand/wand/oor/bodem	3	1	17	loodglazuur bi en bu, bodem: pootje, roet bu

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	1	12	2	WA	348	rb	vuurstolp	rand	1	1	17	ringeloorversiering op buitenzijde, loodglazuur, roet op rand en binnenzijde
19	1	12	2	WA	348	rb	bloempot	rand/wand/bodem	58	10	17-18	
19	1	12	2	WA	348	rb	indet	wand/oor/bodem	224	0	17-18	behorend bij roodbakende vormen uit zelfde vnr, 8 worstoren, 9 bodems waarvan 1 vlak, 1 met ziel, rest standing, 40 wanden met slib op de binnenzijde waarvan 7 in combinatie met koperglazuur, 13 wanden met ringeloor op de buitenzijde, rest met alleen loodglazuur waarvan 7 met glazuur op de breuken, 1 los geglaazuurd pootje, ongesleten
19	1	12	2	WA	348	rb	test	rand	14	14	17-18	vierkante bakken, loodglazuur bi en bu, 1 met aangeknepen oor op lange zijde
19	1	12	2	WA	348	rb	indet	rand	22	22	17-18	4 met glazuur op de breuken, 1 met ooraanzet
19	1	12	2	WA	348	rb	olielamp	rand van schaal	1	1	17-18	loodglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	rb	kop	rand	6	6	17-18	loodglazuur bi en iin 3 gevallen tot vlak over rand
19	1	12	2	WA	348	rb	indet	rand	1	1	17-18	klein randje met ringeloorversiering
19	1	12	2	WA	348	rb	ondersteek	rand	1	1	17-18	naar binnen gebogen rand, baksel en glazuur gereduceerd tijdens bakproces: grijs baksel met groene glazuur, hier en daar rood
19	1	12	2	WA	348	rb	bord	rand	2	1	17d-18A	spiegel met slib, rest loodglazuur, dikwandig, bord op standing
19	1	12	2	WA	348	rb	kop	rand	1	1	18	slib en loodglazuur bi, loodglazuur bu, horizontaal worstoor
19	1	12	2	WA	348	rb	kan	rand	20	20	18	loodglazuur, 1 met glazuur op de breuk
19	1	12	2	WA	348	rb	kan of grape	rand	2	2	18	loodglazuur en ringeloorversiering op rand, oor en schouder, diagonale lijnen op rand, golflijnen op schouder
19	1	12	2	WA	348	rb	miniatur	rand	3	2	18	kannetje en kookpotje, loodglazuur
19	1	12	2	WA	348	rb	kop	rand/oor	8	7	18-19	ringeloorversiering: golflijn op buitenzijde, loodglazuur
19	1	12	2	WA	348	rb	pot	rand	1	1	18-19	loodglazuur
19	1	12	2	WA	348	rb	pispot	rand	6	6	18-19A	loodglazuur bi en bu
19	1	12	2	WA	348	rb	indet	brokjes	3	3	nt	keramisch materiaal, mogelijk bouwmetaal
19	1	12	2	WA	348	steengoed	kan	bodem	1	1	15-16	Langerwehe, aangeknepen standing

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	1	12	2	WA	348	wb	grape	rand/wand	5	3	16d-17A	koperglazuur bi en bu, sneb
19	1	12	2	WA	348	wb	komfoor	rand	2	0	17	past aan fragment uit vnr 335
19	1	12	2	WA	348	wb	kandelaar	houder	6	3	17	loodglazuur
19	1	12	2	WA	348	wb	grape	wand	1	1	17	loodglazuur bi en bu, roet bu
19	1	12	2	WA	348	wb	kom	wand	1	1	17	koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	wb	indet	rand/broekje	5	5	17-18	
19	1	12	2	WA	348	wb	miniatur	half compleet	1	1	17-18	soort kop op standvoet, donkere slijblaag op binnenzijde
19	1	12	2	WA	348	wb	test	rand/wand/bodem	4	4	17-18	1 koperglazuur, rest koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	wb	indet	wand	15	0	17-19	afkomstig van de verschillende geïdentificeerde vormen uit dit vondstnummer
19	1	12	2	WA	348	wb	schotelkje	arch comp	1	0	17B-18A	laag schotelje in traditie van zalfpotjes, loodglazuur bi, past aan exemplaar uit 335
19	1	12	2	WA	348	wb	zalfpotje	rand/wand/bodem	50	9	17B-18A	allemaal volgens zelfde traditie: losgesneden standvoet, naar boven iets uitlopend potlichaam met licht uitgebogen rand, in verschillende maten, soms met aanbaksels, loodglazuur op de binnenzijde
19	1	12	2	WA	348	wb	kop	rand	1	1	18	koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	1	12	2	WA	348	wb	kan	rand/oor	2	1	18	koperglazuur, glazuur op breuken
19	1	12	2	WA	348	wb	pispot	rand	8	8	18	5 met loodglazuur bi, koperglazuur bu en 3 met loodglazuur, 5 met aanbaksels en glazuur op de breuken
19	1a	2	-	-	337	rb	indet	wand/bodem	9	2	17	alles loodglazuur, b: standring
19	1a	2	-	-	337	rb	komfoor	rand	1	1	17	misbaksel, dikke klonten glazuur en witte aanbaksels
19	1a	2	-	-	337	rb	test	rand/wand	3	1	17	rode aanbaksels op de buitenzijde
19	1a	2	-	-	359	wb	theepot	arch comp	1	1	19B	mangaanglazuur
19	1a	8	-	-	357	productieafval	-	rand	1	1	17-19	fragment van pijpenpot
19	1a	8	-	-	357	wb	kan	arch comp	1	1	19B	misbaksel
19	1a	8	-	-	357	wb	pot of kan	wand	1	1	19B	
19	2	19	1	MR	349	Frankfurter- waar	kachelpan	rand/bodem	2	1	19B-20a	twee mangaanlijnen onder rand
19	2	19	1	MR	349	productieafval zie opm		-	3	2	17-19	fragmenten van een proen en een brokje keramisch restmateriaal

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	2	19	1	MR	349	productieafval	zie opm	brokjes	10	10	17-19	brokken keramisch restmateriaal, roodbakkend en een volledig versinterd stukje pijpenpotklei
19	2	19	1	MR	349	rb	indet	wand	1	1	18-19	loodglazuur
19	2	19	1	MR	349	rb	indet	oor	2	2	18-19	misbaksels, geheel gesinterd
19	2	19	1	MR	349	rb	kachelpan	rand	1	1	19B-20a	glazuur op de breuken en aanbaksels
19	2	19	1	MR	349	rb	kan	wand	1	1	19B-20a	slib en loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
19	2	19	1	MR	349	rb	deksel	knop/wand	1	1	19B-20a	loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
19	2	19	1	MR	349	wb	indet	wand	1	1	18-19	loodglazuur bi, koperglazuur bu
19	2	19	1	MR	349	wb	test	rand/oor/wand	2	2	18-19	koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	2	19	1	MR	349	wb	indet	schilfer	1	1	18-20a	sporen van mangaanglazuur
19	2	19	1	MR	349	wb	deksel	arch comp	1	1	19B-20a	koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	2a	1	-	-	336	rb	grape	rand/wand/bodem	4	3	17A	loodglazuur, roet bu
19	2a	1	-	-	336	wb	grape	wand	1	1	17	koperglazuur, roet bu
19	2a	1	-	-	336	wb	indet	wand	1	1	17	koperglazuur
19	2a	1	-	-	336	wb	bakpan	rand/bodem	1	1	17A	steel afgebroken
19	2a	2	-	-	340	rb	grape	rand/wand	5	1	16d-17a	gesloten vorm
19	2a	5	-	-	343	wb	indet	-	1	1	18-19	gesloten vorm
19	3	13	1	-	341	Beauvais	bord	spiegel/vlag	1	1	16d-17a	slibversierd
19	3	13	1	-	341	rb	bord	rand	1	1	16d-17a	dik loodglazuur bu en scherpe draairibbels en zoutglazuur bi, breuk
19	3	13	1	-	341	steengoed	indet	wand	1	1	indet	lichtgrijs/oranje, Frans? Gesloten vorm
19	po	26	2	-	354	rb	bakpan	steel	1	1	16d-17a	loodglazuur, toegevoegen steel
19	po	26	2	-	354	rb	bord	vlag	1	1	18	loodglazuur
19	po	26	2	-	354	wb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur bi, koperglazuur bu
19	po	906	1	LG	355	majolica	bord	rand	1	1	17-18	spreukbord? Decoratie in blauw-wit, floraal
19	po	906	1	LG	355	rb	indet	wand	1	1	16d-17	kan? Loodglazuur
19	po	906	1	LG	355	rb	kop	rand/oor	1	1	16d-17	slib en koperglazuur bi, rand
19	po	906	1	LG	355	rb	kop	rand/wand	2	1	16d-17	loodglazuur, horizontaal worstoor
19	po	906	1	LG	355	rb	grape	wand	1	1	16d-17a	oor afgebroken, slib en koperglazuur bi, rand loodglazuur
19	po	906	1	LG	355	rb	kachelpan	rand	1	1	19B	loodglazuur
19	po	906	1	LG	355	wb	test	wand	1	1	17-18	koperglazuur bu, loodglazuur bi
19	pw	901	1	LG	351	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur met aangebakken roodbakkend aardewerk, andere zijde ongeglazuurd
19	pw	901	1	LG	351	wb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
19	pw	901	1	LG	351	wb	grape	rand	1	1	17B-18A	loodglazuur bi, koperglazuur bu, ongesleten
19	pw	902	1	LG	352	rb	indet	wand	1	1	17-18	biscuit van gesloten vorm
19	pw	903	1	LG	353	rb	indet	wand	1	1	17	misbrand/halffabrikaat? alleen slib aanwezig op binnezijde, buitenzijde ongesinterde glazuur
19	pw	903	1	LG	353	rb	indet	wand	1	1	17-18	biscuit
19	pw	903	1	LG	353	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur
19	pw	903	1	LG	353	rb	kom	bodem	1	1	17a	oorspronkelijk slibversierd, versiering afgebrokkeld, alleen nog loodglazuur, roet rondom standing
20	1	5	1	LG	363	faience	bord	vlag/spiegel	1	1	18	
20	1	5	1	LG	364	plateel	vaas	compleet	1	1	19d-20A	'Delfts blauw'
20	1	5	1	LG	363	rb	bord	rand	1	1	18	Nederijns
20	1	5	1	LG	363	steengoed	kan	bodem/wand	1	1	14	Siegburg, aangeknepen standing
20	1	5	1	LG	363	steengoed	(pis?)pot	wand	1	1	17B-19	Westerwald, kobaltglazuur
20	1	5	1	LG	363	steengoed	kan	rand/wand	1	1	18B	Westerwald, kamstreek/applique
20	1	6	1	KL	365	plateel	deksel	compleet	1	1	19d-20A	'Delfts blauw' afkomstig van een kastel
20	1a	1	–	–	507	rb	kom	wand/oor	1	1	16d-17A	slib en koperglazuur bi, loodglazuur op oor, eronder niet, horizontaal worstoor
20	1a	1	–	–	507	rb	kom	bodem	1	1	16d-17A	standing, slib en loodglazuur bi, bu ongeglaazuurd, roetsporen op standing
20	1a	1	–	–	507	rb	kan?	bodem	1	1	17	bi geglaazuurd, bu sporen van glazuur over hele dunne slib, dikwandig
20	1a	1	–	–	507	rb	pot	wand	1	1	19B	dikwandig, loodglazuur, horizontale ribbels, grote voorraadpot
20	1a	6	–	–	367	wb	test	arch comp	1	1	18-19	geheel geglaazuurd, bu groen, bi geel, langwerpig, oor op hoek
20	pn	905	1	LG	361	rb	pispot	rand/oor	1	1	19B-20a	slib en loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
21	0a	1	–	–	369	rb	test	arch comp	1	1	18-19	geheel geglaazuurd, waarsch. Fries, geen oor aanwezig
21	1	2	1	KL	368	rb	lekschaal	rand/oor	1	1	18	
21	1	2	1	KL	368	rb	prod	brokje	1	1	–	waarschijnlijk fragmentje van ruw gevormde proen
21	1	2	1	KL	368	rb	kan	arch comp	1	1	18-19	Frechen
21	1	15	1	INS	370	rb	kan	arch comp	1	1	18-19	loodglazuur, deels op de breuken, misbaksel?
21	1	15	1	INS	370	rb	kannetje	arch comp	1	1	18-19	Rijnland
21	1	15	1	INS	370	rb	fles	arch comp	1	1	19bc	Duitsland, Selters Herzogtum Nassau

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
21	pw	902	1	LG	371	rb	indet	rand	1	1	18B-19	geheel wit
21	pw	902	1	LG	371	rb	test	bijna compleet	1	1	18-19	misbaksel
21	pw	902	1	LG	371	rb	aardbeienkop	bijna compleet	1	1	19d-20a	loodglazuur bi, oor afgebroken
22	3	1	1	-	372	rb	indet	wand	3	3	18-19	1 loodglazuur bi en bu, 1 loodglazuur bi en mangaanglazuur bu, 1 koperglazuur bi en mangaanglazuur bu
22	3	1	1	-	372	rb	indet	wand	1	1	18-19	loodglazuur
22	po	1	1	-	373	rb	bakpan	bodem	1	1	16-17	loodglazuur, roet bu
22	po	1	1	-	373	rb	kan	rand/wand	1	1	17	loodglazuur, cilindrische hals met ribbels
22	po	1	1	-	373	rb	bakpan	bodem	1	1	17-18	loodglazuur, ongesteten/ongebruikt
23	2	2	1	LG	377	rb	kachelpan	bodem	1	1	19B-20a	vlak, draadverwijderd, loodglazuur bi, roet op buitenzijde
23	2	2	1	LG	377	rb	kom	rand	1	1	19B-20a	loodglazuur, slib en loodglazuur bi
23	3	4	1	GR	384	rb	test?	rand	1	1	17-18	biscuit
23	pw	3	1	-	375	rb	zie opm	wand	1	1	17-19	fragment van pijpenpotdeksel met glazuur en roodbakkend aanbaksel
23	pw	3	1	-	375	rb	indet	schilfer	1	1	nt	
23	pw	3	1	-	375	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur
23	pw	901	1	LG	374	rb	indet	wand/bodem	2	1	14-15	aanzet standlob, kan, kom of pot
23	pw	904	1	LG	376	rb	test	rand	1	1	18-19	oor afgebroken, loodglazuur
23	pw	904	1	LG	376	rb	indet	rand/schilfer	2	1	18-19	deksel? Loodglazuur
23	pw	904	1	LG	376	rb	(pis?)pot	bodem	1	1	18-20a	vlak, draadverwijderd, loodglazuur bi, mangaanglazuur bu
23	pw	904	1	LG	376	rb	indet	wand	1	1	18-19	loodglazuur bi
24	1	2	1	WA	382	rb	indet	brokje	1	1	17-18	sterk verweerd, brokje met aan één kant glazuurresten
24	1	2	1	WA	382	rb	indet	brokje	1	1	20A	industrieel
24	1	2	1	WA	382	rb	indet	brokjes	2	2	17-19	brokjes biscuit witte klei
24	1	2	1	WA	382	rb	kan?	bodem	1	1	18-19	standvlak, draadverwijderd, loodglazuur, aankoeksel op binnenzijde bodem
24	1	2	1	WA	382	rb	indet	schilfers	2	2	nt	
24	po	905	1	LG	380	rb	kom	rand	1	1	17-18	loodglazuur bi en bu
24	po	905	1	LG	380	rb	indet	brokje	1	1	17-18	schilfer zandgemagerd keramisch materiaal met aanbaksel, pijpenpot?
25	1	33	1	LG	408	rb	kachelpan	rand	1	1	19B-20a	loodglazuur bi, lijn van mangaanoxide direct onder rand
25	2	4	1	LG	390	rb	bord	vlag	1	1	16d-18	
25	2	4	1	LG	390	rb	fles	rand	1	1	18-19	Westerwald mineraalwaterfles
25	2	4	1	LG	390	rb	indet	wand	1	1	18-20a	bi loodglazuur, bu mangaanglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	wand	3	3	17-18	2 geheel wit, 1 afgebrokkeld/zwart verkleurd

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
25	2	24	1	LG	400	rb	kom of bakpan	rand	1	1	17-18	loodglazuur bi
25	2	24	1	LG	400	rb	grape	wand	7	2	17-18	
25	2	24	1	LG	400	rb	grape	rand/schilfer	6	1	17-18	loodglazuur, kraagrand
25	2	24	1	LG	400	rb	bord	bodem	1	1	17-18	sterk verveerd, waarschijnlijk oorspronkelijk slibversierd, nu alleen resten van loodglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	wand	5	3	17-18	loodglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur bu, slib en koperglazuur bi
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	rand/wand	1	1	17-18	kan? Loodglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	deksel	half compleet	1	1	17d-18A	doofpotdeksel, loodglazuur bu, roet bi, knop afgebroken
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	brokjes	8	2	nt	
25	2	24	1	LG	400	rb	kan	oor	1	1	17-18	worstoor, koperglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	kop	rand	1	1	17-18	loodglazuur
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	wand	5	2	17-18	koperglazuur bu, loodglazuur bi
25	2	24	1	LG	400	rb	indet	wand	1	1	17-18	loodglazuur bu
25	2	24	1	LG	400	rb	grape	rand/wand	15	3	18-19	2 koperglazuur bu, loodglazuur bi, 1 volledig loodglazuur, alle roet bu
25	3	5	1	LG	394	rb	kop	rand	1	1	16d-17A	loodglazuur en slib bi, loodglazuur tot net over rand aan buitenzijde
25	3	5	1	LG	394	rb	beker	rand	1	1	16d-17A	koperglazuur
25	3	5	1	LG	394	rb	indet	rand	1	1	16d-17A	fragment met doorboring en lobje alsmede ingekerfde versiering
25	3	19	1	LG	395	rb	kan	rand	1	1	17B-18a	Westerwald, schenkuit met appliqueedecoratie van gezicht
25	3	20	1	LG	397	rb	komfoor	oor/wand/bodem	3	1	17	ongeglazuurd, horizontaal worstoor en bodemfragment met pootje, roet op binnenzijde
25	3	20	1	LG	397	rb	deksel	rand	2	1	17-18	loodglazuur
25	3	20	1	LG	397	rb	hengselpot	rand/oor	1	1	17B	loodglazuur, roet bu, vingerindruk aan basis van hengsel
25	3	20	1	LG	397	rb	indet	schilfer	1	1	nt	loodglazuur bi, koper- en loodglazuur bu, glazuur op onderkant pootje
25	3	20	1	LG	397	rb	indet	bodem	1	1	17-18	afgebroken bij verwijderen uit de oven
25	3	20	1	LG	397	rb	grape	arch comp	1	1	17A	koperglazuur bu, loodglazuur bi, roet op buitenzijde
25	pw	902	1	-	412	rb	grape	rand	2	1	17B-18A	loodglazuur bi, grote grape met kraagrand
25	pw	902	1	-	412	rb	kan	rand	1	1	18	loodglazuur

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
25	pz	36	1	-	407	rb	indet	wand/oor	2	2	17-18	loodglazuur
25	pz	36	1	-	407	rb	kan	wand	1	1	18A	Westerwald, blauw fond met appliques van witte bloemen
25	pz	37	1	-	406	rb	kom	bodem	1	1	16-17	standing met roetsporen, loodglazuur bi
25	pz	37	1	-	406	rb	indet	wand	1	1	16-17	loodglazuur en ribbels, pispot of grape
26	1	2	5	WA	437	rb	kan	oor	1	1	17-18	loodglazuur, twee ondiepe parallelle groeven
26	1	2	5	WA	437	rb	lekschaal	spiegel	1	1	17-18	koperglazuur
26	1	3	1	LG	439	rb	mineraalwaterleefhalf compleet	schacht	1	1	19B	Westerwald, Selters Herzogtu(m Nassau)
27	pw	902	1	LG	413	rb	kandelaar	schacht	1	1	17B-18A	loodglazuur
27	pw	903	1	LG	415	rb	kan	rand/wand/bodem	10	1	18	standing, loodglazuur bu, slijb en loodglazuur bi, binnenin het bodemfragment bevond zich een klont samengekoekte asresten met de scherven van dezelfde pot erin
27	pw	903	1	LG	415	rb	kom	arch comp	1	1	18	Westerwald, standvlak en horizontale worstoren (afgebroken), florale versiering in kerfsnee en kobaltverf, ingekraste 6 of 9 op bodem op beide sporen van aangesmeerde witte klei
28	1a	1	-	-	419	rb	pijpenpot	rand/wand	2	1	17-19	loodglazuur en bi deels witte slijb (afgebrokkeld)
28	1a	1	-	-	419	rb	indet	wand	1	1	17-18	aanzet kraagrand en toegeknepen worstoor, koperglazuur bu, loodglazuur bu
28	1a	1	-	-	419	rb	kan?	rand	1	1	17-18	misbrand van rb?
28	2	12	1	LG	418	rb	indet	wand	1	1	-	biscuit
28	2	12	1	LG	418	rb	kan	rand	1	1	17-18	pijpenpotdeksel, secundair gebruikt als ovensteen, brokje pijpenpotklei en roodbakende pijpenpotdeksel met resten van klei aansmeersel, roodbakende ovensteen
28	3	14	1	LG	420	rb	zie opm	wand/brokje	8	4	17-19	koperglazuur bu, loodglazuur bi
28	3	14	1	LG	420	rb	grape	rand/wand	1	1	17	koperglazuur bu, loodglazuur bi
28	3	14	1	LG	420	rb	pispot	wand	1	1	17	loodglazuur
28	3	14	1	LG	420	rb	kandelaar	schaal	1	1	17	spatjes koperglazuur
28	3	14	1	LG	420	rb	indet	wand	1	1	17	fragment van witbakende pijpenpot, los brokje pijpenpotklei en brokje van roodbakende ovensteen
28	3	16	1	RUI	421	rb	zie opm	wand/brokje	3	3	17-19	

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
28	3	16	1	RUI	421	rb	grape	wand	1	1	16d-17A	grove schouderribbels, roet op buitenzijde
28	3	16	1	RUI	421	rb	indet	schilfer	1	1	nt	loodglazuur, ooraanzet, afgebroken
28	3	16	1	RUI	421	rb	indet	wand/oor	1	1	17	groot fragment met sporen van aangesmeerde klei en loodglazuur
28	3	27	1	LG	423	rb	pijpenpot	rand	1	1	17-19	loodglazuur bi en bu tot vlak onder wijdeste omvang, daaronder roet aanzet
28	3	27	1	LG	423	rb	grape	wand	1	1	17	horizontaal worstoor op knik, loodglazuur
28	3	27	1	LG	423	rb	indet	wand/oor	1	1	17-18	klein fragment van rand met aanzet schenklip, koperglazuur
28	3	27	1	LG	423	rb	kan	rand	1	1	17-19	loodglazuur en koperglazuur bui, bi dik
29	2	1	1	LG	425	rb	vuurstolp	wand	2	1	17	beroeft, glazuur grotendeels afgebrokkeld
29	2	10	1	LG	427	rb	bloempot	bodem	1	1	18-19	standring, gesleten, 4 gaten van onderaf geprikt
29	3	2	1	LG	426	rb	pispot	rand/wand	1	1	18B	loodglazuur
29	3	2	1	LG	426	rb	kan	bodem	1	1	16B-18	Frechen, standing sterk gesleten
29	3	2	1	LG	426	rb	bord	bodem	1	1	17-18	loodglazuur bi, koperglazuur bu, standvlak
29	3	2	1	LG	426	rb	kom	bodem	1	1	17-18	standvlak, loodglazuur bi, koperglazuur bu
29	3	13	1	LG	429	rb	test	rand	1	1	18-19	
32	2	4	1	SL	433	rb	pispot	arch comp	1	1	19d-20A	mangaanglazuur bu, slib en loodglazuur bi
33	1	5	1	LG	447	rb	bord	spiegel/vlag	4	2	17	decoratie in blauw wit
33	1	5	1	LG	447	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	17	Wanli, decoratie in panelen
33	1	6	1	VR	445	rb	bord	vlag	1	1	19B	floraal motief in blauw, geel randje langs uiteinde vlag
33	1	6	1	VR	445	rb	test	rand	1	1	19B	
33	1	6	1	VR	445	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	19B	Frechen, vlakke bodem, draadgesneden, deco van koper- en ijzeroxide op en vlak onder vlag
33	1	67	1	VR	460	rb	indet	wand	1	1	18B-20A	floraal drukdecor in blauw
33	1	67	1	VR	460	rb	indet	oor/rand	1	1	17	aan bovenzijde samengeknepen oor, loodglazuur, misbaksel, doorgelopen glazuur op de breuk

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
33	1	82	1	PG	467	rb	zie opm	rand/wand	11	4	17-19	1 rand van witbakkende pijpenpot met kleilaag, brokjes klei van pijpenpotten, 3 randen van roodbakkende pijpenpotten/ovensteunen, veel sporen van uitgestroomde loodglazuur
33	1	82	1	PG	467	rb	indet	rand/wand/bodem	7	5	18-19	
33	1	82	1	PG	467	rb	kom	rand	1	1	18-19	witte slib met bruine ringeloer en loodglazuur op binnenzijde, Nederrijns
33	1	82	1	PG	467	rb	kachelpan	rand/oor	1	1	18B-19a	
33	1	82	1	PG	467	rb	test	rand/wand	4	3	19B	vierkante bak, 1 met aan bovenzijde samengeknepen oor aan rechte zijde manguanglazuur op de buitenzijde
33	1	82	1	PG	467	rb	komfoor	wand	1	1	19B-20a	loodglazuur, horizontaal worstoor met omhoog gevouwen 'lobben'
33	1	83	1	LG	461	rb	(lek?)schaal	rand/oor	1	1	17	licht puntige standring, blauwe beschildering, landschap
33	1	85	1	LG	468	rb	bord	bodem	1	1	17	1 rand van witbakkende pijpenpot met sporen van witte klei, 1 rand van roodbakkende pijpenpotdeksel met aangebakken fragment witbakkend en glazuur (ook op breuk) en kleiresten, 1 w met glazuurresten, beide secundair gebruikt als ovensteun
33	1	85	1	LG	468	rb	zie opm	rand/wand	3	3	17-19	standring, witte slib en loodglazuur op binnenzijde, glazuur op onderzijde met aangebakken stukken roodbakkende keramiek
33	1	85	1	LG	468	rb	kan	oor	1	1	17	afgebroken worstoor met glazuur op de breuk
33	1	85	1	LG	468	rb	kop	oor/wand	1	1	17	bi geel, bu groen
33	1	85	1	LG	468	rb	indet	rand/bodem	3	3	17	standvlak, ongesleten en standring, rand met afgebrokkelde binnenzijde en glazuur op breuk, alle met loodglazuur roodbakkend, glazuur over breuk
33	1a	1	-	-	450	rb	ovensteun	wand	1	1	17-19	loodglazuur bi, koperglazuur bu, horizontaal worstoor met omhoog gevouwen lobben
33	1a	1	-	-	450	rb	kop	rand/oor	1	1	17	witte en rode aanbaksels, glazuurdruijsels
33	2	33	3	VR	490	rb	ovensteun	wand	1	1	17-19	geen oppervlaktebehandeling
33	2	37	1	LG	457	rb	drinkschaaltje	bodem/wand	1	1	14A	

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
33	2	39	1	LG	454	rb	pijpenpot	rand	1	1	17-19	sporen van aangesmeerde klei met daarover loodglazuur, ook op de breuk r van witbakkende pijpenpot met aangesmeerde klei, r en 2 w van roodbakkende pijpenpotdeksel, secundair gebruikt als ovensteun, glazuursporen, ook op breuken en kop? wandknik, ringeloorversiering op buitenzijde
33	2	43	1	MR	483	rb	zie opm	rand/wand	4	2	17-19	
33	2	43	1	MR	483	rb	indet	wand	1	1	17	
33	2	47	1	VR	498	rb	indet	wand	1	1	19B-20a	
33	2	63	1	LG	455	rb	zie opm	–	164	37	17-19	fragmenten van witbakkende pijpenpotten en roodbakkende ovensteunen
33	2	63	1	LG	455	rb	pijpenpot	wand	9	1	17-19	1 wandfragment en losse stukken aangesmeerde klei, deels met resten loodglazuur
33	2	63	1	LG	453	rb	kop?	wand	1	1	17-18	loodglazuur bu, slib en koperglazuur bi
33	2	63	1	LG	455	rb	indet	rand/wand	5	1	18-19	
33	2	63	1	LG	455	rb	kandelaar of olielamp	schaal	1	1	17-18	loodglazuur
33	2	63	1	LG	455	rb	indet	steel	1	1	17-18	koperglazuur, steelkom?
33	2	63	1	LG	455	rb	kandelaar of olielamp	schacht	1	1	17-18	loodglazuur
33	2	63	1	LG	455	rb	indet	oor/wand	1	1	17-18	loodglazuur
33	2	116	1	LG	476	rb	zie opm	wand	4	3	17-19	2 wand van witbakkende pijpenpot met aangesmeerde klei en loodglazuur, 1 idem met sporen van loodglazuur en een roodbakkend fragment met loodglazuur en sporen van witte slib, ook op breuken
33	2	116	1	LG	476	rb	indet	rand/wand/bodem	10	8	17	1 standingfragment, 1 rand (kop?), overige zijn wanden wv 2 met ooraanzet en 1 met glazuur op de breuk
33	2	116	1	LG	476	rb	kandelaar	steel	1	1	17	loodglazuur, afgebroken aanbaksels en aankoeksel van mortel en brokjes roodbakkende keramiek
33	2	117	1	LG	478	rb	schotel	arch comp	1	1	20A	Société Céramique Maastricht, zwarte geometrische decoratie op binnenzijde
33	2	117	1	LG	478	rb	olielamp	schaal/steel	1	1	16d-17a	rand
33	2	117	1	LG	478	v	indet	wand	1	1	nt	

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
33	2	117	1	LG	478	rb	pot?	wand	1	1	18-19	Westerwald, uitgelopen kobaltblauwe beschildering, federendes Blättchen roodbakend
33	2	118	1	BA	482	rb	pijpenpotdekseel	wand	2	1	17-19	
33	2	118	1	BA	482	rb	kachelpa?	bodem	1	1	18-19	
33	2	118	1	BA	482	rb	vlooienvanger?	rand/wand	5	1	17	oppervlak sterk verweerd/sterk gefragmenteerd
33	2	126	1	MR	480	rb	indet	wand/oor	1	1	nt	ongeglazuurd
33	3	33	4	-	493	rb	papkom	oor	1	1	17B-18A	
33	3	33	4	-	493	rb	zie opm	rand/wand	13	6	17-19	3 randen van ovensteen/pijpenpotdekseel, onderzijde met aangekoekte kleiresten van pijpenpot, bovenkant bedekt met glazuurdruijsels en aanbaksels, rand, wand en poot, en poot van twee pijpenpotten met dikke aangesmeerde klei en sporen van koperglazuur
33	3	33	4	-	493	rb	indet	wand	1	1	17-18	glazuur sterk afgebrokkeld, vooral aan binnenzijde
33	3	33	4	-	493	rb	indet	arch comp	1	1	18-19	standing
33	3	33	4	-	493	rb	indet	bodem	1	1	nt	standing
33	3	33	4	-	493	rb	kan?	bodem	1	1	nt	standing
33	3	33	4	-	493	rb	bloempot	bodem	1	1	nt	standing
33	3	33	4	-	493	rb	indet	wand	1	1	17-18	Westerwald, kerfsneeuversiering en kobaltverf
33	3	33	4	-	493	rb	kop	oor	1	1	17	horizontaal worstoor met omhoog gevochten lobben, koperglazuur
33	3	33	4	-	493	rb	olielamp	rand	1	1	17	rand van schaal, volledig verbrand glazuur
33	3	33	4	-	493	rb	grape	rand/oor	4	1	17-18	koperglazuur
33	3	33	4	-	493	rb	grape	rand	1	1	17-18	loodglazuur
33	3	33	4	-	493	rb	kop	rand/wand/oor	2	1	17-18	loodglazuur
33	3	33	4	-	493	rb	blaker/bakpan	steel	1	1	17-18	loodglazuur, breuken bedekt
33	3	33	4	-	493	rb	lekbak	wand	1	1	18-19	loodglazuur op binnenzijde
33	3	33	4	-	493	rb	indet	rand	1	1	nt	misbaksel, glazuur volledig verbrand en over breuken, aanbaksels
33	3	34	1	-	491	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	17-18	blauw-wit
33	3	34	1	-	491	rb	bord	spiegel/vlag	5	3	17	sober gedecoreerd
33	3	46	1	-	497	rb	indet	oor	1	1	19B-20a	loodglazuur en witte slijb, dun worstoor, mogelijk van kannetje
33	3	46	1	-	497	rb	indet	rand	1	1	nt	ovensteen met glazuurresten en aانبaksels van wit aardewerk
33	3	134	1	LG	494	rb	indet	-	2	1	18B-20A	schilfers
33	3	134	1	LG	494	rb	dop	arch comp	1	1	20A	schroefdraad aan binnenzijde

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
33	3	134	1	LG	494	rb	kannetje	half compleet	1	1	20A	kannetje met geschilderde florale decoratie, oor en hals afgebroken, op de bodem geschilderd merk Z(uid Hol)land (De)lfts JB en een onderglazuur inscriptie 126
33	3	134	1	LG	494	rb	kannetje	arch comp	1	1	20A	lichtblauw en bruin spuitglazuur
33	3	134	1	LG	494	rb	indet	wand/overig	4	1	nt	biscuit van 3 wanden en 1 ruw geknepen brokje
33	pz	902	1	-	486	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	18B-19	creamware, onversierd
33	pz	902	1	-	486	rb	zie opm	rand/wand	4	3	17-19	witbakkend pijpenpotfragment, aangesmeerd met klei en deels bedekt met koperglazuur en aanbaksels, rand en wand van pijpenpotdeksel met loodglazuurresten, fragment van dakpan met glazuurresten
33	pz	902	1	-	486	rb	pijspot	rand	1	1	17	deels afgebrokkeld
33	pz	902	1	-	486	rb	vuurstolp	wand	1	1	17	buitenzijde bedekt met koperglazuur, florale decoratie (mal)
33	pz	902	1	-	486	rb	indet	rand	1	1	17	glazuur op breuk, loodglazuur
33	pz	902	1	-	486	rb	indet	bodem	1	1	17	poetje, ongesleten
35	1	2	1	LG	502	rb	pijpenpotklei	-	2	1	17-19	brokjes
35	1	2	1	LG	502	rb	pot	bodem	1	1	14d-15a	uitgeknepen standlob, cf. Gouda Bolwerk cat.nr. 36
35	1	2	1	LG	502	rb	indet	wand	1	1	15-16	slib en loodglazuur bi, spaarzaam glazuur en slibskikkel bu. roetsporen bu, wandknik
35	1	2	1	LG	502	rb	indet	rand/wand	3	3	nt	koperglazuur, ribbel met radversiering
35	1	2	1	LG	502	rb	kop	rand	1	1	16d-17a	fragment van pijpenpot met glazuurresten en fragment van pijpenpotdeksel, sporen van glazuur en aanbaksel
35	pw	903	1	LG	503	rb	zie opm	wand/bodem	2	2	17-19	2 sterk gesleten standringen, alles loodglazuur
35	pw	903	1	LG	503	rb	indet	bodem/wand	4	3	17-18	Westerswald, mineraalwaterfles
35	pw	903	1	LG	503	rb	fles	wand	1	1	18-19	spaarzaam geglazuurd
35	pw	904	1	LG	505	rb	kannetje	rand	1	1	15-16	Frechen
35	pw	904	1	LG	505	rb	indet	wand	1	1	15-17	polychroom
36	pn	2	1	LG	509	rb	bord	vlag	1	1	17A	spaarzaam geglazuurd
36	pn	2	1	LG	509	rb	bakpan	rand/wand	1	1	15-16	misbaksel, glazuur deels op breuk
36	pn	2	1	LG	509	rb	pijspot	rand/oor/wand	1	1	17A	Siegburg
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan	bodem/wand/oor	4	2	14	

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan	bodem	1	1	14	Siegburg
36	pn	2	1	LG	509	rb	beker	bodem	1	1	14	Siegburg
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan	bodem	1	1	14B-15	Siegburg, gevland
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan	bodem	1	1	14B-15	Siegburg, gevland
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan	bodem	1	1	14B-15	Siegburg
36	pn	2	1	LG	509	rb	indet	wand	1	1	14B-15	Siegburg, ijzerengobe
36	pn	2	1	LG	509	rb	indet	wand	1	1	14B-15	Siegburg, leemengobe
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan?	wand	1	1	15-16	Frechen
36	pn	2	1	LG	509	rb	kan?	wand	1	1	15-16	Raeren
36	pn	2	1	LG	509	rb	indet	wand	1	1	15-16	Langerwehe
36	pn	2	1	LG	509	rb	pot?	bodem	1	1	17-19	Westerwald, vlakke bodem met draadsporen
36	pn	3	1	LG	510	rb	grape of bakpan	wand	1	1	14-16	spaarzaam geglazuurd, roet op buitenzijde
36	pn	3	1	LG	510	rb	indet	wand	1	1	14	Siegburg
37	pn	14	1	LG	524	rb	bapkan	rand/wand/bodem	1	1	16d-17a	roet aan de buitenzijde
37	pn	14	1	LG	524	rb	kan	wand	1	1	17	
37	pn	14	1	LG	524	rb	grape of bakpan	wand	1	1	nt	roet aan de buitenzijde
37	pn	14	1	LG	524	rb	bord	vlag	1	1	16d-17a	
37	pn	14	1	LG	524	rb	kan of grape	bodem	1	1	16d-17a	standvlak
37	pn	14	1	LG	512	rb	indet	bodem/wand	2	1	17	bodem: pootje, loodglazuur bi, koperglazuur bu
37	pn	14	1	LG	524	rb	kan?	rand	1	1	17	koperglazuur
37	pz	14	1	LG	513	rb	bord	spiegel	1	1	16	oversnijdende slibsikkels in stervorm, standlobben (afgebroken) roet op onderzijde
37	pz	14	1	LG	513	rb	grape?	wand	1	1	16d-17	ribbel op buitenzijde, loodglazuur geheel bedekt bi, spaarzaam bu
37	pz	14	1	LG	513	rb	kom	rand/wand	1	1	16d-17a	slibversierd, poten van vogel
37	pz	14	1	LG	513	rb	grape	wand	1	1	17-18	roet aan de buitenzijde
37	pz	14	1	LG	513	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	16d-17a	sterk gesleten
37	pz	14	1	LG	513	rb	grape	bodem	1	1	17	bodemfragment met 1 pootje, koperglazuur, binnenzijde geheel bedekt, binnenzijde spaarzaam, roet op de buitenzijde
38	0a	1	-	-	514	rb	kan	rand	1	1	14B-15	Langerwehe
39	1	1	1	LG	515	rb	kop	vlag	1	1	19B	drukdecor in rood op binnenzijde, buitenzijde geheel wit
39	1	1	1	LG	515	rb	schotel	vlag	1	1	19B	golfrand, geheel wit

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
39	1	1	1	LG	515	rb	kannetje	bodem	1	1	18-19	koperglazuur bi en bu, opp sterk verweerd en bedekt met ijzer- en kalkconcreties
39	1	1	1	LG	515	rb	indet	brokje	1	1	indet	onregelmatig gevormd, 1 ronde kant, 1 vlakke kant, 1 kant uitgeschraapt, deel van soort deksel?
40	1	5	1	LG	521	rb	kan	rand	1	1	20a	biscuit
40	1	5	1	LG	521	rb	kan?	bodem	1	1	17	standing, loodglazuur bi en bu
40	1	5	1	LG	521	rb	indet	rand	1	1	17	afgebrokkelde rand van grote vorm, loodglazuur
40	1	5	1	LG	521	rb	kan	wand	1	1	18	Westerwald, grijze kan met kamstreeksversiering en applique van bloemen
40	1	5	1	LG	521	rb	kop	rand	1	1	17-18	koperglazuur bu, loodglazuur bi
40	1	5	1	LG	521	rb	indet	wand	2	2	17-18	
40	1	8	1	LG	522	rb	kan	bodem/wand	1	1	18	decoratie in blauw wit, deels zwart verkleurd dus decoratiemotief slecht te zien: floraal?
40	1	8	1	LG	522	rb	deksel	half compleet	1	1	18	witte appliques van bloemen en mangaanglazuur
40	1	8	1	LG	522	rb	bord	spiegel/vlag	1	1	18B-19	geheel wit
40	1	8	1	LG	522	rb	bord	spiegel	1	1	18	Qianlong, decoratie in blauw-wit, servetwerk
40	1	8	1	LG	522	rb	deksel	bijna compleet	1	1	18	Qianlong, decoratie in blauw-wit, capucijnerbruine lijn langs rand
40	1	8	1	LG	522	rb	schotel	spiegel	1	1	18	Qianlong, decoratie in blauw-wit, floraal
40	1	8	1	LG	522	rb	bord	spiegel/vlag	2	2	19	Nederrijns, 1 bruin met witte slibdecoratie, 1 met witte slib en bruine golflijn op vlag
40	1	8	1	LG	522	rb	grape	rand	1	1	18-19	cilindrische grape, dikke laag roet bu, loodglazuur bi
40	1	8	1	LG	522	rb	pot	oor	1	1	18-19	toegeknepen worstoor, loodglazuur
40	1	8	1	LG	522	rb	aardbeienkop	bodem	1	1	19B	
40	po	905	1	SL	516	rb	kachelpan	rand/oor/wand/bodem	8	8	19B-20a	verschillende fragmenten met verbrande glazuur, bakscheuren en glazuur op de breuken, Frankfurter-waar, Gouda
40	po	905	1	SL	516	rb	kachelpan	rand/oor	1	1	19B-20a	loodglazuur, Frankfurter-waar, Gouda

wp	vl	vak/sp	vu	aardspoor	vnr	soort	vorm	deel	aantal	MAE	datering	opmerking
40	po	905	1	SL	516	rb	kan	rand/bodem	2	2	19B-20a	één met slib en loodglazuur bi, mangaanglazuur bu, hoog opgaand lichaam, 2 exemplaren hiervan ook aangetroffen in stort, 1 lager in Frankfurter-waar traditie
40	po	905	1	SL	516	rb	pot	rand	1	1	19B-20a	Nederrijns, Gouda, ongebruikt/ongesleten puntig horizontaal worstoor, koperglazuur bu, loodglazuur bi vrij dikwandig, koperglazuur bi, bu ongeglazuurd, deel van applique met letters (JONK?)ER, buitenzijde sterk beroet. Vergelijkbaar fragment is aangetroffen op de stort, rand van voorraadpot met letters GOU(DA), loodglazuur op de binnenzijde standing, ongesleten koperglazuur, ongebruikt/ongesleten, deels afgebroken aanbaksels op standvlak witbakkend pijpenpotfragment, roodbakkende ovensteun met veel resten van aanbaksels en pijpenpotklei
40	po	905	1	SL	516	rb	bord	arch comp	1	1	19B-20a	
40	po	905	1	SL	516	rb	test	rand/oor	2	2	19B-20a	
40	po	905	1	SL	516	rb	indet	wand/oor	1	1	19B-20a	
40	po	905	1	SL	516	rb	indet	wand	1	1	19B-20a	
40	pw	905	1	SL	517	rb	indet	bodem	1	1	19B-20a	rand van slibversierd oliekannetje, misbaksel, afgebroken en breuk bedekt met glazuur, dikke druppel glazuur op de rand dikwandig, loodglazuur op binnenzijde, misbaksel, ook glazuur op breuk, vlakke vorm met soort tuit met diameter van 3,5 cm (half afgebroken), afkomstig van zelfde voorwerp (voorraadpot?) als 516 met letters GOU(DA)
40	pw	905	1	SL	517	rb	bord	arch comp	1	1	19B-20a	
40	pz	909	1	LG	518	rb	zie opm	wand	2	2	17-19	
40	pz	909	1	LG	518	rb	indet	wand	3	1	17	
40	pz	909	1	LG	518	rb	indet	brokje	1	1	nt	
40	stort	-	-	-	519	rb	kan	rand	1	1	17	
40	stort	-	-	-	519	rb	indet	bodem of deksel	1	1	19B	

Bijlage 22 Bijlage bouw materiaal

wp	vl	vak/sp	vul	aardspoor	vnr	soort	baksel	deel	l x b x d (cm)	aantal	MAE	datering	opmerking
18	1	33	1	VR	332	indet	roodbakkend	brokjes	–	1	1	nt	bedekt met kalkmortel
18	2	8	1	LG	302	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 1,5	15	15	18-19	fragmenten van tegelpannen, 1 met nok
18	3	10	1	LG	308	indet	grijsbakkend	brokjes	–	4	3	nt	
18	1a	5	–	–	318	mortel	–	–	–	1	nvt	nt	cementmortel, plat stuk, afkomstig tussen twee stenen of tegels
18	3a	3	–	–	309	dakpan	roodbakkend	schilfer	–	1	1	nt	
18	3a	5	–	–	319	baksteen	roodbakkend	brokje	–	1	1	nt	
18	3a	5	–	–	319	dakpan	roodbakkend	half compleet	13,5 x ..x 1,5	1	1	18-19	tegelpan, bovenzijde bedekt met mortelresten
18	3a	6	–	–	323	baksteen	geelbakkend	fragment	–	1	1	nt	aan één kant sterk gesleten, heeft deel uitgemaakt van een vloer
18	pn	912	1	LG	310	vloertegel	roodbakkend	bijna compleet	11 x 11 x 2	1	1	16-17	sterk gesleten, loodglazuur op bovenzijde
18	pn	912	1	LG	317	indet	–	brokjes	–	15	15	nt	brokjes bouwpuin en mortel
19	1	11	2	WA	335	baksteen	geelbakkend	fragmenten	8 x..x 4	27	3	17-18	één bedekt met sporen van loodglazuur en pijpenpotklei
19	1	11	2	WA	335	dakpan	roodbakkend	fragmenten	..x..x 2	8	5	17-18	1 secundair versinterd en rest bedekt met glazuur en aanbaksels, secundair gebruikt bij aardewerkproductie
19	1	11	2	WA	335	dakpan	roodbakkend	fragmenten	..x..x 2	64	6	17-18	1 volledig beroet
19	1	11	2	WA	335	mortel	–	brokjes	–	31	nvt	–	
19	1	11	3	WA	338	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 2	2	2	18-19	Hollandse pan
19	1	11	3	WA	338	mortel	–	brokjes	–	4	nvt	18-19	cementmortel
19	1	11	3	WA	338	vloertegel	roodbakkend	fragment	..x..x 2	1	1	–	ongeglazuurd
19	1	12	2	WA	348	baksteen	geelbakkend	fragment	–	35	1	17-18	sterk gefragmenteerd
19	1	12	2	WA	348	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x2	59	2	17-18	1 volledig beroet, mogelijk zelfde exemplaar als 335
19	1	12	2	WA	348	mortel	–	–	–	41	nvt	nt	zowel schelpkalkmortel als cementmortel
19	2	19	1	MR	349	baksteen	roodbakkend	fragment	..x..x 4,5	1	1	17-19	
19	2	19	1	MR	349	mortel	–	brokjes	–	2	nvt	18-19	cementmortel
19	1a	2	–	–	337	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 2	1	1	18-19	Hollandse pan
19	po	26	2	–	354	dakpan	roodbakkend	fragment	–	1	1	18-19	
19	po	906	1	LG	355	dakpan	roodbakkend	fragment	–	1	1	18-19	
19	po	906	1	LG	355	indet	roodbakkend	schilfer	–	1	1	nt	
19	pw	901	1	LG	351	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 2	2	2	17-18	Hollandse pannen, secundair gebruikt als ovensteun, opgeblazen/verbrand en bedekt met glazuur en aanbaksels
19	pw	901	1	LG	351	indet	roodbakkend	brokje	–	1	1	nt	baksteen?
19	pw	902	1	LG	352	dakpan	roodbakkend	fragment	–	1	1	18-19	Hollandse pan
19	pw	903	1	LG	353	baksteen	geelbakkend	brokje	–	1	1	17-18	
19	pw	904	1	LG	356	vloertegel	roodbakkend	fragment	..x..x 2,3	1	1	18-19	loodglazuur op bovenzijde, zwart verkleurd, proengat
21	1	2	1	KL	368	baksteen	rood/geel	fragment	–	1	1	17-19	
24	1	2	1	WA	382	baksteen	roodbakkend	fragment	–	1	1	18-19	volledig versinterd
24	1	2	1	WA	382	indet	roodbakkend	brokjes	–	2	2	18-19	
24	1	2	1	WA	382	mortel	–	brokjes	–	18	nvt	18-19	
25	1	3	1	MR	391	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	bijna compleet	13,5 x 13,5 x 1,3	1	1	17bc	polychrome voorstelling: vaas met bloemen in vierpas, hoekmotief: vleugelblad
25	1	3	1	MR	391	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	bijna compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	17b	voorstelling in blauw: vaas met bloemen, mogelijk ‘kopie’ van 17e-eeuwse tegel uit 19B, Makkum
25	1	3	1	MR	391	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	17b	polychrome voorstelling: vogel, hoekmotief: Franse lelie, verf is licht uitgelopen, B-kwaliteit
25	2	24	1	LG	400	baksteen	geelbakkend	fragment	..x..x 4	3	1	17-18	
25	2	24	1	LG	400	dakpan	roodbakkend	fragmenten	–	41	1	17-18	
25	2	24	1	LG	400	mortel	–	–	–	5	nvt	nt	schelpkalkmortel
25	2	24	1	LG	400	vloertegel	roodbakkend	fragment	–	1	1	17-18	loodglazuur op bovenzijde, sterk gesleten
25	3	20	1	LG	397	vloertegel	roodbakkend	brokje	–	1	1	17-19	
28	2	13	1	LG	417	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	12,5 x 12,5 x 1	1	1	17b	polychrome driebloem (bijna niet meer te zien door zwarting) in gekarteld kwadraat, hoekmotief: lelie
28	3	14	1	LG	420	dakpan	roodbakkend	fragmenten	..x..x 2	2	2	17-18	aan elkaar gebakken door glazuur, verder bedekt met aanbaksels en glazuur en een aangebakken fragment van een pijpensteel
28	3	14	1	LG	420	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 1,5	1	1	17-18	tegelpan, aan 1 kant bedekt met cementmortel en roet

wp	vl	vak/sp	vul	aardspoor	vnr	soort	baksel	deel	l x b x d (cm)	aantal	MAE	datering	opmerking
28	3	16	1	RUI	421	mortel	–	–	–	1	nvt	nt	cementmortel
33	1	66	1	MR	474	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	18-19	geheel wit, 2 proengaten op tegenoverstaande hoeken
33	1	67	1	VR	460	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	half compleet	11,5 x..x 0,8	1	1	18	centrale decoratie in blauw, fruitstillven, verder onversierd
33	1	67	1	VR	460	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	fragment	..x..x 0,8	1	1	18-19	geheel wit, cementmortelresten op achterzijde
33	1	67	1	VR	470	vloertegel	roodbakkend	compleet	16 x 16 x 2,3	3	3	18-19	2 met koperglazuur, 1 met loodglazuur, 4 proengaten in hoeken onder glazuur, cementmortel aan onder- en zijkanen
33	1	68	1	VR	472	vloertegel	roodbakkend	compleet	23 x 23 x 4	1	1	18-19	4 proengaten, cementmortel op onder- en zijkanen, ongeglazuurd
33	1	82	1	PG	467	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 1,5	1	1	17-18	Oud Hollandse pan met aanbaksels en glazuurresten, secundair gebruikt als oversteun
33	1	82	1	PG	467	mortel	–	brokje	–	1	nvt	18-19	cementmortel
33	2	33	1	VR	489	vloertegel	grijsbakkend	compleet	22 x 22 x 3	1	1	19B	met specie bovenop andere vloertegel uit dit vnr gemetseld
33	2	33	1	VR	489	vloertegel	roodbakkend	half compleet	21,5 x .. X 3	1	1	19B	
33	2	35	1	VR	449	vloertegel	grijsbakkend	fragment	..x..x 3	1	1	19B	
33	2	43	1	MR	483	vloertegel	roodbakkend	fragment	..x..x 2	2	2	18-19	sterk gesleten, glazuur op 'loopoppervlak' verdwenen
33	2	47	1	VR	479	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	fragment	–	1	1	18-19	geheel wit, mortelresten op achterzijde
33	2	47	1	VR	487	bakstenen	geelbakkend	compleet/half compleet	7 x 16 x 3,5	2	2	17-18	ijsselstenen, handgevormd, in wildverband gemetseld met schelpkalkmortel
33	2	47	1	VR	487	bakstenen	geelbakkend	bijna compleet	7 x 16 x 3,5	1	1	17-18	ijsselstenen, handgevormd, in wildverband gemetseld met schelpkalkmortel
33	2	47	1	VR	487	vloertegel	roodbakkend	bijna compleet	22 x 22 x 2,3	1	1	19B	koperglazuur, cementmortel op onder- en zijkanen, gemetseld op vloer van bakstenen uit dit vnr, uitgekapte hoek
33	2	47	1	VR	487	vloertegel	roodbakkend	bijna compleet	22 x 22 x 2,3	1	1	19B	slib en loodglazuur, cementmortel op onder- en zijkanen, gemetseld op vloer van bakstenen uit dit vnr, uitgekapte hoek
33	2	47	1	VR	487	vloertegel	roodbakkend	compleet	22 x 22 x 2,3	1	1	19B	slib en loodglazuur, mortel op onder- en zijkanen
33	2	48	1	VR	488	bakstenen	geelbakkend	compleet	7 x 16 x 3,5	4	4	17-18	ijsselstenen, handgevormd, in wildverband gemetseld met schelpkalkmortel
33	2	48	1	VR	488	vloertegel	roodbakkend	bijna compleet	22 x 22 x 2,3	1	1	19B	loodglazuur, mortel op onder- en zijkanen, gemetseld op vloer van bakstenen uit dit vnr, uitgekapte hoek
33	2	48	1	VR	488	vloertegel	roodbakkend	compleet	22 x 22 x 2,3	1	1	19B	loodglazuur, mortel op onder- en zijkanen
33	2	63	1	LG	453	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 1,3	1	1	17-18	glazuurresten en rode aanbaksels, secundair gebruikt als ovensteun
33	2	63	1	LG	453	dakpan	grijsbakkend	fragment	..x..x 1,5	1	1	18	cementmortel op bovenzijde
33	2	63	1	LG	453	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	fragment	..x..x 0,8	1	1	18	klein fragment van voorstelling in paars, palmet en deel van naakte figuur
33	2	63	1	LG	455	dakpan	roodbakkend	fragment	–	22	22	17-18	fragmenten van Oud Hollandse pannen met aanbaksels en glazuurresten, secundair gebruikt als oversteun
33	2	64	1	–	451	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	18B	voorstelling in blauw: landschap met ruïne en torentje, hoekmotief: spin
33	2	64	1	–	451	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	18B	voorstelling in blauw: waterput met schepen op de achtergrond, hoekmotief: spin
33	2	64	1	–	451	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	13 x 13 x 0,8	1	1	18B	voorstelling in blauw: meiboom met meer en schepen op achtergrond, hoekmotief: spin
33	2	64	1	–	451	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	compleet	12,5 x 12,5 x 0,8	1	1	18A	voorstelling in blauw: molen, hoekmotief: spin
33	2	64	1	–	451	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	half compleet	13 x..x 0,8	1	1	18B	voorstelling in blauw: meer met zeilbootje, hoekmotief: spin
33	2	116	1	LG	476	grijsbakkende dakpan	–	fragment	–	1	1	nt	
33	2	116	1	LG	476	majolica wandtegel	–	fragment	–	1	1	17	kwadraattegel, klein fragmentje zichtbaar van blauw-gele versiering (gele ruit met daarbinnen landschap), deels bedekt met kalkaanlsag
33	2	116	1	LG	476	vloertegel	roodbakkend	fragment	11,5 x..x 2	4	2	18-19	sterk gesleten, glazuur op 'loopoppervlak' verdwenen, proengaten op hoeken
33	2	117	1	LG	478	dakpan	grijsbakkend	fragment	–	7	2	18-20A	sterk gefragmenteerd
33	2	117	1	LG	478	mortel	–	–	–	1	nvt	18-20A	brokje cementmortel
33	2	118	1	BA	482	dakpan	grijsbakkend	fragment	–	1	1	19-20	
33	3	46	1	–	497	indet	roodbakkend	schilfer	–	1	1	nt	brokje baksteen?
33	3	46	1	–	497	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	fragment	–	1	1	18-19	geheel wit, mortelresten op achterzijde
33	3	133	1	VR	492	vloertegel	roodbakkend	compleet	21 x 21 x 2,3	1	1	19B	loodglazuur op bovenzijde, 4 proengaten op hoeken, mortelresten op onderzijde en zijkanen
33	pz	902	1	–	486	dakpan	grijsbakkend	fragment	–	1	1	18-19	
33	pz	902	1	–	486	schoorsteenpot	roodbakkend	fragment	–	2	1	nt	buiten oppervlak afgebrokkeld, roetresten aan binnenzijde
33	pz	902	1	–	486	wandtegel	witbakkend/tinglazuur	fragment	..x..x 0,8	1	1	18-19	geheel wit, resten van cementmortel op achterzijde
35	1	2	1	LG	502	dakpan	roodbakkend	fragment	..x..x 1	1	1	18-19	

wp	vl	vak/sp	vul	aardspoor	vnr	soort	baksel	deel	l x b x d (cm)	aantal	MAE	datering	opmerking
35	pw	904	1	LG	505	indet	roodbakkend	brokjes	–	2	2	nt	
35	pw	904	1	LG	505	mortel	–	–	–	4	nvt	nt	cementmortel
35	pw	904	1	LG	505	vloertegel	roodbakkend	schilfer	–	1	1	18-19	koperglazuur, sterk gesleten
40	stort	–	–	–	519	dakpan	roodbakkend	fragment	–	1	1	17-19	fragment van Oud Hollandse pan, overdekt met aanbaksels van rode en witte aarde
40	stort	–	–	–	519	vloertegel	roodbakkend	half compleet	16 x..x 2,3	1	1	18-19	en pijpenpotklei en loodgalzuur, secundair gebruikt als ovensteun koperglazuur op bovenzijde, mortelresten op onder- en zijkanten

Bijlage 23 Pijpaarde

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
318	18/1a	5	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	ruit met daarin een lelie	1	–	rode klei
318	18/1a	5	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	ruiten met in elk een lelie	1	–	
318	18/1a	5	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met daartussen 4 ruiten met in elk een lelie	5	–	
318	18/1a	5	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	glazuurdruppel
318	18/1a	5	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	33	–	
318	18/1a	5	–	–	ketelfragment	trechtersvorm	geen geen	geen	geen	geen	–	3	1680-1730	
318	18/1a	5	–	–	ketelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	glazuurdruppel
318	18/1a	5	–	–	ketelfragment	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
318	18/1a	5	–	–	ketelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
318	18/1a	5	–	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	steel onversierd
318	18/1a	5	–	–	steelfragment?	–	–	–	–	–	–	1	–	steel onversierd
318	18/1a	5	–	–	trompetfragment	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	–	1	1730-1960	
329	18/2	–	25/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	–	gerookt
330	18/2	0	28/1	–	eierdop	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	onversierd	1	–	onderaan voet 4029
333	18/1a	10	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	3	–	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	6	–	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L+R)	wapen S	wapen	gekroonde 6	filtradering	1	1739-1841	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 33	filtradering	1	1719-1854	steel onversierd, verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	geen	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen met 2 stippen	wapen?	gekroonde 68	filtradering	1	1732-1855/1860	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	onbekend	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S met 2 stippen	gekroonde 17	filtradering	1	1739-1843	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	haan	filtradering	1	1675-1867/1870	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	BVM	filtradering	1	1729-1875/1876	Bastiaan Vermeul, verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	stip	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S met stip	wapen S	gekroonde 1..	filtradering	1	1739-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 19	filtradering	1	1729-1824	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen	gekroonde 17	filtradering	1	1739-1843	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	stip	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	2 stippen	springend paard	filtradering	1	1666-1870/1880	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	springend paard	filtradering	1	1666-1870/1880	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen en stip	geen	springend paard	filtradering	1	1666-1870/1880	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	ruiter te paard	filtradering	1	1695/1715-1816	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen en stip	gekroonde 40	filtradering	1	1730-1815	verkleurd
333	18/1a	10	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	onleesbaar	halve maan?	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	schuine radering	2	–	
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	afgezoomd met parelrand			
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	ruit met lelie	1	–	
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	brede uitgesleten banden	1	–	
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	7	–	
335	19/1	–	11/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	106	–	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde H	filtradering	1	1660/1685-1825	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L+R)	geen	geen	gekroonde LR	filtradering	1	1730-1960	Pieter Valk, puntige hiel, gerookt puntige hiel
335	19/1	–	11/2	WA	ketel	ovoïde	gekroonde PV (L)	geen	stip	geen	filtradering	1	1750-1898	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	onbekend (R)	stip	geen	geen	–	1	1730-1960	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde I	–	1	1739-1760	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde komfoor	filtradering	1	1708-1846	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	geen	geen	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	S	geen	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 60	filtradering	1	1739-1803	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen	geen	both	filtradering	1	1722-1897	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen	wapen S	gekroonde 9	filtradering	1	1739-1828	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	8	–	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	onbekend	wapen met staande leeuw (L)	geen	geen	geen	–	1	1728-1897	
335	19/1	–	11/2	WA	ketelfragment	dubbelconisch	geen	onbekend	onbekend	gekroonde KL	–	1	1700/1705-1710/1715	onbekende pijpenmaker steel onversierd, gesinterd verkleurd glazuurdruppel glazuurdruppel glazuurdruppel, verkleurd
335	19/1	–	11/2	WA	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	GMD	gebotterde filt met radering	1	1650-1670	
335	19/1	–	11/2	WA	ketel met steelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
337	19/1a	2	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering	1	–	
337	19/1a	2	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
337	19/1a	2	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd, glazuurdruppel	1	–	
337	19/1a	2	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
337	19/1a	2	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
337	19/1a	2	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
337	19/1a	2	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt met radering	1	1630-1695	
337	19/1a	2	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	onleesbaar	gebotterde filt	1	1630-1695	
338	19/1	–	11/3	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met onleesbare tekst	1	–	
338	19/1	–	11/3	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	16	–	7 stuks verkleurd
338	19/1	–	11/3	WA	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	wapen S	IPK	filtradering	1	1739-1960	verkleurd
338	19/1	–	11/3	WA	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde WS	filtradering	1	1660-1940	Willem Stevensz. de Jonge, verkleurd
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	radering GOUDA	1	–	glazuurdruppel
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	3	–	
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	ruit met lelie	4	–	rode klei 11 stuks verkleurd
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
348	19/1	–	12/2	WA	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	96	–	
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	wapen S	wapen S	PIB	–	1	1739-1870/1875	puntige hiel, gerookt
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	3	–	
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment	trechtersvorm	gekroonde SR (L)	geen	geen	geen	filtradering	1	1690/1715-1738/1749	
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda S	klaverblad	filtradering	1	1739-1840	
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment met steelfragment	kromkop	onbekend (L)	wapen van Gouda S	wapen van Gouda S	klaverblad	filtradering	1	1739-1840	verkleurd
348	19/1	–	12/2	WA	ketel met steelfragment	rondbodem	geen	wapen	geen	geen	filtradering	1	1690/1705-1760	ketelmerk gekroonde X
348	19/1	–	12/2	WA	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	glazuurdruppel gesinterd steel onversierd, gerookt
348	19/1	–	12/2	WA	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt met radering	1	1630-1695	
349	19/2	–	19/1	MR	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	–	
350	19/3	–	20/1	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	verkleurd
353	19/pw	–	903/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
354	19/po	–	26/2	–	steelfragment	–	–	–	–	–	8 ruiten gevuld met een lelie elk	1	–	
354	19/po	–	26/2	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	4	–	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
354	19/po	–	26/2	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	HI	filtradering	1	1660/1670-1670/1675	
354	19/po	–	26/2	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	DV	gebotterde filt met radering	1	1630-1695	
354	19/po	–	26/2	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
354	19/po	–	26/2	–	ketel	dubbelconisch	6-puntige roos met bladeren (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	glazuurdruppel
361	20/pn	–	905/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	2 stippen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	gesinterd
363	20/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 57	filtradering	1	1739-1805	
368	21/1	–	2/1	KL	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	steel onversierd
368	21/1	–	2/1	KL	ketel	rondbodem	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1850-1900	lobbenversiering tot aan de filt
368	21/1	–	2/1	KL	ketel	rondbodem	geen	geen	geen	geen	–	1	1740-1960	
368	21/1	–	2/1	KL	ketel	rondbodem	geen	geen	geen	geen	gegroeft	1	1740-1960	ketelmerk mannetje
368	21/1	–	2/1	KL	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	onleesbaar	–	1	1730-1960	verkleurd
368	21/1	–	2/1	KL	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde IM	filtradering	1	1675/1685-1739	Jan Maertensz. van der Maes, verkleurd
372	22/3	–	1/1	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	steel onversierd
373	22/po	–	1/1	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
377	23/2	–	2/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroond kruis	filtradering	1	1730-1960	gerookt
378	24/1	–	1/1	LG	ketel	ovoïde	vrouw met bloemen in hand bij altaar met brandend hart (L) man met bloemen in hand bij altaar met brandend hart (R)	wapen	stip	gekroonde 53	filtradering	1	1750-1775	reliëfpip EENDRAGT, onderzijde ketel wapen van Gouda en floraal motief; Pieter van der Want
381	24/po	–	1/1	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 58	filtradering	1	1734-1874	
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen	wapen	?	filtradering	1	1730-1960	
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	kromkop	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	ketelmerk, puntige hiel
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen	wapen	?	filtradering	1	1730-1960	
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 51	filtradering	1	1733-1897	
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	stip	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
383	24/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	melkmeisje	filtradering	1	1660-1940	
387	23/3	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
390	25/2	–	4/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen S	?	filtradering	1	1739-1960	
396	25/2	–	18/1	DE	steelfragment	–	–	–	–	–	filtradering, F. VERZYL GOUDA	2	–	Frans Verzijl
396	25/2	–	18/1	DE	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde L	filtradering	1	1739-1940	
396	25/2	–	18/1	DE	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde L	filtradering	1	1739-1940	
396	25/2	–	18/1	DE	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde L	filtradering	1	1739-1940	
396	25/2	–	18/1	DE	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde L	filtradering	1	1739-1940	
400	25/2	–	24/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	4	–	
400	25/2	–	24/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering	1	–	verkleurd
400	25/2	–	24/1	LG	aanzet tot ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	OA	–	1	1660-1671	Ouwen Andries
407	25/pz	–	36/1	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	?	filtradering	1	1739-1960	
411	25/po	–	902/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	–	2	–	steel onversierd
411	25/po	–	902/1	LG	ketelfragment met steelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	gekroonde IB	–	1	1696-1855/1859	Jan Boot
411	25/po	–	902/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gegroeft	1	1680-1930	
416	28/2	–	2/1	VR	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde IAN	filtradering	1	1699-1840/1844	Jan Verbanck
416	28/2	–	2/1	VR	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	geen	filtradering	1	1760-1808	puntige hiel, slang als ketelmerk: Cornelis Verzijl?
416	28/2	–	2/1	VR	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 17	filtradering	1	1727-1843	
418	28/2	–	12/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
418	28/2	–	12/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
420	28/3	–	14/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met daartussen ruit met 4 lelies	1	–	gekromd
420	28/3	–	14/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
420	28/3	–	14/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
423	28/3	–	27/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	7-puntige roos	7-puntige roos	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	
423	28/3	–	27/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	2 stippen	geen	vage filtradering	1	1680-1730	gerookt
425	29/2	–	1/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd, gerookt
425	29/2	–	1/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	truweel	filtradering	1	1685/1695-1780	steel onversierd
425	29/2	–	1/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	zon	filtradering	1	1670/1675-1838/1842	steel onversierd
425	29/2	–	1/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
426	29/3	–	2/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	
426	29/3	–	2/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	onleesbaar	filtradering	1	1680-1730	
426	29/3	–	2/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde TI	filtradering	1	1739-1800	verkleurd
429	29/3	–	13/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	steel onversierd
429	29/3	–	13/1	LG	ketel	rondbodem	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1740-1960	ketelmerk opgaande leeuw, verkleurd
429	29/3	–	13/1	LG	ketel met steelfragment	rondbodem	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1740-1960	ketelmerk vogel boven zee, steel onversierd, verkleurd
429	29/3	–	13/1	LG	ketel met steelfragment	rondbodem	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1755	ketelmerk gekroond B, zware lobben tot net onder de filt, Bastiaan Overwesel, steel onversierd, verkleurd
429	29/3	–	13/1	LG	ketel met steelfragment	rondbodem	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1740-1960	ketelmerk vogel boven zee, steel onversierd
432	32/1	–	3/1	RIO	ketel	polkapijp	nvt	nvt	nvt	geen	filtradering	1	1730-1845	zwart gekleurde rechte pijp met wapen en AVS (Adrianus Vlootesteijn), arcering op beide zijden doorlopend van filt naar steel
434	32/2	–	5/1	LS	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	3	–	
434	32/2	–	5/1	LS	steelfragment	–	–	–	–	–	filtradering, F. VERZYL	1	–	Frans Verzijl
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	trechtersvorm	5-puntige roos met bladeren (L+R)	geen	geen	geen	filtradering	1	1680-1730	
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1680-1730	
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	ovoïde	geen	wapen	–	?	filtradering	1	1730-1960	
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda S	gekroonde 74	filtradering	1	1739-1847	gerookt
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda S	gekroonde 74	filtradering	1	1739-1847	gerookt
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	ovoïde	geen	wapen	–	gekroonde 46	filtradering	1	1720-1897	gerookt
434	32/2	–	5/1	LS	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S met stip	gekroonde 74	filtradering	1	1739-1897	
440	26/stort	–	–	–	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	wapen	geen	leeuw in Hollandse tuin	–	1	1667-1925	steel onversierd
440	26/stort	–	–	–	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	gekroonde 90	–	1	1731-1940	steel onversierd
440	26/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering, P.T. HOEN	1	–	
440	26/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering, DE JONG	1	–	
440	26/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering, IN GOUDA	1	–	
440	26/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met onleesbare tekst	2	–	
440	26/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	27	–	
440	26/stort	–	–	–	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	onbekend	7	–	
440	26/stort	–	–	–	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1660/1670-1690/1700	opgaande eenhoorn en deels wapen
440	26/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde trompet	filtradering	1	1667-1788	
447	33/1	–	5/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde B	–	1	1739-1871/1875	Bastiaan Overwesel, gerookt

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
447	33/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde SH	filtradering	1	1739-1849	
450	33/1a	1	–	–	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	–	glazuurdruppel
450	33/1a	1	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met daartussen een ruit met 4 lelies	1	–	
450	33/1a	1	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
453	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
454	33/2	–	39/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	5-bladige bloem met takjes	1	–	
454	33/2	–	39/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	gekromd
454	33/2	–	39/1	LG	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	onleesbaar	–	1	–	steel versierd met ruiten met in elk een lelie
454	33/2	–	39/1	LG	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	T..	–	1	–	steel onversierd
454	33/2	–	39/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	–	glazuurdruppel
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	4	–	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	gekroonde D	filtradering	1	1682-1897	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	onbekend	–	3	1680-1730	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	glazuurdruppel
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	4	1680-1730	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	filtradering	7	1680-1730	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	onleesbaar	filtradering	1	1630-1695	
454	33/2	–	39/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	2	1630-1695	
454	33/2	–	39/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
454	33/2	–	39/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	2	1630-1695	glazuurdruppel
454	33/2	–	39/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	filtradering	4	1630-1695	
454	33/2	–	39/1	LG	ketel met steelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	onleesbaar	–	1	1630-1695	
455	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	ruiten met in elk een lelie	1	–	
455	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	zigzaglijnen	2	–	
455	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	1	–	
455	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering	6	–	
455	33/2	–	63/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	29	–	
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	CDP	filtradering	1	1660/1667-1685/1690	Cornelis Dircksz. Peck
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	2	1680-1730	
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	2	1680-1730	
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	onbekend	gebotterde filt	2	1630-1695	
455	33/2	–	63/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	14	1630-1695	
457	33/2	–	37/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
460	33/1	–	67/1	VR	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
460	33/1	–	67/1	VR	steelfragment	–	–	–	–	–	geruwd	1	–	
460	33/1	–	67/1	VR	steelfragment	–	–	–	–	–	radering tussen gladde banden	1	–	
460	33/1	–	67/1	VR	ketel	onbekend	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	–	glazuurdruppel met aankoeksel
460	33/1	–	67/1	VR	ketel	trechtersvorm	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	filtradering	1	1680-1930	glazuurdruppel
460	33/1	–	67/1	VR	ketel	kromkop	geen	geen	geen	gekroonde L	filtradering	1	1726-1940	
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	schuine radering	1	–	
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	3	–	
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	grove radering	3	–	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met daartussen 2 ruiten met lelie	1	–	
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering	1	–	
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	geheel van rode klei, gekromd
461	33/1	–	83/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	15	–	
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	–	
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	1680-1730	
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	druiventros	filtradering	1	1680/1695-1710/1720	
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	4	1680-1730	
461	33/1	–	83/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	DGP	vage filtradering	1	1680-1730	steel met radering
461	33/1	–	83/1	LG	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	7-puntige roos	7-puntige roos	onleesbaar	–	1	1680-1730	steel onversierd
461	33/1	–	83/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	9 stippen	9 stippen	geen	–	1	1680-1730	
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	gekroonde hartenaas	filtradering	1	1666-1710	Arien Dircksz Jonckhart of Barent Dircksz Jonckhart
461	33/1	–	83/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	onbekend (L+R)	geen	2 stippen	geen	–	1	1630-1695	
467	33/1	–	82/1	PG	steelfragment	–	–	–	–	–	grove radering	1	–	
467	33/1	–	82/1	PG	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	geen	onversierd	1	–	
468	33/1	–	85/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	rode klei
468	33/1	–	85/1	LG	ketel	trechtersvorm	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	geen	1	1680-1730	
468	33/1	–	85/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	geen	1	1680-1730	
468	33/1	–	85/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1680-1730	
468	33/1	–	85/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	–	3	–	
468	33/1	–	85/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	vage filtradering	1	1680-1730	
476	33/2	–	116/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	2	1630-1695	
476	33/2	–	116/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt met radering	1	1630-1695	
476	33/2	–	116/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	
478	33/2	–	117/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	bloem	filtradering	1	1680-1730	
478	33/2	–	117/1	LG	ketel met steelfragment	dubbelconisch	5-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering en zigzaglijnen	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	2x 6 lijnen radering	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	27	–	
481	33/2	–	38/1	LG	aanzet ketel	onbekend	onbekend (L) 7-puntige roos (R)	geen	geen	geen	–	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment met aanzet naar ketel	–	onbekend (L+R)	geen	geen	geen	onversierd	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	steelfragment met aanzet naar ketel	–	4-puntige roos (L) onbekend (R)	geen	geen	geen	onversierd	1	–	
481	33/2	–	38/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	onbekend	–	1	1680-1730	
481	33/2	–	38/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	
481	33/2	–	38/1	LG	ketelfragment	trechtersvorm	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	onversierd	2	1680-1730	glazuurdruppel
481	33/2	–	38/1	LG	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	5	1680-1730	
481	33/2	–	38/1	LG	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	
481	33/2	–	38/1	LG	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	2	1630-1695	1 stuk verkleurd
481	33/2	–	38/1	LG	ketel	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	
481	33/2	–	38/1	LG	ketel	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	glazuurdruppel
483	33/2	–	43/1	MR	steelfragment	–	–	–	–	–	raderingen	1	–	
483	33/2	–	43/1	MR	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	rode klei
483	33/2	–	43/1	MR	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	
486	33/pz	–	902/1	–	ketel	ovoïde	geen	geen	wapen	–	filtradering	1	1730-1960	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
486	33/pz	–	902/1	–	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	–	geen	geen	geen	–	1	–	
486	33/pz	–	902/1	–	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	
490	33/2	–	33/3	VR	ketel	dubbelconisch	ster in 6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
491	33/3	–	34/1	–	ketel	dubbelconisch	5-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	
491	33/3	–	34/1	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	onleesbaar	filtradering	1	1680-1730	
491	33/3	–	34/1	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	anker	filtradering	1	1675-1875/1876	
491	33/3	–	34/1	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	ruit met lelie	1	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	floraal motief	1	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering met daartussen	1	–	
											ruit met in elk 4 lelies			
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgewisseld met brede band	1	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering	1	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	radering afgezoomd met parelrand	1	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	5	–	
493	33/3	–	33/4	–	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	geen	–	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	kromkop	onbekend	onbekend	onbekend	geen	–	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	kromkop	geen	onbekend	onbekend	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	trechtersvorm	onbekend (R)	onbekend	onbekend	DA	filtradering	1	1680-1730	
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	CDP	vage filtradering	1	1660/1667-1685/1690	Cornelis Dircksz. Peck
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	6	1680-1730	
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	glazuurdruppel
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	5-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	6-puntige roos (L) onbekend (R)	geen	geen	onleesbaar	–	1	1680-1730	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	trechtersvorm	onbekend (L)	geen	geen	TIP	filtradering	1	1660-1670/1680	Thiel Jansz. Proost
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	OGP	–	1	1680-1730	
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment met steelfragment	dubbelconisch	7-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	steel onversierd
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	dubbelconisch	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1630-1695	
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	dubbelconisch	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	geen	–	1	1630-1695	glazuurdruppel
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	glazuurdruppel
493	33/3	–	33/4	–	ketelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	–	1	1630-1695	glazuurdruppel
497	33/3	–	46/1	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
501	34/1	–	16/1	REC	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1680-1730	
502	35/1	–	2/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	slang	filtradering	1	1733-1808	gerookt
503	35/pw	–	903/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	–	gerookt
503	35/pw	–	903/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde W	filtradering	1	1675-1940	gerookt
508	0/stort	–	1	–	steelfragment	–	–	–	–	–	–	1	–	gekromd
511	37/2	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 94	vage filtradering	1	1789-1897	
514	38/0a	1	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	stip	stip	onleesbaar	filtradering	1	1680-1730	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
515	39/1	–	1/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	
515	39/1	–	1/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	geen	geen	A..	gegroeft	1	1730-1960	steel geruwd, gerookt
515	39/1	–	1/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 3..	gegroeft	1	1730-1960	
518	40/pz	–	909/1	LG	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	geen	radering afgezoomd met parelrand	1	–	
518	40/pz	–	909/1	LG	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	gekroonde 39	–	1	1730-1897	
519	40/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	1	–	deels geglazuurd
519	40/stort	–	–	–	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	4	–	
519	40/stort	–	–	–	steelfragment met aanzet naar ketel	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	geen	–	1	–	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	geen	–	1	–	glazuurdruppel
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	onbekend (L+R)	stip	stip	geen	–	1	1680-1730	glazuurdruppel met aankoesel
519	40/stort	–	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	stip	stip	geen	–	1	1630-1695	
519	40/stort	–	–	–	ketel	dubbelconisch	6-puntige roos (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	verbrand en verkleurd
519	40/stort	–	–	–	ketel	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt met radering	1	1630-1695	glazuurdruppel
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	2 stippen (L+R)	geen	geen	geen	gegroeft	1	1730-1960	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	onbekend (L+R)	geen	sterretje	gekroonde M	filtradering	1	1667-1940	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	gekroonde duif	filtradering	1	1690/1715-1897	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	onbekend (L+R)	3 stippen	stip	geen	–	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	stip	stip	geen	–	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	gekroonde X	filtradering	1	1690/1705-1760	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gegroeft	1	1730-1960	gat links in ketel
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	gekroonde H	filtradering	1	1660/1685-1825	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1730-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	geen	filtradering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	onbekend	gebotterde filt met radering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	–	1	1730-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1675-1897	ketelmerk Fortuyn (latere versie), gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	sterretje (Aar-landerveen?)	halve maan (Gouda)	geen	–	1	1680-1730	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	6	1680-1730	2 stuks gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	geen	filtradering	1	1730-1960	ketelmerk man
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	puntige hiel, ketelmerk gekroonde L
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde 69	filtradering	1	1839-1881/1890	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda	onleesbaar	IWI	filtradering	1	1890-1965	moderne versie, gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda	stip	leeuw in Hollandse tuin	filtradering	1	1667-1925	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda	gekroonde 72	filtradering	1	1739-1870/1880	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde turfmand?	filtradering	1	1739-1897	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde 50	filtradering	1	1728-1811	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	2 stippen	slang	filtradering	1	1733-1808	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	ketelmerk slang
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	stip	geen	filtradering	1	1730-1960	ketelmerk melkmeisje
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 24	filtradering	1	1731-1867/1870	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 61	filtradering	1	1733-1819	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	2 liggende pijpen	filtradering	1	1739-1795	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	open stip met stip	?	filtradering	1	1730-1960	

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	open stip	gekroonde WS	filtradering	1	1660-1940	Willem Stevensz. de Jonge, verkleurd
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	?	filtradering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	burg	filtradering	1	1694-1860/1861	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	2 stippen	gekroonde turfmand	filtradering	1	1733-1897	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	man	filtradering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde 27	filtradering	1	1731-1897	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	gekroonde vis met golven (L)	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 12	filtradering	1	1739-1870	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	onleesbaar	onleesbaar	leeuw in Hollandse tuin	filtradering	1	1667-1925	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	verkleurd
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	PIB	filtradering	1	1739-1870/1875	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 85	filtradering	1	1739-1797/1803	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	LB	gegroeft	1	1724-1940	Leendert Buijs, late versie
519	40/stort	–	–	–	ketelfragment met steelfragment	onbekend	onbekend (L+R)	geen	geen	geen	–	1	–	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen gekroond	wapen	gekroonde ijsslee	filtradering	1	1708-1834	steel onversierd, gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	onleesbaar	onleesbaar	geen	gebotterde filt	1	1680-1730	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1680-1730	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	lelie	–	1	1667-1940	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	kromkop	geen	geen	geen	gekroonde halve maan	–	1	1674-1702	steel onversierd, geheel verkleurd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	stip	stip	geen	–	1	1730-1960	steel onversierd en gekromd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	geen	geen	444	filtradering	1	1728-1758/1762	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	geen	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	geen	leeuw in Hollandse tuin	filtradering	1	1667-1925	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	trechtersvorm	geen	geen	geen	melkmeisje	filtradering	1	1660-1940	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	dubbelconisch	6-puntige roos met bladeren (L+R)	geen	geen	geen	gebotterde filt	1	1630-1695	steel onversierd
519	40/stort	–	–	–	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen S	wapen	gekroonde bijl	filtradering	1	1739-1763/1768	steel onversierd, verkleurd
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda S	gekroonde A	filtradering	1	1739-1842/1843	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	Job op de mesthoop	filtradering	1	1715/1725-1800/1803	variant
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda	wapen van Gouda met stip	bloem	filtradering	1	1730-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 60	filtradering	1	1730-1803	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde I	filtradering	1	1700/1710-1760	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	gekroonde halve maan	filtradering	1	1674-1702	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	geen	onbekend	onbekend	gekroonde L..	filtradering	1	1680-1730	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	444	filtradering	1	1728-1758/1762	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S met stip	onleesbaar	gekroonde 9	filtradering	1	1739-1828	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde V..	filtradering	1	1739-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	S	onbekend	filtradering	1	1739-1960	gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	stip	slang	filtradering	1	1733-1808	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde komfoor	filtradering	1	1739-1846	
519	40/stort	–	–	–	ketel	trechtersvorm	MVR	geen	2 stippen	geen	–	1	1730-1960	puntige hiel, gerookt
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde viool	filtradering	1	1705-1762	
519	40/stort	–	–	–	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	BBVV	filtradering	1	1730-1960	gerookt

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
521	40/1	–	5/1	LG	ketelfragment	onbekend	geen	geen	geen	onleesbaar	–	2	–	
521	40/1	–	5/1	LG	ketel	dubbelconisch	7-puntige roos met bladeren (L+R)	geen	geen	onleesbaar	gebotterde filt	1	1630-1695	gesinterd
521	40/1	–	5/1	LG	ketel	ovoïde	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	verkleurd
522	40/1	–	8/1	LG	trompetfragment	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	1	–	holle schacht
522	40/1	–	8/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	onversierd	2	–	
522	40/1	–	8/1	LG	steelfragment	–	–	–	–	–	parelranden	1	–	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	geen	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	puntige hiel
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	WL (L)	onbekend	onbekend	geen	–	1	1730-1960	puntige hiel
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 99	filtradering	1	1719-1842/1843	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L+R)	onbekend	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	geen (L+R)	wapen	wapen met stip	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L)	wapen	wapen	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	onbekend (L)	open stip	geen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	geen	wapen met sterretje	wapen met sterretje	scheepje	filtradering	1	1670/1680-1940	late versie
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde 44	filtradering	1	1727-1846	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	springend paard	filtradering	1	1666-1870/1880	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	puntige hiel
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	open stip	gekroonde 38	filtradering	1	1733-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen S	scheepje	filtradering	1	1739-1940	latere versie
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	onleesbaar	onleesbaar	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	onleesbaar	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 41	filtradering	1	1739-1841	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	onbekend	onbekend	gekroonde..	filtradering	1	1730-1960	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 64	filtradering	1	1739-1861	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde duif	filtradering	1	1690/1715-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	(R)	wapen	wapen	gekroonde TI	filtradering	1	1690/1720-1800	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen	wapen	melkmeisje	filtradering	1	1660-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 92	filtradering	1	1739-1810	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde RT	filtradering	1	1768-1876/1870	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen met stip	wapen S	gekroonde L	filtradering	1	1739-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 52	filtradering	1	1733-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen met open stip	gekroonde SN?	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	onleesbaar	IB	filtradering	1	1696-1855/1859	Jan Boot
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen met open stip	wapen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 12	filtradering	1	1739-1870	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 28	filtradering	1	1739-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen met stip	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen omgekeerde S	wapen omgekeerde S	gekroonde 61	filtradering	1	1739-1819	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 78	filtradering	1	1739-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen	wapen	melkmeisje	filtradering	1	1660-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen omgekeerde S	wapen omgekeerde S	gekroonde 64	filtradering	1	1739-1861	steel geruwd, gerookt

vondst	put / vlak	vak	spoor / vul-ling	aard-spoor	inhoud	model ketel	zijmerk, links en rechts	bijmerk links	bijmerk rechts	hielmerk	oppervlak	aantal	datering	opmerking
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	stip	gekroonde 46	filtradering	1	1720-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen met open stip	wapen	gekroonde I	filtradering	1	1700/1710-1760	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	onbekend	onbekend	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde RT	filtradering	1	1768-1876/1870	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	gekroonde SH	filtradering	1	1667-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	S	S	onbekend	filtradering	1	1739-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	gekroonde 52	filtradering	1	1733-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S met stip	onleesbaar	filtradering	1	1739-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	2 stippen	gekroonde 52	filtradering	1	1733-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1739-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	omgekeerde S	omgekeerde S	gekroonde duif	filtradering	1	1690/1715-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	onleesbaar	onleesbaar	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	steel onversierd
522	40/1	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1849	steel onversierd
522	40/1	–	8/1	LG	ketel met steelfragment	ovoïde	geen	wapen	stip	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	rode klei, steel geruwd, gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen	gekroonde 28	filtradering	1	1739-1849	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	kromkop	onbekend (R)	wapen	geen	melkmeisje	filtradering	1	1660-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketelfragment	ovoïde	onbekend (R)	wapen met stip	wapen met stip	CK	vage filtradering	1	1695/1897	Cornelis Kwast
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda S	wapen van Gouda	gekroonde 25	filtradering	1	1739-1861	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	onleesbaar	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	leeuw in Hollandse tuin	filtradering	1	1667-1925	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	both	filtradering	1	1722-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde 61	filtradering	1	1739-1819	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1730-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	onleesbaar	sterretje	gekroonde 28	filtradering	1	1723-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	kromkop	geen	wapen S	wapen S	melkmeisje	filtradering	1	1739-1940	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	onleesbaar	onleesbaar	LS	filtradering	1	1690/1725-1847	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	64	filtradering	1	1739-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	rondbodem	geen	geen	geen	geen	filtradering	1	1740-1960	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	geen	leeuw in Hollandse tuin	filtradering	1	1667-1925	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 64	filtradering	1	1725-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen	gekroonde 25	filtradering	1	1728-1861	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	stip	gekroonde 46	filtradering	1	1720-1897	
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen van Gouda	wapen van Gouda	wapen van Leiden	filtradering	1	1685-1940	gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen	wapen met sterretje	gekroonde MP	filtradering	1	1705-1835	Machiel Pieters, gerookt
522	40/1	–	8/1	LG	ketel	ovoïde	geen	wapen S	wapen S	gekroonde ..	–	1	1739-1960	

Bijlage 24 Overzicht van het aangetroffen niet-verkoolde hout

vnr	subnr	put	vlak	sp	vulling	context	voorwerp	functie	l (cm)	b (cm)	dikte (cm)	diameter (cm)	ringen	puntlengte (cm)	grondvorm	puntvorm	soort	bijzonderheden
337	a	19	921	1021	1	vlak	con	gepunte balk	>34	7,5	7,5	–	20-30	11,5	?	4x	Abies	Gat van spijker. Helft van paal gerecht op 22 cm van punt.
337	b	19	921	1021	1	vlak	con	frag	7,5	4,5	3	–	40	–	11	–	Abies	Twee spijkers met 4.3 cm afstand ertussen, minimale lengte van langste spijker 4.5 cm.
345	–	19	1	11	1	ruimte	con	plank	>67	13	4,5	–	40	–	10	–	naaldhout (geen Pinus)	segment 1
348	–	19	1	12	1	waterput	vw	schijfje	–	–	0,2	3,2	40	–	17	–	Larix/Picea	–
349	–	19	2	19	1	muur	bew	wig	3,5	3	1	–	–	–	7	–	Pinus	–
482	a	33	2	118	1	molen	con	plank	>34	>34	1	–	–	–	7	–	cf. Aesculus	–
482	b	33	2	118	1	molen	con	plank	>34	6,5	1	–	–	–	14	–	cf. Aesculus	–
482	c	33	2	118	1	molen	bew	frag	>34	1,7	1,3	–	–	–	7	–	Abies	Driekoekig gerecht.
482	e	33	2	118	1	molen	bew	frag	>34	>34	0,7	–	–	–	17	–	Larix/Picea	–
482	f	33	2	118	1	molen?	onb	tak	>34	–	–	1,2	–	–	1	–	Sambucus	bast
482	g	33	2	118	1	molen?	onb	tak	>34	–	–	1,1	–	–	1	–	Sambucus	–
482	h	33	2	118	1	molen?	onb	tak	>34	–	–	1,1	–	–	1	–	Sambucus	–
310	a	19 (3)	pw	92	1	laag	con	plank	>34	3-5,5	1,5-2,2	–	–	–	1	–	Pinus	Knoest
310	b	19 (3)	pw	92	1	laag	con	plank	>34	4-4,5	1,5	–	–	–	7	–	Pinus	–
310	c	19 (3)	pw	92	1	laag	con	plank	>34	6	0,5	–	–	–	–	–	cf. Castanea	–